

Patrimoni
Porreres 14

Ajuntament de Porreres

CULTURA

Servei de Formació Permanent del Professorat
Centre de Professorat de Manacor
Illes Balears

Ajuntament de Porreres

ACTES DE LES V JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

ACTES DE LES V JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

14

Patrimoni
Porreres 14

**ACTES DE LES
V JORNADES D'ESTUDIS LOCALS**

Porreres, abril de 2015

Edició: Ajuntament de Porreres
Plaça de la Vila, 17
07260 Porreres

Col·laboració:

Consell de
Mallorca

■ Departament de Cultura i Patrimoni

Correcció lingüística:

Catalina Maria Garí Blanch

Coordinació:

Gaspar Móra Mulet

Comissió tècnica de les jornades:

Maria Barceló, Joan Melià,
Magdalena Morell,
Llúcia Salleras i Gaspar Móra

© del text:

els autors de les comunicacions

Maquetació i impressió:

Gràfiques Llopis, SA
C. d'en Nofre Ferrandell, 21
07200 Felanitx
Tel. 971 58 40 04

Dipòsit legal: PM 852-2016

ISBN: 978-84-932523-4-2

Tenim el plaer i l'orgull de presentar-vos aquesta nova publicació de la Col·lecció Patrimoni de Porreres com a resultat dels estudis exposats a les V Jornades d'Estudis Locals celebrades al Santuari de Montis-ion l'abril de 2015.

Aquest és un llibre que reflexa uns estudis sobre nosaltres mateixos, la nostra història, la nostra geografia, la nostra economia i la nostra cultura i societat. Un llibre que ens dona a nosaltres i a les futures generacions una valuosa informació per saber i sentir-se orgullosos del que som i construir un millor futur que ens han de permetre avançar.

Donar continuïtat a aquests Jornades d'Estudis Locals és una obligació que de bon grat assumim. Una tasca que es fa possible gràcies a la feina voluntària de moltes persones, engrescades per una Comissió Científica formada per Maria Barceló Crespí, Joan Melià Garí, Magdalena Morell Villalonga, Lúcia Salleras Julià i Gaspar Móra Mulet.

Totes les comunicacions que veureu en aquest llibre són el resultat de l'esforç de molts d'investigadors que, moguts per l'estímul del coneixement, ens apropen amb rigor científic a descobrir la realitat porrerenca.

No ens queden més que paraules d'agraïment per tots ells i, aquestes mateixes, volem que serveixin per encoratjar a tots aquells que vulguin sentir-se part d'aquest projecte. Esperam que gaudeixin d'aquest llibre, que, sens dubte, tindrà continuïtat amb la propera edició.

Moltíssimes gràcies a tots els qui heu participat, d'una o altra manera, i que feis que es mantengui aquest esdeveniment que ja forma part de la nostra cultura com a poble.

**FRANCISCA MORA VENY, BATLESSA
GASPAR MÓRA MULET, REGIDOR DE CULTURA**

Per cinquena vegada l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Porreres va convocar les Jornades d'Estudis Locals que, com ja és habitual, se celebraren a l'aula de gramàtica del Santuari de Montis-sion.

Novament, aquesta convocatòria fou un èxit de participació amb un total de vint-i-tres comunicacions presentades, de les quals devuit surten publicades en aquest volum que teniu en les mans. Una vegada més, la majoria d'aquests estudis són de temàtica humanística; això no obstant, encara que en un menor nombre, també hi trobam comunicacions d'àmbit científic i sociològic. Des de la Comissió voldríem encoratjar els investigadors de totes les àrees de coneixement a interessar-se en el patrimoni natural i cultural de Porreres, pel fet que les investigacions presentades fins ara han estat de gran valor per conèixer millor el nostre terme, la nostra història i la nostra gent.

Les Jornades d'Estudis Locals són importants per les següents raons:

Per les persones que presenten les comunicacions, algunes amb experiència demostrada al llarg dels anys i altres, més joves, que estan acabant els estudis universitaris. Per aquest darrer col·lectiu és una oportunitat de veure publicada la seva feina.

Per al públic assistent, que amb aquestes publicacions pot tenir més fàcilment al seu abast informació de la nostra Vila que, potser, no en tendria l'oportunitat de conèixer.

Per l'edició acurada dels estudis presentats que serveixen de font de consulta per a futures recerques.

En nom de la Comissió Científica volem donar les gràcies a l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Porreres per seguir endavant en l'organització de les jornades. El nostre desig és que també l'Administració Autònoma segueixi donant suport a aquest tipus d'iniciatives com ha fet en altres edicions.

Finalment, volem agrair a totes aquelles persones que han fet possible aquesta publicació per la vostra contribució en donar a conèixer qui som, d'on venim i cap a on anam.

**MAGDALENA MORELL VILLALONGA
LLÚCIA SALLERAS JULIÀ**

Caracterització de paleosòls messinians (miocè superior) localitzats al municipi de Porreres. Resultats preliminars

GUILLEM MAS GORNALS

ANTONI FORSS SÀNCHEZ

ROSA M. POCH CLARET

JAUME VADELL ADROVER

JOAN J. FORNÓS ASTÒ

Introducció

L'objectiu d'aquesta comunicació és donar a conèixer l'existència de dos paleosòls formats durant la Crisi de Salinitat Messiniana, ocorreguda a la Mediterrània ara fa entre 5,9-5,3 milions d'anys i proporcionar una primera caracterització comparativa.

Aquests paleosòls messinians han estat recentment localitzats a l'antiga pedrera de marès ubicada dins la possessió des Monjos, així com al quilòmetre 5 de la carretera de Campos (costes des Monjos), ambdues localitzacions corresponen a una zona marginal de la conca sedimentària de Campos (MAS 2011, 2014, 2015).

Entenem per sòl la capa externa de l'escorça terrestre, originada per l'alteració de les roques sota la influència dels agents atmosfèrics i dels éssers vius. El sòl sorgeix de la interacció de la biosfera, l'atmosfera i la hidrosfera sobre el substrat rocós. La pedogènesi fa referència al procés de formació d'un sòl. En la formació i evolució d'un sòl intervenen tant processos fisicoquímics com biològics. El material geològic, el clima, la vegetació i la fauna, la geomorfologia i el temps són els diversos factors que condicionen la pedogènesi. Així, un paleosòl no és més que un sòl antic, desenvolupat durant un moment qualsevol de la història geològica, que s'ha conservat fins avui.

L'estudi i caracterització d'aquests antics paleosòls ens permet: observar possibles diferències dels patrons regressius-erosius (baixades del nivell de la mar) corresponents als diferents episodis ocorreguts durant la Crisi de Salinitat Messiniana (MAS, 2011, 2014, 2015), contribuir a la caracterització tipològica (taxonomia) dels diferents tipus de sòls existents a les Illes Balears,¹ promoure accions de difusió per apropar la societat al coneixement dels sòls, a les seves característiques, funcions i amenaces per fer efectiva la sensibilització social.

Localització i contextualització

b) Paleosòl MB (Fig. 1):

Aflorament proporcionat pel tall del desmunt existent a l'altura del quilòmetre 5 (costes des Monjos) de la carretera Porreres-Campos (Ma-5040) a uns 117 m. sobre el nivell del mar. Coordenades UTM (*datum* WGS 84): 31 S 501844 E 4369264 N.

¹ Caracteritzar i localitzar les tipologies de sòls presents a les Illes Balears constitueix la primera tasca per a poder disposar d'una referència de les tipologies de sòls que es troben a aquestes illes. Així es poden establir els processos formadors i les qualitats físiques, químiques i biològiques (VADELL *et al.* 2013).

Fig. 1 – Paleosòl MB (Costes des Monjos). Inclosos en la unitat detrítica de Margues de la Bonanova, sobre la qual es disposen en *onlap* transgressiu les Calcàries de Santanyí-CCT.

El paleosòl (o paleosòls) es disposa (MAS 2014, 2015) de forma irregular entre dipòsits detrítics, d'uns 15-20 m. de potència màxima, formats per lutites i gresos de colors vermellós que localment presenten estructures de bioturbació per l'acció d'arrels, atribuïbles a la unitat de Margues de la Bonanova (POMAR *et al.* 1983). Aquestes estan situades de forma discordant sobre el basament preorogènic format per materials estructurats del Mesozoic (dolomies del Retià). Les mostres resulten macro i micropaleontològicament estèrils. Sobre aquests nivells detrítics es disposen de forma transgressiva (*onlap*) calcàries oolítiques i bioclàstiques que presenten alguns nivells molt alterats i carstificats que lateralment i cap a sostre passen a microbialites blanques pulverulentes amb estromatòlits, estructures en *tepee* i abundants cristalls de carbonat càlcic que corresponen a la unitat de Calcàries de Santanyí-Complex Carbonàtic Terminal (ESTEBAN 1979, 1996; FORNÓS I POMAR 1983).

a) Paleosòl LM (Fig. 2):

L'aflorament s'ubica dins la possessió des Monjos del municipi de Porreres, en una pedrera d'extracció de marès i àrids per a la construcció –actualment en desús– situada a una altura de 130 m. sobre el nivell del mar. Coordenades UTM (*datum* WGS 84): 31 S 502641 E 4369072 N.

A la part més profunda del clot de la pedrera, a uns 15m. de fondària, aflora un nivell de 0,50m. d'argiles fines i roges passant a grises a la meitat superior, que inclou nivelllets negres i inclusions de clasts bretxificats del nivell immediatament inferior. Es tracta d'argiles molt pures que contenen escassos foraminífers bentònics clarament ressedimentats.

Aquest paleosòl es desenvolupa formant una superfície d'erosió que afecta directament al nivell immediatament inferior format per margocalcàries cícliques molt alterades corresponents a

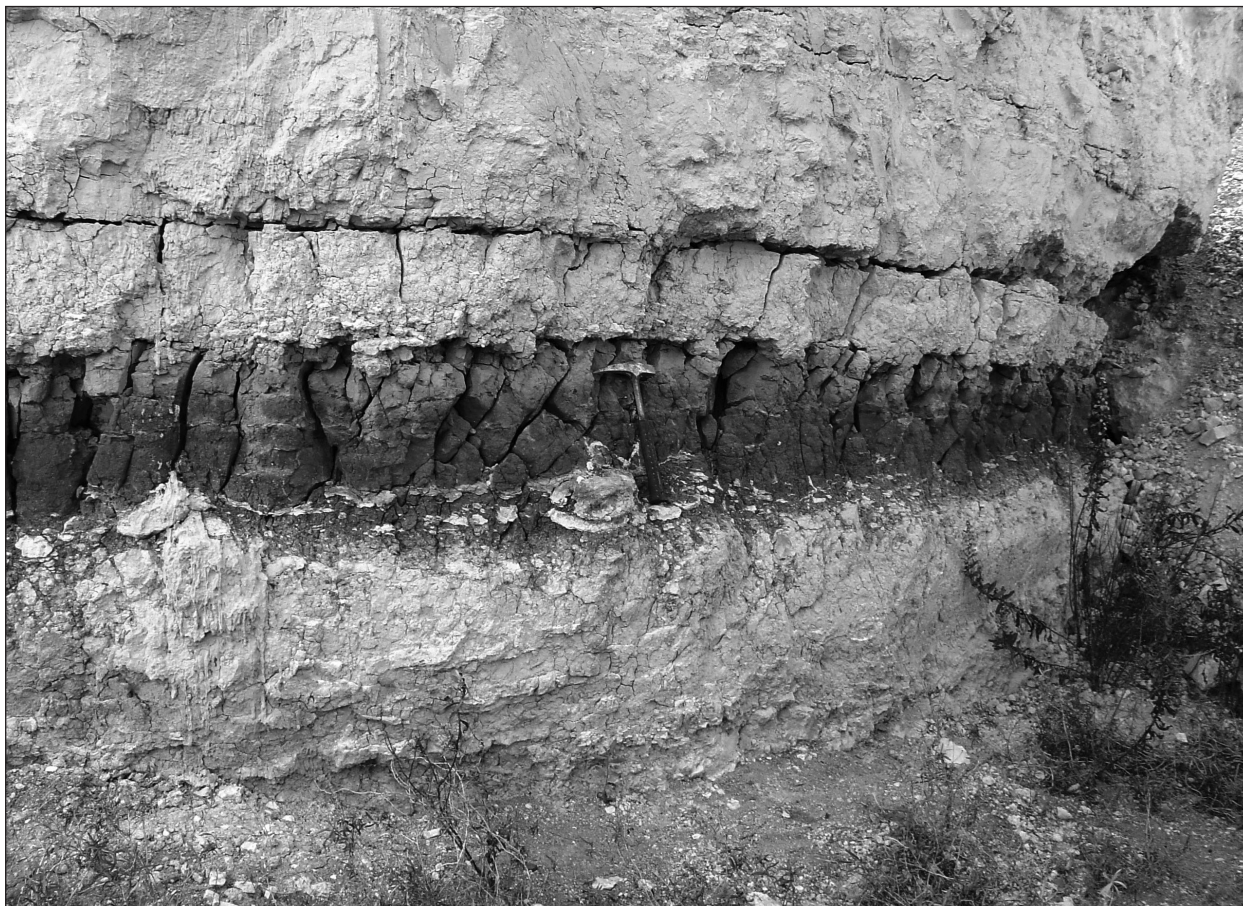

Fig. 2 - Paleosòl LM (Pedrera des Monjos) desenvolupat a la base del nivells *Lago Mare* en forma de superfície d'erosió que afecta directament els nivells TCC sotjacentes.

la unitat de Calcàries de Santanyí-Complex Carbonàtic Terminal (TCC, ESTEBAN 1979, 1996; FORNÓS I POMAR 1983). Sobre aquest paleosòl evoluciona després un sistema lacunar, atribuïble a un episodi *Lago Mare* (Formació ses Olles, MAS 2013) amb presència d'ostracodes eurihalins i mol·luscs meso-oligohalins associats a restes vegetals (caràcies), anterior a l'inici de la transgressió marina del Pliocè (MAS 2011, 2014, 2015).

Metodologia

S'ha procedit a l'anàlisi de les mostres a través del mètode de difracció de raigs-X (XRD) en mostra en pols (<50 µm), que ens ha proporcionat la composició total mineral semiquantitativa, incloent els diferents minerals: calcita, aragonita, feldspats i conjunt de minerals d'argila (Taula 1, a).

a) Fracció de <50 µm.

Paleosòl	Fil·losilicats	Quars	Feldspats-K	Calcita
LM	89,7	9,1	1,2	0,0
MB	93,6	5,7	0,0	0,7

b) Fracció de <2 µm.

Paleosòl	Esmectita	Il·lita	Caolinita	Clorita	Paligorskita
LM	5	41	1	1	52
MB	48	34	9	9	-

Taula 1 – Composició semiquantitativa (%) mitjançant difracció de raigs-X dels dos paleosòls messinians observats.

S'ha realitzat una segona anàlisi sobre els agregats orientats de la fracció d'argiles (<2 µm) per a una quantificació més precisa dels minerals d'argila (Taula 1, b).

També s'ha procedit a l'anàlisi micropaleontològica i a la fotografia d'alguns minerals significatius mitjançant el microscopi de rastreig (SEM) que ens permet observar morfologies característiques (Fig. 3).

Resultats preliminars (discussió)

L'anàlisi mineralògica per difracció de raigs-X ha posat de manifest, en el paleosòl LM, alts continguts de paligorskita a la fracció d'argiles (Taula 1), mentre que en el paleosòl MB just s'han detectat traces d'aquest fil·losilicat a la fracció de < 50 µm.

La paligorskita és un mineral de la classe dels fil·losilicats fibrosos, amb propietat decolorants, absorbents i reològiques (gels, viscoses), que normalment es relaciona amb ambients àrids (Fig. 3).

Aquests alts nivells de paligorskita observats (Taula 1) podrien estar relacionats amb processos de desdolomitització o descomposició de la dolomita (POZO-RODRÍGUEZ I MARTÍN DE VIDALES, 1989) dels nivells inferiors (ambdós paleosòls analitzats es desenvolupen sobre substrats rics en dolomita, el paleosòl MB ho fa sobre basament de dolomies del Retià i el paleosòl LM, sobre el TCC parcialment dolomititzat) i/o amb processos de precipitació de pols eòlica sahariana (FORNÓS *et al.* 1997, 2004).

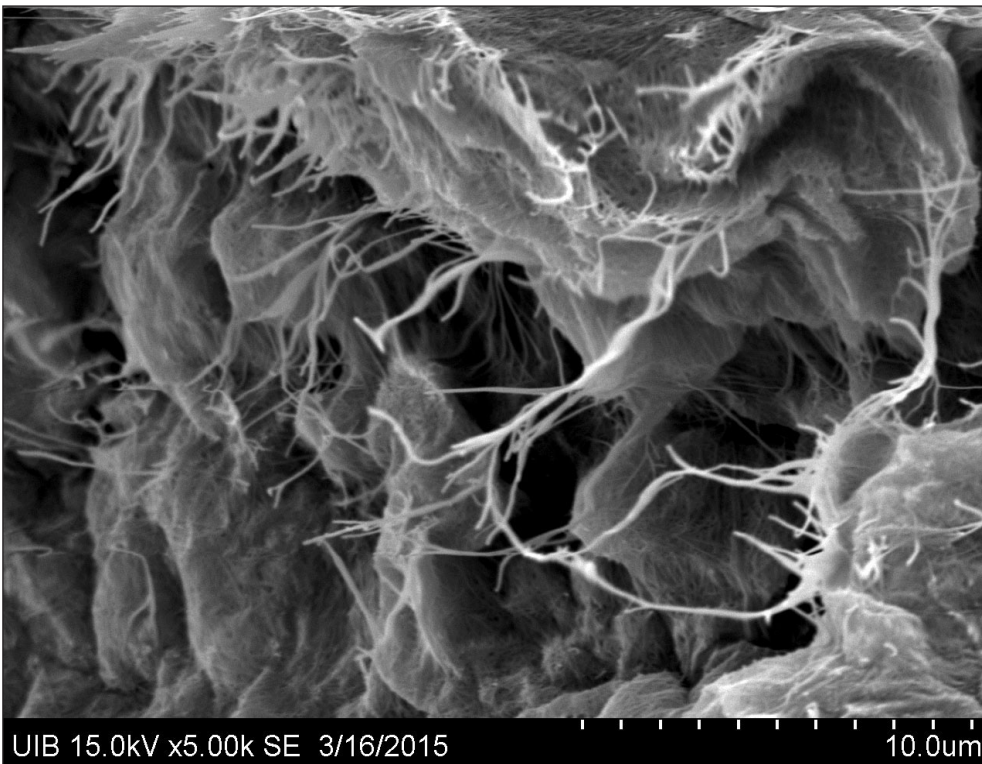

Fig. 3 – Cristalls de paligorskita en forma de filaments observats en el paleosòl LM. Fotografia microscopi de rastreig SEM a 5.000 augments.

La caracterització obtinguda posa de manifest la diferència entre els paleosòls analitzats. Mentre que el paleosòl MB s'hauria desenvolupat sobre el basament precisi, just abans i/o durant una primera baixada del mar de poc calat ocorreguda a inicis de la Crisi de Salinitat Messiniana, el paleosòl LM és posterior i es va desenvolupar sobre el Complex Carbonàtic Terminal erosionat durant el paroxisme (màxima baixada del nivell del mar) de la Crisi de Salinitat Messiniana (Fig. 4).

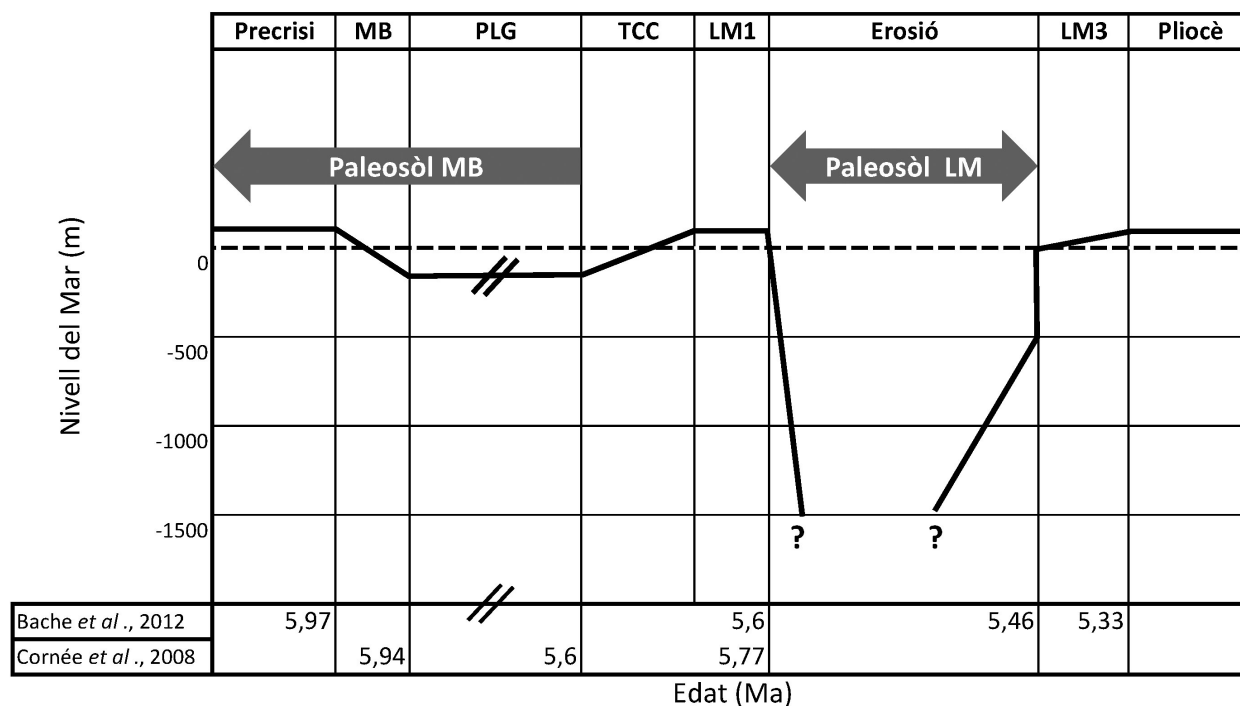

Fig. 4 - Cronostratigrafia dels paleosòls analitzats. MB – Fm. Margues de la Bonanova, PLG – Evaporita marginal (Guixos de Palma), TCC – Complex Carbonàtic Terminal, LM – *Lago Mare*.

Agraïments

A la propietària de la possessió des Monjos, la Senyora Catalina Sitjar Mulet, per haver-nos facilitat en tot moment l'accés per a l'estudi de la pedrera i als Serveis Científicotècnics de la UIB per les fotografies SEM i anàlisi difractometria raigs-X.

Bibliografia

BACHE, F.; POPESCU, S.; RABINEAU, M.; GORINI, C.; SUC, J.P.; CLAUZON, G.; OLIVET, J.L.; RUBINO, J.L.; MELINTE-DOBRINESCU, M.; ESTRADA, F.; LONDEIX, L.; ARMIJO, R.; MEYER, B.; JOLIVET, L.; JOUANNIC, G.; LEROUX, L.; ASLANIAN, D.; BAZTAN, J.; TADEU DOS REIS, A.; MOCOCHAIN, L.; DUMURDŽANOV, N.; ZAGORCHEV, I.; LESIC, V.; TOMIC, D.; ÇA ATAY, M.N.; BRUN, J.P.; SOKOUTIS, D.N.; UCARKUS, G.; ÇAKIR, Z. (2012). "A two-step process for the reflooding of the Mediterranean basin after the Messinian Salinity Crisis". *Basin Research*, 24: 125-153.

CORNÉE, J.J.; MAILLARD, A.; CONESA, G.; GARCIA, F.; SAINT MARTIN, J.P.; SAGE, F.; MÜNCH, P. (2008). "Onshore to offshore reconstruction of the Messinian erosion surface in Western Sardinia, Italy: Implications for the Messinian salinity crisis". *Sedimentary Geology*, 210: 48-60.

ESTEBAN, M. (1979). "Significance of the upper Miocene coral reefs of the Western Mediterranean". *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 29: 169-188.

– (1996). "An overview of Miocene reefs from Mediterranean areas: general trends and facies models. In: Franseen, E.K., Esteban, M., Ward, W.C., Rouchy, J.M. (Eds.), *Models for Carbonate Stratigraphy from Miocene Reef Complexes of Mediterranean Regions. Concepts in Sedimentology and Paleontology*". SEPM, Tulsa, Oklahoma, USA, pp. 3-53.

FORNÓS, J.J.; POMAR, L. (1983). "Mioceno superior de Mallorca: Unidad calizas de Santanyí ("Complejo terminal")". A: POMAR, L.; OBRADOR, J.; FORNÓS, J.; RODRÍGUEZ-PEREA, A. (eds.). *El*

Terciario de las Baleares (Mallorca - Menorca). Guía de las excursiones. X Congreso Nacional de Sedimentología, Menorca 1983. Grupo Español de Sedimentología. pp 177-206. Palma de Mallorca.

FORNÓS, J.J.; CRESPI, D.; FIOL, L.A. (1997). “Aspectes mineralògics i texturals de la pols procedent de les pluges de fang a les Illes Balears: la seva importància en alguns processos geològics recents”. *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 40: 113-122.

FORNÓS, J.J.; FIOL, L.A.; GUIJARRO, J.A. (2004). “Episodis significatius de pluges de fang ocorregudes els mesos de febrer i març de 2004 a Mallorca (Mediterrània occidental)”. *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 47: 43-50.

MAS, G. (2011). “La pedrera des Monjos: 4 milions d’anys d’història geològica de Mallorca i la Mediterrània. De la crisi de salinitat messiniana a les platges i dunes del Pliocè-Quaternari”. *Actes de les III Jornades d’Estudis Locals de Porreres, 2010. Col·lecció Patrimoni de Porreres, 12.* Ajuntament de Porreres. pp 51-60.

–(2013). Definició i caracterització de la Formació ses Olles (*Lago Mare*, Messinià terminal) a l’Illa de Mallorca (Illes Balears, Mediterrània occidental). *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 56: 209-231.

–(2014). *La sedimentació tipus Lago Mare (Messinià terminal) i la transgressió del Pliocè a la conca de Campos (Mallorca, Illes Balears). Relació amb la crisi de salinitat a la Mediterrània.* Memòria d’investigació. Programa de doctorat. Universitat de les Illes Balears. 152 pp.

–(2015). *El registre estratigràfic del Messinià terminal i del Pliocè a l’illa de Mallorca. Relacions amb la crisi de salinitat de la Mediterrània.* Tesi Doctoral. Universitat de les Illes Balears. 534 pp.

POMAR, L.; RODRÍGUEZ-PEREA, A. (1983). “El Neógeno Inferior de Mallorca: Randa”. A: POMAR, L.; OBRADOR, J.; FORNÓS, J.; RODRÍGUEZ-PEREA, A. (eds.). *El Terciario de las Baleares (Mallorca - Menorca). Guía de las excursiones. X Congreso Nacional de Sedimentología, Menorca 1983.* Grupo Español de Sedimentología. pp 45-57.

POZO RODRÍGUEZ, M.; MARTÍN DE VIDALES, J.L. (1989). “Condiciones de formación de paligorskita-sepiolita en litofacies dolomíticas de la cubeta de Piedrabuena. Campo de Calatrava (Ciudad Real)”. *Estudios geológicos*, 45: 177-193.

VADELL, J.; COLOMBÀS, M.; FARRÚS, ANTONI FORSS, E.A.; ADROVER, M. (2013). “Reptes per a la protecció dels sòls”. Editorial. *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 56: 9-24.

Mètriques del paisatge aplicades al terme de Porreres (Mallorca)

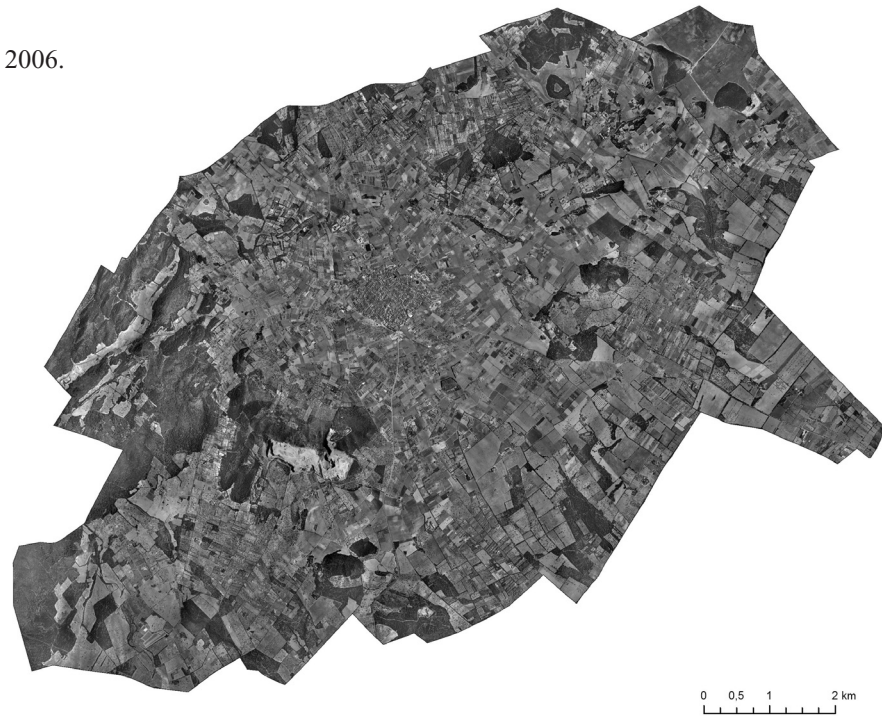
GABRIEL ALOMAR GARAU

Introducció

Sota la denominació de “mètriques del paisatge” s’agrupa el conjunt d’operacions informàtiques destinades a l’anàlisi objectiva del mosaic paisatgístic que conforma un determinat territori. La denominació prové de la disciplina que es coneix amb el nom d’ecologia del paisatge, una versió positivista i quantitativa de l’estudi d’un territori, que es concreta en forma de les esmentades “mètriques” o índexs. Amb elles es pot determinar l’estructura, la funcionalitat i els canvis que es produeixen en l’estructura i la funció ecològica del territori. Si l’ecologia té com a objecte d’estudi les relacions entre els organismes i els components biòtics i abiòtics dins l’ambient en què viuen, l’ecologia del paisatge pretén incorporar, explícitament, l’heterogeneïtat espacial a aquest estudi, amb la idea segons la qual la composició i la disposició espacial dels “elements” que constitueixen el mosaic paisatgístic afecten els ecosistemes de forma diferencial. Això col·loca aquesta subdisciplina entre la geografia i l’ecologia, i la seva finalitat és trobar els “patrons” de paisatge a partir de l’anàlisi de la composició i de la distribució espacial dels seus elements o peces territorials, tot cercant les correlacions entre l’heterogeneïtat d’una regió –o paisatge– i els processos ecològics que hi tenen lloc.

A partir d’aquestes consideracions, l’estructura bidimensional d’un paisatge pot ésser estudiada en termes de diversitat paisatgística (nombre de fragments, peces o tesselles), de dominància (proporció en què es troben certes categories d’ocupació del sòl de les tesselles), contagi (tendència dels elements a agrupar-s’hi), fragmentació (tendència dels elements a fragmentar-se, cosa que s’oposa al contagi), complexitat de les formes (gra de variació del perímetre de les tesselles en relació amb la seva àrea) o textura. Richard Forman (1987), un dels fundadors de la disciplina de l’ecologia del paisatge, defineix el paisatge, des de la perspectiva ecològica, com una àrea heterogènia de terreny constituïda per un grup d’ecosistemes que interactuen i que es repeteixen, dins aquesta àrea, en formes similars. D’acord amb els termes conceptuals propugnats per l’ecologia del paisatge (FORMAN I GODRON 1986), per simplificar la interpretació de l’estructura d’un paisatge, aquests autors proposen un model conceptual de patró espacial segons el qual tot mosaic paisatgístic està constituït, a qualsevol escala, per tres tipus d’elements: matrius, tesselles (o fragments) i corredors. Aquests elements poden tenir un origen plenament natural, plenament antròpic o una mescla dels dos. Les matrius –*matrix*– es defineixen com aquells elements que presenten l’extensió més gran –l’àrea de la matriu supera l’àrea total de qualsevol altre element–, una màxima connectivitat –la matriu està més connectada que qualsevol altre element– i un major control sobre la dinàmica general del paisatge. Les tesselles, fragments o *patches* són àrees no lineals que tenen unes condicions ambientals relativament homogènies i que presenten una aparença diferent als fragments del seu voltant. Dit d’una altra manera, són figures geomètriques que contenen les diferents categories d’usos del sòl i constitueixen elements internament homogenis. Aquestes tesselles varien en forma, tamany, origen i connectivitat i poden classificar-se en quatre tipus bàsics: a) fragments de pertorbació (l’origen del fragment és una pertorbació petita, de caràcter natural o antròpic, que pot tenir un caràcter eventual (moviment de terres, crema ocasional) o crònic (pasturatge, inundacions, incendis cíclics); b) fragments romanents, causats per una pertorbació extensa que forma illes que no han estat afectades; c) fragments de recurs ambiental, que dife-

Mapa 1. Porreres.
Ortofotografia de l'any 2006.

reixen per les condicions del sòl, el drenatge o la seva litologia i d) fragments introduïts, formats a causa de determinades activitats humanes o antropogèniques de caràcter permanent (urbanització, establiment d'activitats industrials, introducció massiva d'espècies). Per últim, els corredors –*corridors*– són fragments o peces longitudinals que travessen totalment o una part de les matrius. Són corredors típics les franges de vegetació o els cursos d'aigua.

Les mètriques, en definitiva, constitueixen una mesura quantitativa de la funció, la composició i l'estructura espacial d'un territori, i tenen la facultat de reduir la seva complexitat a un conjunt de valors numèrics. S'apliquen fàcilment als diferents usos del sòl de la regió estudiada, que són els que, al capdavall, en termes bidimensionals i geomètrics, defineixen el seu paisatge visual. En aquest context, l'ús combinat de les tecnologies SIG i la teledetecció ha permès el tractament integral de les dades espacials, orientat a conèixer les transformacions paisatgístiques que tenen lloc en el si d'un determinat territori. Per una banda, la composició del paisatge es refereix a les diferents categories d'ocupació o ús del sòl relatives a cada tessella i a la seva abundància relativa dins l'àrea d'estudi. Per altra banda, l'estructura del paisatge es refereix a la disposició espacial dels elements. La composició és una propietat del paisatge fàcilment quantificable les seves principals mesures són les següents: abundància proporcional de cada categoria de tessella dins el mosaic de paisatge, riquesa (nombre de categories de fragments), uniformitat (abundància relativa de les diferents categories de fragments per conèixer la categoria dominant) i diversitat. Pel que fa a l'estructura, els seus principals índexs són els següents: distribució de la grandària i de la densitat dels fragments, complexitat geomètrica de la forma del fragment, hàbitat interior (integració en un únic índex dels factors, la grandària, la forma i l'efecte de vorera), aïllament/proximitat (tendència a la separació dels fragments d'una categoria dels fragments de la mateixa categoria. La proximitat és una mesura del "veïnatge" entre categories), contrast, dispersió, contagi/mescla, subdivisió i connectivitat.

Fetes les consideracions teòriques anteriors, l'àrea d'estudi del present treball –en termes quantitatius, la finestra d'anàlisi constituïda pel municipi de Porreres– té una superfície total de 86,8 km². Es troba a l'interior de l'illa de Mallorca, en el seu sector sud-est. Es tracta d'un muni-

cipi fonamentalment rural amb una llarga història agrària, amb una dedicació predominant a l'arbrat de secà, però amb una presència canviant de cultius que «ha anat variant en funció de la rendibilitat dels cultius a cada moment» (ADROVER I VADELL 2008, 277). El cultiu de la vinya, per exemple, va tenir en èpoques passades una importància més gran que la que té ara, cosa que es verifica en el *Llibre d'estims de Porreres*, de l'any 1578, analitzat per Polo i Guerrero (2008) o en la documentació de l'Arxiduc Lluís Salvador consultada per aquestes mateixes autores, en la qual s'indica que Porreres ocupava en el segle XIX la quarta posició de les poblacions mallorquines que destacaven per la producció vitícola.

A Porreres apareixen també associacions tradicionals d'albercoquers (BARCELÓ I BAUÇÀ 2008), de garrovers i certes extensions no arbrades de caràcter cerealístic. Abans de la massiva motorització de l'activitat agrària, la producció de cereals als camps de cultiu no podia esser deslligada de les construccions que servien per a batre'ls i obtenir-ne gra –les eres– i per moldre aquest gra amb l'objectiu d'obtenir-ne farina –els molins. Aquestes eren unes infraestructures en les quals la força del vent esdevenia aleshores un factor decisiu (ALOMAR *et al.* 2003). Pel que fa al relleu, el sector oriental del municipi és molt menys abrupte que el sector occidental, dominat pels relleus subsidiaris del massís de Randa (543 m). L'aparent planúria del terme deixa lloc a algunes elevacions menors com la del Santuari de Montis-ion (239,7 m d'altitud), el puig de Son Drago (167,8 m), el puig de Son Nebot (189,3 m), el putxet de sa Bastida (282,0 m), el puig de ses Tres Fites (292,1 m), sa Roca Roja (246,9 m), el puig d'en Femella (292,7 m), el puig dels Avencs (277,6) o el puig de Mulet (262,4m). Per contra, a Porreres apareixen també representades les planes de l'anomenada cubeta de Manacor-Felanitx.

Metodologia

Per a l'anàlisi de l'heterogeneïtat paisatgística del terme de Porreres s'han utilitzat vuit mètriques, molt bàsiques, amb les quals es pot caracteritzar geomètricament –i sintèticament– el paisatge porrerenc. La mesura quantitativa d'aquestes mètriques s'ha fet a partir de la consulta a la base de dades cartogràfiques del Sistema d'Informació sobre Ocupació del Sòl d'Espanya

(SIOSE), de l'any 2005 i d'escala 1:25.000. Es tracta d'un mapa categòric d'ocupació del sòl de tot l'àmbit territorial espanyol. La consulta gràfica i alfanumèrica d'aquest mapa implica conèixer certes tècniques informàtiques i el maneig de programes informàtics experts orientats a la consulta, l'anàlisi i el tractament d'informació geogràfica, programes que reben la denominació comú de Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG). Els formats especials dels arxius que proporciona l'*Instituto Geográfico Nacional* per a la consulta del SIOSE són, bàsicament, els formats *shape* (.shp) i *geodatabase* (.mdb). En relació a l'ús de les mètriques esmentades, s'ha de fer notar el fet que els resultats de la quantificació que s'ha assajat en aquest treball són enormement dependents del compromís establert entre l'escala amb què s'expressen cartogràficament els usos del sòl, i l'escala de percepció utilitzada per al càlcul de les mètriques.

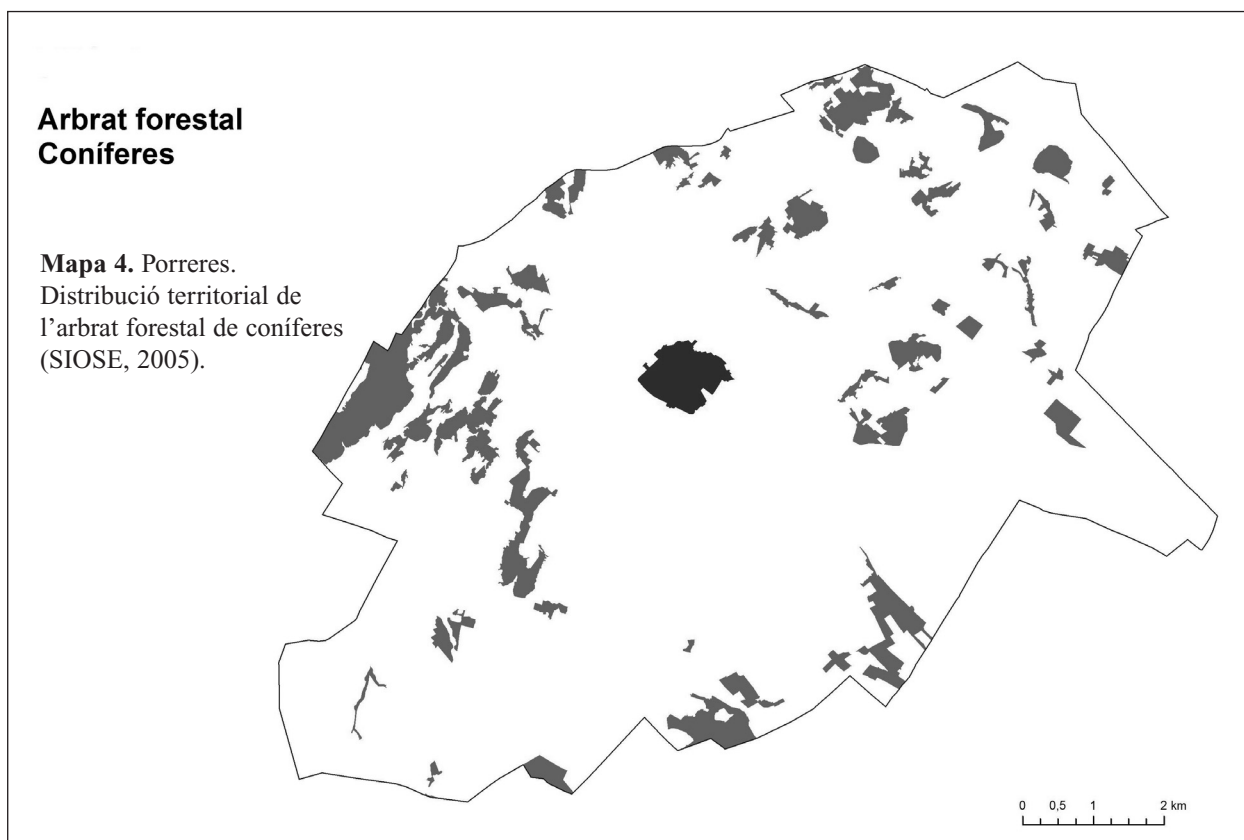
Les mètriques de paisatge utilitzades per quantificar la fragmentació territorial de Porreres pertanyen a dos grups bàsics: índexs d'àrea i índexs de forma. El primer conjunt d'indicadors es basa en els valors de superfície dels fragments –els polígons vectorials–, mentre que el segon conjunt es basa en els valors perimetrals d'aquests mateixos fragments. Pel que fa al primer grup, s'ha calculat el nombre total de fragments o *patches* de cada categoria d'ús del sòl, l'àrea mínima, mitjana i màxima dels fragments de cada categoria, la suma de l'àrea dels fragments de cada categoria, el “percentatge de paisatge” (percentatge de la cobertura d'una classe sobre l'àrea total de la matriu de paisatge) i la seva desviació típica. Pel que fa al segon grup, s'ha calculat el perímetre mínim i màxim dels fragments de cada categoria i la mitjana de l'índex de forma (*shape index*) dels fragments de cada categoria. Aquest índex relaciona el perímetre d'un fragment amb la seva àrea, operació que permet mesurar la complexitat geomètrica de la forma d'un fragment comparada a una forma estàndard regular, que en el cas de formats vectorials com els dels polígons del present treball, és la d'un cercle. Per exemple, un fragment totalment circular –i, per tant, totalment compacte– té un valor d'1, valor que augmenta sense límit quan el fragment es va fent més irregular. Per últim, s'ha calculat també la desviació típica relativa a aquest índex.

Resultats

Per al conjunt de l'illa de Mallorca, el SIOSE defineix un total de 72 categories d'ocupació del sòl, que al terme municipal de Porreres es redueixen a 21 (Taula 1), cosa versemblant si es té en compte que a Porreres són absents, entre moltes altres, les categories de platges, dunes i arenals, així com també les de cobertures d'aigua i moltes de les nombroses cobertures artificials definides pel SIOSE (infraestructures aeroportuàries i portuàries, d'energia tèrmica, de residus, etc.). De fet, les 21 categories de sòl que el SIOSE defineix a Porreres poden ser reduïdes a 19 si s'uneixen en una única associació les tres categories corresponents a equipaments (cementiri, esportiu i educació).

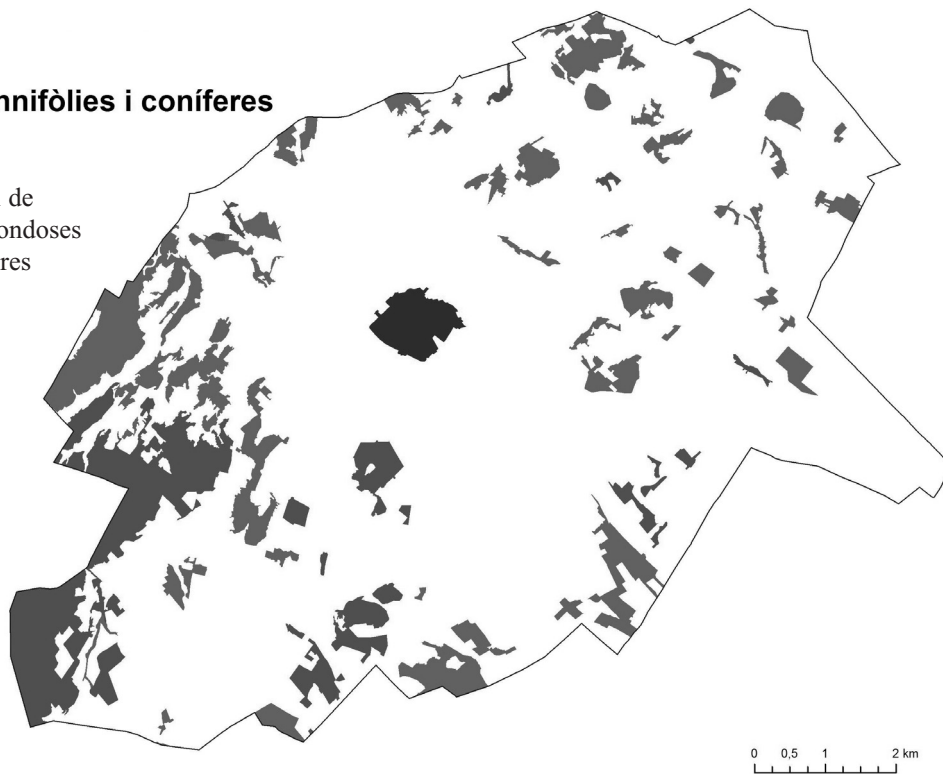
Per altra part, l'anàlisi de la capa d'informació de cobertures del sòl del SIOSE mostra que el terme de Porreres està conformat per un total de 506 fragments o polígons –els *patches* o “taques” de paisatge–, cada un dels quals queda definit per alguna de les 19 categories esmentades. Amb l'objecte de seleccionar els polígons que pertanyen estrictament al municipi d'estudi, s'ha aplicat una operació de retall de la capa de cobertures del sòl de Mallorca, en què es pren com a línia de tall el límit de la capa vectorial del municipi de Porreres. En la frontera amb els municipis veïns, aquesta operació provoca l'aparició de polígons, el retall dels quals ha reduït la seva superfície a uns valors ben petits que poden interferir en la interpretació dels resultats numèrics aportats per l'anàlisi. Per tal d'obtenir un càlcul versemblant de les mètriques de paisatge, no han estat considerats els fragments amb una superfície inferior als 1.000 m² (33 fragments en total), de manera que el nombre de fragments sobre els quals s'han aplicat les mètriques és de 473. Les estadístiques per categories es mostren a la Taula 1.

A la vista dels resultats numèrics d'aquesta taula de dades, les 19 categories d'ocupació del sòl consignades presenten una notable fragmentació tessel·lar, que es manifesta en les 473 parcel·les de sòl que integren el territori porrerenc, i que deixen entreveure una gran riquesa paisat-

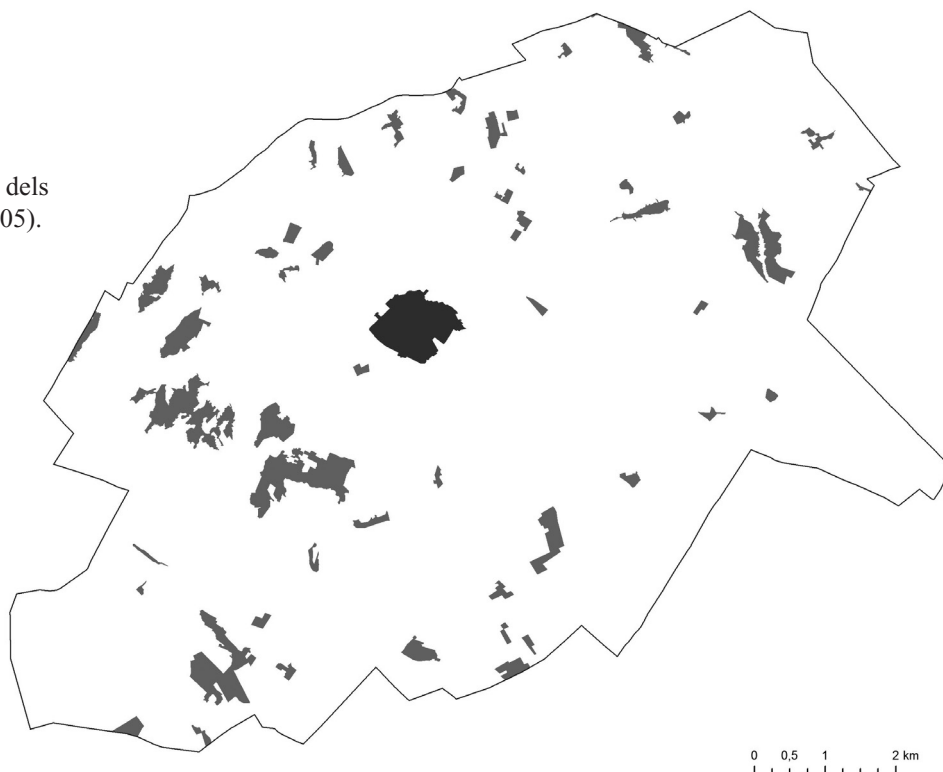
Arbrat forestal Frondoses perennifòlies i coníferes

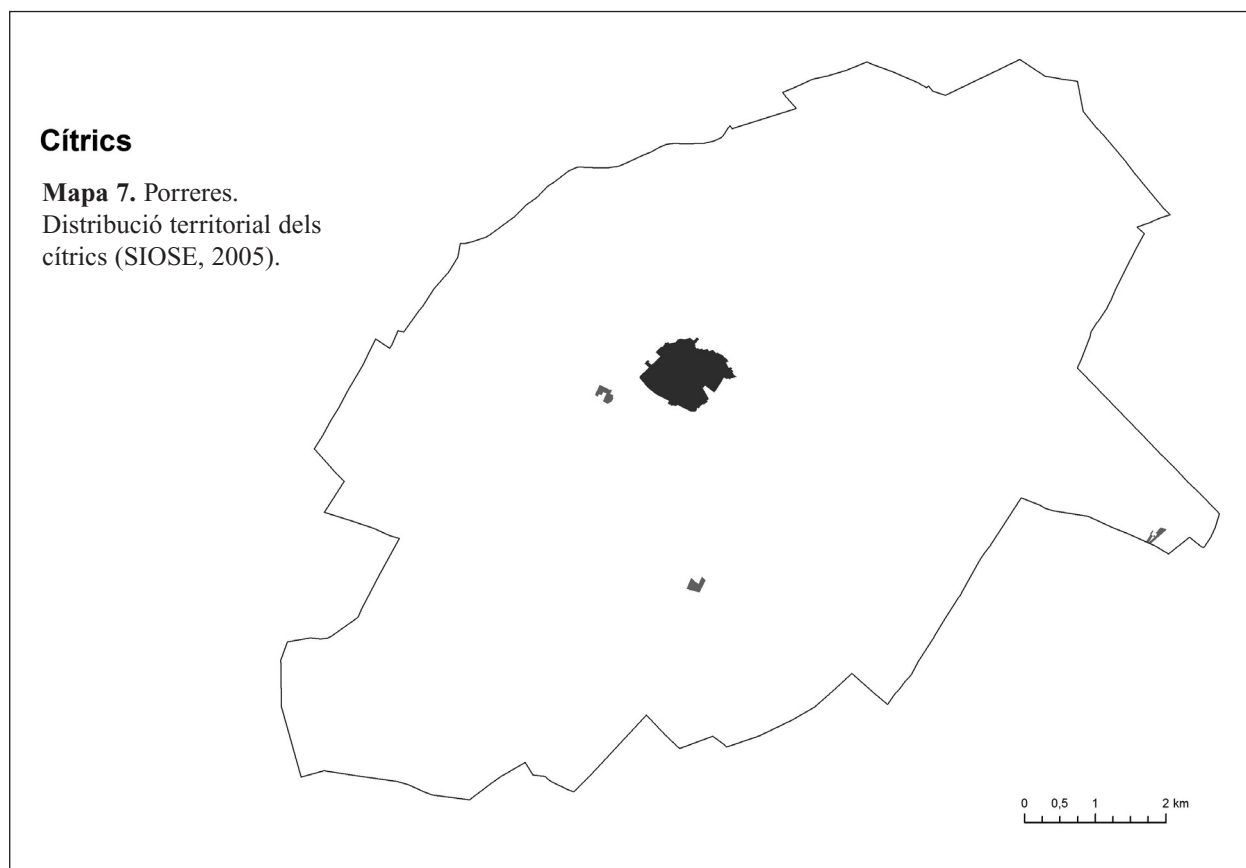
Mapa 5. Porreres.
Distribució territorial de
l'arbrat forestal de frondoses
perennifòlies i coníferes
(SIOSE, 2005).

Matollars

Mapa 6. Porreres.
Distribució territorial dels
matollars (SIOSE, 2005).

gística. Les categories més representades són els cultius herbacis (distints d'arròs), que ocupen un 40% del territori, i els fruiters no cítrics, amb un 31,3% d'ocupació total. Això significa, en primer lloc, un predomini paisatgístic de les terres de cultiu arbrat i no arbrat. En segon lloc, l'elevada representativitat espacial d'aquestes dues categories és coherent amb l'elevat nombre de fragments amb què es presenten (148 en el cas dels fruiters no cítrics i 66 en el cas dels cultius herbacis). De fet, els cultius llenyosos de fruiters no cítrics (Mapa 2) són la classe més fragmentada de totes. Aquests valors indiquen que aquest tipus de cultius, amb uns valors de superfície inferiors als dels cultius herbacis (Mapa 8), presenten un grau de fragmentació molt superior, indicatiu que els terrenys de cultius herbacis tenen una extensió parcel·l·lària més gran que els que estan ocupats pels fruiters. Això queda corroborat pels valors d'àrea mitjana de les dues categories: l'àrea mitjana dels cultius herbacis és de 526.685 m² (52,7 ha), mentre que la dels cultius de fruiters és de 183.694 m² (18,4 ha). Les pastures, per la seva part, d'acord amb la manera com les defineix el SIOSE, no tenen gaire representació paisatgística i es presenten molt fragmentades en parcel·les de petit tamany (4,07 ha de superfície mitjana), de manera similar, si fa no fa, a les vinyes (Mapa 9), que tenen un tamany mitjà de 4,03 ha i comprenen un total de 18 tessel·les o fragments.

La tercera categoria més representada és la de l'arbrat forestal de coníferes (els pinars), que ocupa el 9,8% de la superfície del municipi (Mapa 4), seguida de l'arbrat forestal amb perennifòlies, que ocupa el 6,9% del territori. L'àrea mitjana d'aquesta última categoria (23,9 ha) és superior a la dels boscos de coníferes (14,4 ha). La distribució geogràfica d'aquestes dues categories presenta la característica segons la qual són àrees forestals que refusen per complet la corona que envolta el nucli urbà de Porreres, situat a la part central del municipi (en els mapes presentats, el nucli urbà apareix representat en un to de color més obscur). Els olivars (Mapa 3) presenten idèntica característica i apareixen només al llarg del sector sud del terme. Sense olivars ni àrees forestals, l'esmentada corona l'ocupen indistintament i bàsicament els cultius herbacis i els

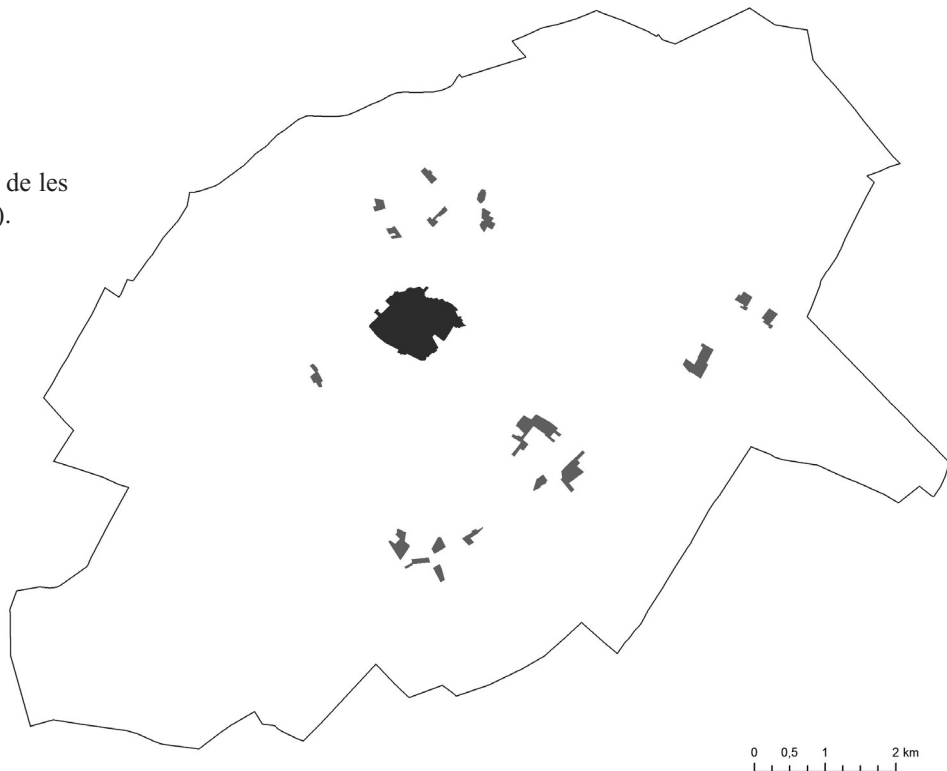
Cultius herbacis

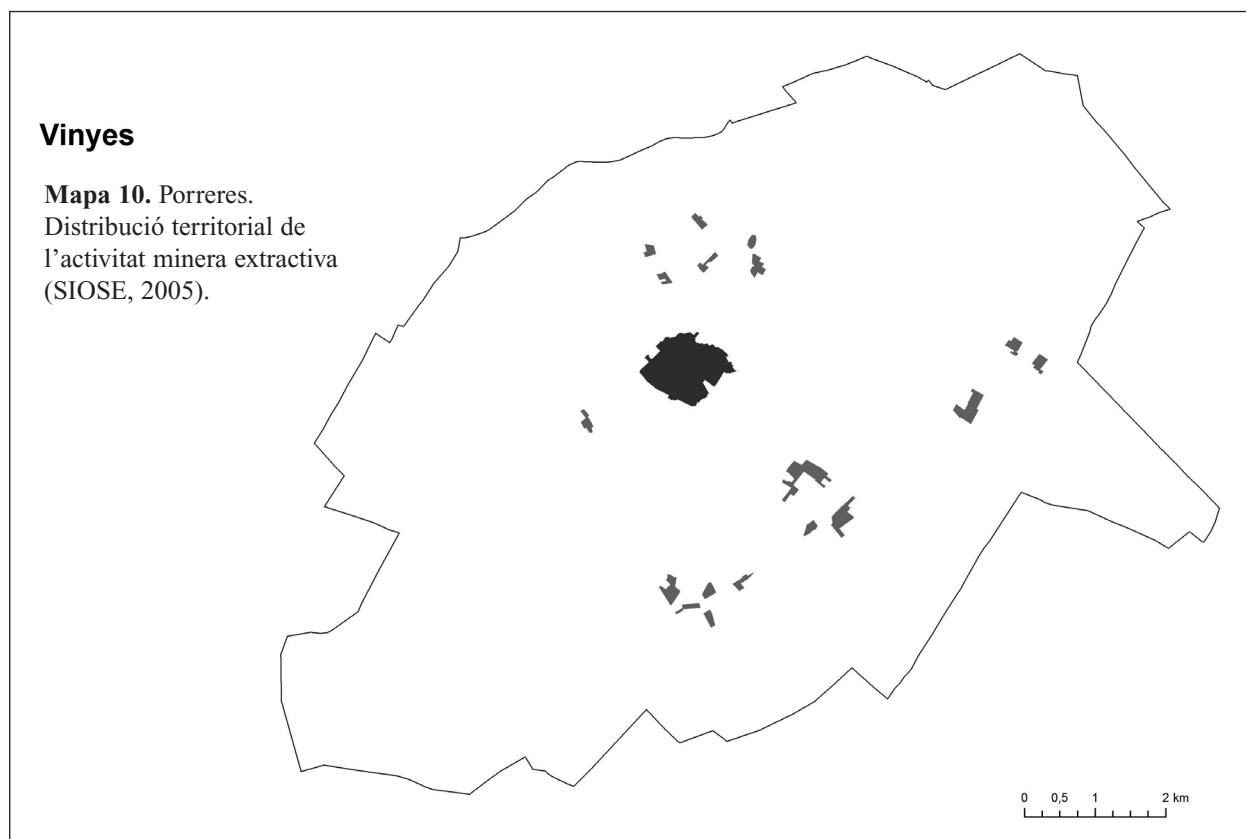
Mapa 8. Porreres.
Distribució territorial dels
cultius herbacis
(SIOSE, 2005).

Vinyes

Mapa 9. Porreres.
Distribució territorial de les
vinyes (SIOSE, 2005).

fruiters no cítrics, entre els quals cal destacar l'ametler, l'enorme riquesa genètica del qual ha estat ben estudiada per Canuto (2013).

Els valors numèrics de la Taula 2 es refereixen a l'índex de forma, que relaciona, com s'ha dit, el perímetre d'un fragment amb la seva àrea. El panorama numèric en relació amb aquest índex i la seva aplicació als fragments del municipi de Porreres és que les àrees forestals de coníferes (Mapa 4) són el tipus de cobertura que presenta formes més complexes (el seu índex de forma és 7,6), cosa que ocorre amb les cobertures d'arbrat forestal de perennifolis, amb un valor de 6,7. S'hi observa també que els fragments de bosc més grans presenten formes més irregulars. Igualment complexos i poc compactes, contràriament al que potser s'espera d'una parcel·la de cultiu, apareixen els fragments de cultius de fruiters no cítrics (6,9) i els de cultius herbacis (7,3). Precisament, en relació amb aquesta última categoria, els valors del seu índex de forma són anormalment alts a causa de l'elevada irregularitat que presenta un sol polígon de grans dimensions (2.781 ha) que agrupa els fragments d'aquesta categoria en un únic fragment –la reducció de diferents polígons d'una categoria a un únic polígon és una operació pròpia dels programes informàtics de cartografia automàtica. De fet, els perímetres dels fragments individuals de la cobertura formada per cultius herbacis oscil·len entre un mínim de 4,04 i un màxim de 52,32, amb una desviació estàndard de 6,18. Cal dir, per altra part, que aquests tipus de cultius, tant els fruiters com els herbacis, sovint apareixen separats per parets de pedra seca, la qual cosa dóna un aspecte angulós als fragments.

Per contra, les cobertures amb formes geomètriques més simples són les que corresponen als terrenys artificialitzats a causa de la urbanització. Ja que les parcel·les edificades solen ser fruit d'una planificació urbanística que obliga a construir dins d'uns límits més precisos, les parcel·les urbanes es materialitzen amb formes més compactes. És el cas de les cobertures artificials amb conjunts edificats (4,3), les cobertures d'equipaments (4,9), les construccions industrials aïllades (5,2), els cascs urbans (5,3) o els complexos hotelers (5,7).

	NÚM. <i>PATCHES</i>	ÀREA MÍN.	ÀREA MÀX.	ÀREA MITJANA	SUMA D'ÀREA	% SUMA D'ÀREA	DESVIACIÓ ESTÀNDARD
1 Arbrat forestal. Conferes	59	1294,4	1588866,6	144049,7	8498934,2	9,79	237471,8
2 Arbrat forestal. Frondoses. Perennifòlies	25	3369,0	2106275,9	239766,7	5994168,0	6,90	499966,8
3 Associació. Artificial compost. Equipament / Dotacional	3	13757,0	33917,8	23419,8	70259,3	0,08	10106,3
4 Associació. Artificial compost. Industrial. Indústria aïllada	8	10078,6	44155,5	21933,3	175466,3	0,20	10440,1
5 Associació. Artificial compost. Industrial. Polígon industrial ordenat	1	65360,3	65360,3	65360,3	65360,3	0,08	0,00
6 Associació. Artificial compost. Primari. Agrícola-ramader	1	25725,7	25725,7	25725,7	25725,7	0,03	0,00
7 Associació. Artificial compost. Primari. Miner Extractiu	4	11833,7	497615,3	142716,2	570864,9	0,66	236766,8
8 Associació. Artificial compost. Terciari. Complex hotelier	2	15085,0	25222,4	20153,7	40307,4	0,05	7168,3
9 Associació. Artificial compost. Urbà mixt. Casc	1	828834,5	828834,5	828834,5	828834,5	0,95	0,00
10 Associació. Assentament agrícola residencial	1	72251,7	72251,7	72251,7	72251,7	0,08	0,00
11 Cobertures artificials. Edificació	1	13333,2	13333,2	13333,2	13333,2	0,02	0,00
12 Cobertures artificials. Zona verda artificial i arbrat urbà	1	24681,8	24681,8	24681,8	24681,8	0,03	0,00
13 Cultius. Cultius herbacis. Cultius herbacis distints d'arròs	66	1308,1	27817910,4	526685,3	34761231,6	40,03	3414315,4

14	Cultius. Cultius llenyosos. Fruïters. Cítrics	3	20724,5	33343,5	28674,5	86023,6	0,10	6919,9
15	Cultius. Cultius llenyosos. Fruïters. No cítrics	148	1223,3	5374180,3	183694,6	27186796,5	31,31	551214,2
16	Cultius. Cultius llenyosos. Olivar	9	21604,1	210951,6	55135,8	496221,8	0,57	62125,5
17	Cultius. Cultius llenyosos. Vinya	18	17772,1	138941,1	40279,4	725029,4	0,83	32232,8
18	Matollar	55	2541,8	632896,4	81415,0	4477822,6	5,16	128307,3
19	Pastures	67	10382,4	199456,2	40666,8	2724679,1	3,14	32983,4
		473				86,84 km ²	100,00%	

Taula 1. Índexs d'àrea. Estadística de les categories d'ocupació del sòl segons la nomenclatura del SIOSE aplicades al terme de Porreres. Els valors d'àrea (menys el total) estan expressats en m².

	NÚM. PATCHES	PERÍMETRE MÍN.	PERÍMETRE MÀX.	MITJANA ÍNDEX DE FORMA (SHAPE ÍNDEX)	DESVIACIÓ ESTÀNDARD	
1	Arbrat forestal. Coníferes	59	3,80	13,98	7,58	2,44
2	Arbrat forestal. Frondoses. Perennifòlies	25	3,98	15,72	6,67	2,43
3	Associació. Artificial compost. Equipament / Dotacional	3	4,27	6,07	4,91	1,01
4	Associació. Artificial compost. Industrial. Indústria aïllada	8	4,00	7,12	5,18	1,02
5	Associació. Artificial compost. Industrial. Polígon industrial ordenat	1	6,85	6,85	6,85	0,00
6	Associació. Artificial compost. Primari. Agrícola-ramader	1	6,38	6,38	6,38	0,00

7	Associació. Artificial compost. Primari. Miner Extractiu	4	4,39	8,00	5,54	1,66
8	Associació. Artificial compost. Terciari. Complex hotelier	2	5,49	5,96	5,73	0,33
9	Associació. Artificial compost. Urbà mixt. Casc	1	5,30	5,30	5,30	0,00
10	Associació. Assentament agrícola residencial	1	5,99	5,99	5,99	0,00
11	Cobertures artificials. Edificació	1	4,29	4,29	4,29	0,00
12	Cobertures artificials. Zona verda artificial i arbrat urbà	1	5,82	5,82	5,82	0,00
13	Cultius. Cultius herbacis. Cultius herbacis distints d'arròs	66	4,04	52,32	7,26	6,18
14	Cultius. Cultius llenyosos. Fruïters. Cítrics	3	4,96	8,44	6,39	1,82
15	Cultius. Cultius llenyosos. Fruïters. No cítrics	148	4,03	18,32	6,94	2,99
16	Cultius. Cultius llenyosos. Olivar	9	4,12	6,33	5,38	0,79
17	Cultius. Cultius llenyosos. Vinya	18	4,04	8,40	5,35	1,03
18	Matollar	55	4,02	16,21	6,49	2,13
19	Pastures	67	4,01	10,12	6,02	1,36
		473				

Taula 2. Índexs de forma. Estadística de les categories d'ocupació del sòl segons la nomenclatura del SIOSE aplicades al terme de Porreres.

Conclusions

Si la imatge de Porreres és la d'un territori fonamentalment rural, això queda plenament reflectit en les dades cartogràfiques i alfanumèriques proporcionades pel Sistema d'Informació sobre Ocupació del Sòl d'Espanya (SIOSE), de l'any 2005. Aplicades a la finestra d'anàlisi del terme municipal de Porreres, les mètriques del paisatge, en la seva versió més simple, verifiquen l'extensió de la part rural d'aquest municipi, format fonamentalment per camps de cultiu, boscos i garrigues. La quantificació de la fragmentació territorial del municipi de Porreres permet constatar de forma objectiva, l'heterogeneïtat visual del seu paisatge, que es pot assimilar a un *bocage* típic, és a dir, un paisatge típicament antropitzat, format per parcel·les de cultiu relativament petites i que, en general, estan separades o tancades per arbres, bardisses, murs de pedra o terraplens. La irregularitat del *bocage* porrerenc és, tanmateix, la típica del paisatge de l'interior de Mallorca, amb la particularitat que les àrees boscoses presenten formes geomètriques amb una tendència a la irregularitat, que contrasta amb la regularitat de les peces del territori que estan urbanitzades. Si bé, les mètriques del paisatge es demostren útils per a descriure certes característiques geomètriques bidimensionals de les diferents peces d'un territori, les que s'han aplicat en el present treball permeten fer un reconeixement parcial i aproximat d'aquestes característiques, però són insuficients a l'hora d'explotar totes les capacitats analítiques de l'ecologia del paisatge.

Bibliografia

- ALOMAR GARAU, G.; FORTESA BERNAT, J.; AMENGUAL OLIVER, J. (2013). "Els vents locals de Porreres i els seus aprofitaments agraris". A: *Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament de Porreres.
- ADROVER, M.; VADELL, J. (2008). "Caracterització del medi agrari de Porreres a partir del coneixement dels pagesos". A: *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Institut d'Estudis Baleàrics.
- BARCELÓ, B.; BAUÇA, B. (2008). "L'albercoc a Porreres". A: *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Institut d'Estudis Baleàrics.
- CANUTO, F. (2013). "Històries d'ametles. L'ametler d'en Verdera". A: *Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals*. Porreres: Ajuntament de Porreres.
- FORMAN, R.T.T.; GODRON, M. (1986). *Landscape ecology*. John Wiley & Sons, New York. 620 pp.
- FORMAN, R.T.T. (1987). "The ethics of isolation, the spread of disturbance, and landscape ecology". A: GOIGEL TURNER, M. (ed.): *Landscape heterogeneity and disturbance*. Springer-Verlag, NY.
- POLO, M.; GUERRERO, A. (2008). "El cadastre i estims de Porreres". A: *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Institut d'Estudis Baleàrics.

Què ens diuen les parets de pedra?

JAUME VADELL
MARIA ADROVER

Les parets de pedra són un element constructiu característic del camp que adquireixen diferents morfologies segons els llocs, les funcions i la disponibilitat de materials.

Entre els factors que determinen les característiques de les parets cal assenyalar: la disponibilitat de material litològic, la geomorfologia, la seva funció i la distribució de la propietat de la terra.

A les terres argiloses, on les pedres són escasses, les parets són quasi inexistentes. En aquest cas l'absència de parets és un indicador d'absència de pedres en el sòl i, en general, d'una bona fondària o, sobretot, reserva hídrica dels sòls que els fa especialment adequats per a la producció de gra i de cultius exigents en aigua.

Quan el substrat litològic està dominat per roques calcàries dures, els sòls són en general poc profunds i les pedres són un element comú. En aquestes circumstàncies, per a l'aprofitament agrari és necessari retirar les pedres, les quals constitueixen la matèria primera de les parets. Les funcions de les parets són variades: separació de propietats, divisió de terrenys, tancaments permanents pel bestiar, serien les principals. Així i tot, s'ha d'afegir la funció de magatzem de pedres; en els llocs on són molt abundants, la paret constitueix un dipòsit de pedres que facilita així l'aprofitament de la terra conreable.

Les morfologies més típiques són les parets amb corona, d'encadenat simple, de doble encadenat i les parets amb bardissa. Les parets de doble encadenat són les que solen tenir millor acabat i, en els llocs que compleixen la funció addicional de dipòsit de pedres, poden tenir amplàries considerables d'uns quants metres. Quan les pedres són de formes arrodonides o de mida petita, la construcció de pedra en sec no assegura una bona consistència, és per això que és necessària l'aplicació d'un morter per a augmentar la cohesió entre les pedres; és el cas de les parets amb esquena d'ase.

A partir de les parets podem deduir la tipologia de terra i de les roques acompanyants, fent una aproximació als aprofitaments agronòmics i ambientals.

Introducció

Dins el terme municipal de Porreres la diversitat geològica i edàfica queda reflectida a través de les diferents tipologies de parets. Aquestes caracteritzen les corresponents fisonomies agràries.

Les parets de pedra són un element constructiu comú del paisatge de les Illes Balears. La seva presència està condicionada a la disponibilitat de pedres, les quals constitueixen la matèria primera. Les característiques de les pedres: duresa, mida, forma i abundància seran claus per a definir la tipologia de les parets. A aquests factors s'han d'afegir els condicionants humans que

inclouen l'habilitat constructiva, la sensibilitat artística dels paredadors i els recursos econòmics per a la seva construcció.

El terme municipal de Porreres disposa d'una ampla diversitat de materials geològics (IGME 1991) que es reflecteix en litologies molt diferenciades sobre les quals s'han desenvolupat sòls contrastats que han donat lloc a diferents aprofitaments agrònomicos en funció d'aquests factors (ADROVER I VADELL 2011).

A més, les parets ens permeten observar fàcilment les característiques de les roques i pedres del redol que, en ocasions, tenen fòssils o formes característiques que ens informen dels processos geològics i edàfics a partir dels quals s'han desenvolupat (Fotografia 1).

Fotografia 1: Peces de pedra foguera (sílex) que formen part de l'encadenat d'una paret. Es tracta d'un material molt localitzat a Mallorca i amb presència a Porreres. Correspon a un nivell geològic concret del Miocè Terminal (Son Artigues).

El mostrari de tipologies de parets de pedra a Porreres és ampli i constitueix un dels elements més visibles del paisatge agrari. Algunes d'aquestes parets ja cridaren l'atenció a personatges com l'Arxiduc Lluís Salvador, que en el seu recorregut per l'illa de Mallorca fa referència a l'estètica de les parets de pedra de Son Gornals (Fotografia 2), indica la cura en què estaven col·locades les pedres, en filades (HABSBURG-LORENA 1880). També, dins el mateix recorregut de Porreres a Felanitx, l'Arxiduc fa referència a l'extracció de gran quantitat de pedres per a la plantació de vinyes, sembla –per la descripció– que parli de l'indret de Son Romaguera, on podem trobar algunes de les parets més grosses del terme (Fotografia 3).

Tipologies de parets

Les tipologies de paret més comunes a Porreres són les parets amb encadenat simple (o corona), doble encadenat, parets sense encadenat (parets rasants i sense coronar) i les d'esquena d'ase. Aquestes tipologies són descrites amb detall per Reynes (2000) i Alomar *et al.* (2002).

Fotografia 2: Parets de doble encadenat a Son Gornals.

Paret amb encadenat

Es tracta de parets amb una base habitualment de menys d'1 m. i una altura entre 120 i 140 cm., com a mides orientatives de referència (Fotografia 4). El sistema constructiu es basa en la col·locació de les pedres més grosses a la base, les pedres mitjanes constitueixen els laterals de la paret, l'interior es rebleix amb macs i es corona la part superior amb pedres de mida més grossa que actuen com a clau, travant i donant consistència a la paret.

Aquestes parets són molt comunes, empren pedres de naturalesa calcària i també dolomies, on aquestes roques són dominants. A indrets on hi ha crostes calcàries no és estrany utilitzar aquestes peces, sobretot per a l'encadenat superior. En general, són parets que no requereixen un gran domini tècnic i, en molts de casos, les pedres es col·loquen talment —es recullen del camp, amb pocs retocs amb el martell. En els portells, aquestes parets sempre acaben amb unes peces grosses, les quals constitueixen la cantonada, que permet contenir les pedres i evitar l'esboldrec.

Paret amb doble encadenat

Són parets de secció ampla, de més d'1 m., i una altura que pot ésser de menys d'1 m. a més de 1,5 m. La tècnica constructiva es basa en aixecar les dues cares laterals amb pedres de mida mitjana, reblir l'interior amb macs i coronar la part superior a les dues cares amb pedres més grosses que actuen com a clau (Fotografia 5). Ben igual que les parets d'encadenat simple, si es disposa de pedres grosses es col·loquen a la base. L'amplària i l'alçada són variables, depenen de

la disponibilitat de pedres i macs. Als llocs on hi ha abundància de pedres aquestes parets poden assolir molta gruixa, per complir una funció de dipòsit de pedres. Algunes d'aquestes parets són de grans dimensions, de quasi 2 m. d'altura i diversos metres d'amplària (Fotografia 2).

L'acabat d'aquestes parets és més acurat que les de simple encadenat. La disposició de les pedres de les cares laterals pot ésser a l'atzar, però és quan es disposen en fileres quan assoleixen un major valor estètic. Les pedres de l'encadenat superior queden inserides dins la paret i requereixen ésser més treballades per aconseguir l'enqueixalat entre peces. A les cantonades dels portells també s'empren peces de mida grossa per assegurar-ne la consistència.

Aquest tipus de parets solen ser les que marquen els límits de les possessions més importants, en els llocs on la pedra viva és abundant.

Parets sense encadenat

Quan la qualitat de la pedra no permet un bon adobat o quan manquen pedres de bona mida pels encadenats, és comú aixecar parets amb la pretensió bàsica de delimitar el camp de cultiu i aprofitar-les, també, com a dipòsit de pedres. Dins aquesta tipologia Alomar *et al.* (2002) inclouen les parets rasants (paret de menys d'1 m., al marge del tipus de coronament) i les parets amb bardissa (parets acompanyades d'una bardissa superior que reforcen el tancament per poder-hi tenir els animals).

Són parets de secció ampla, que varia en funció de l'altura que assoleixen. Es poden considerar com una variant rudimentària de les parets de doble encadenat, sense posar tanta cura en

Fotografia 3: Paret a Son Romaguera que fa partió amb Son Artigues. Té una amplada de més de 5 m.

Fotografia 4: Paret d'encadenat.

la disposició de les pedres de les cares laterals ni consolidar l'encadenat superior (Fotografia 6). Són comunes en els llocs on les pedres són abundants i per això, compleixen la funció de dipòsit de pedres. Degut a l'escàs acabat, es deterioren amb facilitat i els esboldrecs hi són freqüents, per la qual cosa requereixen d'un manteniment periòdic.

Paret d'esquena d'ase

Es pot considerar una variant de la paret d'encadenat simple on se substitueix la filada d'encadenat superior per pedres més petites que es componen formant un angle agut que tanca la paret a la part superior. Per a donar consistència a la part superior s'empra argamassa o ciment, que actua com element d'unió. En els camps de cultiu la forma d'esquena d'ase més comuna és la que està constituïda per les dues cares de paret seca, coronada en verd –amb argamassa o ciment– (Fotografia 7).

Algunes d'aquestes parets d'esquena d'ase estan fetes just en verd (Fotografia 8). També són comunes a corrals per a crear ambients protegits. En aquests casos, solen assolir una altura superior als 2 m. La construcció en verd protegeix de l'entrada d'aigua dins la paret que sol estar reblerta de terra.

Variants de les parets de pedra en sec

Aquests elements constructius presenten, en ocasions, variants per complir determinades funcions. Els clapers poden ésser simples munts de pedres que s'acaramullen per a evitar que facin nosa dins el conradís i que adopten la forma més simple. En ocasions, aquests clapers estan

construïts a mode de paret seca per arraconar les pedres del camp (les galeres en són una formació típica).

També podem trobar clapers adjunts a parets ja construïdes, constituint el que s'anomena folro de paret, disposició molt comuna en els llocs on les pedres són més abundants i molestes. Els folros constitueixen dipòsits de pedres que se situen en els llocs on fan menys nosa, adossats a la paret original. Amb el temps, aquestes estructures que tenen la mateixa aparença que la paret original es poden confondre com una mateixa unitat.

En ocasions, les parets que assoleixen gruixes importants han servit com a via d'accés a altres terrenys. Així, a alguns indrets trobam camins elevats sobre els conradissos, aquests són el resultat de l'aprofitament dels dipòsits de pedres per aquesta funció.

Relació de les parets de pedra amb l'agricultura

La situació més evident és quan no hi ha parets. Aquest és el resultat de l'absència de pedres, per això es desenvolupen sòls profunds damunt roques blanques (margues) o sediments d'origen al·luvial dins paisatges de morfologies suaus. Aquestes dues situacions són molt comunes a Porreres, aquestes són les terres més apreciades per a l'agricultura.

En aquestes circumstàncies dominen terres majoritàriament de colors clars on el carbonat de calci és un component destacat. Les terres argiloses (sobre margues) són de colors clars, disposen d'una bona reserva hídrica i són molt apreciades per a cultius herbacis de gra. Els cultius llenyosos de fruita dolça es poden desenvolupar bé sense rec complementari, però per les carac-

Fotografia 5: Vista lateral d'una paret de doble encadenat.

terístiques d'aquests terrenys es poden manifestar deficiències de nutrició mineral i alteracions ocasionades per l'asfixia radicular afavorida per un excés d'humitat. Així i tot, en general hi ha pocs arbres i la producció de gra és el valor més destacable.

Altres terres lliures de pedres són les procedents d'antigues aportacions al·luvials, amb coloracions marronoses, les quals també assoleixen molta fondària sense que les pedres hi siguin presents. Aquestes terres són adequades pels cultius de gra i llenyosos en general. Sobre aquestes terres els arbres fruiters hi tenen un bon desenvolupament i no pateixen els problemes indicats a les terres argiloses.

Les parets d'encadenat simple són típiques en els indrets on les pedres hi són presents de manera moderada. Els sòls en general tenen una profunditat mitjana i solen presentar crostes calcàries. En els terrenys dominats per aquestes parets hi podem trobar cultius herbacis per a la producció de gra, farratges i ametllers com a cultius més comuns. La pedra d'aquestes parets no és sempre de primera qualitat i les peces de crostes calcàries es poden veure a molts de llocs.

La paret de doble encadenat no difereix molt de la simple, però sol estar associada a terres que disposen de pedra de més qualitat. Les crostes calcàries són menys comunes i, en canvi, la pedra viva és dominant. El call vermell és un tipus de sòl que està associat a calcàries dures (pedra viva) molt adequades per a la construcció d'aquestes parets. En aquestes circumstàncies l'elaboració de les parets és més acurada, solen ser utilitzades per al tancament de camps més grans. Encara que, igual que succeeix amb les parets d'encadenat simple on els cultius herbacis de gra són comuns, molts de terrenys s'adeqüen més a cultius de farratgers i de pastures, ja que la reserva hídrica d'aquestes terres és limitada. Els ametllers i les figueres són cultius llenyosos habituals associats als sòls on es troben aquestes parets.

Les parets sense encadenat són molt comunes. Són parets de dimensions molt variables, des de parets rasants (ALOMAR *et al.*, 2002) de menys d'1 m. d'altura, fins a altres que poden tenir una gruixa de diversos metres i una altura superior a 1,5 m. Aquesta tipologia de paret, més rudi-

mentària, es pot atribuir a motius de disponibilitat econòmica o a la qualitat de la pedra. Així i tot, constitueixen dipòsits de pedres importants que responen a la necessitat de retirar les pedres del camp per a poder desenvolupar les labors agrícoles. En general, aquestes parets delaten terres primes i són els cultius herbacis destinats a farratge per a pasturar els animals i els cultius llenyosos d'ametllers i garrovers el que cal esperar quan dominen aquestes parets.

Les parets d'esquena d'ase es troben, sobretot, a indrets on la mida de les pedres és petita o tenen formes que no permeten

Fotografia 6: Paret sense encadenat.

Fotografia 7: Paret d'esquena d'ase (Son Mas).

Fotografia 8: Paret d'esquena d'ase en verd (Sa Bastida).

un bon enqueixalat, com succeeix amb els còdols de torrent. En general, no tenen una gran representació geogràfica i no es poden identificar amb cultius concrets. Just en el cas de les altes parets d'esquena d'ase emprades en els corrals d'algunes finques, podem associar aquestes parets de grans dimensions a espais protegits pel cultiu –a escala domèstica– de fruiters i d'horta.

Les terres gravoses es caracteritzen per esser primes, amb molts de macs i graves però poques pedres de bona mida per poder construir les parets. En aquests llocs on els garrovers i, en menor mesura, els ametllers constitueixen els cultius dominants, hi abunden les parets senzilles, poc acabades i d'escassa altura. Moltes vegades just tenen una funció de dipòsit de les pedres més grosses, dins un ambient dominat per la grava.

Consideracions finals

Les parets de pedra són construccions que reflecteixen els condicionants físics, especialment la litologia, els quals a la vegada són determinants per a les tipologies de sòls i els aprofitaments agronòmics. La distribució de la propietat, els recursos econòmics i la sensibilitat constructiva són altres factors que cal tenir en compte en les formes i els acabats d'aquestes obres.

En els darrers 25 anys s'ha produït un canvi en aquestes construccions. Mentre que en el passat fou un element constructiu utilitari, a partir del darrer decenni del segle xx, amb la revalorització de les construccions rurals tradicionals, l'ús de la pedra ha adquirit nous valors estètics. Les construccions amb pedra, sobretot a nous habitatges rurals i els seus espais annexos, s'han convertit en un estil molt recorregut. De manera semblant passa amb les obres públiques, sobretot a les noves carreteres on els tancaments amb pedra constitueixen una prescripció. Al marge de la tècnica constructiva, on el ciment hi té preponderància, moltes vegades es realitzen amb materials no propis del lloc on s'ubica l'obra; per això, aquestes construccions, sovint, queden deslocalitzades.

Bibliografia

ADROVER, Maria; VADELL, Jaume (2011). "Sòls agrícoles representatius de Porreres". *A: Actes de les III Jornades d'Estudis Locals. Patrimoni de Porreres* 12. Ajuntament de Porreres.

ALOMAR, Guillem [et al.] (2002). "La pedra en sec. Materials, eines i tècniques tradicionals a les illes mediterrànies". Projecte MEDstone- Leader Ulixes.

HABSBURG-LORENA, Lluís Salvador (1880). "Die Balearen. In Wort und Bild geschildert". Leipzig. F.A. Brockhaus. (Edició traduïda al català: "Les Balears. Descrites per la paraula i la imatge". ISBN: 84-930771-2-7).

IGME (1991). "Mapa geológico de España. Hoja 699 Porreres". Escala 1:50.000. Instituto Geológico y Minero de España.

REYNÉS, Antoni (2000). "La construcció de pedra en sec a Mallorca". Consell de Mallorca. FODESMA.

El paper de Porreres en els conflictes de la Mallorca baixmedieval

SEBASTIÀ LLITERES LLITERES

Introducció

El plantejament d'aquesta comunicació és dibuixar una panoràmica de la participació del poble de Porreres en general, i dels seus habitants en particular, a les commocions que va viure l'illa de Mallorca en els anys que conformen la Baixa Edat Medieval, això és des de mitjans del segle XIV fins a principis del segle XVI.

En el transcurs d'aquests anys esmentats, la societat mallorquina –com l'europea en general– va patir els efectes de tot un seguit d'epidèmies que deixaren molt afeblides les poblacions dels diferents països i que van empènyer a tota una sèrie de canvis en l'economia i l'organització social i política que configuren una època de trànsit cap al que historiogràficament s'ha anomenat la modernitat. Però moltes de les persones que ho visqueren no van quedar de braços creuats davant de tot plegat: la resposta de les diverses societats del moment es concretà sovint en aixecaments i revoltes que en alguns llocs foren realment importants i que tenen una etiologia múltiple, depenent de cada cas.

Així, a Mallorca destaquen tres aixecaments protagonitzats per les classes populars –els pagesos i els menestrals–: el 1391, l'assalt als calls jueus; el 1450-1453, la Revolta Forana i finalment, les Germanies entre el 1521 i el 1523. Com hem dit, les causes d'aquestes respostes d'una part de la societat mallorquina són moltes: algunes són més generals i es donen també en altres conflictes succeïts a la Monarquia Hispànica i a altres països d'Europa, com les transformacions generades després de les epidèmies, les males collites i la càrrega fiscal sobre les classes populars; i d'altres són més específiques d'aquí, com el deute exterior de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca provocat per la contínua necessitat de la importació de blat i el deute que per aquest motiu s'acumulava de forma asfixiant, les disputes entre Ciutat i Part Forana pel que fa al repartiment del poder i per la tributació al fisc reial, el conflicte polític derivat de la reintegració de la Corona de Mallorca dins la Corona d'Aragó –amb les fortes contribucions a què obligà això per a sufragar les guerres dels monarques durant tot el XIV i part del XV– i les banderies o bando-sitats entre faccions aristocràtiques, entre d'altres.

Com no podria ser d'altra manera, el poble de Porreres, que ja en aquella època es podia considerar una de les viles més importants pel que fa a la demografia i a l'economia de l'illa després d'altres poblacions com Inca, Lluçmajor, Manacor, Felanitx o Pollença,¹ també va patir canvis i transformacions i per tant, una part de la seva població es va decidir a participar activament en aquells aixecaments que es produïren en un context de tensions i de conflictivitat creixent que es pot observar en la documentació de l'època.

¹ BARCELÓ I CRESPI, Maria (2001). *Sobre Porreres*. Porreres. Pàg. 20

Segons Maria Barceló i Crespi² la població de la vila de Porreres rondava d'una forma aproximada els 900 habitants cap a 1350, els 1.215 cap a 1421, els 1.340 cap a 1451 –en plena Revolta Forana–, els 1.400 cap a 1475 i els 1.630 l'any 1489. Segons l'esmentada historiadora porrerenca, la nostra vila evolucionava demogràficament d'una forma similar a les altres viles del Pla, la comarca més poblada de l'illa per llavors. Sempre hem de recordar, però, que els anys de males collites, de sequera o d'epidèmies, podien frenar el creixement poblacional que òbviamment es va veure molt afectat des que a mitjans segle XIV la Pesta Negra i les successives epidèmies minvessin la capacitat de reproducció de la gent, tot i que els nivells d'afectació depenen de cada vila. Hem de tenir en compte també, que a nivell local afectaven altres qüestions, com el fet que algunes viles estaven obligades a socórrer els pobles veïnats: per exemple i pel que ens afecta a nosaltres, Porreres, Montuïri i Felanitx havien d'ajudar el poble de Santanyí en cas d'incursions enemigues; concretament, la nostra vila hagué d'ajudar el 1358 en la construcció de la murada d'Alcúdia i, el 1391, contribuí a pagar la fortificació de l'església de Santanyí.

Per tant, el que ens plantejam en aquesta comunicació és esbossar una imatge de com era el context social del poble entre els anys anteriors a l'assalt als calls fins arribar a les Germanies i, especialment, concretar amb les dades que disposam a partir de la documentació i de les investigacions realitzades fins avui, la participació dels porrerencs en aquests conflictes que tant varen marcar l'esdevenidor de la societat mallorquina.

Tractarem amb especial interès per la seva transcendència la Revolta dels Forans de mitjan segle XV i les Germanies de principis de segle XVI, a més de les implicacions que en aquestes tengueren els nostres avantpassats. Tot això a partir de les dades que puguem disposar, com són el nombre dels participants –molt clars en les Germanies pels documents conservats–, la seva condició social, les motivacions, les conseqüències que patiren per la seva implicació, etc., tot emmarcat dins el context socioeconòmic i polític que ja hem esbossat en aquesta introducció.

D'aquesta manera esperam poder contribuir a un millor coneixement de la Història del nostre poble en aquesta època i en aquest tema concret de la conflictivitat baixmedieval. Encara que moltes dades ja siguin proporcionades per obres d'autors coneguts com Ramon Rosselló, Gaspar Munar, Maria Barceló, Guillem Morro, etc., hem cregut convenient agrupar-les i presentar-les en bloc per així poder extreure'n unes conclusions i una interpretació més concreta i específica del paper que va tenir la vila de Porreres en aquells anys tan decisius en què Mallorca ja havia madurat com a entitat política i com a societat relativament «nova» i en què els ciments d'aquesta eren posats en dubte per bona part de la població.

Per finalitzar aquesta introducció, voldria agrair a la Dra. Maria Barceló i Crespi, així com a Llúcia Salleras Julià, que m'animessin a participar a les presents jornades i que hagin comprès en tot moment els problemes que em podria crear el fet de residir a Barcelona, qüestió que m'ha impossibilitat realitzar un treball d'investigació pròpiament dit.

La problemàtica amb els jueus porrerencs i l'Assalt al Call de Ciutat

La situació que hem esbossat, com és obvi, no era gens fàcil. Totes aquestes dificultats provocaven un ambient tens i complex dins les viles que, en més d'una ocasió, es traslladava al terreny dels enfrontaments entre cristians i jueus. Tot això gràcies, en bona mesura, al paper de l'Església; sempre reticent al contacte del col·lectiu jueu amb el cristià, i que tampoc no acabava d'acceptar el paper protector de la monarquia respecte els jueus.

² BARCELÓ I CRESPI, Maria (2001). *Sobre Porreres*. Porreres. Pàg. 19-20.

En aquest sentit, a Porreres també es produïen episodis tensos entre cristians i jueus que tenim documentats especialment a partir de la segona meitat del segle XIV, quan les dificultats comentades anteriorment començaren a fer-se presents. Els jueus, establerts especialment a la ciutat de Mallorca, a Inca, a Manacor, a Alcúdia, a Muro, a Sineu i també a la nostra vila –on tenien el seu petit call– esdevenien el blanc fàcil per la seva condició religiosa i pel fet que algun d’ells eren possessors de patrimonis i capitals importants, qüestió que no hauríem de generalitzar a tota la comunitat jueva. Tot seguit explicarem alguns dels exemples d’aquest conflicte entre porrerencs per qüestions diverses amb rerefons religiós que tenim recollits gràcies a Ramon Rosselló i Gaspar Munar. Han quedat proves de diverses denúncies de jueus porrerencs o de pobles de la contrada que acusen cristians porrerencs de no pagar els deutes que tenien envers ells, aquestes eren trameses al Governador i/o Batle: en tenim prova l’any 1345, 1356 i 1360.

El 1374, any de molta fam a Mallorca, hi hagué avalots contra els jueus en diverses contrades de l’illa en els qual va intervenir el rei Pere el Cerimoniós, recordant que els jueus no tenien la culpa de la falta de pa i exhortant a agrair a la comunitat jueva l’emprerança de diners per importar el blat necessari per a l’abastiment del Regne.

A Porreres, Rosselló i Munar posen un exemple molt clarificador sobre la situació que es vivia per llavors: es tracta d’una carta que el Governador del Regne, Francesc Sagarriga, envia al Batle porrerenc, Pere Valls, el 1376 demanant que es respecti la comunitat jueva. Deia que alguns jueus porrerencs «són estats maltractats, inquietats, envilanits e deshonorats», després d’haver rebut denúncies per part del jueu vilatà Sussen Jacob. Demanava també Sagarriga que el Batle tractés per igual als seus parroquians fossin cristians o jueus.

Una altra mostra es dóna el 1380 amb una brega entre els carnisers i alguns jueus de Porreres. I és que els jueus porrerencs no tenien cap carnisseria pròpia on poguessin rabinar la carn segons la seva tradició, és a dir, netejar-la de sang. Així, el que feien era anar a la carnisseria pública o altrament anomenada reial per rabinar-la, on fins llavors no havien tengut problemes per fer-ho. Però aquell any 1380 els carnisers cristians es negaren a seguir amb la tradició dels jueus. Els motius poden ser diversos, però el més lògic és pensar que hi degué haver algun conflicte entre dits carnisers i algun jueu per temes econòmics –de deutes entre ells, per exemple– que acabessin desembocant en aquesta situació –amb l’ajuda de l’ambient de ràbia i tensió cap els jueus que ja hem comentat. Després del dit episodi, el Governador altre pic demanà al batle i al mostassaf porrerencs –aquest darrer era l’encarregat de contrastar pesos i mesures, de tenir en compte la qualitat dels productes, d’observar els preus, així com de tenir cura del bon funcionament dels establiments públics de la vila que venien productes sobre els quals la monarquia en treia beneficis– que deixessin estar el conflicte i complissin amb el desig dels jueus com sempre havien fet.

Encara no acaben aquí els exemples, ja que el 1387 observam una situació de tensió que va anar en augment quan el governador Sagarriga cridà l’atenció a diferents batles mallorquins –entre ells, òbviament, el porrerenc– per l’existència de reunions clandestines que realitzaven alguns cristians, suposadament per tractar sobre els jueus en termes no respectuosos. Conseqüentment, el governador va prohibir al batle porrerenc el fet de permetre dur armes a ningú de la seva vila, per evitar enfrontaments o episodis violents entre la gent del mateix poble.

En aquest context –i parlant ara a nivell europeu– d’odi contra els jueus bastant generalitzat però també d’odi contra aquelles autoritats que els defensaven, arribà el fatídic any 1391, quan esclatà des de Sevilla una onada de violència inusitada contra els jueus que s’estengué per moltes ciutats i pobles de la península, així com d’altres indrets d’Europa. Aquest conflicte també arribà aquí quan esclatà la revolta que anomenam Assalt al Call Jueu, un 2 d’agost, el dia de la Mare de

Déu dels Àngels. Però per ser més correctes, hauríem de parlar de diversos assalts perquè no només s'assaltà el Call de Ciutat de Mallorca, sinó també el d'Inca –el segon en dimensions– i altres pobles on residien un nombre important de jueus i on van patir la ràbia i l'ira dels pagesos i menestrals mallorquins. Molts d'aquests mallorquins partiren cap a les portes de Ciutat on comparegueren el Governador i alguns oficials que no pogueren solucionar res. Després que les autoritats contra les que es dirigien els pagesos i menestrals assenyalessin als jueus com a culpables de la mala situació econòmica del Regne, els revoltosos partiren cap al call, on es produí una autèntica massacre: les fonts assenyalen uns 300 jueus assassinats, cases saquejades i robatoris. Més tard, quan els governants van prometre reduir els impostos que asfixiaven la pagesia, la revolta s'apaivagà. Hem esmentat aquests fets succeïts a la capital de l'illa perquè es puguin comprendre les dimensions d'aquella matança i perquè s'entengui, a més, una qüestió que consideram cabdal: com passà també en altres ciutats com Barcelona on la gent no anava dirigida en un primer moment cap als calls, sinó que anaven a cercar les autoritats polítiques, les quals hàbilment –i aprofitant l'ambient d'odi als jueus i la mala fama que l'Església havia perpetrat contra aquests– apuntaren als jueus com a culpables dels mals del país. No tenim dades sobre el que degué passar als jueus porrerencs el 1391, ni tampoc sabem si alguns porrerencs participaren en l'Assalt al call de la ciutat de Mallorca.

Podríem esmentar que cap als anys 30 del segle XV tenim prova que la tensió amb els jueus a Mallorca seguia viva i que va conduir –després d'uns fets en què s'acusava un grup de jueus de fer befa del cristianisme utilitzant un esclau negre– a la condemna de la societat i del clero cristià envers els jueus: la població demanava venjança aprofitant allò succeït a la capital. És així com es donen els ingredients necessaris perquè el 1435 tota la població jueva de Mallorca s'acabàs convertint oficialment al cristianisme per por, deixant satisfetes les demandes dels cristians. El Bisbe, els Jurats, els nobles i el Governador indultaren els condemnats per petició general.

Després de tots aquests durs episodis –especialment el de 1391– les conversions, els canvis de noms i les migracions de jueus intentant defugir del clima hostil que hi havia a Mallorca, foren el pa de cada dia. Podríem dir que aquí començà un drama, el dels jueus i descendents de jueus mallorquins, que pràcticament no acabaria mai, perquè com bé sabem els anomenats xuetes són només la part més visible d'una animadversió que ha durat fins pràcticament els nostres dies.

La participació a l'Aixecament dels Forans de 1450-1453

Tot i que tampoc hauríem d'imaginar una situació de violència extrema als carrers de les viles i les ciutats mallorquines, no es pot negar que existeixen mostres suficients de tensions i violències com per afirmar que s'arribà i s'entrà al segle XV d'una forma poc tranquil·la. I és que la primera meitat d'aquest segle es pot definir com un dels períodes de més moviment i tensió social de la història del Regne de Mallorca; no obstant això, s'estava adobant el camí que conduiria a l'Aixecament dels Forans mallorquins el 1450.

Són moltes les causes que expliquen aquesta revolta absolutament clau dins la història del nostre país i que significà la rebel·lia d'una majoria dels pagesos forans enfront de l'oligarquia ciutadana que copava els càrrecs polítics més importants del regne i que controlava la difícil situació econòmica. Farem un breu resum de les causes i del que significà la Revolta per poder entendre després el paper de Porreres en el conflicte i en els anys que vénen posteriorment.

Destacarem –de forma molt resumida– com a causes: la corrupció administrativa de l'oligarquia política i econòmica que manava al Regne. Aquests, amb les seves males pràctiques, endeutaven de forma extraordinària les arques públiques, aprofitant la venda de censals per poder comprar el blat que faltava per abastir la població. El fet de fer pagar aquests censals a una pobla-

ció ja carregada, en un context econòmic difícil a causa de les pestes, les males collites, les dificultats climatològiques, la falta d'equitat entre el que havia de pagar la Ciutat i la Part Forana a la caixa comuna –fet agreujat perquè els forans es veien obligats a pagar certes imposicions que a Ciutat, o bé no eren obligatòries, o bé es pagaven d'una forma més beneficiosa; com en el cas de la gabella de la sal, un impost considerat injust i insultant per a la pagesia forana obligada a comprar sal sense necessitat, mentre els habitants de la Ciutat no ho havien de fer– i les lluites entre bàndols de nobles i de poderosos, faccions existents a Ciutat per aconseguir el control polític del Regne i que, per la qual cosa, no tenien cap mirament en agafar diners dels fons públics per pagar al rei i així aconseguir el benefici del poder gràcies a «privilegis» atorgats pels diferents monarques. Aquest fet endeutava la pagesia i la menestralia mallorquina perquè aquests diners pagats pels bàndols eren realment pagats per una població que no es veia beneficiada en gairebé res per part dels seus líders polítics i que, a més, patien una dura situació que s'agreujava a causa de les lluites polítiques que, en diversos casos, sabem que arribaven en forma de ramificacions a les viles foranes i que, per tant, duïen pràctiques violentes entre individus, famílies o grups enfrontats a les viles.

Davant de tot això i altres motius que per l'extensió d'aquest treball no podem detallar, aquest aixecament –amb el suport d'una part de la pagesia benestant de la Part Forana representada especialment dins el Sindicat Forà³ pretenia aconseguir per a la pagesia forana més representació a les institucions i més poder de decisió per aturar l'excessiva i injusta pressió fiscal que sobre ells existia. Per la qual cosa necessitaven que els coeficients de contribució a la caixa comuna del Regne canviessin per adaptar-los a la realitat després que la Part Forana perdés riquesa a causa de les dificultats econòmiques ja comentades i per la transferència de propietats als més poderosos de la capital. A més, demanaven una auditoria dels comptes públics des de 1405 per treure a la llum els casos de corrupció i la mala utilització dels recursos públics. L'existència d'aquestes demandes i la fermesa en la seva defensa durant anys, demostren un ideari avançat que aglutinava els pagesos forans en les seves reivindicacions; liderats per personatges com l'històric manacorí Simó Ballester «lo Tort», que va conduir l'host formada pels pagesos forans a assetjar fins a tres vegades⁴ la ciutat de Mallorca per aconseguir acords amb el Governador Berenguer d'Olms –més tard amb Arnau de Vilademany– i amb els Jurats de la Ciutat i del Regne. La revolta, de gairebé tres anys de durada, fou esclafada per les tropes del virrei de Sardènia, Francesc d'Erill, juntament amb els seus *saccomani* el mes d'agost de 1452, tot i que quedaren espurnes de resistència al nord de l'illa fins que foren derrotats del tot durant la primavera de 1453. El rei Alfons el Magnànim i la reina Maria, complint amb el persistent desig de les autoritats illenques, acabaren apostant per la via militar per acabar amb un aixecament que plantejava un canvi profund de l'*status quo* per poder encabir millor les classes populars, sense que aquestes plantejessin una alternativa contraposada al sistema feudal. I és que la victòria dels pagesos hagués pogut suposar un canvi en els equilibris polítics, socials i econòmics existents que beneficiaven l'oligarquia mallorquina, la qual alhora nodria el rei de recursos per a poder emprendre les seves aventures italianes, ja que Alfons V residí a Nàpols des de la conquesta d'aquestes terres de la Campània fins que va morir el 1458.

³ Institució creada el 1315 pel rei Sanç amb la voluntat que aglutinés la pagesia de la Part Forana en la defensa dels seus interessos i demandes, tot compensant el creixent poder que els mercaders, ciutadans honrats i cavallers anaven guanyant a mesura que es consolidava l'estructura social, política i econòmica de Mallorca. Evidencia la puixança de les viles, que al segle XV ja estan plenament consolidades, de la qual cosa és prova que moltes d'aquestes plantessin cara –juntament amb els revoltats– a una situació que consideraven injusta.

⁴ El primer setge es donà entre juliol i agost de 1450; el segon, l'abril de 1451 i el tercer i més dur, el mes de maig del mateix 1451, que ens ajuda a entendre la primavera de 1451 com un moment d'altíssima tensió.

Després de la necessària introducció, passarem a explicar quin paper va tenir Porreres en aquest llarg conflicte, ja que a través de la documentació que ens detallen Gaspar Munar, Ramon Rosselló i especialment Guillem Morro podem observar que alguns porrerencs van tenir un paper força remarcable. A més, la nostra vila apareix en alguns episodis importants de la revolta que són útils per poder entendre l'actitud de la població en diversos aspectes davant el conflicte.

No sabem quants porrerencs pogueren reclutar Simó Ballester o algun dels seus propers, però sí que tenim números d'un altre fet: avançada ja la revolta, l'abril del 1451 i abans del tercer setge, el Governador Berenguer d'Olms envià el seu lloctinent Jaume Cadell a reclutar «fidels» per les viles amb la intenció de conformar una host contrarevolucionària per intimidar els homes de Ballester i per provocar el que podríem anomenar una «guerra civil» entre els mateixos vilatans, afeblint així les reivindicacions pageses. Cadell, després de ser ben rebut per la vila de Lluçmajor, va arribar a Porreres. I és aquí on entra un personatge que hem de destacar: el batle reial Guillem Riera que, segons Guillem Morro,⁵ era una persona el pensament de la qual demostra l'ampli suport que arribà a rebre l'aixecament. Riera va anar a rebre el lloctinent Cadell que arribà amb els recatxats⁶ que ja se li havien sumat. Cadell, en demanar al batle que reunís tots els homes i totes les armes que pogués per engrossir el seu exèrcit, es va trobar amb una resposta contundent de Riera, el qual li va dir que si volia ajuda, primer havia d'exculpar els pagesos dels crims imputats pels ciutadans després dels dos primers setges. Riera, segons el que tenim documentat al Procés General a la Insurrecció Forana, creia equivocada l'estratègia del governador i del seu lloctinent «d'enfrontar-se als seus germans» perquè pensava que si realment aconseguien derrotar als forans rebels no s'aplicaria justícia a les reivindicacions foranes sinó que s'executaria als líders més destacats. Podríem dir que la visió de Riera no anava errada, ja que les reivindicacions foranes foren desateses gairebé en la seva totalitat i s'executà als líders més destacats. Amb tot, i tornant a l'escenari de la topada entre Riera i Cadell, aquest últim hagué d'esperar tres hores fins que el batle i els homes que pogué reclutar haguessin dinat. D'aquesta manera, foren vuitanta els porrerencs que seguiren a Cadell. En arribar l'host contrarevolucionària a Sineu, pareix a ser que els homes de Cadell es trobaren el poble gairebé buit i foren les dones les qui sortiren al pas demanant «no sou vosaltres nostres germans? Què veniu a fer ací?».⁷ Qui contestà fou el batle porrerenc Guillem Riera dient «no hajau por de res, que tant hi som per vosaltres com per nosaltres»,⁸ deixant ja intuir l'actitud que acabarien tenint molts dels que integraven les tropes de Cadell, que fou la de deserció en el moment de la topada amb Ballester i els seus homes a Muro. Tot i això, un altre personatge porrerenc important del qual més tard farem esment, «en Sellera», fou un dels principals que es mantingué fidel a Cadell en tot moment, arribant fins i tot a fer d'intermediari entre Cadell i Ballester.

Segurament, el fracàs d'aquest intent de provocar un enfrontament entre vilatans s'entén per actituds de personatges com Guillem Riera, que per lògica hauria de pertànyer més bé a la classe pagesa «benestant» i per tant propensa a incloure's dins el conjunt de recatxats, però que realment entenia la profunditat de les demandes dels pagesos i la necessitat de canviar l'estat de les coses que havia tocat viure als seus contemporanis. El fet d'anar amb Cadell i acompanyar-lo

⁵ MORRO I VENY, Guillem (1996). *Porreres i la Revolta dels Forans*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Pàg. 33

⁶ Així s'anomenava als contraris a la Revolta, paraula que ve del verb «recatxar», que segons el DCVB significa «canviar sobtadament de direcció». Una dada a comentar seria que, a la relació de recatxats que s'envia al rei Alfons V al 1455, no hi apareix cap porrerenc, fet que no s'ha de confondre amb què Porreres fos una vila únicament proforana.

⁷ MORRO I VENY, Guillem (1996). *Porreres i la Revolta dels Forans*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Pàg. 34.

⁸ *Ibidem*.

fins a Muro es va produir sense reticències per part seva i per part de molts altres porrerencs, fet que demostra un ampli suport a la causa forana.

Abans de passar a comentar a grans trets quines foren les conseqüències de la Revolta Forana a Porreres, farem menció del paper notable d'Antoni Móra i d'en Sellera, porrerencs que segons Morro caldria destacar. El primer d'ells va tenir càrrecs al Sindicat Forà i fou també conseller del Gran i General Consell representant la Part Forana. Del segon no sabem el seu nom complet, però és un personatge realment interessant. Els dos van formar part d'una comissió de quatre forans constituïda pel Consell de la Part Forana, que havia d'exhortar la pacificació per les diferents viles en un moment –octubre 1451– en què s'havien aconseguit alguns avantatges de la reina Maria pels forans a canvi que aquests atuessin el seu moviment. Tanmateix, la tasca era molt difícil per la greu tensió provocada per l'enrònia política del Governador d'Olms⁹ de menysteniment cap als forans, dels qui havia posat en dubte la seva condició «d'homes lliures». ¹⁰ En aquesta situació, els dos porrerencs, acompanyats pel prior de la Cartoixa de Valldemossa i per Guillem Palou de Comasema, van intentar dur a terme la tasca encomanada. Però no els rebien bé allà on anaven i per això, hagueren d'anar a demanar ajuda al nou Governador Arnau de Vilademany perquè els acompanyés a fer complir els manaments de la reina. Aquest, però, no pogué ni passar de Lluçmajor en saber que Ballester es dirigia cap allà per enconstrar-se amb ell. Òbviament, en aquesta situació, Móra i Sellera no pogueren dur a terme la seva feina i quedaren en una situació difícil; sabem, fins i tot, que el seu acompanyant, Guillem Palou, s'hagué d'amagar durant unes setmanes, però no sabem si els porrerencs patiren algun tipus de repressió.

De totes formes, sembla a ser que Sellera era un home prou reconegut dins la Comunitat Forana, a part de ser el porrerenc amb més activitat en representació de les viles durant l'Aixecament.¹¹ A més del paper ja esmentat de la topada de maig de 1451 entre el lloctinent Cadell i Ballester a Muro –on va demanar a aquest darrer que fos generós amb el lloctinent perquè se'n pogués tornar a Ciutat– i de la campanya de pacificació de l'octubre de 1451, destaca la seva participació a l'ambaixada del Consell de la Part Forana cap a Barcelona per parlar amb la reina Maria, durant l'abril de 1452. Però quan va ser a Barcelona, la reina manà detenir a Sellera després de rebre uns informes de ciutadans mallorquins en contra del porrerenc. A part, els ciutadans enviaren un ambaixador a Barcelona que portà un memoràndum del Gran i General Consell demanant que s'interrogués¹² i empresonés a Sellera amb les següents paraules: «com aquell sàpie e hage cabut e entravengut en molts actes e Concells dels dits pagesos e rebels, hoc e sia stat hun dels majors e caporals de la rebellió e de tots los insults». ¹³ Als historiadors ens resulta un tant contradictòria l'actitud del dit Sellera perquè per una part li veim actituds moderades, però també d'altres favorables a la causa pagesa fàcilment visibles per les paraules que li dedicà el memoràndum realitzat per la màxima institució deliberativa del Regne de Mallorca. Trobam interessant la

⁹ Una nota que podríem apuntar és que per oir el dictamen d'Olms sobre els pagesos i la Part Forana després dels primers mesos de revolta, el 9 d'abril Porreres envià a Gabriel Mesquida i Joan Riera, que pogueren escoltar les mesures i la humiliació a què d'Olms volia sotmetre als pagesos.

¹⁰ No podem oblidar que com a societat nascuda ja al segle XIII amb la necessitat de repoblar una terra que havia quedat molt despoblada després de la Conquesta de 1229, s'oferien avantatges per aquells que havien de venir a poblar l'illa. Per atreure'ls, se'ls oferia la condició d'homes lliures, que contrastava amb la servitud de –per exemple– tants pagesos de remença catalans o amb l'esclavitud dels mateixos esclaus que hi havia el 1450 a Mallorca.

¹¹ MORRO I VENY, Guillem (1996). *Porreres i la Revolta dels Forans*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Pàg. 38.

¹² Per saber qui havia alimentat la insurrecció, segons es desprèn dels documents.

¹³ MORRO I VENY, Guillem (1996). *Porreres i la Revolta dels Forans*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Pàg. 40.

resposta que dóna Guillem Morro a aquesta dificultat d'interpretació: es tractaria d'una persona de gran sensibilitat social, de gran intel·ligència, però moderat i pragmàtic; així mateix seria una persona amb prestigi dins la Comunitat Forana, cosa que explicaria la seva constant activitat en favor dels interessos dels forans. Només així podem entendre que el Gran i General Consell i l'oligarquia en general, seguint amb la seva visió radicalment contrària cap als revoltats –als quals veien com a enemics– i donat el profund calat de l'Aixecament i el perill que representava, acabés demanant presó i interrogatori per Sellera, de Barcelona estant, perquè devia ser una persona important, amb idees avançades i amb capacitat de persuasió que pregonava en favor dels revoltats.

Per acabar amb aquest apartat, parlarem de les conseqüències que patí Porreres després de la derrota forana per conèixer en què es veieren afectats els porrerencs de l'època, després d'un conflicte tan llarg i en el qual molts deixaren tantes esperances i frustracions.

Arran de l'Aixecament i de la indignació dels forans i en el context revolucionari que es vivia, la tensió es materialitzà en saquejos i robatoris en diferents moments del conflicte,¹⁴ perpetrats pels forans sobre possessions o finques de ciutadans coneguts per la seva relació amb el poder. Aquests propietaris, als quals se'ls identificava com a «enemics» de les reivindicacions foranes, van denunciar les esmentades pertorbacions sobre els seus béns quan va acabar la Revolta, reclamant que se'ls tornàs el que havien perdut arran d'aquests fets. A Porreres, Guillem Morro¹⁵ documenta una sèrie de denúncies per robatoris i saquejos de finques porrerencs d'amos ciutadans. Per exemple, a l'alqueria de Benifet (Son Valls) –que era propietat de Jaume Desmàs– s'hi produïren alteracions que el dit ciutadà taxà en 1000 florins segons l'expedient¹⁶ de 1457 pels «danys i perjudicis» causats durant els dos anys de revolta. Un altre dels perjudicats fou Francesc de Comelles, amo d'una possessió a Sant Joan per on –segons ell– uns porrerencs passaren tot fent malbé part dels seus béns. El dit mercader tenia mala fama entre els pagesos i era vist com un especulador sobre el preu del blat, a part d'haver tengut càrrecs públics durant els anys 40 del segle XV. Denuncià que alguns porrerencs li robaren les egües, que li bastonejaren el majoral de la possessió i que uns tals Mates i Estaràs –dos joves porrerencs dels quals no coneixem els noms de pila– el maig de 1451 llançaren un tret de ballesta a un esclau seu que escapà després d'oposar resistència al robatori que els anomenats porrerencs haurien perpetrat.

Guillem Morro considera que les repercussions socials i econòmiques foren desastroses per la Part Forana. Aquesta quedà ofegada pels pagaments a satisfer per part d'uns pagesos que veien de cada dia com s'anaven empobrint a mesura que els guanyadors pretenien restablir l'ordre polític preexistent. Pensem que, després de les esmentades multes i pagaments¹⁷ imposats sobre les viles, Porreres degué haver de pagar un 4.925% de les quantitats totals sobre la Part Forana –segons es desprèn del càlcul de Guillem Morro– segons la quota que li pertocava a la nostra vila sobre les talles imposades a tota la Part Forana, ja que no tenim les dades exactes sobre les quantitats a pagar després de la Revolta. Pensem, però, que la riquesa global de Porreres el 1495 era d'un 22.000 lliures: aquestes dades demostrarien la «postració econòmica» en què es trobà

¹⁴ Especialment, quan es desfeien els setges a Ciutat i els pagesos agafaven camí cap a les respectives viles.

¹⁵ MORRO I VENY, Guillem (1996). *Porreres i la Revolta dels Forans*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Pàg. 41-42.

¹⁶ En aquests expedients s'hi feia constar la relació de ciutadans que es veieren afectats per aquests successos. L'oligarquia reclamà amb constància que aquesta problemàtica se solucionés.

¹⁷ El rei obligà el pagament de 150.000 lliures; també s'havia de pagar la meitat del manteniment de l'exèrcit que derrotà als forans mentre aquest restés vigilant l'illa; les indemnitzacions als ciutadans i recatxats, etc. I tot això, en un context social, polític i econòmic desfavorable per les classes populars.

el poble, després que els seus pagesos també veiessin traspassades moltes de les seves propietats, procés que ara comentarem. Així ho testimonien Guillem Baulenes i Antoni Móra, porrerencs, en els processos i litigis documentats entre la Part Forana i Ciutat en la qüestió de les càrregues universals sobre la quantitat que havia de pagar cada una de les parts a la caixa comuna de la Universitat.

Ens interessa molt mostrar –com ja hem deixat intuir línies enrere– com, gràcies a la derrota forana, una part de la pagesia va veure com el procés de traspàs de propietats de forans a ciutadans augmentava d'una forma exponencial. És a dir, moltes de les petites propietats dels pagesos forans anaren passant –en acabar la Revolta Forana– en mans de ciutadans amb molt més poder adquisitiu, aprofitant-se que els pagesos i les viles foranes s'estaven arruïnant per poder pagar les multes, els deutes i altres pagaments imposats per la monarquia i la mateixa oligarquia. A Porreres, Guillem Morro també en té uns quants exemples documentats a través de les declaracions de Baulenes i Móra, ja anomenats anteriorment. Per exemple, «els Moreis», del porrerenc Bartomeu Joan, acabà en mans del ciutadà Joan Frígola. Una altra possessió de Bernadí Barceló passà al ciutadà Bernat de Berga. «El Pujol», dels pagesos Antoni Valls i Joan Roig acabà traspassat a mossèn Jaume Desmàs, que també adquirí una altra finca, «d'en Calderó». Els hereus del dit Jaume Desmàs tenien altres propietats que sabem que havien estat, anys enrere, del pagès porrerenc, Pere Nicolau. Guillem Riera (potser es tracta del batle porrerenc de 1451) va perdre una possessió en mans del mestre Caldentey, metge ciutadà. També Desmàs, que com podem observar devia ser un destacat personatge, acabà sent qui més pogué aprofitar-se de la situació, aconseguí altres propietats de Bernat Colell, pagès porrerenc que havia estat síndic per Porreres juntament amb el batle Riera, l'abril de 1451 quan s'anuncià la sentència dictada pel governador contra els forans. Finalment, Gabriel Orell perdé una finca que passà a mans de mestre Nadal, un metge ciutadà.

Podem observar com hi hagué personatges porrerencs destacats en l'àmbit polític local que perderen propietats. Això significaria que la pagesia «benestant» també hauria patit, ben directament, les conseqüències de tot plegat. Encara que segurament això no es pot generalitzar.

Tensions a finals del segle xv

Les conseqüències de tot plegat foren funestes per les viles i els pagesos: penes de mort, confiscacions de béns, migracions de pagesos cap a Sardenya –tot i que no pareix que hi hagi documentades migracions de pagesos porrerencs–, terres abandonades, odis i venjances que dificultaren la convivència, etc. A part, després de tot això, Mallorca hagué de pagar 162.000 lliures al rei Joan II –successor d'Alfons V– pel seu enfrontament amb les institucions catalanes durant la Guerra Civil catalana de 1462-1472, però no sabem quina quantitat tocà pagar a Porreres.

Així, en un context de tensió permanent tenim constància que mai com llavors hi havia hagut tantes bregues dins el poble com en la segona meitat del xv; no només entre individus, sinó també entre bàndols. Tenim documentats¹⁸ –gràcies a Gaspar Munar i Ramon Rosselló– alguns exemples, com el de la forta baralla entre els Nicolau i els Servera el 1467. Hi ha documents que proven també l'existència d'una llarga llista de baralles entre famílies amb ballestes per enmig: 1467, 1485, 1487, 1488, 1489, 1490, 1491, 1492, 1493 i 1495. Realment, es pot observar la dificultat d'aquells anys i com les penúries econòmiques i els conflictes de poder o pel poder acabaren per perjudicar el dia a dia dels vilatans porrerencs, fet extrapolable a tota l'illa. I això ens connecta directament amb el proper i últim apartat del present treball, les Germanies de Mallorca a finals del primer quart del segle xvi. A més, hem de tenir en compte que la Pesta de 1475 tampoc

¹⁸ MUNAR I OLIVER, Gaspar; ROSELLÓ I VAQUER, Ramon (1977). *Història de Porreres*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Pàgs. 104-105.

no degué ajudar a calmar els ànims tot i que, segons Ramon Rosselló i Gaspar Munar, Porreres i Lluçmajor no es veieren tan afectades com altres viles.

La participació a les Germanies de 1521-1523

Les Germanies s'han de situar cronològicament des del 1521 fins el 1523, en el començament del regnat de Carles I. Podem dir que és una revolta –que deriva en revolució– protagonitzada per menestrals i pagesos en contra de les classes dirigents del Regne de Mallorca per motius diversos: com l'alta pressió fiscal, la falta de representació política d'aquests components i la greu situació econòmica-social que vivia aquest territori des de feia dècades, en especial la Part Forana de l'illa. Molts d'aquests elements esmentats abans els trobam també en altres conflictes que succeeixen pels mateixos volts, com són les Comunitats de Castella i les Germanies valencianes, així com altres moviments menys coneguts al Principat de Catalunya i al Regne d'Aragó. I òbviament, els elements esmentats també ens traslladen directament a l'Aixecament dels Forans de 1450, però ara hi ha una significativa diferència: el component menestral. Són els dits menestrals, presents especialment a ciutat de Mallorca, els que comencen el 1521 l'aixecament dels agermanats, rebent suport posteriorment dels pagesos de la Part Forana, influenciats¹⁹ segurament pels seus padrins i/o pares que potser havien participat a la Revolta Forana 70 anys enrere. Sense aturar-nos a explicar les Germanies, podem dir que els agermanats aconseguiren tenir l'oligarquia mallorquina atemorida i, fins i tot, li aconseguiren parcel·les de poder durant la Revolta ocupant els centres de poder a la Ciutat, a part de practicar la insubmissió i el no pagament de tributs o altres formats considerats injustos. Després de mesos intentant canviar l'estat de les coses, els agermanats foren derrotats per l'exèrcit enviat per la monarquia amb el suport de l'oligarquia a La Marjal de Sa Pobla, el 31 d'octubre de 1522; i el 21 de novembre a Inca es produí un nou enfrontament al Rafal Garcés, just abans que les tropes reials acabessin entrant a Ciutat per recuperar el poder perdut mesos enrere per les autoritats mallorquines i el virrei Miquel de Gurrea. Era l'hora de la repressió, seguint el mateix esquema que el 1453, després que els agermanats no aconseguissin veure complides les seves reivindicacions, moltes d'elles arrossegades des de finals del segle XIV.

De Porreres podem dir que, segons la documentació recollida per Ramon Rosselló i Gaspar Munar,²⁰ en un primer moment i davant les promeses de l'Instador del poble, Joan Crespi; el batle porrerenc, Andreu Mesquida, i els Jurats, així com el poble en general, es posicionaren a favor del moviment. Uns 300 porrerencs partiren cap a ciutat de Mallorca a peu i uns 40, a cavall. Tots ben armats i equipats gràcies al fet que totes les viles s'havien proveït d'armes guardades a la casa de la Vila per por als atacs pirates, comuns en aquells anys. Aquests 340 porrerencs marxaren cap a Ciutat passat Pasqua de 1521 per aconseguir quitar els censals, considerats el principal llast per a la societat de l'època. Les banderes i els rètols que duïen ho demostren, ja que feien referència a una expressió clara: «la Santa Quitació».

Tot i que el mascarar Sebastià Oliver fou el nou batle; més endavant, qui manava eren els agermanats que designaren un nou batle: Miquel Ferrer, Instador i Cap de la Germania dins Porreres. Però Ferrer morí aviat i Joan Cardell el substituí. Es donaren algunes bregues dins el poble entre uns i altres i com ja passà a la Revolta Forana, se segrestaren béns de mascarats. De la mateixa manera, vilatans porrerencs plantaren cara a les tropes reials a Alcúdia i a Sa Pobla en les diferents topades durant el final del conflicte.

¹⁹ BERNAT I ROCA, Margalida; SERRA I BARCELÓ, Jaume (2008). *La veu de la Revolta*. Palma: Lleonard Muntaner Editor. Pàgs. 12-15.

²⁰ MUNAR I OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ I VAQUER, Ramon (1977). *Història de Porreres*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Pàgs. 152-173.

Però com és obvi, al poble²¹ hi havia totes les posicions: molts foren fidels fins al final, altres canviaren de parer al llarg del conflicte, altres s'hi posicionaren en contra directament, altres estigueren enmig i altres donaren suport als agermanats més per por que per altra cosa. Així ho sabem gràcies als informes posteriors redactats pels vencedors i per la llista dels 364 veïnats que hi participaren, que també detallava el càrrec exercit durant la Revolta i els llocs on batallaren, així com els seus béns i el grau d'implicació.

Segons les informacions de Josep Maria Quadrado: a Porreres foren ajusticiats i esquarterats Bernat Nadal, Antoni Campomar i Jaume Darder el 17 de juny de 1523. Darder era l'Instador de Porreres. Quan el 17 de juliol es confirmaren noves sentències, de Porreres es condemnaren a mort i confiscaren els béns a 7 persones més: Joan Valls, Gabriel Riera, Bernat Ferrer, Andreu Ferran, Guillem Joan, Jaume Darder i Ponç Rosselló.

Des del novembre de 1523 fins a la primavera de 1524 el virrei es passejà per les viles per arreglar comptes amb els agermanats: a Porreres va venir el 25 de febrer i va admetre a composició pecuniària 189 persones «delades e inculpades de haver participat, assentit, consentit en lo levantament del poble de la present Illa e de ser estats de la voluntat de la Germania, que en dit Regne era estat introduïda. Les quals composicions són estades fetes a cada un dels dits inculpats segons la qualitat de les culpes i facultats dels seus béns i per dites quantitats són estats remessos i perdonats, los vius en quant a les culpes e béns i los morts en quant a la memòria i béns».

Qui en sortí més malparat va ser el Capità dels porrerencs en el setge contra Alcúdia, que tenia una fortuna de 1225 lliures i que n'hagué de pagar 250. En total al poble s'imposaren 4.925 lliures de multa, sent la vila més carregada després de Sóller, Lluçmajor, Pollença i Inca. Tanmateix, finalment foren reduïdes a 4338. De totes formes, podem dir que Porreres destacà entre les principals viles agermanades i per això el càstig fou exemplar: 8 condemnats a mort i a confiscació de béns; 2 condemnats a pena de galeres; 38 morts en camp de batalla; 6 morts pels agermanats; i, finalment 189 multats pel virrei Miquel de Gurrea, que no tengué pietat: deixà de banda la legalitat vigent per poder escometre la repressió amb grans tints de venjança.

Conclusions

Com ja hem dit a la introducció, som conscients que no és fàcil condensar tants anys d'història en unes quantes pàgines, tot i que només tractem els principals conflictes en els quals el poble de Porreres va veure's involucrat. No obstant això, creim que se'n poden treure una sèrie de conclusions interessants després de conèixer el conjunt de dinàmiques viscudes des de finals del segle XIV fins a principis del XVI.

Hem vist com Porreres no restà, ni molt menys, al marge de les problemàtiques mallorquines de l'època baixmedieval: lluites religioses entre jueus i cristians, lluites entre famílies i entre individus per motius ben variats, participació a revoltes, saquejos i robatoris a cases de ciutadans rics, etc. Arribats a aquest punt cal fer una reflexió: no es pot entendre la història de Porreres i de Mallorca a partir del final de la Germania fins a arribar als nostres dies, sense comprendre el calat psicològic i social de les revoltes baixmedievales i el condicionament d'aquestes a l'avenir social, econòmic i polític de l'illa, relegant els pagesos al silenci, a la submissió, al càstig i fins i tot a la misèria econòmica, tractats –igual que aquelles viles que participaren a les revoltes– de traïdors i deslleials al rei i al Regne per part de l'oligarquia ciutadana, situada al capdamunt polític, social i econòmic del poder a Mallorca. Imaginem quina havia de ser la situació

²¹ L'exemple de Porreres és destacat a l'obra «Les Germanies als Països Catalans» d'Eulàlia Duran (Curial, 1982), a través de l'obra de Rosselló i de Munar, per la claredat a l'hora d'exposar les divisions socials durant el conflicte.

com perquè –per exemple– els porrerencs de l'època decidissin agafar armes i marxar contra el que ells consideraven injust, sabent que es jugaven ser derrotats i castigats com finalment acabà passant. Tot això passà al nostre poble on, fins i tot, hi hagué condemnats a mort, com hem pogut veure.

En definitiva, la història moderna i contemporània del poble i de l'illa no s'entén sense imaginar-nos la situació postrevolucionària d'aquelles generacions, que de ben segur degueren transmetre les seves idees a les generacions següents. La idea d'un camp mallorquí idíl·lic, com un oasi de pau, cau pel seu propi pes quan observam tota la llista de tensions i conflictes existents a l'època tractada, sense oblidar el fil conductor que ens podria dur fins a la Guerra de Successió.

Bibliografia

- BARCELÓ I CRESPI, Maria (2001). *Sobre Porreres*. Porreres: Edició a cura de Maria Barceló.
- BERNAT I ROCA, Margalida; SERRA I BARCELÓ, Jaume (2008). *La veu de la Revolta*. Palma: Leonard Muntaner Editor.
- CASASNOVAS I CAMPS, Miquel Àngel (1998). *Història de les Illes Balears*. Palma: Editorial Moll.
- CATEURA I BENNÀSSER, Pau (2004). “Les Illes Balears de bell nou dins la Corona d'Aragó” p.89-130. A: BELENGUER, Ernest (coord.). *Història de les Illes Balears*. Palma: Edicions 62.
- DURAN I GRAU, Eulàlia (1982). *Les Germanies als Països Catalans*. Barcelona: Curial.
- JOVER AVELLÀ, Gabriel (2004). “L'evolució socioeconòmica de les Balears a la Baixa Edat Mitjana”. p.155-178. A: BELENGUER, Ernest (coord.). *Història de les Illes Balears*. Palma: Edicions 62.
- JUAN I VIDAL, Josep (1985). *Els agermanats*. Palma: Publicacions Ajuntament de Palma.
- «La problemàtica de los censales». *Mayurqa* [Palma: Universitat de les Illes Balears], núm. 15 (1975), p.73-92.
- MORRO I VENY, Guillem (2000). “El context ideològic de la revolta (1450-1453), poder i represió. Les conseqüències a Manacor” p.161-179. A: *I Jornades d'Estudis Locals de Manacor: cultura i territori*. Manacor: Edicions de l'Ajuntament de Manacor.
- (2001) “Els mitjans econòmics del Sindicat de Fora (segles XV-XI)”. *Mayurqa* [Palma: Universitat de les Illes Balears], núm. 27 (2001), p.105-131.
- (1998) *L'alçament forà*. Palma: El Tall.
- (1996) *Mallorca a mitjans segle XV: el Sindicat i l'Alçament Forà*. Palma: Edicions Documenta Balear.
- (1996) *Porreres i la Revolta dels Forans* (pregó de les festes de Sant Roc). Porreres: Ajuntament de Porreres.

MUNAR I OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ I VAQUER, Ramon (1977). *Història de Porreres*. Volum primer. Porreres: Ajuntament de Porreres.

QUADRADO NIETO, José María (1847). *Forenses y ciudadanos: historia de las disensiones civiles de Mallorca en el siglo XV*. Palma: [s.n.].

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro (1970). “Mallorca del medioevo a la modernidad”. Separata de: MASCARÓ, Josep (coord.). *Historia de Mallorca*. Palma: [s.n.]

URGELL HERNÁNDEZ, Ricard (2004). “El Regne de Mallorca i la nova dinastia” p.131-154. A: BELENGUER, Ernest (coord.). *Història de les Illes Balears*. Palma: Edicions 62.

Monti-sion, un centre d'ensenyament tardomedieval o humanista?

GABRIEL ENSENYAT PUJOL

Certament, el pas del segle XV al XVI –allò que en sentit tradicional anomenam el trànsit de l'Edat Mitjana a la Modernitat– va significar a Mallorca un important procés d'institucionalització del saber.¹ Aquesta circumstància, d'una notòria transcendència, no es pot deslligar del context general europeu, en què assistim a una proliferació important d'aquesta mena de centres dedicats a l'estudi i al saber, ni tampoc del context mallorquí del moment, que va facilitar la promoció d'escoles d'ensenyament de diverses característiques a l'illa. Així mateix, la fundació de Monti-sion també té unes peculiaritats pròpies. Aquestes tres coses (context general, mallorquí i elements distintius) constitueixen els aspectes que pretenem analitzar a través de les pàgines que segueixen.

Les escoles de gramàtica a l'època tardomedieval

L'ensenyament medieval permetia accedir a l'aprenentatge elemental –lectura i escriptura– a través de diverses maneres: mestres, preceptors personals o privats, els pares (i la mare més en concret, en el cas que sabés llegir i escriure), etc. En un segon nivell, hi entraven les escoles llatines, objecte ara de la nostra atenció. I, després, hom ja passava als estudis universitaris.

Les escoles de gramàtica s'implantaren al continent europeu a partir del segle XIV. Abans hem de tenir en compte altres centres que oferien una formació semblant, com en el cas dels monestirs, abadies, convents, escoles catedralícies... Sobretot anaven destinats als futurs religiosos però també hi solia haver laics, especialment a les escoles dels mendicants.² L'objectiu d'a-

¹ (*) Les abreviatures que apareixen al llarg del treball són les següents:

ARM: Arxiu del Regne de Mallorca

AH: Arxiu Històric

Prot.: Protocol

ADM: Arxiu Diocesà de Mallorca

ATCA: Arxiu de Textos Catalans Antics

BSAL: Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana

EB: Estudis Baleàrics

EL: Estudios Lulianos / Estudios Lul·lians

MAMEGHH: Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics.

Aquest treball s'inscriu en les tasques de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA: <http://www.ivitra.ua.es>] (Programa de la Generalitat Valenciana per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència, cofinançat pel FEDER de la UE, Ref. ISIC/2012/022) i dels projectes competitiu PROMETEOII/2014/018 (Programa Prometeo de la Generalitat Valenciana per a Grups d'Investigació d'Excel·lència en I+D+I, cofinançat pel FEDER de la UE), GITE-09009-UA, USI-045-UA, VIGROB-125.

² És conegut el fenomen al qual assistim a Europa a partir del segle XII, caracteritzat per una progressiva participació de laics en les qüestions del saber i de l'espiritualitat. Aquesta circumstància comportà que la presència de laics en els centres d'ensenyament fos cada vegada superior i que fins i tot començassin a freqüentar els llocs que abans estaven reservats per als futurs membres de l'Església, sobretot en aquells casos, com el dels franciscans, que els obrien les portes.

questes escoles era doble. Per una banda, es tractava de fornir els alumnes d'un coneixement sòlid d'allò que constituïa la base de l'ensenyança: el llatí. De l'altra, havien d'assolir un nivell adequat de les anomenades arts liberals (el *trivium* i el *quadrivium*), en les quals es fonamentava tot l'ensenyament medieval. En aquest sentit, s'ensenyava sobretot gramàtica, lògica i iniciació als clàssics (que, a partir del segle XV, la influència de l'Humanisme reforçarà). En canvi, l'ensenyament del quadrivi era més desigual. Altres matèries, com teologia i dret canònic, matèries universitàries, fora de la universitat es podien ensenyar en els centres religiosos, però no era habitual i només els *studia* dels mendicants tenien prestigi, ja que estaven ben organitzats i gaudien d'un nivell semblant al de les universitats. Per regla general, quedaven fora de l'ensenyament que es feia a les escoles de gramàtica.

Atès que als estudis generals o a les universitats de tot Europa, abans de cursar les carreres específiques de medicina, dret o teologia, hom havia de fer els estudis d'arts, la pregunta obligada és quina era la diferència entre estudiar arts a una escola de gramàtica o la universitat. Podem dir que l'ensenyament a les escoles de gramàtica era una manera més simplificada de la que es feia de les arts a les universitats, o bé que servia de preparació per a aquells estudiants que tenien la intenció d'ingressar en una universitat. És per això que podem dir que les escoles de gramàtica complien una triple funció:

- Donar una pàtina literària a un cert sector de la població.
- Preparar els millors, o els més ambiciosos, per a l'accés a la universitat.
- Alguns alumnes, sense passar després per la universitat, podien esdevenir autèntics lletraferits, mitjançant una pràctica professional en el terreny de les activitats intel·lectuals. Era el cas de molts notaris, escrivans o secretaris de cancelleria (com exemples mallorquins, podem citar Francesc Eixaló, Joan Valero, Pere Llitrà, Francesc de Mília, etc.). En aquests àmbits els graduats universitaris eren una excepció.

El procés de creació d'aquesta mena de centres d'ensenyament diguem-ne preuniversitari d'alt nivell s'intensificà durant els segles XV-XVI. En aquesta època, i per influència de l'Humanisme, assistim a una proliferació d'escoles i col·legis de gramàtica. Val a dir que a Europa a vegades hom els denomina, a la manera clàssica, amb el nom de "gimnasos" (per exemple el Gimnàs de Jean Sturn, a Estrasburg, obert el 1538).

D'altra banda, a pesar de les innegables victòries de la llengua vernacle, en cap moment hom no posà en dubte la primacia del llatí com a llengua erudita. Més tost esdevé el contrari, ja que la renovació filològica humanista li donà un nou impuls.

Així, els humanistes atorguen una importància primordial a les arts del llenguatge —gramàtica i retòrica—, basades en el coneixement dels clàssics, mentre que rebutjaven el tecnicisme de les gramàtiques medievals i l'ús de la dialèctica amb les finalitats exclusivament medievals, és a dir una eina de debat només al servei de la fe. També s'introdueix l'estudi de les altres llengües antigues: el grec i l'hebreu. I, més àmpliament, tots els aspectes del món antic hebreu o grecollatí.

Mentrestant, en la filosofia moral i política el redescobriment de Plató i dels estoics va acabar amb el monopoli gairebé exclusiu de l'aristotelisme medieval. Això no obstant, tampoc no existí una oposició entre saber medieval i idees noves, que sovint es manifestaren i convisqueren alhora.

Cal remarcar que les escoles de gramàtica eren majoritàriament (però no exclusivament) urbanes. Com afirma J. Verger (1999, 53), «podríamos caer en la tentación, *a priori*, de pensar que

los habitantes de las ciudades eran más afortunados, pues apenas hay ciudad de cierta importancia que al final de la Edad Media no tuviera una o varias escuelas de gramática». I és que els centres de caràcter rural també foren habituals. De fet, hi havia una circumstància que afavoria que hom els volgués situar fora dels nuclis urbans, basada en l'experiència de les universitats: els problemes que significava tenir joves concentrats, amb energies males de controlar, cosa que havia generat diverses revoltes (les que hi hagué a París, durant el segle XIII, foren importants). En aquest cas, els col·legis rurals tenien una altra dinàmica, ja que els alumnes hi estaven en règim d'inter-nat, com s'esdevingué a Monti-Sion.

El context mallorquí del moment

La fundació del col·legi de Monti-sion té lloc arran d'un període d'autèntica efervescència de centres de característiques semblants a l'illa. Durant les cinc dècades que recorren entre 1480-1530, el saber s'institucionalitza a través d'un estudi general, diverses escoles rurals (Miramar a Valldemossa, Randa, Monti-sion, Santa Magdalena d'Inca) i un centre d'instrucció femenina (la Criança). Fins i tot, estirant el fil fins a l'extrem, també hi hauríem d'incloure les ermites –d'època diferent– que compaginaven la vida contemplativa, el treball de la terra i les labors intel·lectuals (ensenyament religiós i cultural), amb un nítid caràcter lull·lià. A aquests centres de nova creació cal afegir-hi els que ja existien abans: les escoles conventuals i l'escola catedralícia, de les quals només tenim notícies esparses del seu funcionament, cosa que fa que siguin pràcticament desconegudes.

La situació encara és més digna d'ésser remarcada si tenim en compte que contrasta amb la de l'època precedent, caracteritzada per una notòria precarietat en tot el regne de centres dedicats a l'ensenyament secundari.³ El 1443 els jurats subvencionaren una escola d'arts a la ciutat de Mallorca, que havia de regentar mossèn Nicolau Joan, prevere. Però com que «*lo dit mossèn Nicolau se sie pertit e exit del present regne laxant los dexebles e scoles molt desolats e sens algun mestre*», confien l'ensenyament al mestre valencià Joan Losany, «*mestre en arts e sacra tauologia*». En relació amb les possibilitats d'estudi existents a l'illa, la imatge de fragilitat que projecta el document queda palesa en aquesta altra consideració: «*vegent los dits senyors jurats de la present ciutat és destituïda e privada en los mestres per utilitat e profit dels fills del present regne...*» (LLADÓ 1973, 253). Dotze anys més tard la conjuntura no havia millorat, ja que, en un informe de 1455, s'afirma que la ciutat es troba buida d'homes instruïts: «*viris literatis exhinanita extitit, in non modicum reipublice detrimentum*» (AGUILÓ 1986, 187).

En contrast aparent amb aquesta situació ens trobam amb l'agitació intel·lectual del canvi de segle.⁴ Quines en són les causes? Ultra altres aspectes que ens hagin pogut passar per alt, n'assenyalarem dues.

³ Tampoc no disposam d'un gran nombre de notícies relatives a l'ensenyament primari i secundari a l'illa durant l'Edat Mitjana. Les referències que coneixem sovint es redueixen a la simple menció d'un mestre. Vegeu Rosselló 1985-1987.

⁴ Sobre la qüestió, remetem a Barceló & Ensenyat 2000. Tot i així, el panorama cultural illenc del primer terç del segle XVI presentava una notòria falta d'iniciatives culturals, sobretot si hom el comparava amb l'itàlic, com exposava Pere-Joan Freixa el 1537 en una missiva adreçada a un germà seu: «*Estos italianos són molt inclinats a letras y precipue a humanitats, que y ha así de bels studis de humanitats en los quals se ligen las Oraciones de Tulli, las Qüestions tusculanas, los Sompnis de Scipiò, Tulli De Oratore, Hesíodo poeta grech, e altres llibres; que así hi ha de valents mestres de humanitats [...] que-ls van a hoir gentils hòmens romans casats y vells ab la barba blanca, y doctors y molta gent de importància. Spantat stich de la tanta abundàntia de doctrina que és así en Itàlia, que quant més senyors són y tenen més de què viure levors se exerciten més en letras y en negocis de cort romana. Evidentment, no pot fer més que lloances d'aquesta gent, que "són molt diligents que may dormen, per ço hi ha tants hòmens rics en estas parts;*

En primer lloc, un increment de la demanda general pel saber, seguint l'evolució que, en aquest sentit, s'experimentà als segles de la tardor medieval. Cada vegada es valora més el coneixement, tant per a desenvolupar tasques de govern, administratives, etc., com per a exercir oficis. Amb la irrupció de l'Humanisme la persona il·litrada ja no juga cap paper. Cap a 1500, a Europa, és inconcebible no ja un governant, sinó un noble, un ciutadà mínimament acomodat, un magistrat municipal, un mercader, etc., que, com a mínim, no sàpiga llegir i escriure. Aquella màxima de «*rex illiteratus, asinus coronatus*», que s'imposà a partir del segle XII, a la quinzena centúria s'havia estès a molts àmbits socials. I, fins i tot, per obrir-se camí, calia tenir un bagatge cultural ampli, en moltes matèries, com més millor, d'acord amb l'ideal de l'home renaixentista. I, en aquest context, també es fa imprescindible el domini del llatí, un llatí cada cop menys medieval i més humanista. Ara interessa la lectura, l'estudi i l'assimilació dels clàssics, llegits directament de l'original, encara que també són freqüents les traduccions en vernacle.

El segon factor és l'existència de l'Estudi General Lul·lià, creat el 1483.⁵ El dèficit que fins aleshores existia de centres d'ensenyament que ara diríem mitjà o secundari va palesar la necessitat de tenir escoles d'aquestes característiques, a fi de preparar els futurs estudiants universitaris. Cal tenir en compte que calia que aquests assolissin, en primer lloc, un notable coneixement del llatí, ja que era l'única llengua en què es feia tot l'ensenyament universitari a l'Europa cristiana. Els alumnes havien de poder seguir les classes, de la matèria que fos, en llatí, escriure-hi, exposar les lliçons (*lectio*) i participar en les disputes dialèctiques (*disputatio*) en què es basava l'ensenyament universitari d'aquell temps. A més, en les grans universitats europees, a les quals assistien alumnes de tot el continent, devia ésser la llengua habitual de comunicació entre ells. No era el cas d'aquí. Però, de qualsevol manera, per cursar les carreres universitàries (hem remarcat l'Estudi General Lul·lià, tot i que molts estudiants també sortien de Mallorca per fer els graus que no s'impartien a l'illa) calia que hom gaudís d'un domini del llatí, un llatí cada vegada més humanista, d'acord amb el context de l'època.

D'altra banda, al final del segle XV assistim a un reviscolament del lul·lisme insular que tengué efectes a l'hora de potenciar l'oferta docent al regne. Es tracta de centres –de bell nou coneguts de manera molt deficient– que presenten analogies notables amb les escoles de gramàtica. Fins i tot gaudeixen d'un precedent, com fou l'escola lul·liana que establí a Randa el 1449 Pere Joan Llobet.⁶ Aquest mestre català obtingué una llicència d'Alfons el Magnànim per ensenyar la doctrina de Ramon Llull en qualsevol lloc de la Corona. Fins a la seva mort, el 1460, va dur a terme l'ensenyament lul·lià, el qual, si bé devia ésser diferent del d'una escola de gramàtica (sobretot, més especialitzat i orientat a persones ja versades en les arts liberals), l'hem d'emarkar en el procés que comentam.

tenen molt bon orde en lur viure, que's levan sempre abans del dia; tenen ja compartit lo temps, tantas horas en estudiar, tantas en negociar, tantas en scriure, tantas en música, segons quina professió fan.

Tot plegat contrasta amb el que fan els seus paisans insulars: ja que aquests italians «*may stan ociosos com fan aquí en Mallorca, que tot lo dia casquen los banchs*» (AGUILÓ 1903-1904).

És interessant remarcar que el clam de Pere-Joan Freixa coincideix, si fa no fa, amb la fundació de les escoles de Montisyon i de Santa Magdalena, que havien de contribuir a pal·liar, ni que fos mínimament, el dèficit de centres dedicats a l'ensenyament de les humanitats a Mallorca.

⁵ Sobre la institució, vegeu fonamentalment Lladó 1973; Santamaría 1983; Cateura 1983; Barceló & Urgell 2002; Ensenyat 2006; Planas & Ramis 2011. Pel que fa a qui n'impulsà inicialment el projecte, Agnès de Pacs, a través de la creació d'una càtedra lul·liana, cf. Barceló 2000.

⁶ Una exposició sobre el (poc) que sabem de la seva vida i obra es pot veure a Gayà 1986.

Després del traspàs de Llobet, l'escola entrà en un procés de decadència.⁷ De fet, el més destacat dels seus deixebles, Gabriel Desclapers, s'establí a Barcelona, cosa que entrebancà una possible continuïtat, malgrat dos intents per reviscolar-lo. El primer fou a càrrec de Joan de Tagamanent, el qual, al seu testament (1468) expressava la voluntat d'establir a Randa una escola adreçada a framenors, que recorda molt la fundació lul·liana de Miramar. El projecte, però, no es dugué a terme, ja que el papa va desviar els fons vers una altra finalitat: contribuir a la defensa de Rodes, per a la qual Tagamanent (posseïdor d'una considerable fortuna) havia fet un emprès-tit als Hospitalers de més de deu mil ducats, que ara era condonat pel pontífex (PERARNAU 1996).

El segon intent el protagonitzà Beatriu de Pinós (SANTAMARÍA 1976). La coneguda donació de béns que va dur a terme a favor de la Universitat del regne perquè a Randa s'ensenyàs de bell nou l'Art de Llull (1478) no va quallar, a causa de l'oposició de la seva filla Estefania, que impugnà el testament de sa mare, cosa que paralitzà la donació i s'inicià un procés llarguíssim que, al cap de més de cent anys, acabà amb l'anul·lació definitiva del testament. Aquest entrebanc degué ésser decisiu perquè el metge venecià i lul·lista Mario de Passa, que era qui duia a terme les gestions en nom de la donadora, i que potser s'havia de fer càrrec de les ensenyances lul·lianes, abandonà l'illa, la qual cosa va avortar definitivament el projecte d'aquesta dama de la noblesa catalana, que va decidir passar els darrers anys de sa vida a Mallorca, en contacte amb els llocs emblemàtics relatius a Ramon Llull. Tot i així, com veurem tot seguit, els desitjos d'establir un centre lul·lià a Randa tengueren continuació, primer a través de l'escola que hi tornà a obrir Pere Daguí (de bell nou efímera, ja que no va sobreviure a la mort del mestre) i, just després, amb la creació de l'escola de gramàtica, de caràcter més general i de llarga durada.

El renovellat interès, a Mallorca, per la figura i l'obra del Beat no s'aturà aquí. L'efervescència lul·liana de les dues dècades finals del segle XV va provocar persecucions inquisitorials i polèmiques internes entre el grup de lul·listes, ara plenament consolidat a l'illa, en contrast amb la centúria anterior i primeres dècades de la quinzena (ENSENYAT 2012). Ara ens interessa remarcar aquest segon aspecte, en funció de les conseqüències que tengué. En un moment determinat, els dos principals mestres lul·lians de l'illa, Pere Daguí (que havia estat cridat per fer-se càrrec de la càtedra lul·liana de l'Estudi General) i Bartomeu Caldentey (doctorat en teologia per la Sorbona), entraren en disparitats doctrinals i de mètode a l'hora d'exposar la doctrina del Beat.⁸ Això va fer que cada un establís una escola pròpia: Daguí, amb els seus alumnes, se n'anà al puig de Randa; mentre que Caldentey s'establí a Miramar. A part de la rivalitat existent entre els dos grups, anomenats respectivament "puig-randins" i "trinitaris", podem veure la diferència en termes intel·lectuals entre l'un i l'altre: a Randa, hom combinava el classicisme de l'eloqüència amb l'estudi de la teologia lul·liana; mentre que a Miramar predominava l'Humanisme bibliòfil amb l'esperit apostòlic de la predicació. La mort dels dos mestres, esdevinguda els primers anys del segle XVI, significà la desaparició d'ambdues escoles. Aquesta circumstància també l'hem de tenir en compte a l'hora d'explicar la creació de les escoles de Cura i Monti-Sion, ja que, en certa manera, varen omplir un buit que s'havia creat al regne arran de la clausura dels centres trinitari i puig-randí.

⁷ En realitat, des de finals del segle XIV, quan es creà el santuari de Sant Honorat, tenim notícies –això sí, força escasseres– sobre ensenyaments de gramàtica i de doctrina lul·liana a la muntanya (POMAR 1990, 39). Més tard foren diverses les persones que presentaren iniciatives, sense major concreció, per promoure-hi un centre lul·lístic, una de les quals va ésser del franciscà Bartomeu Catany, la figura més destacada del franciscanisme mallorquí de l'època (FONT 1974, II: 514-515). I el 1446 el també franciscà Nicolau Caldés hi va escriure l'*Exercici de la Santa Creu*, una obra de literatura pietosa.

⁸ Sobre aquestes qüestions, remetem a Pérez 1960, així com les consideracions de Barceló & Ensenyat 2000, 101-116. Quant a la figura de Pere Daguí, un bon resum dels coneixements que en tenim es troba a Vilallonga 1993, 89-102. Pel que fa a Bartomeu Caldentey, vegeu-ne les monografies de Rosselló 1981 i Pascual 1987.

Tot i així, amb la fundació d'aquestes dues escoles (Cura i Monti-sion), que gaudiren d'una llarga continuïtat i d'etapes d'esplendor, no s'acabà el procés d'institucionalització escolar a Mallorca que comentam. Segons s'ha afirmat, l'any 1534 va tenir lloc la creació d'un altre centre d'aquestes característiques, al puig de Santa Magdalena d'Inca.⁹ Tot i així, pensam que hi ha problemes de cronologia –l'escola pot ser anterior a la data indicada–, que ara no és el moment de plantejar. A més, el primer problema de tots és que a penes en tenim notícies.¹⁰ Sembla que era pagada per la Universitat d'Inca i controlada per la parròquia, igual que en el cas de Monti-sion. La nova escola, dedicada sobretot a l'ensenyament d'humanitats, també va viure un segle XVI d'èxit. Això sí, d'una manera inestable i força precària, ja que els estudiants vivien pràcticament junts amb la comunitat de monges i mai no arribà a bastir-se una aula específica per a les classes, que sembla que es feien dins l'església mateixa.¹¹ Pel que fa a l'etapa inicial, a través de les cartes d'Arnau Descós, sabem que un dels primers mestres que hi ensenyà fou Bartomeu Far. Far va corregir i editar la *Gramatica* de Pastrana, el 1533. A Far el succeí Arnau Munar (1563-1570) i entre 1570-1601 hi ensenyaren deu mestres més.

Mentrestant, l'any 1510, a la ciutat de Mallorca, es va crear el col·legi de la Criança, que hem de situar en el context de la demanda general per gaudir d'una major formació personal, en sentit ampli. L'objectiu d'aquest centre femení –el primer a Mallorca d'aquestes característiques– no era preparar les alumnes per ingressar a l'Estudi General Lul·lià, ja que els estudis universitaris d'aleshores no contemplaven la presència femenina, sinó proporcionar una formació integral més completa per a les dones, d'acord amb el que en aquell temps es considerava que era el paper de la dona dins la societat. És a dir, no ens hem d'enlluernar davant el fet ni aplicar-hi criteris actuals en clau feminista, sinó que l'hem de veure com una possibilitat per a les dones –sempre de bona posició social– de tenir una millor formació, dins el context social que tenien assignat (CRUZ & BORDOY 2000). En aquest sentit, recordem que ja Francesc Eiximenis es va mostrar partidari que les nines –de classe alta– aprenguessin a llegir.

Monti-Sion, una iniciativa porrerenca

No disposam d'informació concreta sobre el moment en què els estudis de gramàtica varen començar a impartir-se a Monti-sion. De fet, al segle XVIII hom ja en desconeixia la data de fundació. En un informe elaborat sobre el santuari per qui aleshores era el rector de Porreres, Antoni Moll, el 1773, a instància del bisbat, el capellà afirmava: «*Pero cuando se fundó dicho Oratorio, y dicho Estudio, no se sabe; ni en la Villa no se sabe; quando se empezó á estudiar en él*». Aquesta ignorància l'indueix a continuació a l'error, ja que segueix afirmant: «*lo cierto es que cuando se fundó la Universidad en Palma, ya estava establecida esta cátedra de Gramática en dicho Monte, pues está agregada desde su fundación a la Universidad*» (BARCELÓ 2011, 118).

Uns anys més tard, el 1789, Jeroni de Berard es mostrava perplex precisament pel mateix fet: que hom no tengués constància de quan s'havia creat una escola de tanta d'importància. Escriu

⁹ Coneixem precedents del segle XIV a Inca sobre escoles i mestres que ensenyaven sobretot gramàtica. Cf. Rosselló 1997, 30, 87.

¹⁰ En conjunt, vegeu Bernat & Serra 2005.

¹¹ De la precarietat, se'n fa ressò una petició de 1640 adreçada per la Universitat d'Inca al Gran i General Consell, en la qual les autoritats locals exposaven a l'ens insular «*que tenguent en lo distrit de dita vila un puig que's diu Puig d'Inca, en lo qual tenim un mestre de Gramàtica que ensenya de legir y escriure y llatinitat en lo qual Puig sempre hi ha hagut gran número d'estudiants de diferents viles y com los edificis de dit Puig tinguen necessitat de reparació, suplican per ço los dits Jurats a V. Ss. Los face gràtia, mercè de subvenir-los en la charitat que acostumen subvenir a altres llochs, com són el Puig de Randa i de Montesion, puis en lo dit Puig d'Incha se fa lo mateix fruit*» (FIOL 1991, 28).

que «*es digno de estrañarse que, en lugar de estudios y letras, se olvidasen de notar y conservar la memoria de su origen y fundación*» (BERARD 1983, 212).

Sabem que el centre va obrir les portes durant al primer terç del segle XVI, temps després que s'acabàs l'edificació de la nova església, en una data indeterminada.¹² El santuari era anterior (MUNAR 1968). Segons la tradició, que recull J. Feliu (1894, 21), la seva fundació –inicialment una ermita– tengué lloc arran de la pesta negra de 1348. Amb motiu d'una nova pesta, la de 1475, els jurats locals varen donar un impuls important al lloc.¹³

Coneixem el nom d'alguns dels patrocinadors de la nova edificació. El principal protector en fou la família Dusai, que disposava d'importants propietats a la contrada porrerenca, ja que els Dusai eren els titulars de l'alqueria de la Dusaia i de la possessió de Son Romeguera. Entre el grup familiar figuren destacats juristes, que participaren activament en la vida política del regne (recorrem que un dels seus membres, Joan Dusai, encapçalà diverses ambaixades a la cort reial de Ferran el Catòlic, en una de les quals va manifestar l'oposició del regne a la instauració de la nova Inquisició). D'aquesta participació en són testimoni els emblemes heràldics corresponents al llinatge familiar que es troben al primer arc toral, en la clau de la segona volta, entre els arcs de les capelles laterals, a les mènsules que aguanten l'arc de la segona capella de la dreta i a la peanya de la imatge de la Mare de Déu de l'altar major. Un altre dels protectors fou Antoni Mesquida, el qual va donar 53 quarterades de terra al santuari. D'aquesta manera el santuari (i l'escola) pogué gaudir de béns propis, cosa que féu encara més factible la continuïtat. Al seu testament, Mesquida estipulà que cada any s'havien de celebrar 40 misses a la seva intenció (a més de les 12 que ja se celebraven per la donació de les terres suara esmentades). Les havia de dir el prevere Miquel Mesquida (i després de sa mort, els preveres de la seva parentela) (MUNAR I ROSSELLÓ 1977, 109-110), de qui parlarem més endavant.

Remarcam aquests noms perquè els hem de situar, directament o indirecta, entre el nucli diguem-ne local que hem de veure com a impulsors de l'escola de gramàtica. I és que la primera pregunta que hom s'ha de fer, en plantejar-ne l'origen, és la de quines circumstàncies la varen propiciar. Ja hem comentat els aspectes contextuals de caràcter general que n'expliquen la fundació:

¹² També és a partir d'aquest moment que començà a dir-se Santuari de Nostra Senyora de Monti-sion. Sobre el nom, vegeu Munar & Rosselló 1997, 62, n. 41.

¹³ El 1475 els jurats porrerencs plantejaren celebrar en aquell indret una festa anual en honor del misteri de la Visitació de Maria, a qui estava dedicada l'ermita-santuari. I es proposaren edificar-hi una nova església, que tot indica que fou iniciada el 1498 (FELIU 1894, 23). Uns gojos populars trobats en un full notarial de devers 1497 confirmen la voluntat de bastir el nou temple i també fan referència a les set creus que aleshores ornaven el camí (MUNAR & ROSSELLÓ 1977, 106). A partir de 1508 tenim informacions puntuals relatives al nou recinte. Aquest any se signà el contracte entre els jurats i preveres de Porreres amb l'escultor Gabriel Mòger per a la construcció d'un retaule (JOBANI 1997). També l'escultura amb la imatge de la Mare de Déu és d'aquest moment, principis de 1500. El 1509 el testament del prevere porrerenc Antoni Salom confirma que el procés d'edificació de l'església es trobava en marxa, ja que el clergue volia ésser enterrat "*in ecclesia beate Marie Montis Sion in sumitate cuiusdam podii satis prop edicte villam situata in tumulo quem habeo in capella quam ibi noviter teci et institui sub invocacione Sancte Barbare*" (BARCELÓ 2001, 110-111). I durant els anys següents sovintegen les deixes testamentàries a favor de la fàbrica de l'església: el 1509 Martí Nicolau hi llegava cent sous; el 1513 Guillem Servera n'hi deixava tres; el 1516 Antoni Mesquida en llegava deu i Ponç Feliu, cinc; l'any següent Andreu Tallades feia una deixa de 12 diners; uns anys després Agustí Ferran, prevere, era citat com a clavari de l'obra de Monti-sion; el 1523 Pere Cardell disposava una deixa de quatre sous; el 1526 era Joana, muller de Pere Provençal, qui hi assignava dotze diners; i un any després Bartomeu Móra dels Salmaters hi destinava cinc sous. Val a dir que moltes de les deixes eren a repartir. (Informacions facilitades per la Dra. Maria Barceló Crespi). Així, doncs, durant el primer terç del segle es va anar forjant la construcció de la capella de Monti-sion, mentre que es començava a enllestir l'escola. La nova edificació destruï en part l'antiga capella del segle XIV.

un major interès pel saber i la presència a l'illa d'uns nous aires culturals vinculats al corrent humanista. I també una motivació més concreta: la creació de l'Estudi General Lul·lià.

De fet, en relació amb Monti-sion, podem veure exposada aquesta última avinentesa en l'informe abans esmentat, elaborat pel rector de Porreres, Antoni Moll, el 1773. El capellà escriu que «*en tiempo pasado ha sido muy floreciente dicho estudio, saliendo de él buenos gramáticos de allí para estudiar facultades mayores*» (BARCELÓ 2011, 119). L'afirmació confirma, doncs, el caràcter preparatori que tenien les escoles de gramàtica a l'hora de cursar estudis superiors, atorgant una primacia al domini de la llengua llatina.¹⁴

Ara, el que ens interessa esbrinar són els motius més concrets que expliquen que fos a Monti-sion que es creàs un centre d'aquestes característiques. D'antuvi hem indicat una circumstància que pensam que no és casual: el fet de disposar-hi d'un santuari, obrat des de feia pocs anys, que atorgava al lloc una infraestructura diguem-ne mínima, a partir de la qual era més factible bastir un espai per acollir les aules de l'escola i l'edifici per a l'allotjament dels estudiants, a l'estil del que s'havia creat a Cura cap a 1502.

Una vegada que aquesta possibilitat era plausible, cal demanar-se quin ambient "porrerenc" ho va fer possible, ja que el projecte anava molt més enllà d'establir un simple grup d'alumnes amb un mestre. En aquest sentit, hem de remarcar que tot un seguit d'indicis palesen una vitalitat cultural important entorn de la vila durant el període immediatament anterior o coincident amb la fundació de Monti-sion. Tant és així que Porreres sembla ésser una de les primeres viles que va estructurar un sistema educatiu.

En primer lloc, ens trobam amb la presència de mestres amb alumnes. De fet, notícies en aquest sentit ja en tenim des de la primera meitat del segle XIV. El mes de novembre de 1339 el batle de Porreres rebé avís que el procurador del bisbe de Girona volia «*en testimoni en Caselles, mestre d'escolans*», el qual, per tant, havia d'acudir a la ciutat de Mallorca, per a tal fi.¹⁵ El 2 de maig de 1355 Antoni Miró, escrivà reial de la cort de Campos, va exposar davant el governador que el batle d'aquesta vila l'obligava a regir la cort, encara que ell volia anar a Porreres, «*e aquí apendre gramàtrigue o altre siència ab mestre Bernat Arbona, lo qual, segons que diu, se deu al dit loch de Porreres mudar e estar perquè con ab justícia vós, lo dit Anthoni, no puguats forsar de la dita scrivania a regir majorment com vula estudiar e apendre*».¹⁶ Realment, aquesta última referència és força interessant, ja que palesa la voluntat d'una persona per formar-se a través de l'estudi, malgrat els obstacles que troba pel camí.

Després d'aquests precedents, ja en temps més propers a l'època que tractam, hem de començar indicant que l'any 1488 tenim notícia d'un Pere Reure, mestre d'escolans de Porreres.¹⁷

¹⁴ A Randa, en el context de la cultura humanista ja imperant a mitjan segle XVI, el 1553 també es va crear una càtedra de llengua grega, així com una altra de Retòrica. Pel que fa al domini del llatí, en tenim una prova en el comentari fet pel papa Pius IV sobre Miquel Tomàs de Taxaquet, natural de Lluçmajor i bisbe de Lleida, en relació amb el qual el pontífex va afirmar que «*Auditores Randani sunt valde latini*» (els estudiants de Randa són molt bons llatïnistes). Cf. Rotger 1915, 32.

¹⁵ Rosselló 2001, 14 (extret de ARM, AH 1, 405v).

¹⁶ Rosselló 2001, 20 (extret de ARM, AH 15, 74v).

¹⁷ Rosselló 2001, 40 (extret de ADM, Llibres d'Ordres). La notícia és arran de la tonsura que rep el seu fill, Bernat Reure.

Però la informació més interessant ens la proporcionen tres contractes de servei domèstic masculí. Val a dir que si ja d'antuvi els documents notarials d'aquest tenor són poc freqüents, en contrast amb els contractes domèstics femenins o els masculins d'aprenentatge d'un ofici, el que és gairebé inusual és trobar-hi una clàusula a favor de la instrucció intel·lectual del jove.

El primer correspon a 1502. Mateu Agost, de Porreres, col·loca per espai de dos anys el seu fill Damià amb Llorenç Huguet Barxa, verguer del lloctinent general, «*causa serviendi vobis in omnibus negociis vestris licitis et honestis die noctuque*». Barxa l'accepta com a «*famulum meum*» i s'obliga a tenir-lo tant sa com malalt, donar-li menjar, calçar-lo i vestir-lo. Fins aquí ens trobam amb les clàusules habituals del cas. Però se n'hi afegeix una altra en el sentit que també s'ha de preocupar per la instrucció del jove; en concret, diu el document, «*necnon docere en lletres ut melius potero*».¹⁸

Així mateix, el 1505, el porrerenc Antoni Riera, estableix un contracte perquè el seu fill, també anomenat Antoni, entri al servei de Gaspar de Juny, ciutadà. Després de les clàusules per a l'ocasió, tornam a trobar un afegit final en què l'amo es compromet a proporcionar formació intel·lectual al servent: «*necnon docere facere dictum filium meum legere et scribere*» (BARCELÓ 2011, 39-40).

Un any després, el 1506, Nicolau Móra, de Porreres, col·loca per un període de cinc anys el seu fill Pere amb el mercader Pau Mates perquè el serveixi en els seus negocis lícits i honests i aprengui bons costums. D'acord amb les disposicions per al cas, Mates n'ha de tenir cura tant en la salut com en la malaltia, l'ha d'alimentar, vestir i calçar i, de bell nou, veiem que també ha de preocupar-se per a la instrucció del jove; en concret, diu el document, està obligat, en relació amb ell, a «*docere legere et scribere*».¹⁹

La raresa d'aquesta mena de contractes en què l'amo es compromet a facilitar un aprenentatge a l'al·lot, i el fet que en tots els casos es tracti de porrerencs, té un valor afegit en relació amb els nostres propòsits, ja que ens indica l'existència d'una dèria favorable a un aprenentatge que anàs més enllà del purament mecànic. Són tres peces soltes d'un teler que possiblement tenia un abast molt més ampli i general. I, en qualsevol cas, ens trobam davant una circumstància especial.

Si pegam un bot cap al final de segle, podem veure que el 1594 Pere Roig va col·locar el seu fill Miquel, cec, d'onze anys d'edat, durant sis anys, amb Miquel Rebassa, també cec, per tal que li ensenyàs les oracions, a sonar, a cantar i música (AGUILÓ 1896).

L'altre factor que consideram que explica el cas de Montisíon és l'existència d'un grup de clergues porrerencs amb interessos culturals que viuen entre l'últim terç del segle XV i el primer terç del segle XVI. Es tracta de Gabriel Móra, Miquel Mesquida, Agustí Ferran –àlies Agost–, Ponç Feliu, Antoni Salom i Pere Sabater, fonamentalment. També hi hem d'afegir, a la llista, Miquel Móra, Joan Móra i el seu germà, també clergue, Pere Móra.

Gabriel Móra fou un clergue destacat del seu temps, completament desconegut fins que el donà a conèixer Maria Barceló.²⁰ L'hem de situar dins el grup illenc més o menys tocat d'humanisme, més per l'entorn en el qual va viure i per la relació que mantengué amb persones i famílies imbuïdes de la nova mentalitat que no per una obra emmarcada en els ideals estètics o literaris de signe humanístic.

¹⁸ ARM, Prot. T-452, 80 (Informació facilitada per la Dra. Maria Barceló Crespi).

¹⁹ ARM, Prot. T-481, 46 (Informació facilitada per la Dra. Maria Barceló Crespi).

²⁰ Barceló 2011, 125-143. A través de successives aportacions documentals, M. Barceló ha tret a la llum i ampliat la figura de Gabriel Móra, que en el treball que suara citam es troba esbrinada de manera acurada.

De fet, la seva producció escrita (conservada) és escassa. Com a confessor i biògraf de sor Isabel Cifre, ens n'ha deixat una obra manuscrita, conservada a la biblioteca de Can Vivot (Palma) que, de moment, constitueix un dels pocs textos del qual sabem que és l'autor.

Encara que vivia a la parròquia de Santa Eulàlia, prop de l'actual església de Monti-sion de la ciutat mallorquina, mai no es va desvincular ni dels familiars ni dels coneguts del seu poble, així com tampoc de les vicissituds de la parròquia de Porreres. Fou vicari de la parròquia de Sant Miquel, així com beneficiat a Santa Eulàlia i a la Seu. I ocupà els càrrecs de procurador de la caixa de Sant Bernat, vulgarment dita dels preveres, i bosser i domer de la Seu.

El que és interessant constatar són les relacions que mantenia amb els representants més qualificats de l'ambient cultural mallorquí del moment, com són Bartomeu Caldentey (de qui va ésser marmessor), Bernat Duran, Gabriel Vaquer, els canonges Esperandeu Espanyol, Arnau de Santacília i Gregori Genovard o la família Gual. També fou un dels promotors de la iniciativa de fundar el col·legi de la Criança, juntament amb Gregori Genovard, Guillem Caldentey i Jaume d'Olesa (BARCELÓ & ENSENYAT 2013, 105-111). I, encara que no hem trobat res que el vinculi directament amb Monti-sion, es fa difícil pensar que no hi tengués res a veure. Morí entre 1522-1526.

Entre el grup de clergues esmentats, també hem de considerar d'una manera especial Miquel Mesquida, que morí el 1526. Destaca sobretot per la biblioteca que posseïa. A l'inventari que se n'aixecà després del traspàs figuren 62 llibres, als quals cal afegir-ne uns altres 32 de seus que es trobaven a la casa de Joan Cabaspre, a Ciutat. La meitat d'aquests últims eren obres de Ramon Llull, una eventualitat que no ens ha d'estranyar, ja que Cabaspre era un reconegut lul·lista, que ocupava la càtedra lul·liana de l'Estudi General Lul·lià. També hi figuren obres d'autors clàssics, com Ciceró, Terenci o Virgili (HILLGARTH 1991, 708, 732-734). En definitiva, ens trobam davant una biblioteca de caràcter teològicohumanista, en consonància amb els interessos del seu propietari.

Les circumstàncies que hem exposat poden explicar el caràcter genuïnament porrerenc que va tenir la fundació de l'escola de gramàtica de Monti-sion. Pensem que mentre que la de Randa era de patronatge dels jurats del regne, Monti-sion depenia dels jurats locals. La Universitat porrerenca era qui mantenia el col·legi, així com el dret de nomenar-ne el mestre i pagar-li l'assignació corresponent. De fet, la destrucció de l'arxiu local el 1868 dificulta molt la coneixença del funcionament, els mestres i alumnes i les principals vicissituds que experimentà el centre, ja que la documentació desapareguda havia de trobar-se aquí.

L'escola ja apareix plenament consolidada cap a la meitat del segle XVI. Ho indica l'existència d'un text que, després de rodar per l'escola, ens ha arribat fins avui i a hores d'ara es conserva a la Biblioteca Balear de la Real. Aleshores, un estudiant, Sebastià Servera, posseïa un incunable de les *Metamorfosis* d'Ovidi, imprès a Venècia el 8 de juliol de 1497. Aquesta obra havia passat per les mans de diversos estudiants, que hi consignaren la seva propietat, fins que el 1551, l'esmentat Servera hi escrigué: «*Aquest Ovidi és d'en Sebastià Servera, estudiant en lo puig de Monti-sion sots disciplina de mestre Mateu Calafat 1551. A 5 de octubre vinguí yo Sebastià Servera astudiant en lo puix de Montission en l'any 1551*». (MUNAR & ROSSELLÓ 1977, 176). Tot plegat ens indica que l'accés dels joves als llibres era reduït, per motius fonamentalment econòmics, malgrat que ja existia la impremta. Però tot i així el llibre encara era car; molt més barat, per descomptat, que el manuscrit medieval, però poc assequible per a la gran majoria d'economies familiars.

La precarietat de les fonts a què hem fet al·lusió fa que notícies com aquesta tenguin un valor afegit. De fet, d'aqueixa centúria només sabem el nom de l'esmentat mestre, Mateu

Calafat.²¹ I a través de la referència de l'obra en qüestió veiem que hom ensenyava el llatí clàssic a través dels autors més enlairats de l'Antiguitat. El que seria de gran utilitat saber, però no n'hi ha rastre documental, serien, a més dels noms dels mestres (i llur qualificació) i dels alumnes, els mètodes seguits, el contingut i nivell de l'ensenyament i els estudis concrets (allò que avui dia denominam el pla d'estudis) i altres coses semblants.

Mentrestant, continuava l'edificació de les diferents estances. A la visita del bisbe Diego de Arnedo (1564) ja hi figuren les cambres dels estudiants, tot i que la resta no s'acabà fins al segle XVII, que és l'etapa del major esplendor del centre (MUNAR & ROSSELLÓ 1977, 176-177). Així, doncs, la imatge actual de Monti-sion és bàsicament la que oferia en aqueixa centúria. Cal remarcar que es tracta d'un cas excepcional, a escala europea, d'edifici complet d'escola de gramàtica que s'ha conservat (BERNAT & SERRA 2005, 61). També és significatiu el fet que mai no va deixar d'ésser santuari, encara que tot el conjunt es dedicàs primordialment a l'ensenyança.

El fet que Monti-sion es fundàs quan ja existia a la part forana una escola de les mateixes característiques (Randa) i que, si fa no fa al mateix temps, se n'obrís una altra (Santa Magdalena d'Inca), indica un veritable interès a la ruralia de Mallorca pel saber. L'escola de gramàtica de Cura degué esdevenir insuficient per atendre tota la demanda, ja que tots tres centres funcionaren no només de manera simultània, sinó que tengueren l'apogeu al mateix temps, mentre que la crisi i desaparició final de Randa i Monti-sion (Santa Magdalena ja havia tancat abans) també va tenir lloc alhora, cosa que indica que la interferència que pogués haver-hi no va condicionar llur desenvolupament.

Els alumnes devien ésser estudiants de Porreres i dels pobles de l'entorn i n'hi arribà a haver més d'un centenar. Sobre llur procedència social, una relació referida a Randa, que consideram que es pot extrapolar a Monti-sion, ens n'indica la varietat estamental. El 1566, amb motiu d'haver d'arreglar la cisterna, hom exposava al Gran i General Consell la conveniència de mantenir convenientment adobat un lloc dedicat a l'estudi: «*Quant útils y necessàries sien les lletres de una república, no hi a qui u ignora per què és molt cert y indubitat que sens aquellas no pot àsser ben administrada ni governada república alguna*». I a continuació afegia que, a Cura, hi havia «*quasi cent studians, axí fills de cauallers, notaris y mercaders, menestrals, com encara de pagesos*», els quals «*no sols són ensenyants, però encara apartats de molts vicis y ocis, aquesta bona obra és de tanta labor que en Mallorca no se'n trobarà altre millor*» (FAJARNÉS 1886).

L'ensenyament que s'hi impartia degué estar marcat per la cultura humanista imperant en els àmbits del saber en el moment de la fundació. Una mostra n'és la festa anual que es feia en honor de Santa Catalina, patrona dels estudiants. La nit del 24 de novembre aquests encenien un gran fogueró que resplendia amb el que també s'encenia a Cura. Aquesta foguera, amb el pas del temps, fou coneguda amb la denominació de *binerbo*, encara viva avui dia a Porreres per denominar un fogueró. Sembla que l'origen del mot l'hem de cercar en els crits que els estudiants adreçaven a Minerva, deessa de la saviesa (ja sabem que en el context de la cristianització dels elements pagans determinades qualitats de Minerva passaren a santa Catalina). És versemblant pensar que, mitjançant un procés, per altra banda ben lògic, de deformació fonètica, els antics focs en honor de Minerva es convertiren a escala popular en *binerbos*. Com veiem, les reminiscències classicistes del cas resulten evidents.²²

²¹ Fins a 1645 no tornam a saber el nom d'un altre mestre, en aquest cas Guillem Mesquida (BARCELÓ 2001, 75). Atès el cognom, podia ésser del cercle familiar dels protectors?

²² També és significatiu trobar a Porreres, a partir del segle XVI, el nom de Paris, a vegades com a nom de pila i en altres ocasions formant part d'un nom compost. Cfr. Barceló 2013.

De fet, resulta interessant constatar, respecte d'aquells anys, la presència d'obres de caràcter clàssic i humanista en alguns inventaris de Porreres, com en els casos del de Miquel Jeroni Oms i del de Miquel Mesquida.²³

A la possessió de Miquel Jeroni Oms (l'actual Son Oms), el 1563 hi havia, d'una banda:

- *Llibres de comptes i albarans.*

- *Tres ores romanes bonas.*

I, *dins la cambra baixa:*

- *Un llibre de Peroto (?).*

- *Un llibre de Anthoni Nebricensis ab coment[aris].*

- *Un libre de Epístoles de Ciseró vell.*

- *Un libre de Prestana vell.*

- *Un libre de Siseró de Officiis.*

- *Un libre de Sintaxis ab coment[aris].*

- *Dos proverbiadors.*²⁴

Pel que fa a l'inventari de Miquel Mesquida, àlies Romaguera, fet el 6 de setembre de 1577, a la possessió dita *Casa de mestre Nadal*, trobam:

- *Un libre de Virgili amb coment[aris].*

- *Un altre libre dit Valerio Màximo.*

- *Un libre dit Anthoni Nebricensis.*

- *Un Terensi bo.*

- *Dos altres llibres de Gramàtiga.*

- *Un altre libre de Epístoles de Ovidi.*

- *Sis cartes de notari en pregamí.*

- *Un libre de alberans de full de quart.*

- *Molts altres pepers y cèdoles engrunats.*

- *Tres oras ja vellas.*²⁵

En definitiva, podem veure que disposam a parts iguals obres d'autors clàssics (Ciceró, Virgili, Valeri Màxim, Ovidi) amb llibres de sintaxi i gramàtiques llatines, entre les quals destaquen la de Pastrana i la de Nebrija. Se'ns fa difícil pensar que unes tals obres no puguin tenir cap relació amb l'escola de Montision.

²³ La informació que exposam a continuació, inèdita, ens ha estat facilitada un cop més per la Dra. Maria Barceló, a qui expressam l'agraïment per haver-nos proporcionat amb infinita generositat tantes dades relatives a la matèria tractada.

²⁴ ARM, Prot. C-454, ff. 213.

²⁵ ARM, Prot. C-454, f. 25v.

Referències bibliogràfiques

AGUILÓ, E. (1896). “Sobre subvencionar estudiantes pobres con la cuarta de los frutos de las rectorías (1455)”. *BSAL*, núm. VI, p. 187.

–(1896). “Per ensenyar de captar a un cego (1594)». *BSAL*, núm. VI, p. 307.

–(1903-1904). “Materials per un epistolari familiar català”, *BSAL*, núm. 10, p. 40-48.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2000). “Agnès de Pacs i l’entorn humanista”. *MAMEGHH*, núm. 10, p. 21-47

– (2000). “Notes sobre algunes rectories mallorquines a les acaballes del segle XV: el cas de Porreres”. *EB*, núm. 37, p. 71-80.

– (2001). *Sobre Porreres*. Porreres.

– (2011). *Sobre Porreres*. Vol. II. Porreres, p. 118.

– (2011). “Gabriel Mora, un prevere porrerenc en el cercle d’humanistes de la ciutat de Mallorca”. *III Jornades d’Estudis Locals de Porreres*. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 125-143. (Reproduït a BARCELÓ & ENSENYAT 2013, 67-84).

– (2013). “Un nom clàssic en l’antroponímia porrerenca”. *Llum d’Oli*, núm. 135, pp. 15-16.

BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel (2000). *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l’edat mitjana*. Palma: Edicions Documenta Balear (col. “Menjaments”, 36).

–(2013). *Clergues il·lustrats. Un cercle humanista a l’entorn de la Seu de Mallorca (1450-1550)*. Palma: Publicacions Catedral de Mallorca (col·lecció Seu de Mallorca, 6).

BARCELÓ CRESPI; URGELL HERNÁNDEZ, Ricard (2002): “La Universitat de Mallorca: origen i evolució fins al segle XVIII”, *Les universitats de la Corona d’Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*, Barcelona: Universitat de Lleida, p. 157-192.

BERARD, Geroni de (1983). *Viaje a las villas de Mallorca. 1798*. Palma: Ajuntament de Palma, 1983.

BERNAT I ROCA, Margalida; SERRA I BARCELÓ, Jaume (2005). «Per minyons ensenyar». Les escoles de gramàtica de Montisio de Porreres, Randa i Santa Magdalena (Mallorca, segles XIII-XVI)». *Actes de les primeres jornades d’estudis locals*. Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 55-68.

CATEURA BENNÀSSER, Pau (1983). “La fundació de l’Estudi General de Mallorca”, *EB*, núm. 11, p. 9-20.

CRUZ PÉREZ, Esther; BORDOY BORDOY, M. José (2000). “La Crianga: una aportació humanística a l’ensenyança». *Al tombant de l’edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanista. XVIII Jornades d’Estudis Històrics Locals*. Palma: Institut d’Estudis Baleàrics, p. 311-326.

ENSENYAT PUJOL, Gabriel (2006). “Les institucions d’alta cultura: de l’Estudi General Lul·lià a la Universitat Literària”, *Història de la ciència a les Illes Balears*, vol. II: *El Renaixement*. Palma: Govern de les Illes Balears, p. 17-33.

– (2012). “L’activitat lul·liana a la Mallorca del segle XIV, un lul·lisme amagat?”. *Ramon Llull i el lul·lisme: pensament i llenguatge. Actes de les jornades en homenatge a J. N. Hillgarth i A. Bonner*. Palma: Universitat de Barcelona & Universitat de les Illes Balears, p. 161-192.

FAJARNÉS, E. (1896). “Curiosidades históricas”. *BSAL*, núm. VI, p. 331.

- FELIU, Juan (1894). *Noticias históricas sobre el santuario de Montesión de Porreras*. Palma: Tipografía de Felipe Guasp.
- FIOL TORNILA, Pere (1991). *Puig de Santa Magdalena*. Inca: 1991.
- FONT OBRADOR, Bartolomé (1974). *Historia de Llucmajor*, II. Mallorca.
- GAYÀ, Jordi (1986). “El “Ars Notativa” de Pere Joan Llobet”. *EL*, núm. 26, p. 149-164.
- HILLGARTH, J. N. (1991). *Readers and books in Majorca, 1229-1550*. Vol. II. París: Éditions du CNRS.
- JOBANI FERNÁNDEZ, Marc (1997). “Un apunt per a la recerca de Gabriel Mòger, escultor i preverà”. *BSAL*, núm. 53, p. 395-402.
- LLADÓ Y FERRAGUT, Jaime (1973). *Historia del Estudio General Luliano y de la Real y Pontificia Universidad Literaria de Mallorca*. Palma: Edicions Cort.
- MUNAR, Gaspar (1968). *El Santuario y Colegio de Nuestra Sra. de Montesión (Porreras)*. Palma.
- MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977). *Història de Porreres*. Mallorca: Ajuntament de Porreres.
- PASCUAL PONT, Miquel (1987). *Bartomeu Caldentey fundador de la primera impremta mallorquina*, Felanitx.
- PERARNAU I ESPELT, Josep (1996). “Les butlles de Sixt IV desviant d’una projectada escola lul·liana del puig de Randa l’herència de Joan de Tagamanent”. *ATCA*, núm. 15, p. 415-426.
- PÉREZ, Lorenzo (1960). “El maestro Pedro Daguí y el lulismo mallorquín de fines del siglo xv”. *EL*, núm. 4, p. 290-306
- PLANAS ROSSELLÓ, Antonio; RAMIS BARCELÓ, Rafael (2011). *La Facultad de Leyes y Cánones de la Universidad Luliana y Literaria de Mallorca*. Madrid: Universidad Carlos III.
- POMAR, J. (1990). *Assaig històric sobre el desenvolupament de la instrucció pública a Mallorca*. Palma.
- ROSSELLÓ LLITERAS, Juan (1985-1987). “Escuelas de gramàtica medievals. Notas para su historia”. *Mayurqa*, núm. 21, p. 133-146.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1981). *Mn. Bartomeu Caldentey introductor de la impremta a Mallorca*. Felanitx.
- (1997). *Història d’Inca, 1350-1516*. Palma.
- (2001). *Noticiari de Porreres (segles XIII-XVI)*. Porreres.
- ROTGGER, M. (1915). *Historia del Santuario y Colegio de Ntra. Señora de Cura*. Llucmajor.
- SANTAMARÍA, Álvaro (1976). “La donación proluliana de Beatriu de Pinós”. *BSAL*, núm. 35, p. 37-140.
- (1983). *La promoción universitaria en Mallorca. Época de Fernando el Católico (1479-1516)*. Palma: Universitat de Palma de Mallorca.
- VERGER, Jacques (1999). *Gentes del saber en la Europa de finales de la Edad Media*. Madrid: Editorial Complutense.
- VILALLONGA, Mariàngela (1993). *La literatura llatina a Catalunya al segle xv*. Barcelona: Curial.

Porreres als pergamins franciscans: els Artigues i els Mesquida

ANTONI ORTEGA VILLOSLADA

Introducció

L'any 2010 es va unificar la documentació conservada als convents franciscans de Mallorca per preservar-la al nou arxiu de La Porciúncula. A més de llibres i lligalls, es varen poder recuperar tot un seguit de pergamins que, en conjunt, arriben a prop dels quatre-cents cinquanta. A manca dels pergamins del convent de Ciutat, desapareguts durant la Desamortització, aquesta troballa ens permet augmentar el nostre coneixement dels mallorquins dels segles XIV al XVIII. El primer document és una concessió de Jaume I a Martino Ferrandiz al terme de Montuïri. Al llarg dels més de cinc-cents anys d'història trobam molts indrets de la nostra illa, tant poblacions com rafals, alqueries, possessions, etc. així com convents lligats al món franciscà –com per exemple, el cas de Santa Clara al segle XIII– i llinatges de la noblesa insular com els Puigdorfil, Pacs, Santjoan, Vivot, Villalonga, entre d'altres.

Pel que fa a l'objectiu d'aquest petit treball, la vila de Porreres apareix ben aviat. El desembre de 1363, el batle Guillem Narbona ordena la subhasta de l'alqueria dita *Gatzeta*. La venda que fan els germans Arnau i Pere Tàpies amb les seves esposes, Francisca i Serena, el juny de 1397 a Montuïri significa la irrupció als pergamins de la família Mesquida. Els Artigues ho fan passats seixanta anys (1460), a Felanitx, amb el pagament de cinc quarterades censals de xeixa.

Lluny de voler fer un estudi sistemàtic, el que es pretén és donar-los a conèixer, tot esperant la seva publicació en un futur, esper, no gaire llunyà on, amb la feina feta es pugui arribar a conclusions molt més completes de les que es poden treure amb aquesta primera ullada.

Els Mesquida i els Artigues al segle XV: l'ascens social

Mesquida

Ens trobam davant d'unes famílies benestants que varen fer fortuna durant l'època moderna. Així, la compra que Bernat Mesquida fa per 100 lliures als germans Tàpies inclou una caució de 10 lliures censals que li fan un real i dues porcions de terra que té a la cavalleria del Palmer, al terme de Campos.¹ Un nou establiment d'una porció de terra el 1397 a Bernat Ramon i la seva esposa Maria ens informa d'una altra propietat seva, aquesta vegada al mateix terme de Porreres al lloc dit *del Casser*.²

Iniciat el segle XV, els pergamins refereixen l'activitat dels dos fills del citat Bernat Mesquida. D'una banda, la branca familiar de Pere Mesquida s'esvaeix aviat de la documentació. Només podem trobar un parell de referències de la primera meitat del segle XV. Aquestes són la venda –el setembre de 1431– que fa al seu germà Andreu de tretze quarteres i tres barcelles de

¹ Altres llinatges dels habitants de Porreres citats a la documentació: Vehí, Veny, Amat, Arbona, Cardell, Jordi, Cardils, Servià, Vert, Ramon, Nebot, Colell, Desmàs, Valls, Alguer, Boner, Siniyer, Serra i Oliver.

² Dita així mateix *Cassar*, *Cassor*.

blat censal de les quinze que li fan Marià Cardils, el porrerenc Guillem Jordi i els felanitxers Guillem i Antoni Soler; el reconeixement que el 1438 fan els seus néts, Bartomeu i Antoni, una vegada rebuda l'herència de la seva padrina Margalida o l'establiment de tres tanques a cens de vuit quarteres de blat que fan els seus fills, Pere i Joan, a Simó Albert de Santanyí.

Esgotada documentalment aquesta línia genealògica, la informació relativa als descendents d'Andreu Mesquida la trobam des de 1413, quan el citat Andreu compra una vinya per 24 lliures a Guillem Amat al citat lloc *del Casser*. Pot ser sigui la mateixa vinya que passats setze anys establirà a Pere Nicolau, de Campos, a cens de 3 lliures i 4 sous. Llevat de la compra ja vista al seu germà de les tretze quarteres i tres barcelles, res més ens diuen els pergamins d'aquest personatge i s'ha d'esperar a 1460 per trobar els seus fills Antoni i Andreu (aquest ja conegut com *de Porreres*) acordant la divisió dels béns del seu pare, qualificat de *venerable*.

Dels dos germans, Antoni es casa amb Antonina i el seu fill, Antoni, reconeix haver rebut 100 lliures de sa mare l'any 1497, a més d'altres 500,³ segons el testament redactat davant el notari Bernat Baulenes, el 23 de juliol de 1473.

Però és el seu germà, Andreu *de Porreres*, qui manté el llinatge mitjançant el seu matrimoni amb Nicolaua. Aquest mateix any 1497 donava *inter vivos* al seu fill Gabriel i a la seva futura nora, Catalina, 500 lliures: 100 al moment i la resta, a raó de cent lliures anuals en motiu del seu matrimoni. Fet habitual, el novii farà augment del dot a 75 lliures per raó de la virginitat de Catalina. El mateix dia, Martí Serra, pare de Catalina, reconeix la unió on s'estableix que, en cas de separació, els teixits de la cambra es repartiran al 50%.

Artigues

La documentació situa el seu origen a Felanitx. L'any 1460, Martina, esposa de Guillem Artigues, allibera el seu fill Jaume d'un cens de cinc quarteres de xeixa a canvi de 70 lliures. El 1479, aquest Jaume que s'havia casat amb Catalina pacta –en un document fet a Robines– les espalles de la seva filla Catalina amb Jaume Salom i aporta 112 lliures mallorquines en florins d'or. Un altre pergami que data de 1481 a Felanitx, informa de l'existència d'una altra filla de nom Martina, casada amb Tomeu Vidal el qual reconeix haver rebut 112 lliures i 10 sous del dot pactat.

Cal esperar al 1482 per trobar Jaume Artigues ja situat a Porreres i fent operacions immobiliàries amb un altre dels llinatges representants del segle xv dins dels pergamins franciscans: els Veny. El 19 de març, Bartomeu Veny i la seva esposa, Jaumeta, amb els seus fills Pere, Joan i Miquel, fan donació a Jaume Artigues de 18 lliures censals per afrontar un deute de 219 lliures d'unes cases a Palma dites *lo bany den Granada*. Com a caució del possible impagament, posen la seva alqueria de Porreres que limita amb l'alqueria dita *dels Solers* i altres terres.

Ja el 1487, Bartomeu Adrover ha de reconèixer al seu sogre, Jaume Artigues, la liquidació de les 112 lliures i 10 sous del dot. És el 1490 quan Jaume Artigues fa carta de definició i donació de tots els drets al seu pare, el citat Jaume Artigues. Els problemes de Porreres es traslladen a Palma i el 1495 el prevere, ecònom i procurador dels aniversaris de la Seu, mossèn Joan Minguet, en col·laboració amb Bernat Prohesal i Jaume Artigues, actuen com a procuradors de Bartomeu Cursach davant els germans Bartomeu i Damià Veny per un deute damunt els aniversaris; per la qual cosa, tenen un termini de quatre mesos per vendre la seva alqueria que és ara en mans de Vicens de Campfullós a cens de deu quarteres de blat i altres quinze destinades als aniversaris de la Seu.

³ Són dos pergamins redactats el mateix dia.

Els Mesquida i els Artigues al segle XVI: la unió familiar

Mesquida

La primera meitat del segle és la del ja citat Andreu Mesquida *de Porreres*, així anomenat per diferenciar-lo del seu familiar Andreu Mesquida⁴ *de Montuïri*. L'any 1503 ja ha enviduat i es fa càrrec del testament, per la qual cosa entrega a Carles Gayà davant el notari de Felanitx les 20 lliures que li pertocuen com a gendre seu. Sembla que es va tornar a casar i el 1510 redacta, a la notaria de Bernat Baulenes, uns codicils que deixen a la seva esposa Nicolaua nou quarteres i tres barcelles de blat censal, a més de vuit que li fa el porrerenc Joan Riera i les 50 lliures i 4 sous censals de Joan Sitjar, àlies *Sitjanet*, de Porreres. Al seu fill Miquel, prevere, li deixa altres 50 lliures.

Ja al 1516, Catalina Mesquida rep les 50 lliures del dot que el seu pare, Miquel Mesquida, va comprometre amb motiu del matrimoni amb Joan Sitjar. La documentació resta muda els següents deu anys; fins que, el 1526 es torna a trobar un document relatiu a Catiana Mesquida, filla de Gabriel Mesquida, dit *d'Alcoraya*, i de la citada Catalina reconeixent que ha rebut 50 lliures en concepte de legítima. En 1533, l'honor Andreu Mesquida, dit *de la Alcoraya*, es casa amb Francina, filla del mercader Antoni Salvat; motiu pel qual aporta 700 lliures provinents la seva major part de diversos censals. El futur espòs, «volens observare ordinatiomem regiam Maioricis antiquam et per propter vestri virginitati», augmenta el dot un 25% i finalment aporta 875 lliures.

L'any 1544 podem veure la unió d'ambdues famílies. El dia 2 de febrer es redacten dos documents: el primer és de Jaume Mesquida, germà de Margalida, que fa donació *inter vivos* de 200 lliures que eren del seu pare Jaume Mesquida i altres 100, de sa mare Margalida. Per altra banda, en el segon document Margalida confirma la donació de les dites 100 lliures en ocasió del matrimoni de la seva filla Francina amb Rafael Artigues.

L'ascens social dels Mesquida es reflecteix amb l'arribada a la batlia de Montuïri. Així, l'honor Andreu Mesquida intervé el 1544 com a batle en el deute de 230 lliures que Miquel Vert i la seva esposa, Miquela, tenen amb diversos creditors. Cinc anys després, Gabriel Mesquida –altre membre de la família– col·loca en matrimoni la seva filla Antònia amb l'apotecari Rafael Pont amb un dot, incloent-hi la virginitat, de 750 lliures.

També es troben Mesquides a Felanitx. En un document redactat a Montuïri, el 8 de març de 1551 el felanitxer Antoni Mesquida reconeix haver rebut del seu germà Andreu Mesquida, hereu universal de Gabriel Mesquida, les 300 lliures del llegat patern. A més, li transfereix dues quarteres censals de gra que li fa Rafael Soler pel seu rafal, dit *del puput*, que té a Felanitx. Dins del repartiment de béns i aclarida la titularitat de les propietats, Andreu Mesquida entrega la seva possessió dita *Alcoraya* (que confronta amb el camí reial de Porreres) a canvi de la possessió d'Antoni Gomila que confronta amb el camí reial de Manacor.⁵ Dins el mateix any 1551, Andreu Mesquida farà quitació de dotze quarteres i vuit barcelles de forment censal als montuirers Mateu Gomila i al seu fill, Miquel, residents a Sant Joan de Sineu.

El 1558, aquest Andreu Mesquida –dit *d'Alcoraya*– compra al sastre de Montuïri, Joan Riera, unes cases a cens de dues quarteres de xeixa del prevere Gabriel Vaquer. El 29 de març de 1561 fa quitació i redempció de 16 lliures censals pagadores al donzell Joanot Galceran per un total de 212 lliures i 6 sous i, dos dies després, li paga altres 184 lliures mitjançant la taula de la

⁴ El 1537 posseeix terres del magnífic Uget Desmàs.

⁵ La possessió d'Antoni Gomila, de Montuïri, és sota alou del notari Arnau Mir i altres personatges com Joan Muntanyàs o el solleric Juan Martínez de Utero. Per la seva part, la possessió *Alcoraya* té un cens de 20 lliures que s'han de pagar al prevere Joan Vidal.

Universitat, corresponent 175 lliures a la quitació d'un cens de 14 lliures damunt una possessió comprada l'any 1555 al notari Jaume Canyelles, d'aquestes hi ha un terç baix alou del monestir de Santa Margalida.

Novament, la documentació resta muda fins 1569 quan Agustina, vídua del notari Francesc Canyassar, fa gràcia a Andreu Mesquida, a la seva esposa Francina i al seu fill Andreu de fer quitació per 100 lliures de 18 lliures censals que li havien venut. El 1573 Andreu Mesquida és mort i el seu fill Andreu prossegueix amb els negocis paterns. Per això, el 15 de setembre rep del cavaller Antoni Joan Morlà la gràcia de fer quitació de 4 lliures censals, la mateixa operació que es realitzarà el 7 de juliol de 1574, però en aquesta ocasió amb 8 lliures.

A una altre branca de la família, Angelina Ferrer, esposa relictada de Gabriel Mesquida –que ja havia mort– fa, el 1581, el seu testament a Inca. Vol sepultura a l'església major d'Inca i deixa 200 lliures a les seves filles Joanna, Jerònima i Francina. Al seu fill Gabriel, l'anomena hereu universal.

A Palma, un altre Mesquida, Esteban,⁶ ven el 1582 per 28 lliures, 2 sous i 6 diners a Antoni Artigues 2 lliures i 15 sous censals damunt dues quarterades de terra que tenen a Porreres, al lloc dit *el Pujol*. Cal esperar fins al 1592 per trobar altra referència als Mesquida. El montuirer Andreu Mesquida, dit *d'Alcoraya*, ja és mort i la seva vídua Eufrasia Mesquida, usufructuària dels béns del seu fill Andreu Mesquida, arriba a un acord amb el seu parent i mercader, Joanot Mut, per deu quarteres censals de blat per les quals pagarà una pensió de 16 lliures, 2 sous i 4 diners damunt la possessió dita *Alcoraya damunt*. Quatre anys més tard, Eufrasia⁷ redacta, el 3 de maig, el seu testament. Vol sepultura a la capella de sant Roc de l'església parroquial de Montuïri al vas dels Mesquida *segons el seu estatut*. Vol misses a la capella de sant Pere de la Seu i a la de les Ànimes de Santa Eulàlia, Sant Domingo i Sant Francesc. Anomena hereu universal al seu nét Gabriel pel fet que el seu fill Andreu, pare de Gabriel, havia mort. Entre altres voluntats, vol que la seva esclava, Magdalena, sigui alliberada a la seva mort i que la filla d'aquesta ho sigui quan arribi als vint anys. El dia 6 de maig⁸ acorda amb l'hereu Gabriel una compensació que li permeti viure dignament a canvi de donar-li *inter vivos* la titularitat dels béns, a més, s'assegura una renda de 25 lliures, unes quantes quarterades d'àrids, el domini de la casa on vivia amb el seu marit i quatre carretades de llenya de forn i de llar.

El 13 d'agost de 1598 es produeix la conjunció documental dels Mesquida amb un altre llinatge ben present als pergamins com és Oliver dels dits *de Sant Jordi*.⁹ El felanitxer Joanot Mesquida, àlies *Corcat*, i la seva esposa Catalina Avellà venen als marmessors de Pere Oliver un rafal al Coll d'en Rabassa per 150 lliures.¹⁰ Passats uns mesos, el 27 d'abril de 1599 es produeix la liquidació dels marmessors amb Damià Oliver que ven per 150 lliures un total de 12 lliures censals damunt unes cases a la parròquia de Santa Eulàlia, situades al carrer que va del carrer Sol al de Montisyon i són sota alou de Francina Villalonga.

Encara en fase d'elaboració,¹¹ una ullada als primers decennis del segle XVII ens mostra la vitalitat dels Mesquida. El 16 de desembre, Gabriel Mesquida pagava 125 lliures al mercader

⁶ El seu pare era Joan Mesquida i sa mare era Catalina.

⁷ Vídua relictada en segones nupcies, ella mateixa es diu Eufrasina.

⁸ Ambdós documents són fets a casa de la testadora.

⁹ El Pla de Sant Jordi.

¹⁰ Propietat que és sota alou dels hereus de Gaspar de Villalonga.

¹¹ Els pergamins franciscans arriben fins als primers anys del segle XVIII.

Mateu Bonet com a complement de l'escreix de la citada Eufrasina. Ambdues famílies, els Artigues i els Mesquida, comparteixen inversions i el 3 de juny de 1602 obtenen de Tomàs de Verí, «nobilis patricium maioricarum», la quitació de 32 lliures censals que li havien venut per recomprar-les per 400 lliures, van posar com a caució la possessió *Alcoraya*. El 13 de març de 1603 els Mesquida de Porreres i Montuïri, mitjançant l'acord assolit entre el porrerenc Miquel Mesquida i Gabriel Mesquida de Montuïri per pagar al Reverend Comú de Porreres 4 lliures censals carregades damunt la seva possessió dita *Alcoraya*.¹² Altra operació de caràcter familiar es realitza el 7 de juliol de 1612 quan el felanitxer, Antoni Mesquida, compra al porrerenc Antoni Mesquida i a la seva esposa Catalina, un hort a Porreres per 20 lliures que havia estat del difunt Andreu Mesquida.¹³

El 26 de desembre de 1621 els Mesquida emparenten amb els Oliver del Prat de Sant Jordi. Antonina Mesquida, vídua del notari Pere Mut, casa la seva filla Joanna Mut amb Gabriel Oliver, aportant un total de 85 lliures censals al 8%.¹⁴ El mateix dia, Joana redacta els esposoris on explica que aporta 2.034 lliures com a dot, de les quals 1.034 són en metàl·lic i la resta damunt les dites 85 lliures censals. El novii farà l'habitual 25% d'augment de dot per raó de la seva virginitat.

A partir de 1627 els pergamins recullen la unió de les dues famílies i el citat Andreu Mesquida de Porreres és ja Andreu Mesquida i Artigues que estableix per 8 lliures i 3 sous censals una porció de terra dins la seva possessió dita *de So na Moyana* que havia heretat de l'inquer Gabriel Mesquida.¹⁵ Amb aquest document s'inicien un total de quinze establiments damunt la mateixa possessió. El 29 de juliol de 1632 Andreu Mesquida i Artigues esdevé el propietari de les possessions *Son Artigues* (a Porreres) i *Alcoraya* (a Felanitx) i prossegueix com a fideïcomissari de Gabriel Mesquida d'Inca, amo de la possessió *So na Moyana* de Montuïri. Al pergami recorda que, el 1627, va llogar part de la seva possessió *So na Moyana* per afrontar el 10% del deute de Jerònima Miralles i Mesquida, hereva de Gabriel Mesquida.¹⁶

Artigues

El 1505, Jaume Artigues ja té néts i amb la mort de la seva esposa Catalina deixa al seu nét Antoni Joan, de Felanitx, les 25 lliures que li havia deixat la seva padrina i, a l'altre nét, de nom Miquel Joan –àlies *padrina*– altres 25. Mort el 1506, la seva filla Martina rep del seu germà i hereu universal, Jaume, les 40 lliures que li pertoenen. També l'altre germà, Miquel, rep la seva part en el repartiment de l'herència, 100 lliures.

La documentació ens presenta a Antoni Artigues amb forts lligalls a Felanitx. Compra, el 1508, una casa al poble que és sota alou de Joanot de Pacs qui rubrica el document.¹⁷ També opera a Porreres i, en un document signat a Palma, el 4 de març de 1512 adquireix de Miquel Feliu i la seva família una porció de terra que han de vendre per liquidar un deute de 100 lliures que aquests varen contreure en motiu de l'extracció del blat de la vila. Ja el 1514 compra per 75 lliures a

¹² Els dos personatges són coneguts pel seu origen com *d'Alcoraya*. No obstant això, mantenen propietat a altres indrets de l'illa com el rafal dit *Son Avellà* que Catalina Mesquida té el 1604 prop del Coll d'en Rabassa.

¹³ El 1618, en un document redactat a la mateixa possessió d'Antoni Artigues de Porreres, aquest permet al seu gendre, Gabriel Mesquida, cobrar lluíisme per 22 lliures censals venudes en 1602.

¹⁴ El germà de Joana, Pere Mut, és frare predicador.

¹⁵ Andreu Mesquida i Artigues actua com a fideïcomissari de l'inquer.

¹⁶ El novembre de 1633 farà cinc nous establiments a la mateixa possessió de *Son Llaneres* i el 1636 en farà d'altres.

¹⁷ Hi ha altres documents relatius a operacions entre Joanot de Pacs i Antoni Artigues relacionades amb Felanitx.

Guillem Desmàs i a la seva esposa Joana un cens de 6 lliures damunt un hospici a Felanitx que llista amb l'hospital de Sant Jordi.¹⁸ De gran potencial econòmic, reconeix –l'abril de 1517– davant el síndic clavaris de la Part Forana –Antoni Garcia i Joan Lull– que el magnífic Joan de Palou li va vendre 250 morabatins censals –a 8 sous el morabatí– carregats damunt béns alodials valorats en 1.250 lliures i afirma que, si li demanen els clavaris, no els pagarà. La tardor del mateix any liquida a Jaume Desmàs i a la seva esposa Isabel, en nom de Pere Sancho d'Artà, 200 lliures corresponents a setze quarteres de xeixa i quinze de blat censals. Passats tres anys, el 1520, el seu fill Miquel Artigues concerta matrimoni amb Nicolaua, filla de l'artanenc Joan Morey i de Catalina, la qual aporta 300 lliures al matrimoni. La seva filla Joana es casa amb Antoni Morlà; en el document redactat a Porreres, el 12 de maig de 1526 reconeix haver cobrat les 200 lliures del dot de Joana.

Cal esperar a 1546 per trobar novament informació d'aquest llinatge amb motiu de la unió, com hem vist abans, d'ambdues famílies quan el porrerenc Jaume Mesquida fa donació *inter vivos* de 200 lliures en ocasió de les noces de la seva germana amb Rafael Artigues, fill de Miquel Artigues.

Altres branques de la família van sortint als pergamins, com per exemple el reconeixement que el mes de juliol de 1548 fa Jaumeta Artigues, esposa d'Antoni Morlà, al seu germà Miquel pel fet d'haver rebut 150 lliures. A més, ens informa de l'habitatge d'una branca poc representada com és la de Mancor, amb Antoni Artigues *de la Granada*, germà dels anteriors. El seu poder econòmic permet a Miquel Artigues comprar l'any 1549 per 120 lliures una serva rossa de vint anys dita Joana que era del donzell Pelagi Fuster i que en aquest moment és a la presó reial per portar de forma clandestina una filla seva a l'Hospital General. Passats els anys, el 1560 Margalida, filla de Miquel Artigues i esposa de Jaume Prats d'Inca, confirma haver rebut les 400 lliures del dot matrimonial. Ja d'avançada edat, el 1563, Nicolaua, esposa de Miquel Artigues, dicta el seu testament i diu que vol esser enterrada al cementeri de l'església parroquial de Felanitx i, per la qual cosa reserva 25 lliures. Cal destacar els 15 sous que vol que siguin entregats a la seva filla Sebastiana, esposa de Bartomeu Mas, de Campos, i a Margalida, esposa de l'inquer Jaume Prats; així com a la seva filla Catalina i els seus fills Rafael i Antoni Artigues. Tot això davant les 80 lliures que dona als seus néts Andreu i Miquel, fills de Rafael Artigues.

Precisament és la branca de Rafael Artigues la que domina a la documentació de la segona meitat del segle XVI. Junt amb el seu fill Miquel, l'abril de 1564 venen al notari Francesc Coll 14 lliures censals i, mitjançant la taula de la Universitat administrada per Felip de Pacs, paguen 200 lliures a Miquel Mir, procurador testamentari del notari Miquel Dalmau. El 1566 reben la quitació que els fa el donzell Llorenç Ximenis de Aragues de les 12 quarteres de forment censal que li havien venut i que, passat el mínim de vuit anys pactats, ara li tornen a comprar per 150 lliures.¹⁹

Els anys 70 són del seu fill Antoni Artigues. Aquest personatge ens ha deixat el gruix de la documentació relativa a aquesta família. El 17 d'agost de 1571 ha de pagar 195 lliures al notari porrerenc Francesc Coll, per fer quitació d'un cens de 14 lliures que rebia del seu padrí Antoni

¹⁸ Poble on posseeix un seguit de cases. Així, el 27 d'octubre de 1517 és acusat de tenir fraudulentament la titularitat de tres cases. No obstant això, la seva activitat prossegueix i el 1528 estableix per 8 sous unes cases que eren del donzell Joanot de Pacs.

¹⁹ El 1569 un tal Andreu Mesquida, conegut com *d'Alcoraya*, casat amb Francina i amb un fill anomenat així mateix Andreu, reben a gràcia d'Agustina Canyssara, vídua del notari Francesc Canyssar, per poder fer quitació de les 8 lliures censals que li havien venut i que li tornen a comprar per 100 lliures. Passats cinc anys, el cavaller Antoni Joan Morlà li fa la gràcia de, per 100 lliures, fer quitació quan vulgui de les 8 lliures censals que li havien venut.

Artigues damunt una propietat que Miquel Artigues havia dilapidat. Una mostra de la problemàtica que habitualment presenta l'estudi genealògic se'ns presenta el 14 de juliol de 1575 quan el felanitxer Antoni Artigues, dit vulgarment *del Pujol*, acorda amb el seu familiar Antoni Artigues,²⁰ fill del Rafael Artigues de Porreres, la liquidació del plet de dos censals creuats: un de 27 lliures damunt la possessió dita *del Pujol* i l'altre de 16 lliures que li feia al porrerenc el mercader Antoni Alaman.

Novament, el joc de noms ens mostra l'expansió dels membres de la família. El 29 de gener de 1583 apareix un nou Andreu Artigues que és resident a Palma i treballa com a escriptor, és germà d'Antoni Artigues. Mort el palmesà, la seva vídua Maria Artigues i Ferrer arriba a un acord amb el seu cunyat el qual ha de pagar, per sentència judicial, 600 lliures pel fet d'haver-se apropiat d'un censal, una heretat i haver entregat béns de la dita propietat a l'Hospital General. L'any següent augmenta el seu patrimoni amb una tros de terra dit *Den Gat* que el felanitxer Jaume Soler li havia d'entregar per liquidar vuit quarteres de forment censal. El seu potencial li permet comprar el 1585 el dret dels paraires i absoldre els seus fiadors (els paraires Bartomeu Artigues i Miquel Obrador) de qualsevol obligació. Els seus interessos s'estenen més enllà del Pla de Mallorca i arriben fins a Sóller, poble on, l'any 1591, acorda amb el solleric, Pere Vicens, consignar 150 lliures al seu nom i damunt el deute de Simoneta Vicens, de Fornalutx. La seva relació amb el seu gendre Gabriel Mesquida porta a vendre-li per 400 lliures les 32 lliures censals propietat de Jaume d'Olesa.

Els primers decennis del segle XVII es mantén la dinàmica ja vista. A tall d'exemple, es pot citar la compra de censals relacionats amb pobles com Santanyí, Manacor o Lluçmajor com les 4 lliures censals que compra per 50 lliures a Jaume Julià damunt la possessió de Lluçmajor dita *lo Pedregar*. O, segons pergami redactat i escrit a la mateixa possessió d'Antoni Artigues, la donació *post mortem* que vol fer el 1618 a la seva néta Margalida, filla de Gabriel Mesquida i a la seva filla Margalida, de 24 quarteres de forment censal que li fa la seva possessió manacorina dita *Albocasser*.²¹

Conclusions

Cal un estudi en profunditat, però el que es pot observar en un primer moment és l'elevat grau d'implantació dels Mesquida i els Artigues a les viles de Porreres i de Felanitx, a més del seu elevat poder econòmic. Pel que fa a la seva distribució geogràfica, les diferents branques dels Mesquida i els Artigues es varen distribuir a més de Porreres i Montuïri per Felanitx, Inca, Artà, Manacor, Santanyí, Manacor o Lluçmajor.

Varen ésser titulars de terres i propietats avui dia encara existents. Així, a Porreres tenien *El Cassar*, el lloc dit *del Pujol* i la possessió *Son Artigues*. A Montuïri eren propietaris de les possessions *Alcoraya* i *So Na Moyana*. I a més, tenien propietats al Pla de Sant Jordi o el Coll d'en Rabassa. Varen viure a Palma, preferentment a la parròquia de Santa Eulàlia, però també a indrets molt significatius però pràcticament desconeguts per la nostra història medieval, com per exemple, els banys *de Na Granada*.

²⁰ Desplaçat a Felanitx, rep el 1576 les 300 lliures del dot acordat tres anys enrere quan es va casar amb Francina.

²¹ També era propietari de la possessió dita *la Francescha*. El 1607 compra a Miquel Llaneres, de Felanitx, la seva possessió dita *Son Llaneres*.

El Mostassaf de Porreres al segle XVI

MIGUEL GABRIEL GARÍ PALLICER
ISABEL MUNAR CATALÀ

Introducció

La figura del Mostassaf és, en la major part dels pobles de Mallorca, un magistrat poc o gens conegut.¹ En el cas d'alguns municipis comptem amb mencions més o menys àmplies i en altres, tenim nòmines de les persones que exerciren el càrrec entre el segle XIV i el 1718, any en què el càrrec fou abolit en virtut dels Decrets de Nova Planta.²

En el cas de Porreres, aquest càrrec és especialment desconegut, doncs dins la bibliografia dedicada a l'Edat Mitjana o Moderna de la vila, les cites de com es duia a terme l'exercici del càrrec són escasses.³ Això es deu, per una banda, a la manca de documentació derivada, i per l'altra, a la dissortada crema dels documents dipositats a l'Ajuntament de Porreres l'any 1868.⁴ Encara que, gràcies a l'obra de Joan Feliu, tenim accés a una nòmina, incompleta i amb algunes errades, de les persones que ocuparen el càrrec a Porreres entre 1412 i 1652.⁵ L'objectiu de la present comunicació és, doncs, apropar-nos a aquest tema mitjançant la documentació dipositada a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), principalment de les fonts provinents del fons del Reial Patrimoni (RP), així com les sèries d'extraccions d'oficis (EO). Així, les conclusions que s'esperen obtenir són: una nòmina completa i corregida dels porrerencs que obtingueren el càrrec i la realitat del seu exercici a partir de l'evolució de les multes imposades i de les breus descripcions de les mateixes.

¹ Queden molts d'aspectes per conèixer sobre aquesta magistratura. Entre d'altres, qüestions bàsiques com el seu origen, si es tractava d'un agent real o universal i la seva evolució al llarg dels segles. Alguns d'aquests debats historigràfics són presents a l'article de Margalida Bernat "Sens llicència de Mostassaf. Hipòtesi sobre l'ofici a la Mallorca del segle XIII (1230-1300)" (1998, 391-311).

² (XAMENA & ROSSELLÓ 1976), (MARCH & ROSSELLÓ 1981, 106-107), (FIOL *et al.* 1991, 64). (ROSSELLÓ & SEGURA 1996, 144), (MAS *et al.* 1999, 149-151), (ALBERTÍ *et al.* 2001, 235-236) i (MULET *et al.* 2001, 63-66). En aquestes històries locals es donen llistats, alguns més complets que d'altres, de les persones que varen exercir el càrrec, així com referències a la seva pràctica. L'autor Ramon Rosselló Vaquer va editar quatre separates amb llistats de batles i mostassafs, confeccionats a partir dels llibres d'Extraccions d'Oficis, de Rebudes i de Comptes del Reial Patrimoni dipositats a l'ARM, de quatre viles mallorquines, concretament Santanyí, Manacor, Felanitx i Campos entre inicis del segle XIV i l'any 1606 (ROSSELLÓ 1972a; 1972b; 1972c; 1974).

³ Les poques notícies publicades les trobem en el primer volum de *La història de Porreres* obra de Gaspar Munar Oliver i Ramon Rosselló Vaquer. Les referències pertanyen al segle XIV (MUNAR & ROSSELLÓ 1977, 54). I en l'obra del mateix autor: (ROSSELLÓ 2001, 33). El mostassaf de 1405-1406 Antoni Nicolau multà Gabriel Campllong amb 10 sous i 2 diners perquè la seva dona «lavava draps prop de lo pou apel·lat d'en Florit».

⁴ Encara que en les darreres dècades s'ha anat superant aquest problema i s'han publicat i dut a terme nombrosos treballs sobre la història i la cultura de Porreres. (BARCELÓ 2014, 53-69).

⁵ (FELIU 1894, 142-147). Per exemple, manquen els anys 1545 a 1554 i el període comprès entre 1607 i 1642. Vegeu l'apèndix amb la nòmina de mostassafs que oferim per detectar possibles errades.

Les funcions i altres aspectes del Mostassaf ens són coneguts gràcies a les diferents recopilacions de capítols on es consignaven les distintes multes i bans que podien imposar. Mitjançant aquests volums, els anomenats *Llibres del Mostassaf*, podem tenir una imatge acurada de quines eren les prerrogatives legals que teòricament corresponien al càrrec. Aquests llibres han estat objecte d'edicions a molts indrets de Catalunya, València i Balears.⁶ En el cas balear contem, a hores d'ara, amb estudis i transcripcions dels llibres de Palma (PONS PASTOR 1949), Eivissa (FERRER 2002) i Pollença (GARAU 1987) datats entre el segle XIV i el segle XV, a més d'un estudi introductori d'un llibre del Mostassaf d'Alcúdia (ALOMAR 2006, 95-101) de finals del segle XVI i una transcripció parcial del llibre del Mostassaf de Menorca conservat a l'Arxiu Històric de Ciutadella i datat del 1566 (SASTRE 1985, 277-289). En principi, el Llibre del Mostassaf de la Ciutat seria un document, en bona part, vàlid per qualsevol altre municipi de l'illa.⁷ Per tant, semblaria que l'estudi del Mostassaf seria pràcticament complet pel que fa al segle XV i inclús per èpoques posteriors, degut a la magnífica edició que d'aquest va fer mossèn Antoni Pons Pastor l'any 1949. En realitat, dins els estudis històrics, difícilment es pot dir que un tema està exhaurit, per suposat, aquest és també el cas del Mostassaf. Com hem anat apuntant, els estudis existents sobre aquesta figura s'han basat en bona part en aquest tipus de documents o en les dades aportades pels seus editors, per tant, moltes facetes han quedat, fins hores d'ara, en un segon terme.⁸ Entre aquestes es troben: qui va exercir el càrrec, quina va ser la seva evolució a l'època moderna i quina era la seva activitat diària.

Els Mostassafs de Porreres al segle XVI

El càrrec de Mostassaf a la Ciutat de Mallorca, almanco, degué crear-se ja a finals del segle XIII.⁹ És una opinió generalitzada pels autors que han estudiat els primers anys d'aquest ofici, que la primera menció que regulava el càrrec és la disposició signada a Perpinyà per Jaume II, l'11 de març de 1309 on es determinava la forma d'elecció i es fixava en un any la duració del seu exercici (PONS PASTOR 1949, XIX). Però no fou fins el 10 de juny de 1336 quan el rei Jaume III autoritzà que cada vila de l'illa de Mallorca nomenés quatre candidats per triar el càrrec de Mostassaf (FEBRER 1989, 11). Poc després, ja apareixen els mostassafs a bona part dels municipis mallorquins. Així doncs, per exemple, als llistats de mostassafs editats per Ramon Rosselló Vaquer, els primers presentats daten del 1339 en el cas de Campos, 1340 en el cas de Felanitx, 1341 a Manacor i 1351 a Santanyí (ROSSELLÓ 1972a; 1972b; 1972c). La seva elecció al segle XVI estava subjecta al privilegi de Sac i Sort de l'any 1447. Com s'ha apuntat, els jurats i batles de les viles proposaven quatre noms i el governador o una persona per ell nomenada, normalment, el mateix batle, o el veguer o, fins i tot, els mateixos jurats de la universitat local, en triava un. L'elecció del càrrec de Mostassaf tenia lloc el dia de Quinquagèsima, per tant, la possessió de la magistratura era conduïda entre dos anys naturals.

Com hem apuntat a la introducció del present article, disposem de nòmnes de càrrecs de diferents viles i pobles de Mallorca com ara batles i mostassafs. En el cas porrerenc, s'han publi-

⁶ Per una relació exhaustiva vegis (CHALMETA 2008, 203-223).

⁷ Encara que la jurisdicció del Mostassaf no va arribar a ser una qüestió pacífica. En diverses ocasions el Sindicat de Fora va protestar pels intents que el Mostassaf de la ciutat va dur a terme per estendre o reforçar la seva jurisdicció sobre la Part Forana (PLANAS 2005, 102).

⁸ Amb les excepcions del Mostassaf de la població valenciana de Sueca entre 1571 i 1578, que apareixen a Cortés (1990, 33-52) i el de Pollença entre 1393 i 1430 a Amengual (2014, 11-34).

⁹ Per exemple, hi ha una cita de l'any 1273 a Santamaría (1990, 600, doc. 16).

cat els llistats dels batles de la vila al segle XVI.¹⁰ Pel que fa als mostassafs, es coneixen alguns noms com els dels mostassafs dels anys 1342, n'Esteve Perpinyà, els de Guillem Rossell i Pere Riera també a la mateixa dècada i segle i el de Pere Nebot que exercí l'any 1349 (MUNAR & ROSSELLÓ 1977, 54). Dels segles XV, XVI i XVII, la publicació del llistat de les persones que regiren el càrrec de mostassaf a la vila de Porreres durant l'Edat Moderna és en part conegut. Com hem advertit a la introducció, Joan Feliu va publicar el 1894 un llistat dels batles i mostassafs de la vila dins la seva obra *Noticias históricas sobre el Santuario de Montesión de Porreras*. En el cas dels mostassafs no és un llistat complet, manquen els anys entre 1545-1554, ambdós inclosos i el període comprès entre 1607-1642. Així doncs, donam inici a aquesta tasca amb el llistat complet relatiu a les dates compreses entre l'any 1500 i el 1621 que incloem a l'apèndix. Aquesta nòmina s'ha elaborat mitjançant l'ús de tres fonts de l'ARM. En primer lloc, els dos tipus de documents pertanyents als fons del Real Patrimoni: entre 1500 i 1579, els ingressos i entre 1584 i 1621, els llibres majors de comptes. Per omplir els buits dels anys que no hi apareixen, hem fet servir els documents coneguts com Extraccions d'Oficis, també custodiats a l'ARM. Aquests ens informen dels quatre candidats possibles i la tria feta, encara que en alguns casos manca qualsevol tipus de marca i no podem conèixer qui va resultar elegit finalment. Sembla que tots el mostassafs eren naturals del lloc on exercien el càrrec, tot i que per altres pobles s'han trobat algunes excepcions (ROSSELLÓ 1972a, 7). En el cas de Porreres, hem trobat el cas dels Mesquida d'Alcoraia que podrien tenir el seu origen al terme de Montuïri. Tot i així, als estims de 1578 trobem a Sebastià Mesquida d'Alcoraia com a propietari d'unes cases i d'un corral valorades en 35 lliures.¹¹

Com es pot observar en el llistat de l'apèndix, així com en els mencionats llistats dels batles ja publicats, es percep certa concentració dels càrrecs entre el mateixos cognoms i persones durant tot el període inclòs a l'estudi. Aquest és un fenomen corrent, doncs serien els pagesos rics d'entre els quals es triarien els càrrecs municipals tals com jurats, batles o mostassafs (BARCELÓ 1984, 58). Si bé, seria útil per aprofundir en aquest aspecte social, fer una comparació entre els que foren batles i mostassafs per veure amb més detall aquesta concentració de càrrecs. En un primer apropament, el llistat de batles presentat per Feliu pot tenir errates, ja que sembla que les famílies que ocuparen durant més temps ambdós càrrecs són diferents.

Una font que pot ser adient per conèixer una mica millor quina posició ocupaven dins la vila les persones que exerciren la mostassafia és l'estim elaborat el 1578. No és difícil trobar persones que ocuparen el càrrec de Mostassaf que tinguessin propietats al terme de la vila. Sense ànim de ser exhaustius, n'oferim alguns exemples: el cas del Mostassaf de 1560, Miquel Mesquida Romaguera, que va morir al 1578, posseïa cases a la vila valorades en 160 lliures a més de terres de la seva possessió estimades en 1.300 lliures,¹² o el notari Jaume Celleres, mostassaf en dues ocasions, era propietari de diverses cases i porcions de terra que superaven les 500 lliures de valor.¹³ El mostassaf de 1603-1604, Miquel Agost àlies Drago, al 1578 tenia unes cases i un corral valorades en 70 lliures a més de la possessió de Son Amat que es valorava en 2.150 lliures. Així mateix, el 1609 tenia la possessió de Son Drago –amb cases, celler, molí de sang, etc.– on con-

¹⁰ (MUNAR & ROSSELLÓ 1977, 182-185). Dins la mateixa obra també s'inclou un llistat dels batles de Porreres en el segle XIV a les pàgines 52 i 53.

¹¹ ARM, AH-1031. No es diu directament on estaven situades però hi ha estimacions al mateix foli de propietats al camí de Monti-sion.

¹² ARM, AH-1031, sf, primer plec.

¹³ ARM, AH-1031, sf, primer plec. Selleres tenia, almanco, dues cases, dos corrals, 3 quartons de terra al camí de Felanitx, 1 quarterada al camí de na Serra, 3 quarterades i mitja dites Lo Clos, 1 quartó i mig al Pujol i 6 quartons de vinya.

reava vinya i cereal i produïa mel, a més hi tenia porcs, aviram i ovelles (BARCELÓ *et al.* 1997, 169). El mostassaf de 1608, Mateu Cases, podria ser el posseïdor o l'hereu el 1578 de la posada de la vila i de la possessió dels Monjos valorades en 1.800 lliures.¹⁴

A partir del llistat podem aportar alguna dada que ha de ser completada mitjançant altres estudis. Els cognoms que hi apareixen són dels més comuns a la vila de Porreres durant el segle XVI. Per exemple, a partir de l'estudi del morabatí de 1545 fet per la doctora Maria Barceló, sabem que els cognoms dels caps de família més repetits són (BARCELÓ 2014*b*, 39): Barceló, Mora, Ballester, Mesquida, Bover, Sitjar, Nicolau, Cerdà, Cervera, Veny i Coll. D'aquests, entre els qui varen ocupar el càrrec de mostassaf n'apareixen molts. Encara que els malnoms citats en aquella font, no apareixen entre els que hem pogut recollir entre els mostassafs.¹⁵

Evolució de la tasca desenvolupada pel Mostassaf a Porreres al segle XVI

Com s'ha vist, l'estudi del Mostassaf als pobles de Mallorca, però també de gairebé tots els pobles de la Corona d'Aragó, té mancances importants. Així, s'intentaran aportar noves fonts per apropar-nos a les funcions d'aquest magistrat, tan important pel desenvolupament de la vida quotidiana dels nuclis urbans i el seu entorn.

En aquest cas, ens centrarem en un tipus de document concret, els ingressos del Real Patrimoni. El càrrec de Mostassaf era, des del punt de vista jurídic, un tant anòmal. Degut al seu àmbit d'actuació, era fonamentalment un agent municipal. Aquest caràcter de magistrat universal (de l'àmbit de les universitats municipals), sembla haver estat predominant durant els segles XVI i XVII, quan el Mostassaf era gairebé un agent dels Jurats de cada poble que eren, a més, jutges d'apel·lació de les seves decisions. Tot i això, sembla que el Mostassaf era, en realitat, un agent mixt –municipal i reial– que tenia, a més, la seva pròpia jurisdicció. Hi ha dades que el converteixen en un agent reial, la primera i més important deriva de la seva creació a instància reial, com també el fet que en les Extraccions d'Oficis aparegui com un agent reial. Un altre fet que el pot lligar amb la jurisdicció reial, és el fet que algunes de les seves conductes fossin ordenades, jutjades o reformades per iniciativa dels Virreis o que la concessió dels càrrecs subalterns fossin també de caràcter reial. Així doncs, és aquesta part del perfil del càrrec de Mostassaf que farem servir per intentar dur a terme un major coneixement de la seva tasca i la seva evolució.

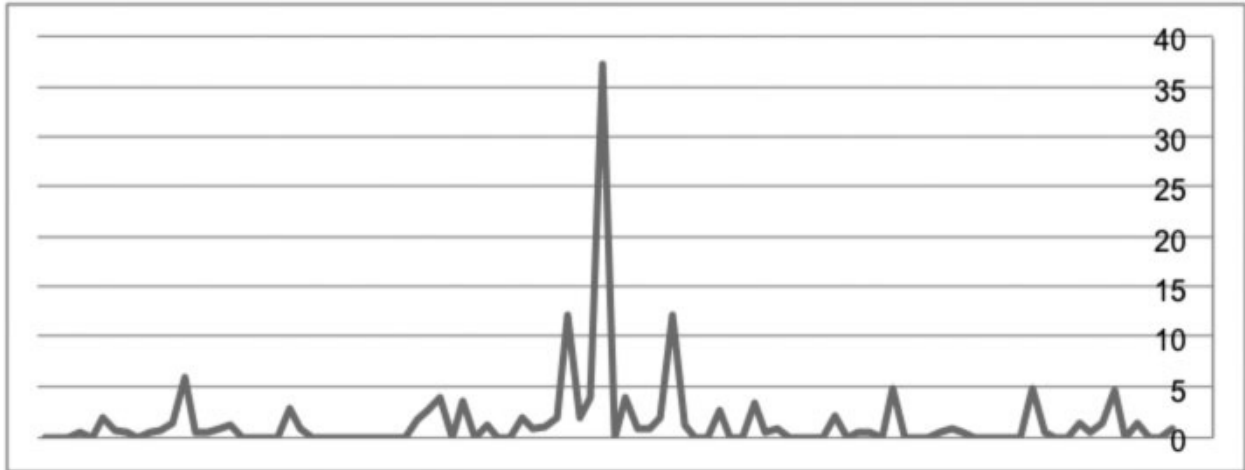
Un dels lligams entre el Mostassaf i el poder reial el trobem en el repartiment dels bans que cobrava. En els llibres del Mostassaf hi figura que qui tingués el càrrec cobraria per salari un terç de les multes, un altre terç seria pel Patrimoni Reial i el darrer terç canvia segons el ban i l'època; el més comú era que fos per l'acusador del delictes o per l'Hospital General, però hi havia altres receptors com la Fortificació o els Jurats. Per tant, dins el registres econòmics del Patrimoni Reial apareixen els ingressos derivats d'aquestes multes imposades pels Mostassafs de tota l'illa. Ara comentarem, breument, quins són aquests documents. Els documents on es consignaven els ingressos del Reial Patrimoni durant l'Edat Moderna són més irregulars que els volums d'ingressos dels segles XIV i XV en el seu contingut i disponibilitat. Per una banda, hi ha buits cronològics, així, per exemple, a partir de les Germanies manquen anys concrets que es poden intentar suplir amb els llibres de comptes; però el buit es fa complet a partir de l'any 1579.¹⁶ A partir d'aquesta data, i només fins el 1621, podem trobar els pagaments fets al Reial Patrimoni amb els Llibres

¹⁴ ARM, AH-1031, sf, primer plec.

¹⁵ Els malnoms citats al 1545 són: Roig, Banyeres, Calderó, Pantaleu, Rodes i Tomàs (BARCELÓ 2014*b*, 41).

¹⁶ Els llibres d'ingressos del Reial Patrimoni de 1500 a 1521 corresponen als volums amb la signatura ARM, RP-3893 fins a ARM, RP-3915. Entre 1523 i 1579 corresponen a ARM, RP-3935 fins a ARM, RP-3988.

Majors de Comptes, que donen certs detalls i es presenten més estructurats que els denominats Llibres de Comptes on es mesclen dades i rebudes.¹⁷ D'aquest any en endavant, és a dir, quasi un segle entre el 1621 i el 1718, llevat dels Llibres de Comptes, hem d'acudir a documentació del Reial Patrimoni dipositada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i a l'Arxiu Històric Nacional.

Quadre 1. Evolució de les multes imposades pel Mostassaf de Porreres entre 1500 i 1621 (en lliures).

Les dades extretes de la documentació i sintetitzades al Quadre 1, ens permeten establir algunes conclusions. Les quantitats percebudes no foren gaire elevades, llevat de tres anys concrets mai no arribaren a les 10 lliures, exceptuant tres casos que comentarem a continuació. A partir d'aquesta informació, podem intentar delimitar l'acció del Mostassaf de Porreres al llarg de la centúria.

L'inici del segle XVI, entre el 1500 i l'esclat de les Germanies, és un dels moments en què les dades són més contínues, presenten una actuació dèbil però més o manco continuada. Entre 1500 i 1521 varen ser vuit els anys en què el mostassaf no va imposar cap pena, mentre que a la resta ho va fer –però només una vegada– superant les 6 lliures.¹⁸ El panorama canvia substancialment a partir de les Germanies i durant els anys 20 i 30. Entre 1523 i 1534 el Reial Patrimoni no va ingressar cap quantitat per part del Mostassaf de Porreres. Aquesta situació canvia quan al 1535 el Mostassaf Jaume Salleres va obtenir en concepte de multes 1 lliura i 15 sous. A partir d'aquesta dada, i fins el 1564, almanco amb les dades obtingudes a la present investigació, només es van deixar d'imposar penalitzacions durant quatre anys.¹⁹ És en aquest context en el qual cal situar els tres anys del segle en què la xifra recaptada superarà les 10 lliures. Aquests casos foren: el 1551-1552 quan el Mostassaf Francesc Coll va recaptar 12 lliures i 5 sous, el 1553-1554 quan Rafel Artigues va establir el punt més alt amb la imposició de 37 lliures, 7 sous i 4 diners, dels quals s'anotà que 11 lliures i 1 sou provenien de decrets, i el de Miquel Bover qui entre 1560 i 1561 ingressà al Reial Patrimoni 4 lliures, 1 sou i 8 diners en concepte de les 12 lliures, 5 sous i 2 diners que va rebre de diferents infractors. Els anys entre 1564 i 1590 són anys en què aquesta tendència comença a rompre's, com és el cas dels darrers anys de la dècada dels 70, tot i que s'alternen

¹⁷ Hem consultat els llibres majors de comptes de les dates 1586 a 1593 corresponents a ARM, RP-2701 fins a ARM, RP-2707, 1594-1603 corresponen amb ARM, RP-2769 fins a ARM, RP-2776, entre 1604 i 1611 a ARM, RP-2821 fins a ARM, RP-2828 i, finalment, els darrers d'aquests tipus de llibre entre 1612 i 1621 a ARM, RP-2860 fins a ARM, RP-2866.

¹⁸ Concretament durant la mostassafia d'Antoni Servera entre 1512 i 1513 qui arribà fins les 6 lliures.

¹⁹ Foren el 1539-1540, el 1545-1546, el 1546-1547 i el 1555-1556.

moments d'activitat com els darrers anys de la dècada dels 80. El següent decenni registra una forta paràlisi, que continuarà, almanco, fins la primera dècada del segle XVII. En aquests vint anys, entre 1590 i 1609, només es van posar multes en cinc anys.²⁰ La darrera dècada inclosa al present estudi, presenta un Mostassaf amb activitat gairebé constant.

És obvi que les dades presentades connecten, en bona part, amb les fases generals de l'economia mallorquina del segle XVI i inicis del segle XVII. Així, es presenta la fase d'estancament de principis de segle –la crisi de creixement a finals de la dècada dels 30, durant la post-germania, duu a l'expansió a meitat de la centúria, fins a l'estancament i crisi de final de segle, que no es comença a remuntar clarament fins el segon decenni del segle XVII. Encara que es pugui fer una ràpida connexió entre l'evolució de la tasca del Mostassaf de Porreres amb l'estat general de l'economia mallorquina com aquesta, és necessari prendre algunes precaucions. Així doncs, no podem deixar de banda qüestions que podien afectar l'activitat del Mostassaf, com per exemple la concepció de l'exercici del poder a l'Edat Moderna, aspectes particulars de la naturalesa institucional del càrrec o trets concrets de l'economia i de les relacions de poder dins la vila de Porreres. Només l'estudi d'altres casos pot donar-nos una resposta més completa sobre l'abast i l'evolució del càrrec a Mallorca.

A partir d'una primera comparació amb altres municipis de l'illa, incompleta a hores d'ara, hem pogut constatar que la manca d'activitat o, almanco, la no presentació de comptes al Patrimoni Reial per part dels Mostassafs porrerencs no era una qüestió particular.²¹ Altres pobles, com per exemple Sineu, Felanitx, Manacor, Artà, Alcúdia o Sóller, segueixen una dinàmica semblant, encara que amb periodicitats diferents i altres singularitats. Inclús a altres viles, com Andratx o Santa Margalida, la presentació del terç o de les dues terceres parts corresponents al fisc reial va ser durant tot el segle XVI molt reduïda i a d'altres, com Calvià, inexistent.²²

Les actuacions del Mostassaf de Porreres

Mitjançant la documentació anterior, podem conèixer una part de les actuacions que varen dur a terme els Mostassafs de Porreres al llarg del segle. Hem de tenir en compte alguns problemes derivats de les fonts. Entre 1500 i 1578, llevat d'alguns anys en què no es conserven els volums d'ingressos del Reial Patrimoni, podem conèixer el concepte de les multes i els infractors. El Mostassaf no va ingressar cap quantitat al Patrimoni Reial en concepte de bans en 38 dels 99 anys, entre 1500 i 1621, com s'ha pogut veure en els llibres d'ingressos. Una constant, no només en el cas porrerenc, sinó també en el d'altres municipis, és que en els anys on més bans es van imposar tan sols s'indica que s'ha fet efectiu el pagament de la part corresponent al fisc reial. Així, a cinc dels anys en els quals el Mostassaf va imposar major nombre de multes no s'indica quina va ser la causa d'aquestes o bé, es refereix a la quantitat com a provinent *de diversos bans*. A partir de la resta d'anys, podem conèixer, aproximadament, quines eren les infraccions habituals penalitzades. A l'apèndix 1 del present article s'inclou un resum amb les penes imposades i els infractors. Partint dels bans que apareixen a la documentació consultada, podem establir algunes conclusions.

²⁰ 1591-1592, 1597-1598, 1599-1600, 1605-1606 i 1606-1607.

²¹ Dins l'estudi sobre el cas de Ciutat que estem duent a terme hem seguit el cas d'alguns municipis de Mallorca. La dinàmica general sembla que és la confecció de quatre grups: un reduït en què l'activitat del Mostassaf és regular, un altre en què les penes es concentren al període anterior a les Germanies, un altre en què les penes es concentren a finals del segle XVI i un altre on les multes són o inexistentes o poc significatives.

²² En aquests darrers casos, podem suggerir la hipòtesi, que resta per comparar, que el càrrec tingués alguna limitació de competències o capacitat a causa de problemes de jurisdicció entre la Universitat i els magnats amb drets a cada poble, com seria el cas del Bisbe de Barcelona als pobles del Pariatge.

En primer lloc, donarem algunes dades sobre els infractors. Abans però, extraurem alguns aspectes del seu perfil. Del total de vuitanta-vuit multes consignades, 63 varen ser comeses per homes de Porreres o dels que no s'indica el contrari (72%), 11 per dones, entre les que s'inclouen les vídues (12%), 10 per homes de fora del poble (11%) i, en quatre ocasions, no se'ns indica qui va ser l'infractor (5%). Es pot considerar que el paper de les dones i la relació econòmica amb gent d'altres indrets de l'illa era prou rellevant. Entre els infractors apareixen alguns reincidents. En els casos corresponents als homes, n'hi ha vuit que concentren 16 d'aquestes multes, destacant Bernat Serdà a principis de segle, amb quatre bans relacionats amb la venda de carn i peix. Així també, el mateix traginer Joan Barceló de Felanitx va cometre dues de les 10 multes pagades per homes de fora del poble, una per oli i una altra per vi; a més d'aquest, hi apareix gent d'altres pobles: dos homes de Sóller, un d'ells penalitzat per vendre oli tèrbol i un altre amb mesura falsa que no indica de quin producte es tractava; un home de Sa Pobla per venda de carn; un home d'Inca i un altre de Muro per vendre vi de forma inadequada i un de Campos per venda de peix. En moltes ocasions, no es menciona el seu ofici, però els més citats serien els carnisers i els traginers, però també se cita una vegada el de flequera, forner i botiguer.

Causa ban	Percentatge
Pesos i mesures	55%
Sanitat	14%
Comerç	14%
Carrers i camins	9%
Pous, rentadors i torrents	8%

Quadre 2. Percentatge de les causes dels bans.

Les causes per les quals aquestes persones degueren pagar una multa al fisc del Mostassaf varen ser diverses, però en pocs casos sorprenents. A partir de les dades que posseïm podem presentar algunes conclusions. Les infraccions relacionades amb falsejament de pesos i mesures o del pesatge de productes, són majoritàries, no de bades, aquest control era la principal característica del càrrec. La segona causa també està relacionada, en part, amb la segona gran prerrogativa de l'ofici com és el control del mercat. Aquests els hem dividit en dos tipus d'intervencions: per una part, les relacionades amb la salubritat dels productes i, per altra part, les que hem definit com comerç. Amb el terme sanitat ens referim a les accions penals que varen dur a terme els Mostassafs al llarg del segle per tal de protegir la salut dels habitants del poble: primer, degut a la venda de productes insalubres i, segon, per l'amarament de lli a llocs prohibits. El grup amb la denominació "comerç", engloba aquells bans dels que no coneixem la causa més enllà del fet que es relacionen amb un producte concret. Juntament al control de pesos i a la qualitat dels productes, hem d'incloure dins aquesta vigilància dels mercats i de les botigues, la penalització envers possibles agabellaments i revendes que podien afectar l'adequat abastiment del poble. El tercer bloc de les activitats del mostassaf era tenir cura dels espais públics. Dins aquests espais públics podem trobar que, per una banda, el Mostassaf tenia cura de l'estat de conservació i de l'ocupació dels carrers i dels camins i, per altra, obligava a restituir a millors condicions l'estat dels rentadors, torrents i pous del municipi, així com fer un ús adequat de cada infraestructura. Entre les infraccions comeses en aquest àmbit podem citar algunes pràctiques comunes a l'època com era el pas de carros pels carrers de la vila, dur bèsties sense cabestre o corda, ocupar l'espai de forma indeguda o llançar residus. En el cas dels torrents, rentadors i pous no s'indica la causa del ban.

Producte	Percentatge
Oli	23%
Carn	21%
Vi	13%
Lli	13%
Forment	8%
Peix	4%
Pa	4%
Aram	2%
Espècies	2%
No indicat	10%

Quadre 3. Percentatge dels productes representats als bans.

Quant als productes citats, aquests no presenten gaires aspectes destacables. Per una banda, apareixen majoritàriament aliments bàsics. A més dels citats, és presumible que el 10% dels bans que hem anomenat com “no indicats” siguin també sobre el pesatge i la mesura d'aliments i de vitualles. L'oli i la carn foren els protagonistes del major nombre de fraus, especialment, a causa de qüestions relatives al pesatge. El cas del lli –com a producte amarat il·legalment– és l'únic producte no alimentari estadísticament significatiu. Com s'ha indicat abans, principalment, per causa del manteniment de la salubritat del municipi.

Les actuacions fins aquí presentades no s'han de veure com les úniques tasques realitzades pel mostassaf o els seus agents al poble. A aquestes hi hem d'incloure les seves funcions com a jutge, com supervisor del mercat d'abasts i dels espais públics –dins i fora la vila– que no implicava la imposició de multes o fer pregonar en públic o a determinades persones, per raó del seu treball o lloc d'habitatge, certs manaments a instància d'autoritats reials, regnícoles o per iniciativa pròpia. L'obtenció de noves dades podria fer canviar parcialment el resultat d'aquest apartat, tenint en compte els problemes anteriorment esmentats, encara que considerem que es tracta d'una bona aproximació.

Conclusions

Un cop presentats els resultats de la nostra recerca, podem passar a fer un petit comentari que reculli les principals aportacions del present treball, a més d'intentar fixar algunes propostes de futur sobre l'estudi del tema, tant a l'àmbit porrerenc com per altres indrets mallorquins, però també catalans i valencians.

En primer lloc, ja hem advertit de les dificultats que presenta la documentació o la seva absència. Aquestes es poden resumir en tres punts: primer, la irregularitat de la informació presentada, especialment, a partir del 1579; segon, els buits cronològics, menors entre el segle XV i l'any 1621 i molt importants durant la resta del segle XVII, i tercer, les limitacions que pot oferir basar-se en fonts comptables on manquen bona part de les actuacions que duia a terme el Mostassaf.

En segon lloc, les fonts deixen ben palesa la irregularitat del compliment de les funcions del Mostassaf. Així, es combinen anys amb certa activitat amb altres anys en què el Mostassaf no va fer ús de la seva capacitat d'imposar bans a la població, malgrat el fet que les seves prerrogatives tenien un camp d'actuació molt ampli en aspectes molt sensibles per la convivència del

poble. Per tant, ens hauríem de demanar quina era la causa d'aquesta aparent inoperància. A hores d'ara, mitjançant una recerca de caràcter més ampli que estem realitzant, podem afirmar que aquesta realitat era comuna a bona part de les viles de Mallorca a la mateixa època. En alguns pobles, fins i tot, es pot considerar com un fet poc comú que el Mostassaf penalitzés qualche infractor. Així doncs, creiem que les explicacions hauríem de cercar-les en un doble sentit. Per una banda, trets particulars de la gestió política de Porreres, però per l'altra, tendències dins el model de govern municipal mallorquí, que inclouria com un agent més als mostassafs. A falta de conèixer la possible existència de Llibres o fulls de Bans, o d'un Llibre del Mostassaf de la vila de Porreres, o dels plets al Reial Patrimoni, la Cúria de la Governació o la Reial Audiència que ens permetin un coneixement més exhaustiu de l'ofici, podem aportar quatre propostes.

Com a primera hipòtesi, basada en les dades aportades, podem insinuar que el paper del mostassaf seria, per una banda, poc important degut al fet que part de les seves prerrogatives haurien passat a formar part o es compartirien amb els Jurats de cada municipi i altres autoritats com els batles o veguers. En segon lloc, la realitat de la pràctica de la capacitat judicial del Mostassaf mitjançant la qual podia arbitrar en litigis, sol o en companyia de prohoms de la vila sense que necessàriament d'aquesta activitat restessin documents escrits ni es dictessin condemnes més enllà de la restitució i rehabilitació del mal fet, especialment dins l'àmbit del manteniment de places, carrers, torrents i camins. En tercer lloc, hem de tenir en compte alguns aspectes de la naturalesa del Mostassaf que devien mediatitzar l'exercici del càrrec. Existia una limitació d'incentius per exercir amb el rigor desitjable pel fet de tractar-se d'un càrrec anual i en el qual, molt probablement, degut a l'ampli marge d'acció en matèries molt sensibles com eren l'abastiment del mercat o l'indars de propietats, podien sorgir múltiples friccions amb els conveïns. Una motivació pel fet que el propi salari depengués de les multes imposades, sembla que no podia contrarestar. Finalment, en quart lloc, podem veure, i no només en el cas porrerenc, com les penes s'imposaven freqüentment a persones en una posició dèbil com eren dones, vídues, o no, i forasters. Aquests trets, entre d'altres presents al treball, no eren gens estranys dins l'exercici de la política municipal durant l'Època Moderna a tot Europa i són, per tant, aspectes que l'estudi de casos locals com el porrerenc poden ajudar a comprendre millor. Per tant, és desitjable que es continuï i es profunditzi la recerca de temes locals, una investigació que mitjançant l'existència de fonts encara sense estudiar i l'interès per dur-la a terme dins el marc de jornades d'estudis locals pot donar resultats de gran interès.

Apèndix 1. Infraccions i infractors dels bans del Mostassaf.

Any	Infractor	Infracció
1505-1506	Pere Nicolau	Ban d'un pou
	Dona Bovera	Ban de rentar
	Bernat Serdà	Pesar carn
	Joan Salom	Ban de pou
	En Mesquida	Ban de pou
1506-1507	Andreu Nicolau	Ban de pou
	Dona de Joan Morro	Ban del pou/pa florit

	Joan Riera	Ban de torrent
		Altre
1507-1508	Joan Figuera	Pa minva
1509-1510	Antoni Moll d'Inca	Ban de vi
1510-1511	Lladó de Campos	Ban de peix
1511-1512	Joan Bover	Ban d'oli
	Damià Mulet	Ban d'oli
	Bernat Serdà	Ban de crestat que venia a una forque no era el cridat
1512-1513	Antoni Ginard	Mesures d'oli falses
	Guillem Pont	Mesures d'oli falses
	Bernat Serdà	Pes fals en la carnisseria
	Ferrer Rosselló	Amarar lli
1513-1514	Joan Sitjar	Amarar lli
1514-1515	Antoni Ginard	Ban de vendre oli
1515-1516	Salvador Estelrich carnisser	Ban de vendre una carn per un altra
	Massanet calderer	Vendre aram amb pes fals
1516-1517	N'Estelrich	Tallar una bèstia al for que no devia
	Antoni Vicens	Llenya va fer en lloc no degut
	Antoni Gelabert	Bèstia sense cabestres
	Joan Uguet	Bèstia sense cadena
1521-1522	Bernat Serdà	Ban del calestó que tenia malament
	Antoni Valls	Mesura falsa
	Unes flequeres	Ban de pa minva
1523-1524	Bernardí Rosselló	
1525-1526	Joan Sitjar	Amarar lli
1535-1536		No tenir sedàs
	Blanca Barcelona	No tenir pes dinal
	Flor de Muro	No tenir el cortí pagellat

	Muller de Mateu Obrador	No tenir barcella ni almut pagellat
1537-1538	Joan Garcia	Amarar lli
	Bernat Gonals	Almut fals
	Mestre Serdà	Peix pudent i almut fals
1538-1539	Guillem Pons	Mitja cana falsa
1541-1542	Viuda Monge	Vendre oli sens mesura de diner
	Mestre Nicolau Sastre i al venedor del dit oli	Comprar oli en gros sens cridar-lo com és ordenat
1544-1545	Margarita Oriola	Lliura falsa
	Pere Vaquer	Mesura de vendre vi falsa
	Pere Calderó	Llaurar un camí real
	Francisca Cordada	Mesura falsa
1547-1548	En Manera qui està a la possessió dita La Nova	Vendre ordi sens porgar
	Calobre de Sóller	Vendre oli tèrbol per bo
	Rafel Cànoves	Llençar bruteses a la carrera pública
	Un home de Sóller	Mesura falsa
1548-1549	Mateu March	Mesura d'oli dolenta
	Antoni Comes	2 cortins de vi sens pagellar
	Francesc Ginard, Joanot Murta i Pere Mas	Amarar lli per la vila
1549-1550	El carnisser	Pes minva
		Vi nou no pagellat
1550-1551	Joan Barceló de Felanitx	Portar vi amb un quartí sens segell
	Francesc Joan de Muro	Portar vi amb un quartí sens segell
1551-1552	Mateu Sitjar	Una bassa vora el camí real
	Pere Nicolau	Per dues voltes d'amarar lli
	Pere Prohensal botiguer	No voler mesurar forment
1552-1553	Joan Llobet	Ban de carn
	Viuda Falconeta	Vendre civada per ordi

1553-1554	Damià Bover	3 onces minves
	Antoni Garau	Dinal fals
	Miquel Garrover	Quartí sens pagellar
	Jeroni, carnisser	Pesada falsa i tallar carn d'orella
	Viuda Ginarda	Una cana falsa
1557-1558	Rafel Barceló, carnisser	Ban de tallar carn
1558-1559	Rafel Barceló, carnisser	Pes fals
1559-1560	Joan Barceló, traginer de Felanitx	Dues mesures falses d'oli
1563-1564	Martí Blanquer	Quartins no pagellats
	Joan Genovard	No anar davant el carro per la vila
1571-1572	Joan Escarrer	Balances falses
	Guillem Cerdà	Balances falses
	Julià Joan	Onses minves
	Pere Fiol de Muro	Quartí no pagellat
	Jaume Mora	Quartí minva
	Esteva Mesquida	Revendre ordi
	Dona Genovarda	Mesurar sens ploms
1572-1573	Joan Genovard	Mesura foradada
	Damià Bover	Pes minva
1573-1574	Pere Escarrer traginer	Ban d'una bèstia
	Barceló forner	Vendre espècies
	Home de Sa Pobla	Vendre moltons amb mesura dolenta
	Pere Escarrer	Vendre oli a més del que havia cridat
	Gabriel Sitjar	Mesura dolenta
	Joan Mas	Almud minva
1575-1576		Ban de carn

Apèndix 2. Nòmina dels Mostassafs

Per fer aquesta nòmina el més completa possible, incloem, per una banda, els llistats de candidats consignats als llibres d'Extraccions d'Oficis de l'ARM i per altra, el llistat cronològic,

juntament amb alguns canvis detectats respecte a la nòmina publicada per Joan Feliu, que al text apareixen ressaltats. En aquesta, es detecten alguns canvis respecte a la nostra versió, bé per confusió en la lectura del nom, bé per haver interpretat d'una manera diferent el document d'Extraccions d'Oficis.²³

Any	Mostassaf	Llibre de Joan Feliu
1499-1500	Mateu Agost	
1500-1501	Miquel Nebot	
1501-1502	Antoni Ferran	
1502-1503	Gabriel Ferrer	
1503-1504	Salvador Valls ²⁴	
1504-1505	Guillem Bosch	
1505-1506	Miquel Llitera	
1506-1507	Guillem Marimón	
1507-1508	Joan Ferran major	
1508-1509	Joan Agost fill de Mateu	
1509-1510	Pons Rosselló	
1510-1511	Joan Cardell	
1511-1512	Joan Farrà ²⁵	Nicolau Ferran
1512-1513	Antoni Servera patit ²⁶	
1513-1514	Antoni Ripoll	
1514-1515	Antoni Rosselló	
1515-1516	Sebastià Xamena	
1516-1517	Pons Rosselló	
1517-1518	Miquel Xamena	
1518-1519	Joan Riera de la plassa	
1519-1520	Joan Rosselló	

²³ Dins aquest document hi figura la terna de candidats. El triat va acompanyat per una marca però, a vegades, no és visible o no hi apareix. En alguns casos, encara que són pocs, només hi apareix el nom de la persona seleccionada.

²⁴ A ARM, EO-25, ff. 38v apareix com Vador Valls.

²⁵ ARM, EO-25, ff. 119 apareix com Joan Farran.

²⁶ Aquest Petit creiem que es refereix al fet que era el menor en edat de dues persones amb el mateix nom.

1520-1521	Arnau Lluch	Andreu Lluch
1521-1522	Joan Ferrà	Joan Ferran
1522-1523	Germanies	
1523-1524	Francesc Dalmau ²⁷	No dóna cap nom
1525-1525	Guillem Xamena	
1525-1526	Gabriel Bover	
1526-1527	Cosme Carbonell	
1527-1528	Bartomeu Puigserver	
1528-1529	Antoni Bover	
1529-1530	Gabriel Feliu	
1530-1531	Antoni Ripoll	
1531-1532	Arnau Lluch Rovira	
1532-1533	Joan Obrador	
1533-1534	Francesc Ripoll	
1534-1535	Gabriel Feliu	
1535-1536	Jaume Salleres	
1536-1537	Guillem Xamena ²⁸	
1537-1538	Lluc Mulet ²⁹	
1538-1539	Francesc Ripoll ³⁰	
1539-1540	Joan Rosselló	Joan Rosselló
1540-1541	Antoni Bover ³¹	Joan Rosselló
1541-1542	Rafel Barceló	
1542-1543	Antoni Carbonell ³²	Antoni Barceló

²⁷ A ARM, EO-27, ff. 91, no surt el nom del mostassaf ni el llistat de possibles candidats.

²⁸ ARM, EO-29, ff. 4v. Amb l'anotació *ex officio*.

²⁹ ARM, EO-29, ff. 15v. Aquell any fou triat Gabriel Vicens, però a causa de la seva defunció fou substituït per Bernat Xamena, qui també morí exercint el càrrec essent, finalment, substituït per Lluc Mulet.

³⁰ ARM, EO-29, ff. 25. Hi ha una errata corregida que donava com a nomenat Guillem Vaguer.

³¹ A ARM, EO-29, ff. 37 apareix una marca al nom d'Antoni Rosselló però Antoni Bonet té l'anotació *ex officio*.

³² ARM, EO-29, ff. 49. Té l'anotació *ex officio*.

1543-1544	Miquel Ripoll	
1544-1545	Francesc Ripoll	
1545-1546	Rafel Ferran	
1546-1547	Jaume Salleres	
1547-1548	Gabriel Ferrer	
1548-1549	Bartomeu Marimon menor	
1549-1550	Joan Bover major	
1550-1551	Bartomeu Nicolau	
1551-1552	Francesc Coll	
1552-1553	Francesc Ripoll	
1553-1554	Bartomeu Bover Lorens	
1554-1555	Antoni Nicolau	Antoni Artigues
1555-1556	Francesc Coll ³³	Jaume Moll
1556-1557	Pere Nebot ³⁴	Francesc Nebot
1557-1558	Jaume Salleres	
1558-1559	Antoni Carbonell	
1559-1560	Miquel Mesquida Romaguera	
1560-1561	Miquel Bover	
1561-1562	Francesc Ripoll	
1562-1563	Francesc Coll	
1563-1564	Miquel Barceló Llitera ³⁵	
1564-1565	Bartomeu Nicolau	
1565-1566	Jaume Salleres notari	
1566-1567	Miquel Bover	Miquel Bonet
1567-1568	Joan Rosselló	
1568-1569	Joan Barceló Nebot	

³³ ARM, EO-29, ff. 128. L'únic nom que apareix és el de Francesc Coll.

³⁴ ARM, EO-29, ff. 134. El nom que apareix és el de Pere.

³⁵ Al document del RP es llegeix Gabriel.

1569-1570	Bartomeu Nicolau	
1570-1571	Bartomeu Bover Lorens	
1571-1572	Miquel Mesquida d'Alcoraya	
1572-1573	Miquel Barceló Lliteras	
1573-1574	Antoni Nicolau	
1574-1575	Jaume Salom	
1575-1576	Joan Rosselló àlies Cabreret	
1576-1577	Bartomeu Nicolau	
1577-1578	Joan Obrador ³⁶	Joan Barceló Nebot
1578-1579	Jaume Barceló Nebot ³⁷	Llorens Mesquida
1579-1580	Miquel Barceló àlies Llitera	
1580-1581	Joan Barceló Nebot ³⁸	
1581-1582	Lluch Coll	
1582-1583	Andreu Mesquida de l'Alcoraya	
1583-1584	Bartomeu Nicolau	
1584-1585	Joan Barceló Nebot	
1585-1586	Pere Feliu menor	
1586-1587	Pere Mesquida ³⁹	Jaume Mesquida
1587-1588	Melchior Coll	
1588-1589	Joan Rosselló Cabreret	
1589-1590	Joan Barceló Nebot	
1590-1591	Pere Mesquida dels Riquers ⁴⁰	
1591-1592	Miquel Mesquida d'Alcoraya.	

³⁶ A ARM, EO-33, ff. 3v, no hi ha cap marca. Per tant, hem optat per la persona que presenta els comptes davant el Reial Patrimoni.

³⁷ A ARM, EO-33, ff. 13, no hi ha cap marca, però Llorens Mesquida no es trobava entre els cinc candidats.

³⁸ ARM, EO-33, ff. 70v. Surt amb les paraules *ex officio*.

³⁹ A ARM, EO-33, ff. 90v només surten tres noms al sac del mostassaf: Pere Mesquida, Joan Obrador i Joanot Nicolau. No hi ha cap marca que indiqui qui va ser triat.

⁴⁰ ARM, EO-33, ff. 130v.

1592-1593	Gabriel Sitjar fill de Miquel ⁴¹	Guillem Sitjar, fill de Miquel
1593-1594	Joan Obrador ⁴²	Joan Rosselló Cabreret
1594-1595	Cosme Celleres ⁴³	
1595-1596	Pere Feliu menor	
1596-1597	Cosme Celleres ⁴⁴	
1597-1598	Pere Sitjar	
1598-1599	Jaume Barceló Chiel major	
1599-1600	Joan Rosselló Cabreret menor	
1600-1601	Miquel Mesquida d'Alcoraya	
1601-1602	Jeroni Orell ⁴⁵	Pere Mesquida dels Riquers
1602-1603	Joan Rosselló Cabreret de Joan	
1603-1604	Miquel Agost àlies Drago	
1604-1605	Pere Sitjar fill de Miquel difunt	
1605-1606	Antoni Font fill de Joan	
1606-1607	Joan Rosselló de Joan ⁴⁶	
1607-1608	Damià Mulet ⁴⁷	
1608-1609 ⁴⁸		
1609-1610	Cosme Celleres	
1610-1611	Joan Rosselló	

⁴¹ ARM, EO-33, ff. 150v.

⁴² En ARM, EO-33, ff. 160v hi ha unes marques poc visibles que indiquen que el sorteig va correspondre a Joan Rosselló Cabreret. Obrador apareix entre els candidats.

⁴³ ARM, EO-33, ff. 171v. Devora el seu nom: *ex provisione data ut supra*. Va sortir Pere Barceló però ja havia estat triat Batle. Celleres no era entre els noms dels candidats.

⁴⁴ ARM, EO-33, ff. 189v. Devora el seu nom hi ha una creu. Devora el nom de Pere Barceló es diu: *Per concòrrer a jurat Joan Mulet lo qual no ha vagat i per no haver-ni més en lo sach no s'ha proveyt en més*.

⁴⁵ A ARM, EO-33, ff. 231v apareix la marca a ambdós noms, però al document del Reial Patrimoni qui presenta comptes és Orell.

⁴⁶ ARM, EO-33, ff. 278v. *Ex officio*.

⁴⁷ Segons ARM, EO-33 el mostassaf de 1607-1608 fou Joan Rosselló de Joan.

⁴⁸ A l'ARM no es conserven els llibres d'Extraccions d'Oficis de la Part Forana entre 1607 i 1643,

1611-1612	Joan Rosselló síndic i clavari	
1612-1613	Gabriel Feliu	
1613-1614		
1614-1615		
1615-1616	Gabriel Feliu	
1617-1618	Mateu Cases	
1618-1619	Joan Nebot	
1619-1620	Biel Mesquida	
1620-1621	Bartomeu Barceló	

Bibliografia

ALBERTÍ, Jaume; CARDELL, Jaume; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2001). *Història de Llubí*. Llubí: Ed. Cristòfol Rosselló Perelló.

ALOMAR CANYELLES, Antoni Ignasi (2006). “El llibre del Mostassaf d’Alcúdia”. *IV Jornades d’Estudis Històrics Locals d’Alcúdia*. Alcúdia: Ajuntament d’Alcúdia, p. 95-101.

AMENGUAL BIBILONI, Miquel (2014). “L’ofici de mostassaf a la vila de Pollença: 1410-1430”. *Randa*, núm. 72, p. 11-34.

BARCELÓ CRESPI, Maria (1984). *Porreres. Contribució a l’estudi d’una vila mallorquina a la Baixa Edat Mitjana*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

– (2014a). “Els estudis sobre Porreres: estat de la qüestió”. A: *Sobre Porreres III*, Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 53-69.

– (2014b) “Antroponímia porrerenca (1545)”. A: *Sobre Porreres III*, Porreres: Ajuntament de Porreres, p. 39-45.

BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel; SERVERA SITJAR, Bartomeu (1997). *Les possessions de Porreres. Estudi històric*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

BERNAT ROCA, Margalida (1998). “Sens llicència de Mostassaf. Hipòtesi sobre l’ofici a la Mallorca del segle XIII (1230-1300)”. A: CATEURA BENNÀSSER, Pau (Coord.). *El Regne de Mallorca a l’època de la dinastia privativa. XVI Jornades d’Estudis Històrics Locals*. Palma: IEB, p. 391-311.

CHALMETA GENDRÓN, Pedro (2008). “El almotacén a través de los Llibre del Mustaçaf”. *Aragón en la Edad Media*, núm. 20, p. 203-223.

CORTÉS, Josefa (1990). “Les actes del mostassaf de Sueca (1571-1578)”. A: *Anàlisi local i història comarcal. La ribera del Xúquer*, Valencia: Diputació de Valencia, p. 33-52.

FEBRER ROMAGUERA, Manuel Vicente (1989). “Los orígenes de la mostassafia y su introducción en la ciudad de Mallorca”. A: *XIII Congrés d’Història de la Corona d’Aragó, Comunicacions I*, Palma: IEB, p. 7-14.

- FELIU JAUME, Juan (1894). *Noticias históricas sobre el Santuario de Montesión de Porreras*. Palma: Impremta Guasp.
- FERRER ABARZÁZUA, Antoni (2002). *El llibre del Mostassaf d'Eivissa. La vila d'Eivissa a la Baixa Edat Mitjana*. Eivissa: Editorial Mediterrània.
- FIOL TORNILA, Pere; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; PAYERAS CAPÓ, Damià (1991). *Història de Muro*, IV. Muro: Ajuntament de Muro.
- GARAU LLOMPART, Isabel (1987). *El Mostassaf de Pollença*. Pollença: Ajuntament de Pollença.
- MARCH, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1981). *Història de Santa Margalida*. Palma: Ajuntament de Santa Margalida.
- MAS FORNERS, Antoni, ROSSELLÓ BORDOY, Guillem; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1999). *Història d'Alcúdia. De l'època islàmica a la Germania*. Alcúdia: Ajuntament d'Alcúdia.
- MULET, Bartomeu; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; SALOM, Josep (2001). *Ja està fet Sineu (Segle XVII)*. Sineu: Ajuntament de Sineu.
- MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977). *Història de Porreres (Segles XIII-XVI)*, II vols. Porreres: Ajuntament de Porreres.
- PLANAS ROSSELLÓ, Antonio (2005). *Los Jurados de la Ciudad y Reino de Mallorca (1249-1718)*. Palma: Leonard Muntaner.
- PONS PASTOR, Antoni (1949). *El llibre del Mostassaf de Mallorca*. Madrid: CSIC.
- ROSELLÓ VAQUER, Ramon (1972a). *Batles i Mostassafs de Santanyí*. Autoedició.
- (1972b). “Batles i Mostassafs de Manacor (XIV-XVI)”. *Perlas y Cuevas*, p. 273-274.
 - (1972c). *Batles i Mostassafs de Felanitx (XIV-XVI)*. Felanitx: Ajuntament de Felanitx.
 - (1974). *Batles i Mostassaf de Campos*. Palma: Ajuntament de Campos.
 - (2001). *Noticiari de Porreres*. Porreres: Es Saig.
- ROSELLÓ VAQUER, Ramon; SEGURA SALADO, Josep (1996). *Història de Puigpunyent*. Palma: Leonard Muntaner.
- SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro (1990). *Ejecutoria del Reino de Mallorca 1230-1343*. Palma: IEB.
- SASTRE PORTELA, Florencio (1985). “El sector alimenticio en los estatutos del oficio del Mostaçaf de Menorca de 1569”. A: MOLL BLANES, Isabel (Ed.): *III Jornades d'Estudis Locals*. Palma: IEB, p. 277-289.
- XAMENA FIOL, Pere; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1976). *Història de Felanitx*, I. Palma: Gràfiques Miramar.

Notes per a la lectura estilística i iconogràfica de la capella del Roser de l'església parroquial de Porreres

GABRIEL CARRIÓ VIVES

La fortuna historiogràfica de Porreres gaudeix d'un envejable nivell d'autoritat gràcies a les aportacions, principalment, del P. Gaspar Munar, de Ramon Rosselló i Vaquer i de Maria Barceló, entre molts d'altres. S'ha consolidat així un fonament amb poc marge de discussió, centrat, això sí, en l'esdevenir històric. Fins i tot, quant a l'església parroquial, dedicada a la Mare de Déu de la Consolació i principal empresa artística de la vila, fou la mateixa Dra. M. Barceló qui sabé traçar el 1989, rere l'exhumació de l'Arxiu Parroquial local i sobre la bibliografia precedent, un assaig que serveix de constatació cronològica de la construcció i de l'erecció de les diferents capelles i retaules; amb l'apunt d'autors, promotors i altres.¹ És notori, doncs, que restava pendent la interpretació estilística del conjunt, que es veié pal·liada en part per la monografia de Miquela Sacarès i Caterina M. Veny (1998) centrada en la retaulística dels segles de l'edat moderna.²

Així les coses, cal entendre el present article com una incompleta visió del que es pot dir la història de l'art del temple —aquella catedral de la part forana segons els parroquians, com recull Joaquim Maria Bover i altres— perquè destinam els nostres esforços únicament a la capella fonda, de paral·lela magnificència; «la més fastuosa de totes les que es dedicaren a la Mare de Déu del Roser a Mallorca», segons Aina Pascual i Jaume Llabrés.³ I escometem dues línies d'interpretació: la fàbrica arquitectònica —traça de Joan Francesc Aragón i Garcies (documentat des de 1701 i mort el 1755 a Porreres, precisament)— i l'anàlisi de les pintures —de Jaume Nadal i Ferragut (Palma ca. 1700-1768).⁴ Aquests objectius deixen al marge els cinc retaules que moblen la capella fonda, un d'aquests —l'altar principal— estudiat per M. Sacarès i C. M. Veny. A banda d'una revisió de la bibliografia, l'article aporta els resultats de l'estudi en profunditat del *Llibre de*

¹ BARCELÓ, Maria (1989). *L'església parroquial de Porreres (Notes històrico-artístiques)*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, p. 30-33. De la historiografia clàssica, podem retreure autors com Jeroni de Berard, Pau Piferrer, Josep Maria Quadrado o Antoni Furió, que ja publicaren les dades més bàsiques sobre l'edificació dels dos temples precedents i de l'actual.

² SACARÈS, Miquela; VENY, Caterina Maria (1998). *La retaulística dels segles XVI-XVIII a l'Església Parroquial de Porreres*. Porreres: Ajuntament. Aquestes autores també són responsables d'alguns articles de la mateixa matèria publicats a les *Jornades d'Estudis Locals*, a la revista *Estudis Baleàrics* i al *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*.

³ PASCUAL, Aina; LLABRÉS, Jaume (2000). *Capelles monumentals a la Part Forana*. Palma: Consell de Mallorca-ARCA, s/p.

⁴ Dades de l'arquitecte, molt sovint citat com a Joan de Aragón, segons PASCUAL, Aina; LLABRÉS, Jaume (2001). *Alfàbia: història dels jardins i del patrocini artístic dels seu promotors (1740-1860)*. Bunyola: Ajuntament, p. 27-28 que actualitza les publicades a CARBONELL, Marià (1996). «Aragón, Joan». A: FRONTERA, Guillem (direcció). *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura*. Palma: Promomallorca, vol. 1, p. 111-113. Pel que fa al pintor, vegeu CARBONELL, Marià (1996). «Nadal Ferragut, Jaume». A: FRONTERA, Guillem (direcció). *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura*. Palma: Promomallorca, vol. 3, p. 326-327. Aquests articles proporcionen altra bibliografia.

*Albarans de la Capella nova, del Roser, de la P^l de Porreras qui es comensá al primer 7bre 1739 essent ractor de dita Confraria lo R^d Joan Verd p^{re} Acullit en dita Parroq^l, conservat al fons documental parroquial.*⁵

L'arribada a Mallorca de l'advocació de la Mare de Déu del Roser –del Rosari o de la Rosa,⁶ fins i tot– i de la pràctica del rés –car ambdós són complementaris– es produí just encetat el segle XVI. Era el resultat d'una expansió ràpida des de l'Europa Central que s'ha d'explicar per l'onada postridentina i contrareformista empesa per la Santa Seu i per l'eficient acció dels dominics, que acabà per implantar-se a totes les àrees catòliques del continent. L'orde de predicadors escampà la llegenda de la invenció del rés per part de sant Domingo de Guzmán per dotar-lo d'antiguitat i prestigi.⁷ Així, encara es pot llegir del 1858 la següent justificació en un recull d'indulgències per als confreres del Roser:

Despues del agosto y sacrosanto Sacrificio de la Misa, uno de los ejercicios de Religion mas gratos á Dios, y que mas pueden contribuir á fomentar y conservar la verdadera piedad entre los Fieles, es sin duda el Santisimo Rosario, que Sto. Domingo de Guzman introdujo el primero en el mundo; como atestiguan en sus diplomas los Sumos Potífices Leon X, Pio V, Gregorio XIII, y Sisto V. La misma Reina de los Cielos, que fué la que entrego á Sto. Domingo el Rosario, y la que le instruyó en el modo de rezarlo, al mandarle que lo anunciase y predicase al mundo, le dijo y le aseguró, como escribe S. Antonino de Florencia, 'que este modo de orar le seria muy grato, y que en él tendria siempre la Iglesia una poderosa arma para estirpar los vicios y las heregías, y los pueblos un medio seguro y eficaz para adelantar en las virtudes, y merecer las bendiciones del Cielo'.⁸

Però foren altres membres de l'orde de predicadors els qui veritablement tingueren un paper fonamental en aquesta història. Caldria anomenar el frare bretó Alain de la Roche (1428-1475), qui inicià l'organització de les confraries des de 1470 com a part del procés d'expansió de la devoció i féu una decisiva sistematització del rés.⁹ Però, de fet, l'historiador de l'art Louis Réau, que retreu les indagacions dels bol·landistes, indica que De la Roche fou el primer impulsor del rosari. El seu volum *De Utilitate Psalterii Mariae* –de cap el 1470 i de gran difusió– seria la primera justificació literària de l'oració. Altres fets podrien servir també de suport a aquesta datació

⁵ Agraïm al rector, Mn Sebastià Salom, l'accés a l'Arxiu Parroquial.

⁶ Ja en temps medievals es documenta a Europa la denominació de Mare de Déu de la Rosa però no s'ha de confondre aquesta amb el tema que ens ocupa. Abans de l'eclosió del rosari, faria referència a la Verge que sosté amb una mà aquesta flor, símbol de l'amor, com a una de les virtuts essencials de la mare de Crist. LLOMPART, Gabriel (1986). «Nostra Dona de la Rosa y su iconografía en el manierismo mallorquí». *Estudis Baleàrics*, núm. 20, p. 63 recorda que, a Mallorca, les talles d'aquesta cronologia amb una flor com a atribut no són titulades amb aquesta referència. Esmenta Nostra Dona de la Seu, la Mare de Déu del Puig (de Puigpunyent; que l'investigador considera innominada) i la d'alabastre de Sóller. Podríem afegir la Mare de Déu de Sant Salvador d'Artà.

⁷ Els dominics asseguraven —i així ho plasmà la iconografia renaixentista i barroca— que fou la Mare de Déu qui havia lliurat al fundador de l'orde en una aparició miraculosa un rosari, al qual es referien com a corona de roses. Fins i tot, explicaven que gràcies a aquest enfilall de grans es pogué vèncer l'heretgia albígesa del primer terç del segle XIII. RÉAU, Louis (2000-2008). *Iconografía del arte cristiano*. Barcelona: Ediciones del Serbal, tom 1, vol. 2, p. 129. Per altra banda, també s'ha d'entendre com errònia la idea d'una invenció car ja existia una pràctica oracional de mecànica recitativa i repetitiva que feia part de la litúrgia de les hores. De fet, l'ús d'un collar de grans per contar les parts d'una oració podria remuntar-se a l'època baixmedieval. En el segle XV el que es documenta és un ambient favorable a la renovació de la pregària i de l'espiritualitat, en definitiva, i d'aquí, per exemple, la labor de redefinició del *rosenkranz* —exercici amb molts de paral·lelismes amb el rosari— que s'atribueix als cartoixans de Trèveris Adolf d'Essen (m. 1439) i Dominic de Prússia (m. 1460). WINSTON-ALLEN, Anne (1997). *Stories of the Rose*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, p. 1-2, 14 i següents.

⁸ S/A (1858). *Tesoro de vivos y limosnero del purgatorio*. Mallorca: Imprenta de Guasp, p. 3-4.

⁹ TRENS, Manuel (1946). *María. Iconografía de la Virgen en el arte español*. Madrid: Plus Ultra, p. 299. El personatge també és conegut amb els noms d'Alanus de Rupe (en llatí) o Alà de la Roca (en català).

de l'advocació. Per exemple, que la primera confraria sota el nom de la Mare de Déu del Roser es fundà a la ciutat germànica de Colònia i fou aprovada el 1478 a través d'una butlla pontifícia i que les primeres representacions gràfiques de la Verge del Rosari són del darrer quart del segle XV.¹⁰ Del 1488 és el gravat al coure de Fra Francesc Domènech, del convent de predicadors de Santa Caterina, de Barcelona, que mostra amb exactitud la representació de tot el programa: la Mare de Déu amb sant Domingo als seus peus, quatre sants de l'orde, àngels, altres personatges i les tres sèries de cinc imatges cada una amb els goigs.¹¹ Per Santiago Sebastián sabem que la imatge serví de portada per a un llibre de fra Miguel de Lille, un deixeble de De la Roche.¹²

Una mica més endavant, un altre dominic, el papa i sant Pius V (1504-1572), feren la consagració oficial del rosari el 17 de setembre de 1569 amb la bula *Conserverunt*¹³ i atribuïren la victòria naval de Lepant el 7 d'octubre de 1571 a l'oració i processó que realitzaren aquest dia els confreres de Roma. El fet ajudà notablement a l'apuntament de la volada universal de la devoció. Dos anys després, el 1573, Gregori XIII establí el primer diumenge d'octubre com a festa de la Mare de Déu del Roser. Per altra banda, fou precisament en aquesta centúria, quan quedà estipulada l'estructura de l'oració: quinze misteris –cinc de goig, cinc de dolor i altres tants de glòria–, quinze parenostres, cent cinquanta avemaries –escarnint el número de psalms de David– i les corresponents lletanies. També és cert que existeix una versió reduïda a un terç, amb només cinquanta avemaries.¹⁴ Com a conjunt, vendria a ser una actualització de la pregària medieval dels set goigs refermada per la revifada mariològica postridentina i que s'avingué bé a la *Devotio moderna* que promocionava la recitació de l'oració però també la meditació sobre passatges evangèlics.¹⁵

La propagació a Mallorca cristallitzà en l'erecció de diferents esglésies, oratoris, capelles i confraries al llarg de l'edat moderna sota l'advocació i majoritàriament sempre a redós dels dominics; per obra pròpia o per efecte de llurs prèdiques, missions i, fins i tot, participacions econòmiques.¹⁶ Encapçalaria aquesta llista el Roser del desaparegut convent de Sant Domingo, de la ciutat de Mallorca, capella beneïda el 1517.¹⁷ Una de les peculiaritats a l'illa –senyal també de la intensitat del propòsit del Roser– és que l'advocació s'instal·là en les capelles fondes dels tem-

¹⁰ RÉAU, Louis (2000-2008). *Iconografía del arte cristiano*. Barcelona: Ediciones del Serbal, tom 1, vol. 2, p. 130.

¹¹ TRENS, Manuel (1946). *María. Iconografía de la Virgen en el arte español*. Madrid: Plus Ultra, p. 289.

¹² SEBASTIÁN, Santiago (1981). *Contrarreforma y barroco. Lecturas iconográficas e iconológicas*. Madrid: Alianza, p. 196.

¹³ MIRALPEIX MESTRES, Marta (2011). «L'hipotètic *Llibre del rosari* de la reina Joana en el seu context». *eHumanista*, vol. 17, p. 369.

¹⁴ RÉAU, Louis (2000-2008). *Iconografía del arte cristiano*. Barcelona: Ediciones del Serbal, tom 1, vol. 2, p. 129. I deixam al marge la consideració de variants que foren engegades per altres ordes, com la corona franciscana, dedicada als set goigs marians.

¹⁵ El lector pot ampliar aquesta informació a LLOMPART, Gabriel (1988). «La devoció mariana de Mallorca a la història de la pietat i a la iconografia». A: *Nostra Dona Sta. Maria dins l'art mallorquí*. Palma: Govern Balear, p. 26 i 32-33. Quant a la proliferació inicial de confraries del Roser, tant a la Corona d'Aragó com a la Corona de Castella, recomanem l'aportació de ROMERO MENSAQUE, Carlos José (2014). «Los comienzos del fenómeno rosariano en la España moderna. La etapa fundacional (siglos XV y XVI)». *Hispania Sacra*, LXVI, p. 243-278.

¹⁶ No s'ha de menystenir el paper en aquesta qüestió dels jesuïtes, molt propers a les noves orientacions del Vaticà i nascuts d'un molt sensible carisma pedagog; això sí, la seva influència a Mallorca es concretà una mica més tard: a partir de la seva instal·lació a l'illa el 1561. LLOMPART, Gabriel (1988). «La devoció mariana de Mallorca a la història de la pietat i a la iconografia». A: *Nostra Dona Sta. Maria dins l'art mallorquí*. Palma: Govern Balear, p. 34 i MUNAR OLIVER, Gaspar (1935). *Les ordes religioses a Mallorca*. Palma: Imprenta Catòlica Lux, p. 6-8.

¹⁷ ROSSELLÓ LLITERAS, Juan (1982). «Nuestra Sra. del Rosario del Convento de Sto. Domingo de Mallorca (s. XV - XVI)». *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 39, p. 123-144.

Vista d'un alçat lateral de la capella del Roser de l'església parroquial de Porreres.
Fotografia de Miquel Àngel Cabrer.

ples; això és, en la més destacada de les laterals de la nau, presidint l'altar principal juntament amb el sagrari, enaltit dins una especial estructura del retaule.¹⁸

La primera representació pictòrica de la Mare de Déu del Roser a Mallorca coincideix amb l'esquema compositiu que s'emprà al continent; això és, una figura mariana amb el Bon Jesús envoltats de les representacions de les quinze narracions evangèliques disposades en medallons.¹⁹ Habitualment, sant Domingo i santa Caterina de Sena encapçalen dos grups de fidels, separats homes i dones, i en els quals hi pot haver representants d'ordes religioses i estaments civils. Aquesta resolució demostra la dependència de la iconografia del Roser amb el prototipus plàstic de la Mare de Déu de la Misericòrdia o del Mantell. En aquesta època, copà gran part de la comanda religiosa el taller dels Mateu Llopis, pare i fill, qui excel·liren precisament en aquesta iconografia.²⁰ Dels exemples catalogats el 1988 per G. Llopart, J. M. Palou i J. Mª Pardo, podríem destacar la primera peça datada –1569–, la conservada a la parròquia de Sencelles; restaurada l'any 2014. Una publicació de l'investigador Jordi Llabrés dona compte de certs elements gràfics descoberts, com el vestit gairebé transparent de l'Infant o els atributs de santa Caterina d'Alexandria per a una reina. La monografia identifica el papa Pius V i el rei Felip II.²¹

Algunes d'aquestes taules pictòriques incorporaren un nínxol central per a la col·locació d'una talla; per exemple, les existents als oratoris rurals de Crestatx i de Sant Miquel de Campanet. Entre els segles XVII i XVIII l'evolució artística aportà noves tipologies per al mobiliari que alberga l'advocació. En un primer moment, la talla de la Mare de Déu seguí envoltant-se dels misteris en suport pictòric –com ocorre amb els retaules del Nom de Jesús– mentre que en el set-cents arribà a prescindir-se de les escenes evangèliques que van ser substituïdes en ocasions per la presència de sants dominics, preferentment, però no de manera exclusiva. S'ubiquen, en tot cas, en els carrers laterals dels retaules. Del primer cas, podem retreure el Roser de la parroquial de Fornalutx o el de Sant Domingo d'Inca –aquí amb només deu misteris– i, del segon, l'existent a l'església d'Artà. El moble que presideix la capella fonda de Porreres i que ja s'acabà al segle XIX només compta amb la imatge titular, una petita pintura a la predel·la amb el Cor de Jesús i, a l'àtic, amb la suposada intenció de casar la natura dominica del Roser i la comunió, hi ha un llenç que representa el doctor de l'Església de sant Tomàs d'Aquino que adora el Santíssim Sagrament.²²

La capella fonda com a tipologia

La pròpia denominació tipològica de la capella objecte del nostre assaig mereix unes reflexions per tal com una mirada mínimament àmplia a l'horitzó illenc permet concloure que la cape-

¹⁸ A Catalunya, per exemple, les capelles fondes solen destinar-se únicament al Santíssim Sagrament.

¹⁹ «Retablo-rosario», segons SEBASTIÁN, Santiago (1981). *Contrarreforma y barroco. Lecturas iconográficas e iconológicas*. Madrid: Alianza, p. 196.

²⁰ LLOPART, Gabriel; PALOU, Joana Maria; PARDO, José María (1988). *Els López dins la pintura del segle XVI a Mallorca*. Palma: Caixa de Balears Sa Nostra, p. 66-67.

²¹ LLABRÉS I SANS, Jordi (2014). *La Mare de Déu del Roser. Un retaule del segle XVI per la parròquia de Sencelles*. Sencelles: Fundació Mn. Bartomeu Oliver i Amengual, p. 17-18.

²² LLOPART, Gabriel (1986). «Nostra Dona de la Rosa y su iconografia en el manierismo mallorquín». *Estudis Baleàrics*, núm. 20, p. 28 ja havia traçat un esquema d'aquesta evolució del mobiliari del Roser. Vegeu per als exemples exposats CARRIÓ I VIVES, Gabriel (2004). «Jaume Llull, escultor cap al Setcents». *Estudis Baleàrics*, núm. 74-75, p. 163-186; REUS BONET, Maria Margalida (2006). *Restauració del retaule de la Mare de Déu del Roser de Sant Domingo d'Inca, s. XVII-XVIII*. Inca: Ajuntament i SACARÈS, Miquela; VENY, Caterina Maria (1998). *La retaulística dels segles XVI-XVIII a l'Església Parroquial de Porreres*. Porreres: Ajuntament, p. 102-103.

lla del Roser i la capella fonda són terminologies relacionades però que no encaixen de manera exacta. Arreu de l'illa s'aixequen altars dins les capelles més pronunciades que responen a una altra titularitat. Alguns exemples són les capelles dedicades a sant Antoni de Pàdua del convent homònim d'Artà i de Sant Francesc de Palma, la de santa Caterina Tomàs a la parroquial de Valldemossa, la del Sant Crist a les parròquies d'Alcúdia i d'Andratx i del convent de Sóller, a la Sang de Jesucrist de l'església palmesana de l'Anunciació o a la Mare de Déu de la Salut que està a la parròquia de Sant Miquel, de Palma.²³

Si ho miréssim detalladament, en tots aquests i en altres casos, la prioritització de bandejar el Roser té sempre una explicació fonamentada en les veneracions locals. Resulta natural que la capella fonda de la parròquia de Valldemossa estigui dedicada a la santa d'aquella vila. I tot això sense esmentar la funció –de rellevància litúrgica cabdal– que tenien aquests espais antigament, com era la de l'administració de la comunió. Per això es custodia allà la reserva del Santíssim Sagrament, que, per cert, també respon a una de les directrius del Concili de Trento: l'enaltiment de l'eucaristia i del Corpus Christi. D'aquesta finalitat s'esdevenen denominacions com són ara la capella del Santíssim, de la Comunió, de la Reserva o del Sagrari. I encara així trobaríem alguna capella fonda sense aquest receptacle.

Cal recordar que una gran part de les capelles aixecades a Mallorca amb la finalitat d'acollir l'advocació dominica –òbviament, els convents de predicadors però també les parròquies majoritàriament de la part forana–, ho feien seguint el model arquitectònic de la situada al convent de Sant Domingo, de Palma –la primera de totes. També fou la forma escollida per a l'església de Santa Caterina de Sena, de Palma. Sense que comentem ara ni les excepcions ni les circumstàncies particulars de tots els exemples, el més important és constatar que d'aquest emmirallament amb el monestir desamortitzat s'esdevé una tipologia que el P. Gaspar Munar descriu així: «Estava coberta per un cimbori molt esvelt, i dins ella es trobaven cinc altars, per tal de poder-hi guanyar les indulgències de les estacions de Roma»; i també fa referència a la inclusió del sagrari. És clar que aquesta disposició en cinc capelles s'explica pel rés de cada una de les tres sèries dels misteris: de goig, de dolor i de glòria; composts per cinc motius evangèlics. Però també és rellevant retreure el precedent més llunyà que seria la concessió d'indulgències plenàries que signà Lleó X –papa entre 1513 a 1521– als confreres que en peregrinació a Roma, visitessin cinc altars diferents per a la pràctica del salteri.²⁴

En la qüestió de l'estil, l'arquitectura de les capelles fondes també origina un debat d'especial interès perquè solen ser espais d'estètica més evolucionada que l'església mateixa,²⁵ en alguns casos facilitada per les dimensions més discretes –que atorguen una major facilitat per a l'experimentació i l'adopció de noves modes– o tal volta pel caràcter annex i, en certa manera, independent a la nau del temple. Aquesta distància estilística és molt evident en aquells edificis religiosos de volta de creueria començats al segle XVI i que perpetuaren aquest model d'arrel medieval fins els segles XIX o XX en el llarg procés de construcció. En el cas de la Transfiguració

²³ Incloem aquí la de la copatrona de la ciutat de Mallorca perquè, tot i que es distancia només una mica en profunditat en relació a la resta de capelles del temple, disposa de cúpula que, juntament amb el cambril de la Verge, afavoreix un relleu i una magnitud espacialment distingits, cosa que evoca a la tipologia que comentam. La reflexió ens serveix per fer notar que, a Palma, les capelles fondes se circumscriuen més aviat a recintes d'ordes regulars iniciats o reformats a l'edat moderna.

²⁴ MUNAR OLIVER, Gaspar (1935). *Les ordes religioses a Mallorca*. Palma: Imprenta Catòlica Lux, p. 34-35. S/A (1858). *Tesoro de vivos y limosnero del purgatorio*. Mallorca: Imprenta de Guasp, p. 25.

²⁵ En consonància amb allò exposat a CARBONELL, Marià (2004). «Les mutacions del barroc». A: *Història de les Illes Balears*. Barcelona: Edicions 62, vol. 3, p. 463.

d'Artà, s'aixecà la capella del Roser en el segle XVII, de volta cupulada i amb sistema columnari salomònic; és a dir, sense cap consonància estètica amb la nau, d'estricta creuria.²⁶ Casos semblants es constaten a les parròquies de Felanitx i Petra, entre molts d'altres, que aprofitaren la capella fonda per instal·lar-hi la novetat classicista d'origen italià més revolucionària a Mallorca, a banda de la planta el·líptica –de més minsa implantació–: l'espai cupulat en un exercici d'aplicació d'una nau centralitzada.²⁷

La capella del Roser de Porreres és la tercera de l'Evangeli. En realitat, és un annex a l'església. De grans dimensions, en consonància amb el temple, tot i que més baix, també participa de l'aspecte petri i de poques obertures a l'exterior d'aquest. «Mucha solidez y hermosura por lo blanco y limpieza de la calidad y corte de la piedra arenisca fina de que està construïdo», digué de l'edifici Jeroni de Berard a final del segle XVIII.²⁸ Quant a l'interior, l'espai que ocuparia la capella lateral és aquí el tram d'accés, obert per un arc de mig punt seguint la composició de la nau. La planta de la capella, emperò, desplega la seva pròpia idiosincràsia. Es tracta d'una planta rectangular amb els cantons trencats que dibuixa un presbiteri semicircular –cobert amb un arc de mig punt i semivolta de copinya– i dues capelles per banda, obertes a partir d'arcs de mig punt i de planta rectangular. Damunt la cornisa, cobrint-ho tot, s'alça una volta de mirall a quatre vents dividits per quatre arestes dobles, seguint la pauta del trencat dels cantons de la planta. L'intradós de la volta expandeix arcs un poc apuntats que es tallen a nivell del plafó central que, a més, és pla i reproduïx a escala inferior el mateix rectangle de la planta. Dos petits angelets, les úniques escultures d'embalum rodó de l'obra, es localitzen damunt la cornisa dels segments laterals.

El pintor, escultor i arquitecte Joan Francesc Aragón era fill d'un segovià –Juan Francisco– i d'una felanitxera –Joana. Vivia a la parròquia ciutadana de Sant Nicolau, on s'havia enterrat els pares. Estava casat amb Antonina Mas i Mora però no tingueren fills. Alguns tractaments personals que apareixen a diversos documents podrien indicar que el pare tenia algun tipus de consideració social privilegiada; *hidalgo*, aventuren els investigadors A. Pascual i J. Llabrés, que són els darrers que han publicat dades sobre el personatge, fins aleshores bastant desconegut. Però d'antic ja se sabia que es tractava d'un artista de renom entre els col·legues del seu temps i de caire polifacètic. Ho demostraria la seva vinculació amb les decoracions de la volta de l'església de Montis-sion i del presbiteri del cenobi franciscà –ambdós a Palma– i la reforma setcentista dels jardins d'Alfàbia (Bunyola).

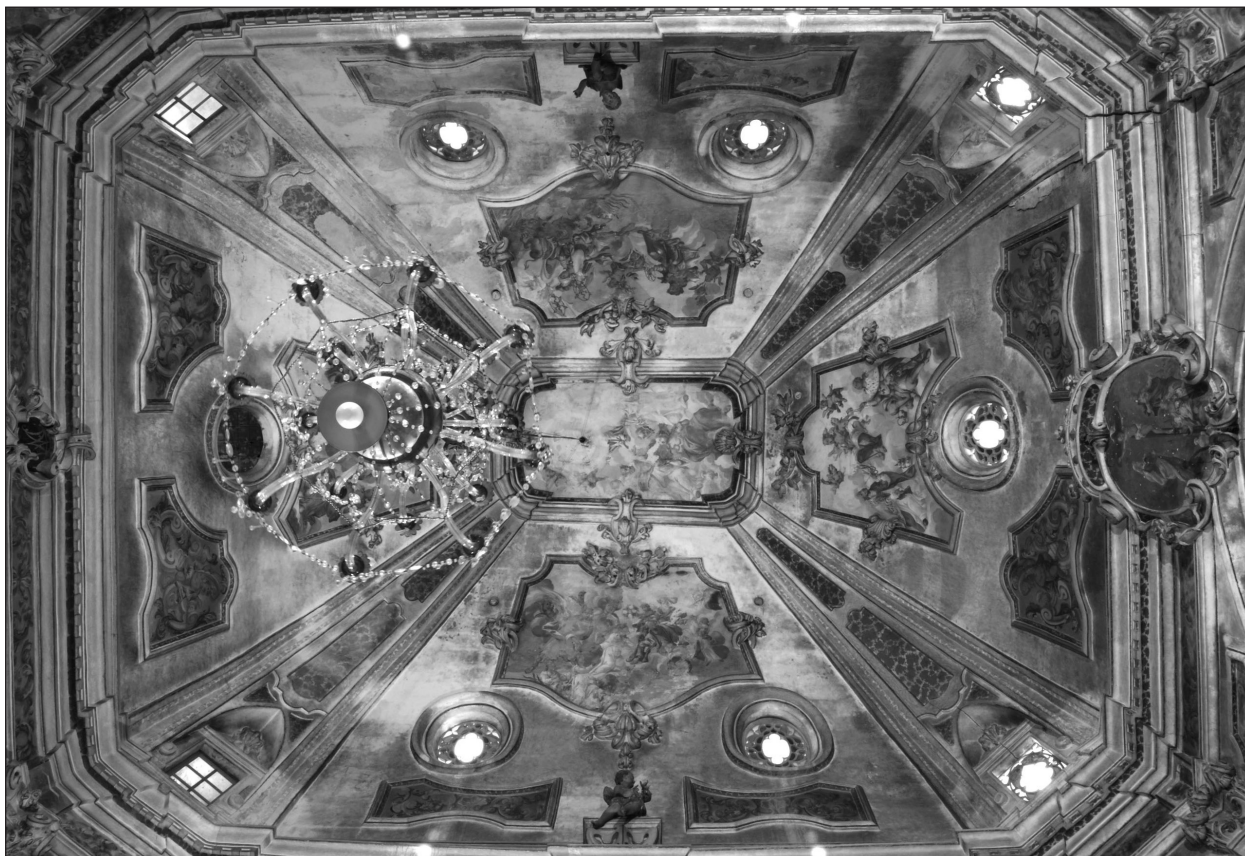
No ha transcendit, per ara, la data del naixement per la qual cosa mantenim el que diu la bibliografia: que es tracta d'un artista en actiu des de l'any 1701. En canvi, la darrera cosa que hem sabut és que morí durant una de les seves visites als treballs de la capella del Roser de Porreres. El 17 de desembre de 1754 hi anà per supervisar les obres de la capella i a cobrar part del seu salari. Li sobrevingué la mort l'1 de gener de 1755 i fou enterrat a la capella del Roser, davant la capella de sant Nicolau, tal i com havia dispost. En el cas de morir a la ciutat, havia de ser sepultat a l'església de la seva parròquia. Mn Joan Verd, rector de Porreres durant tot el temps de l'obra, fou un dels marmessors del testament, circumstància que demostra que hi travà bona amistat.²⁹

²⁶ CARRIÓ I VIVES, Gabriel (2002). *L'església de la Transfiguració del Senyor d'Artà. Estudi historicoartístic*. Palma: Consell de Mallorca.

²⁷ Alguns autors ja han parlat d'aquesta qüestió com LLOMPART, Gabriel (1975). «La devoció popular al Rosario en la isla de Mallorca». *Revista Balear*, núm. 40-41, p. 29.

²⁸ BERARD, Gerónimo de (1983). *Viaje a las villas de Mallorca. 1789*. Palma: Ajuntament, p. 208-209.

²⁹ Consulta, per a més informació biogràfica, PASCUAL, Aina; LLABRÉS, Jaume (2001). *Alfàbia: història dels jardins i del patrocini artístic dels seu promotors (1740-1860)*. Bunyola: Ajuntament, p. 28-29.

Volta de mirall a quatre vents assenyalats per quatre arestes dobles.

Sant Miquel lluita contra el dimoni en presència de la Mare de Déu del Roser. Les armes són rosaris.

El *Llibre de Albarans de la Capella nova, del Roser, de la P^a de Porreras qui es comensá al primer 7bre 1739*[...] conté pagaments detallats a diferents treballadors implicats en la construcció i en part del moblament; d'aquí que se'n pugui extreure una cronologia precisa i es pugui matissar la informació que s'havia publicat fins ara sobre la qüestió. Malgrat la data d'inici del volum, s'hi recullen alguns apunts previs, des de 1738, abans fins i tot de l'ensorrament de la capella precedent. Per exemple, el 12 d'agost d'aquell any es pagà per pólvora per escardar pedres destinades a la capella nova, per tragar blocs (f. 1) i per «fer la escombra per treura la grava de dita obra». (f. 1v) Fins i tot, mestre Macià Cervera, picapedrer, cobrà per fer els fonaments de la capella el 7 de setembre. (f. 3)

Una vegada iniciada l'obra i ja fins a la seva culminació és lògic que la informació que més abunda sigui la que fa referència a l'aportació per jornals de manobres i picapedrers –gairebé sempre sense precisar quina és la feina feta– i alguna mantenició dels obrers: menjar i, en algunes ocasions, aiguardent. Més extraordinàries són les viandes pagades a personal d'altres gremis, com la resolta el 3 d'octubre de 1739: «p donar menjar a los fusters y serrado[r]s quant serraren las bigas p dita Capella una lliura set sous». (f. 10v)

A partir de la tardor de 1739, amb el mestre d'obres Miquel Lliteres al capdavant, es constata una altra de les despeses més habituals de tot l'operatiu: per tragí de pedres, per trencar-les i pels estris d'aquesta missió (pólvora per esquerdar-les, cordes i llenya per als forns de calç). També hi ha pagaments diversos a fusters per a bastides així com portadores, manades d'esparg, gerres i senalles –una dotzena de les quals es compraren a un senaller d'Artà el 10 de novembre de 1739 (f. 13v). Era habitual que el guix fos dut des del port de Campos, com es verifica en diferents ocasions; per exemple: 144 quintars de pedra guix el 20 de març de 1739 (f. 6) o els 200 quintars de guix en pedra a favor de mestre Miquel Lledó, guixer, «havent aportat en lo Mes de Agost del port de Campos fet vuy die dit 25 8bre de 1739» (f. 12v-13). Tot i que Bernat Vaquer i Gabriel Melià cobraren del rector Joan Verd per dur guix de la ciutat. (f. 58)

Apareix a la documentació en nombroses ocasions el proveïment de cantons, que s'han d'entendre com a sitjars de pedra per a l'aixecament dels murs. Són encàrrecs de grans quantitats: el 24 de febrer de 1739 es pagaren 277 cantons de la pedrera de Rafel Sitjar i 241 de la d'Antoni Paus (f. 3v). El 10 de novembre de 1739 se n'adquiriren 88 per un costat (f. 13v-14) i 169 per un altre (f. 14-14v). El 8 de maig de 1740, 191 cantons al trencador Rafel Sitjar (f. 15). I el 16 de maig de 1742 consta un apunt de 37 lliures «ab differentes partides y diadas, y son per los cantons ha presos de la sua pedrera p la Capella desde al principi del Juliol de 1741 fins vuy fet vuy als 16 Maig de 1742» (f. 31), entre altres.

La font és ben explícita en assenyalar la fi del Roser anterior quan en data del 20 de maig de 1739 es pot llegir: «Mes fas fee Jo dit Mora P^{re} com en tres dies de diumenge se trebellaren axi fusters com picapedres p serra[r] socas de fassers y tomar la capella vella p gasto p carret als deu sous fet vuy ut antea» (f. 7). I en un altre registre: «Jo Jaume Mora P^{re} acollit en la parql de Porreras fas fee com Andreu Mora ha rebut del Sr Juan Verd rector de la Confraria de Ntra Sra del Roser una lliura p el treball de toma[r] la peret p plantar altre peret p la Capella de dita Ntra Sra fet vuy als 10 juñy 1739». (f. 9)

El tracista de la capella, Joan Francesc Aragón, pren un paper de revisor de l'avenç de la fàbrica. Exactament, el llibre recull les despeses pels viatges i l'objectiu d'aquests. És cert que la seva primera visita a la localitat tingué lloc el 30 d'octubre de 1739: «dit Sr Verd ha pagat p aportar al Sr Juan Aragon desde la Ciutat p dirigir la capella sinch sous». (f. 10v) Però el 7 de setembre de l'any anterior ja era informat de l'inici del moviment de terres i dels primers preparatius:

«Rafel Barcelo Lluent ha rebut del dit Rd Verd sinch sous p el llogue de un burro p henar Mestre Macia Cervera Picapedrer a la Ciutat p donar relatiu de la obra al Sr Juan Aragon». (f. 2v)

El mestre d'obra Macià Cervera i el picapedrer Miquel Julià cobraren «p una escarada de fer lo presbiteri y cobrir las quatre capellets, que los fonch donada als 19 8bre de 1739 ab inter-vencio en lo contracte de lo Sr Juan Alagon, director de la planta de dita Capella, y fonch acaba-da dita escarada vuy die 6 Maig del corrent any 1740». (f. 14v-15) A partir d'aquesta data es des-tinarien els esforços a tancar la capella amb la volta. L'entrada d'escultors i d'estucadors el mes de desembre de 1741 (f. 26) indicaria que el gruix de l'obra ja estaria realitzat i s'inicià llavors l'ornamentació de l'arquitectura.

En aquesta labor hi participaren Gabriel Cantallops, Joaquim Carbonell, Jaume Cervera i Pere Antoni Fluixà.³⁰ Tots ells són identificats com a escultors i, tal com ho certifiquen les anotacions econòmiques, són els qui s'encarreguen de la tasca dels estucs de la capella. Cal esmentar el cas de Joan Amengual, que el llibre li assigna treballs d'estuc però el cita com a picapedrer.³¹ Devia ser un manobre fi que feia d'ajudant als mestres.

A partir de l'octubre de 1742, Cantallops, Carbonell i Fluixà cobraren, a part de la feina d'estucar, per la feina de daurar la «cúpula» de la capella. (f. 31-31v) Eixampla aquest concepte l'anotació en relació al tracista: «Jo Juan Fran^{co} Aragon Confes haver Rebut del Señor Juan Verd p^{re} y Re[c]tor de la Confreria de Nostre Señora del Rosser [...] dossen-tas lliures vuit sous y deu So es xexa[n]ta ll per tot lo or que se ha possat en la Cupula de la Capella, Trenta Cinch Vuit Sous y deu per Marmol Colors y alabastro Conforme llista se troba Cosida en lo present Libre y Cent y Cinch lliures per las Mias Mans y treball y per ser veritat fas el present vuyt q. Contam als 17 9bre de 1742». (f. 32)

La realització dels estucs de la volta, però també de les pilastres, arcs i impostes s'allargà fins el 1745. Trobam pagaments l'octubre de 1744 a favor de Pere Antoni Fluixà (f. 37v), Gabriel Cantallops (f. 38) i Joaquim Carbonell. (f. 38) També el 19 de febrer (f. 40v) i el 8 de març de 1745. (f. 40v-41) Algunes d'aquestes anotacions esmenten el transport des de la ciutat de Mallorca de pedres com marbre i alabastre, qualitats que devia supervisar Aragón, del qual hi ha un registre d'una visita el 30 de juny de 1744. (f. 36v)

Malgrat admetem que el gruix de la tasca dels escultors devia estar acabada en aquestes dates, el seu rastre a la documentació, tot i fer-se més esparsa, no desapareix del tot; ara es reorienta la seva comesa. Del 22 de desembre de 1748 són dues anotacions –certament aïllades, però significatives– que esmenten els mestres Carbonell, Cantallops i Cervera. (f. 45v-f. 46) Són declaracions econòmiques per trasllats des de i a la ciutat de Mallorca i per l'adquisició d'una «mola de que se servexen los menestrals per molra colors p la dita Capella». Aquesta vinculació dels escultors amb els pigments cromàtics continua a la dècada següent, sobretot el 1754, cosa que ens du a concloure que en aquesta cronologia es procedí al policromat dels estucs i relleus.

³⁰ CARBONELL, Marià (1996). «Aragón, Joan». A: FRONTERA, Guillem (direcció). *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura*. Palma: Promomallorca, vol. 1, p. 111 només esmenta els tres primers. Al volum GAMBÚS SÁIZ, Mercè (estudi crític); BARCELÓ, Pep (transcripció i notes) (2014). *Les arts a Mallorca entre els Àustries i els Borbons. Llibre de cartes i exàmens del Col·legi de Pintors i Escultors començant 1659 fins a 1724*. Palma: Lleonard Muntaner apareixen com a aprenents.

³¹ Per exemple, en l'anotació que resa: «Jo de bax firmat he rebut de lo Rt Juan Vert Pre vint y tres liuras fuit sous per setante fuit yornals he fets en le capela de Nostre Señora del Rose hesi de Pichepedre com de estucar fet els 8 Octubre any 1744 dic 23 l 8 s. Juan Amengual.» (f. 37v)

El 17 de desembre de 1754, el pintor Joan Morey va vendre al rector Verd, «par ma de Sr Francisco Aragon [...] diferens colos [...] que an servit par la capella» del Roser. (f. 49) Sembla que el tracista s'implicà personalment en aquesta labor pel fet que el mateix dia cobrà «vint y quatre lliures de nou sous y deu diners [...] ha treballat a le obra de la Capella de la Parroql de la present vila de Porreras.» (f. 49) Però fou la darrera intervenció perquè morí, de Porreres estant, dia primer de gener. Per la lectura de la documentació, s'intueix una disminució de l'activitat, un període que trencà dos anys després l'autor de les pintures, Jaume Nadal, labor documentada entre 1757 i 1761.

En aquest període també es detecta algun treball dels escultors i, fins i tot, d'algun picapedrer –uns jornals el 25 d'abril de 1760 (f. 56-56v). També s'escolen ara referències a la missió de la policromia. Del 13 d'abril de l'any 1759 és l'apunt «per fer mescle y treurer grave y los demes per fer de menobre a los escultores el temps han treballat en la obre de la Capella del Roser». (f. 51v) El 26 d'abril de 1759 se satisfà una despesa «per comprar cordes altres manudenses, y tots los dits gestos son axi per haver aportat desde la Ciutat los sobredits escultores com tambe altres heines de son art, com es marmol alabastre y altres» (f. 51v-52) i una altra semblant que esmenta la provisió d'oli de lli el 5 de setembre de 1759. (f. 54) El 1760 es paguen 2.600 panys d'or per a la capella. (f. 57v) L'11 de novembre de 1761 s'apunten 5 lliures i 2 sous «per diffarens colos ha aportades de la Ciutat per los sculptors com el bla[n]quet smals restants terra negre rere sanguinea boto, marmol et als com costa en les llistes.» (f. 58)

La novetat més rellevant però, d'ençà de la mort d'Aragón, és la introducció d'uns nous escultors. Miquel Riutort que es documenta puntualment ja el 9 de juliol de 1759 (f. 53) i apareix implicat en la tasca del Roser el 14 d'agost de 1761. Féu de testimoni del pagament d'un altre professional, Joan Baptista Cerdà. (f. 57) Joan Marc cobrà per la tasca d'estucar, aportar colors per als estucs, alabastre i llogar la pica per picar la pedra el 18 d'agost de 1761. (f. 56v-f. 57)

Fins a deu obertures podem comptar a la volta de la capella. Són 6 òculs –un d'aquests, ara cegat– i 4 finestres –situades als cantons. Una primera referència documental, el 10 de desembre de 1742, parla de la despesa «p el menjar de los fusters en los sinch dias qui feren los deu bes-timents p las finestres y lunetas de la dita Capella». (f. 34) Més tard, entre el mes de gener i el mes de febrer de 1745 es recullen diferents registres per les vidrieres, vidres i «verguetas de ferro» (f. 39v-40). Aquest episodi es degué cloure amb els apunts econòmics del 27 d'octubre de 1745. Aquí, mestre Miquel Trobat «posador de vidres ha rebut del R^t Joan Verd P^{re} Rector de la Confraria set lliuras y son p los vidres ha posats axi en las quatre finestres de las llunetas com en las finestres de la part de fora de la Capella del Roser; fet vuy als 27 8bre 1745». (f. 42v) Altrament, «mestre Miquel Julià picapedrer ha rebut del dit R^t Verd P^{re} 6 s 6 y son p un jornal ha fet a la Capella p enguixar los vidres y recorre la teulada de la Capella». (f. 42v) Seria la feina que veié Joan Francesc Aragón dia 10 del mateix mes i any, quan cobrà cent lliures «per las bastretas he fetas y mans en la capella de nostra Sanora de Rosser». (f. 42v)

Ja gairebé culminada l'ornamentació pictòrica, es detecta l'interès pel paviment. Alternadament, el llibre parla també de neteja de grava del recinte. (f. 55) El dia 8 d'abril de 1760, el rector Verd, en nom de la Confraria del Roser, pagà als carreters que dugueren pedreny procedent de Santanyí. (f. 55) La feina de posar-lo quedà liquidada amb el pagament del 28 del mateix mes. En aquest moment, també es parla de l'adquisició de rajoles. El teuler Pere Josep Figuera n'aporta 49 dotzenes i llavors 7 dotzenes més, tot per a la capella (f. 55v). Ho cobrà el 20 d'abril de 1760. De Barcelona procedien quatre dotzenes de «retjoles finas» que cobrà dia 26 de gener de 1762 Antoni Barceló, de malnom Salat, «las quals havia fet aportar el P. Presentat Thomas Dalles Religios de St Domingo de Barcelona y han de servir per la Capella de el Rosser». (f. 58v)

I de la ciutat de Mallorca arribaren 34 dotzenes a través de l'anteriorment citat teuler Barceló. (f. 58v-59). Un apunt de dia 16 de maig de 1762 puntualitza que 2 lliures i 18 sous han servit «per el pedreny han aportat de St Añy per las cadenas per posar les retjoles de la entrada de la Capelle de el Rosser y escaló de dita entrada.» (f. 59)

El *Llibre de Albarans de la Capella nova, del Roser* [...] s'ocupa també de les bestretes originades per la construcció de la sagristia. El 10 de desembre de 1742 consta un pagament a mestre Pere Sastre, de malnom Fuster, i a mestre Guillem Orell, àlies Llabrés, «p la feyna han feta fins vuy cobrí la Sacristia de dita Capella» (f. 34), informació que evidencia que el gruix d'aquesta construcció es realitzà en paral·lel a la capella; no així les tasques més fines. Aquest tipus d'apunts econòmics segueixen en els fulls següents. Retraiem només aquells que afegeixen quelcom distintiu. Per exemple, com quan mestre Magí Mora, picapedrer, i el manobre Miquel Julià reberen del rector «vint y nou lliuras sis sous per la escarade se los haurá donat de cobrir acabar de peredar y referir las sacristias fet als 26 Maig de lo año 1743». (f. 36) Més de vuit anys després es procedeix al pagament de l'enrajolat: el 15 de setembre de 1751 (f. 46v) i en altres dates properes. Dia 3 de setembre de 1752 es paguen «los trencadors de la vila de Campos tres lliures p quinze dotzenas, Redonas que han servit per sotilar fer la sacristia de dita Capella» (f. 47) i el 24 de març de 1753 al fuster mestre Pere Antoni Gelabert per «sis jornals per adobar les bigas per sotilar dita la sacristia» (f. 47). Vint-i-sis anys després transcendeixen despeses per l'escala situada a la sagristia del Roser; tal volta fins aquesta data –el 7 de juny de 1779 (f. 78 i següents)– romandria només bastida.

És evident que la fàbrica del Roser de Porreres s'ha d'entendre com la darrera aportació de Joan Francesc Aragón. Seria el fruit d'una llarga experiència en la projecció d'arquitectures i de retaules, més que com a executor dels mateixos. De totes les que s'han vinculat a l'autor, solament esmentam les obres arquitectòniques conservades que poden donar lloc a una comparació i alguns dels retaules.³² Així, la documentació el situa rere el projecte de l'església dels jesuïtes de Pollença (devers 1725). Més tard (1730-1742), féu la traça del temple parroquial pollencí –respectant els ja edificats murs exteriors– i de la capella del Roser de la parròquia de Felanitx construïda entre 1727 i 1730. També és responsabilitat seva, el disseny de la capella i del retaule de la Immaculada de la Seu (1740-1742). Són atribucions antigues a favor seu, l'ornamentació d'estil barroc del presbiteri de l'església de Sant Francesc (Palma) que inclou el retaule major (1739-1745) i també la capella i el retaule de sant Antoni de Pàdua (1744) i el de sant Bonaventura del mateix recinte. Es manté l'atribució que féu Santiago Sebastián a Aragón del retaule major de l'església del Socors,³³ tot i que M. Carbonell puntualitza que només seria responsable del dibuix previ. Més recent és l'assignació indocumentada de la capella de sant Nicolau Tolentí del convent felanitxer iniciada el 1715, formulada per A. Pascual i J. Llabrés.

L'estètica d'Aragón, en opinió de M. Carbonell, suposa una alternativa a les solucions arquitectòniques de Francesc Herrera i a les escultòriques de fra Albert Borguny, i cal situar-lo en una poètica clàssica lloada en el seu moment per l'il·lustrat Bonaventura Serra. No li anava tan a favor Jeroni de Berard –que degué visitar Porreres el 1786– perquè atorgà molt poc interès a la

³² CARBONELL, Marià (2004). «Les mutacions del barroc». A: *Història de les Illes Balears*. Barcelona: Edicions 62, vol. 3, p. 465, 468 i 472; PASCUAL, Aina; LLABRÉS, Jaume (2001). *Alfàbia: història dels jardins i del patrocini artístic dels seus promotors (1740-1860)*. Bunyola: Ajuntament, p. 30-33; CARBONELL, Marià (1996). «Aragón, Joan». A: FRONTERA, Guillem (direcció). *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura*. Palma: Promomallorca, vol. 1, p. 111-113; SEBASTIÁN, Santiago; ALONSO, Antonio (1973). *Arquitectura mallorquina moderna y contemporánea*. S/L: Estudio General Luliano, p. 121-122.

³³ FORTEZA OLIVER, Miquela; REINÉS FEMENIA, Maria Antònia (1996). «La retablística barroca de la iglesia del Socorro: El retablo mayor». *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 53, p. 139-148.

capella del Roser. De l'arquitectura es limita a dir: «con cimborio o techo de solo media naranja sin cúpula, todo de estuco, uniformemente de relieves y medallones pintados sobre pilares de lo mismo», expressió que s'endevina.³⁴ Joaquim M. Bover, per la seva part, el situà com el millor del seu ofici de la Mallorca del set-cents. Ho féu en un balanç comparatiu entre els professionals en actiu abans –els referents– i després de la instauració de la formació reglada: «Y se establece una academia de nobles artes que, dirigida por diestros profesores, produjo muy en breve los mas escogidos imitadores del pincel de Mesquida, del escoplo de Tomás, del buril de Montaner y del compàs de Aragón[n], que á principios de aquel siglo ya se habían hecho célebres en el mundo artístico.»³⁵

Tenint en compte aquests paràmetres, cal no oblidar que si bé la composició arquitectònica del Roser de Porreres s'adequa a la teoria i als elements sorgits de la gramàtica clàssica, el resultat final adopta una aparença que no resulta en cap cas ni rígida ni simplement estructural. Explicam aquest raonament en base a dos factors: per un costat, l'espai, tot i ésser bastit per una planta del tot tradicional i eminentment estàtica, disposa d'un sistema de proporcions que tendeix a la verticalitat i potencia la monumentalitat que ofereix l'ordre columnari i les pilastres, cosa que es vincula amb l'apuntament de la coberta que fa que es guanyi superfície per a les escenes pictòriques i per als recursos ornamentals. I per altre costat, l'obra no renuncia a la riquesa visual ni tampoc al dinamisme que li proporciona fins i tot l'ambició decorativa, tot i que prefereix la grandiloqüència i l'ampul·lositat que no pas l'horror vacui o la proliferació densa de motius. Els ingredients ornamentals són d'una pausada i elegant regularitat que es combinen amb els plafons policromats i les estries de les pilastres i els arcs que simulen superfícies de marbre. També insisteixen en les formes asimètriques i corbes que proporcionen les formes florals, vegetals, copinyes i geometries arrodonides. Aquesta impressió visual també queda subratllada per la disposició de l'autor per evitar vases i límits de formes rectangulars. L'enginy, emperò, que es troba més proper al barroquisme propi d'esferes estilístiques més avançades en aquesta cronologia –franceses o germàniques, posem per cas–, és el trencament de límits entre la pintura i el relleu que s'observa als emmarcaments de les escenes i a la interrupció decorativa de gairebé tots els elements estructurals. No passen de ser detalls que s'insereixen en una estricta regularitat i fan part d'una planta i un alçat conservador encara que remetent a un programa arquitectònic de recursos efectistes i dinàmics.

El repàs del catàleg de l'autor –on deixa palesa la seva versatilitat– hi resulta molt interessant l'opció que destina al Roser de la parroquial de Felanitx perquè es pot entendre just a la inversa: un model d'arquitectura més dinàmica –planta de creu amb braços molt curts i cúpula ovalada– però de motius ornamentals reduïts a la simple morfologia arquitectònica. Les mateixes ambivalències es troben al llenguatge dels retaules i així poden entendre's com a oposats el situat al presbiteri del Socors –en el qual el dinamisme prové de la planta i l'alçat i no tant de la decoració– i el de la Puríssima de la Seu –en el qual l'ornamentació ha gairebé substituït els ordres. Així, el tractadista Andrea Pozzo esdevé la principal font per a les combinacions arquitectòniques de Joan Francesc Aragón. La presència d'aquest volum, publicat el 1693 i també dirigit a l'art pictòric, està documentada a la biblioteca de casa seva, com també el de Sebastiano Serlio, més antiquat per al gust del segle XVIII, fins i tot a Mallorca. Tot i així, cal remarcar que és en les estructures on més evidentment es veu la petjada del jesuïta Pozzo. Així mateix, s'intueix que la dimensió pronunciada

³⁴ BERARD, Gerónimo de (1983). *Viaje a las villas de Mallorca. 1789*. Palma: Ajuntament, p. 211 esmenta les imatges de les quatre capelles laterals i es detura una mica en el retaule principal: «con la definición caprichosa de estilo platero».

³⁵ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María (1841). *Del origen, progreso y actual estado de la agricultura, artes y comercio en la isla de Mallorca*. Palma: Imprenta de los Amigos, p. 18-19.

en alçada, ajudada per unes pilastres de basament molt altes del Roser de Porreres tenen el seu origen en el citat llibre, des de, per exemple, l'anomenada Figura Prima: «Explicatio linearum Plani & Horizontis, ac Punctorum Oculi & Distantiae», que ja demostra l'interès pel control dels punts de vista i per les perspectives que el feren tan famosos. La capella de Felanitx sí que mostra, en canvi, una afinitat més notable amb les plantes cupulades i centralitzades de Pozzo.³⁶

Una iconografia per al rés

Pel que fa a les pintures, hem de fer notar abans de res el seu regular estat de conservació –molt precari en algunes àrees– perquè condiciona la lectura que podem oferir i explica algunes llacunes d'aquesta investigació. Una intervenció reintegraria part de la policromia perduda en la tècnica al fresc emprada i retardaria el procés de degradació que s'explica principalment, després d'un examen visual, per l'efecte de la humitat ambiental procedent del mateix parament de suport i pel dipòsit de pols. Amb tot, es recuperaria també part de la intensitat dels colors originals.

El programa iconogràfic plantejat va molt més enllà de la representació dels quinze misteris marians que van lligats al Roser i aquí rau un dels factors que atorguen una major singularitat al conjunt. Els cinc misteris de goig, aquells que fan referència a la joia de Maria abans de la Passió de Crist, se situen al tram d'accés a la capella fonda: l'escena de Jesús entre els doctors corona la volta. Al mur de la banda de l'Evangeli hi ha la Presentació al temple i la Visitació i, a la banda de l'Epístola, el Naixement de Crist i l'Anunciació. El Calvari s'ubica al punt intermedi de la cornisa del presbiteri i la resta de misteris de dolor s'observen en el mur part damunt les capelles laterals i l'esmentada imposta. A l'Evangeli tenim el Camí cap al calvari i la Flagel·lació i, a l'Epístola, la Coronació d'espines i l'Oració a Getsemaní.

A la volta –on hom esperaria el cinc goigs de glòria– es veuen, en canvi, cinc pintures al·legòriques a l'entorn de l'advocació. Cap investigador fins ara no ho havia reparat. Al plafó central hi ha la Mare de Déu dempeus dins una glòria de núvols i àngels –figura parcialment desapareguda; la presència de l'Infant és una suposició– amb santa Magdalena a la part inferior. Els flanquegen sant Domingo i santa Caterina de Sena, fundadors de les branques masculina i femenina de l'orde, tots sostenen un rosari a la mà. Al plafó del costat del presbiteri es representa la Mare de Déu del Roser amb el Bon Jesús que lliuren l'enfilall de contes del rés a un rei i a un papa, agenollats. A l'indret oposat de la volta, la mateixa advocació mariana centra una composició amb les figures de santa Caterina d'Alexandria i sant Joan evangelista. A la pintura de la banda de l'Evangeli de la volta, es veu, en una glòria celestial, la Mare de Déu del Roser i sant Miquel, en plena lluita contra un dimoni a l'infern. L'arma de l'arcàngel –que també apareix a les mans de la Verge– és un rosari amb fletxes creuades. L'escena oposada –ara a l'Epístola– narra com les ànimes salvades del purgatori pugen al cel on veneren la figura mariana i el Bon Jesús, els quals sostenen corones de roses.

Per altra part, els quatre segments de mur que tallen els cantons del rectangle de la capella s'aprofiten per a la representació de vuit personatges; dos en cada punt, un damunt l'altre. En el nivell superior, sempre hi ha un sant i, a l'inferior, una santa. Així, al sector de l'Evangeli més proper a l'altar major hi ha sant Pius V i santa Margalida. Al seu costat oposat, sant Gregori el Gran i santa Caterina d'Alexandria. A la banda de l'Epístola, sant Nicolau i la beata Llúcia de Narni. I al seu punt contrari, sant Agustí i santa Caterina de Sena. Altres pintures tenen una funció únicament ornamental: són les floreres del basament de totes les pilastres de la capella, els fri-

³⁶ POZZO, Andrea (1989). *Perspective in Architecture and Painting*. New York: Dover Publications, p. 14-15 i 140-141.

sos pictòrics i alguns plafons de la volta que contenen combinacions de volutes, fulles d'acant i busts infantils. Un darrer plafó que representa dos angelets sostenint enlaire un rosari, es localitza a l'arc d'entrada a la capella, vist des de l'interior d'aquesta.

Davant tota aquesta labor pictòrica –un *tour de force* per a l'autor; tal volta el més important de la seva vida–, prenen relleu diferents interrogants sobre Jaume Nadal, la biografia de qui, en realitat, ens és molt opaca. El seu catàleg d'obres consta, ara per ara, només d'un grapat de peces; això sí, totes documentades. Aquesta manca d'atribucions o especulacions vendria donada pel fet que, en realitat, es tracta d'un pintor que no traspasa la consideració de mediocre, de formació autodidàctica i que, de la historiografia clàssica, just despertà l'interès de l'erudit Antoni Furió, qui tanmateix no s'estigué de manifestar la seva ignorància vers l'autor. El 1839 asseverà: «No he podido saber otra cosa sinó que pintó por varios conventos de esta Ciudad». Així mateix, aporta el nom dels pares –Josep Nadal i Margalida Ferragut– i que en morir, el 29 d'abril de 1765, fou enterrat a l'església ciutadana de Sant Domingo.³⁷

Més de cent anys després, el 1945, el folklorista i col·leccionista Antoni Mulet dedicà un article –fonamentalment descriptiu– sobre les cinc pintures de temàtica pagesa de la possessió de Massanella, que localitzà, més aviat de manera fortuïta, resseguint el seu interès per l'etnografia i pel treball de Monserrat Fontanet (1706-1762) en aquella finca situada en territori d'Escorca, Selva i Mancor de la Vall. Precisament, aquesta petita col·lecció pictòrica és la referència més popular a dia d'avui de l'autor entre els investigadors. Al dors d'un dels quadres de la sèrie és allà on figura una llegenda llatina per la qual se sap el nom del pintor i la data: el 1750.³⁸

Gràcies a la informació que li aportaren altres investigadors, Mulet afirma que fou un pintor lliure que no s'examinà de l'ofici i per la qual cosa el Gremi de Pintors i Escultors li posà traves i el multà –el 1725– per haver treballat en diferents obres sense acreditació. Va recórrer (1727) a l'Audiència esgrimint el seu representant: «Es un pobre mozo mayor de edad quien no tiene otro arbitrio con que vivir y mantenerse en las obligaciones y estado del matrimonio, que el arte de pintar, en que desde su edad menor se ha entretenido [...] hallándose inhàbil por su edad a escoger otro empleo». El gremi li exigí llavors, per presentar-se a l'examen, una prova de neteja de sang.³⁹ No es coneix com acabà aquest litigi però el que sí és cert és que Nadal seguí amb el treball dels pinzells. I una de les proves és la realització del Roser de Porreres, l'única obra que esmenta l'artanenc Jeroni Tous, a banda de les de Massanella, en la seva dissertació sobre la pintura a Mallorca a l'edat moderna.⁴⁰

La resta d'obres són de descoberta relativament recent. Són una mort de sant Josep, de considerables dimensions conservada a l'església parroquial de Campos –pintura encomanada per la confraria josefina local el 1764–⁴¹ i un sant Gaietà, localitzat a l'àtic del retaule de les ànimes

³⁷ FURIÓ, Antonio (1839). *Diccionario histórico de los Ilustres Profesores de las Bellas Artes en Mallorca*. Palma: Gelabert y Villalonga, p. 124-125.

³⁸ MULET, Antonio (1944-1946). «Un pintor mallorquí poco conocido (Jaume Nadal Ferragut)». *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 29, p. 266. Uns anys més tard, insistí i amplià els comentaris: MULET, Antonio (1955). *El traje en Mallorca*. Palma: Imprenta Mossén Alcover, p. 24-26, ara centrat, com indica la publicació, en la indumentària dels jornalers i pagesos que apareixen a les pintures.

³⁹ MULET, Antonio (1944-1946). «Un pintor mallorquí poco conocido (Jaume Nadal Ferragut)». *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 29, p. 267.

⁴⁰ JUAN TOUS, Jerónimo (1973-1974). «La pintura mallorquina (siglos XVI al XVIII). A: MASCARÓ PASARIUS, José. *Historia de Mallorca*. Palma: José Mascaró Pasarius, vol. V, p. 45-47.

⁴¹ REUS MAS, Gabriel (1993). *Visita a la parròquia de Sant Julià*. Campos: Parròquia, p. 9.

La Mare de Déu del Roser corona amb roses les ànimes procedents del purgatori.

del Purgatori, del mateix temple porrerenc.⁴² A tot això hi hem de sumar les dades ofertes per M. Barceló a la monografia de l'església⁴³ i els comentaris de M. Carbonell.⁴⁴ La documentació ara revisada a l'Arxiu Parroquial sobre la tasca pictòrica –molt més minsa que no pas la que parla de la fàbrica arquitectònica– no modifica les dades publicades fins ara i confirma la mà de J. Nadal en tots els elements: les quinze escenes, els vuit sants, les floreres i, fins i tot, el plafó que representa dos angelets que sostenen un rosari a la volta d'accés a la capella fonda. Aquesta tasca fou realitzada entre 1757 i 1761.

En el camp de la interpretació estilística del treball de J. Nadal, cal considerar la distinció entre les pintures de temàtica pagesa, situades a Massanella, de la resta, que són, pel que es coneix per ara, de motius religiosos. Clar que no ens deturam excessivament en les primeres però sí que ens són necessàries per a copsar l'abast de l'enginy del pintor. I és que la principal diferència rau en el fet que les costumistes foren realitzades sense cap tipus d'imatge o gravat precedent com a font d'inspiració. Així, esdevenen de factura directa i de composició molt alliberada; això sí, també amb algunes incorreccions de perspectiva i de proporcions. Les comparacions entre grups de figures i la seva situació dins l'espai ho posa en relleu. Tot plegat, emperò, denota una ingenuï-

⁴² SACARÈS, Miquela; VENY, Caterina Maria (1998). *La retaulística dels segles XVI-XVIII a l'Església Parroquial de Porreres*. Porreres: Ajuntament, p. 90-91.

⁴³ BARCELÓ, Maria (1989). *L'església parroquial de Porreres (Notes històrico-artístiques)*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, p. 30-33.

⁴⁴ Segons CARBONELL, Marià (1996). «Nadal Ferragut, Jaume». A: FRONTERA, Guillem (direcció). *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura*. Palma: Promomallorca, vol. 3, p. 326 aquests convents serien Sant Francesc i Sant Agustí, de Palma, d'acord –diu talment– amb els cronistes del segle XIX.

tat força evident però compensada per una figuració dinàmica, per un detallisme virtuós i un concepte vibrant del color. Amb tot, són obres dotades d'un ideal de vida rural que amaga el patiment del treball manual a favor d'un caràcter vital i alegre que es podria justificar per la documentació del treball col·lectiu de la ruralia com a part bàsica de la idea del progrés a l'època sota la indicació d'una intenció il·lustrada. A més, hem de comptar amb l'evidència que constitueixen un dels poquíssims exemples d'aquest gènere a Mallorca en aquesta cronologia, circumstància que afavoreix la seva significació documental, la valoració de l'autor i de la proposta del propietari de Massanella –la família Descatlar–, de qui degué partir l'encàrrec.⁴⁵

Doncs bé, aquestes creacions suposen el contrapunt de les pintures del Roser de Porreres, engendrades des d'un posicionament academicista, la base del qual és la inspiració i el copiat –en alguna mesura– d'estampacions de cronologia anterior. Així, tenint com a suport una imatge prèvia de guia, J. Nadal pogué enfrontar-se a una superfície de major extensió, assolir més grandiloqüència i incrementar l'ambició creativa. Vist el resultat, es pot concloure que el pintor va saber desplegar un clar domini del dibuix i un correcte control sobre l'espai, que enriquí amb llunyanies suggeridores, escenografies arquitectòniques i estris que amplifiquen el sentit del detallisme, tot resultat d'una accepció pictòrica rigorosament clàssica. Fins i tot, l'aplicació dels colors i els efectes del clarobscur no resulten mai desbocats.

Després d'una revisió de totes les col·leccions de gravats que teníem a l'abast, no hem pogut localitzar quins foren els que tenia el nostre artista.⁴⁶ La comparació directe entre la pintura i l'estampació permetria una anàlisi més precisa. No obstant això, cal tenir present que, en aquesta translació de llenguatges, són habituals les variacions, sobretot amb la intenció de simplificar la dificultat en l'execució. L'ús d'aquestes fonts gràfiques era una pràctica generalitzada entre els membres del gremi i, per això mateix, es parla d'abús d'aquest mecanisme. En tot cas, és evident que, a l'exemple que ens ocupa, l'ús de les estampacions explica la superació i l'èxit del projecte; però també algun símptoma de rigidesa en algunes figures i la incapacitat d'alliberar-se de l'ortodòxia compositiva. Al cap davall, estam davant un pintor de segona fila dins la seva cronologia. És, molt lluny dels seus coetanis –tal volta una mica més joves–, Guillem Mesquida (1675-1747) o de Miquel Pont (1685-1755) que si bé se serviren de gravats també foren capaços de sobrepassar-los.

Malgrat tot, la recerca d'estampacions i l'estudi de les pintures del Roser ens ha permès de concretar, emperò, una sèrie de filiacions estilístiques que exposam a manera d'hipòtesis. El pintor devia manejar més d'una col·lecció de gravats sobre els misteris de l'advocació del Roser i la majoria d'aquests eren d'origen italià. Devien ser autors que desenvolupaven en el segle XVII models cincentistes. Però no podem descartar, com veurem, altres procedències, com són ara les òrbites flamenca i holandesa. Aquesta vena, més transalpina que no pas nord-europea, explicaria –sense caure en categoritzacions absolutes– la preferència per les figures en un primer ordre de col·locació i d'envergadura. Així, la narració es concentra en l'acció dels protagonistes i dels personatges secundaris, malgrat la documentació de paisatges i d'arquitectures que completen les

⁴⁵ Aprofundeix en aquesta qüestió CARBONELL, Marià (2015). «Entre el gènere i l'etnografia. Les pintures d'argument agrícola de Jaume Nadal (1750)». A: GINARD, Antoni; RAMIS, Andreu (ed.). *Montserrat Fontanet. Art de Conró. Mallorca, 1747. Seguit d'estudis sobre l'autor, la seva obra i el seu entorn*. Pollença: El Gall editor, p. 196-206.

⁴⁶ Totes les referències s'han extret de GONZÁLEZ DE ZÁRATE, Jesús María (edició) (1994). *Real colección de estampas de San Lorenzo de El Escorial*. 10 volums. Madrid-Vitoria: Monasterio de El Escorial-Ephialte; *The Illustrated Bartsch* (1978-2010). 166 volums. New York: Abaris Books; *The new Hollstein. German engravings, etchings and woodcuts 1400-1700* (1996-2014). 43 volums. Rotterdam: Sound & Vision Interactive; i *The new Hollstein. Dutch & Flemish etchings, engravings and woodcuts 1450-1700* (1993-2015). 94 volums. Rotterdam: Sound & Vision Interactive.

escenes però que mai no donen lloc a perspectives àmplies, sinó més aviat puntuals i concretes. Aquest raonament és visible a totes les narracions però és tal volta més perceptible, per l'estat de conservació i per la mida de les obres, als misteris de goig.

Dins aquest grup són prou notòries totes les pintures excepte la que mostra Jesús entre els doctors, la composició de la qual resulta més convencional, més estàtica o, fins i tot, irregular en la concepció compositiva i més mancada de registres tonals en l'aspecte cromàtic. Però també és cert que el grau de convencionalisme és, en aquesta pintura, molt gran, pel fet que és molt usual en imatges de tot el continent aquesta disposició dels doctors –asseguts en semicercle i amb algun llibre obert a les mans– i de Jesús infant entronitzat dalt d'uns graons; fins i tot el seu gest alçant un braç. Advertim també una altra fenomenologia iconogràfica ben comuna, la d'unir aquest pasatge evangèlic amb el següent, que és el retrobament amb Josep i Maria, que a la pintura compareixen des d'un costat. Així el misteri incorpora un element narratiu nou per estimular la lliçó o la doctrina.

En el cas de l'Anunciació, hem observat certes concordances formals amb alguns gravats que serien de Pietro Paolo Palombo (doc. Roma 1564-1584). Ens referim a la solució d'enlairar l'arcàngel Gabriel damunt un núvol i la forma del reclinatori de la Verge, aspectes que també veiem a diferents obres de la família de gravadors flamencs Wierix (treball desenvolupat per diferents generacions entre 1549 i 1624) i, fins i tot, a dibuixos juvenils de Carlo Maratta (1625-1713). Tampoc no hi manca en tots aquests la presència en terra d'un gerro de flors; habitualment lliris, tot i que a Porreres es combinen amb roses. No perdem de vista l'efecte esplèndid del paisatge de fons obert a partir d'una balustrada, mal encaixada en la perspectiva. Al Natalici del Bon Jesús, de rica composició quant a les figures a l'entorn del bres, hi trobam dos elements –semblants però no idèntics– que localitzam a estampacions de l'holandès Jacob Matham (1571-1631): l'arquitectura en ruïnes de l'estable i la posició corporal de l'àngel. El gest de la mare que alça el mantell on jeu l'infant –per mostrar-lo a qui el venera– ha de resultar molt familiar a la vista, pel fet que és molt repetit pertot arreu. Tot i que el misteri és el Naixement de Jesús, habitualment és transformat en l'Adoració dels pastors o fins i tot en una Epifania. Per la resta, els misteris de goig s'adeqüen a l'ortodòxia: la Presentació de Jesús al temple davant Simeó i la profetessa Anna i la Visitació de Maria a la seva cosina Elisabet –amb Josep i Zacaries– que s'assembla molt a allò que seria l'Abraçada a la Porta Daurada.

Els misteris de dolor, que disposen d'una visibilitat més difícil, despleguen tal volta amb més intensitat les connotacions narratives, el paper dels personatges secundaris i les escenografies. Així, a l'escena de Getsemaní, «quant Jesus feu oracio en lo ort» (f. 52) diu el document que signà Jaume Nadal, es veu Crist –vestit de vermell, per fer incís en la simbologia de la Passió– i l'àngel que li mostra el calze mentre tres apòstols dormen en un primer pla. Llavors, en el flanc dret de la pintura, a través d'un portell entren Judes i tres soldats, avançant l'episodi del Prendiment. La distribució de l'espai i dels personatges i llurs gestos i actituds corporals delaten un grau de similitud destacat a certs gravats de la saga dels Wierix i també als dels també flamencs Collaert (que treballaren des de la segona meitat del segle XVI a la primera del XVII).

L'interès per les contextualitzacions de fons també s'observa a la Flagel·lació –una finestra reixada ens indica un calabós– i resulten especialment escenes d'acció dinàmica la coronació d'espines –incidint en les burles dels soldats– i el camí portant la creu –la més complexa, sens dubte. El Calvari, just damunt el presbiteri major de la capella –l·ligam entre l'eucaristia i el símbol de la mort i la resurrecció de Crist ens permet parlar de la intenció del pintor per dotar les figures d'una gestualitat alliberada i dinàmica. Li ajuden aquí la vestimenta, els plecs de la

roba i la combinació dels colors. Resulten expressives les representacions de sant Joan i santa Magdalena –agenollada–, no tant la Verge Maria –d’acord amb un patiment mut– i el Crucificat –més limitat per la posició corporal. Aquesta ambició es pot constatar en tota la capella però, com ja hem apuntat, existeix la limitació de la dependència del gravat –que l’enginy del pintor no pot superar– i la mateixa tècnica del fresc, sota la disciplina del dibuix de traça no dissimilada. Per acabar, cal anotar que l’escena de la Crucifixió compta amb una llunyania a manera d’horitzó constituïda per algunes notes de boscúria i per elements arquitectònics turriformes piramidals.

Les cinc pintures de la volta de la capella tenen com a protagonista, centrant l’escena, la Mare de Déu del Roser; sedent en tots els casos, excepte en el plafó central. Sempre és acompanyada pel Bon Jesús i ambdós sostenen, mostren o lliuren els enfilalls d’oració. En les tres representacions que formen l’eix longitudinal central, les composicions encara recorden l’esquema iconogràfic del qual depèn aquesta Verge i és la que correspon a la Mare de Déu de la Misericòrdia o, més popularment, del Mantell.⁴⁷ Se la coneix així perquè acull els devots, habitualment agenollats al seu redós. En el plafó central, s’adopta el criteri de representar el lligam de la Verge amb els fundadors de l’orde, icona que serveix d’emblema per a la confraria. Aquesta resolució es complementa, en aquest cas, amb santa Magdalena sense que en poguem donar un raonament. En el segon plafó, el situat just damunt el Calvari i el presbiteri, es vincula la figura mariana amb els estaments de l’Església i la reialesa. Els atributs i vestits d’aquests personatges no faciliten una identificació concreta i som més partidaris d’entendre’ls com a al·legories dels poders del món: el terrenal i l’espiritual. Malgrat tot, sí que hi ha exemples d’identitats recognoscibles, com és el cas del cèlebre oli conegut com *La festa del rosari* o *Rosenkranzaltar* (1506) d’Albrecht Dürer (NUREMBERG 1471-1528), conservat a la Galeria Nacional de Praga, en el qual la Mare de Déu i l’Infant coronen de roses l’emperador Maximilià i el papa Juli II. Si bé a Mallorca, en algun cas, s’ha indicat que els personatges acompanyants podrien ser el monarca Felip II i el sant pare Pius V, com per exemple, a la taula que hem comentat dels Llopis a Sencelles i molts altres.⁴⁸ En tot cas, demostraria l’expansió de la tipologia iconogràfica que vincula la devoció de les jerarquies eclesiàstica i reial envers el Roser. El tercer plafó resulta de més simple lectura, perquè conjuga la devoció mariana amb una santa Caterina d’Alexandria –segona vegada que apareix en el conjunt porrerenc– i un sant Joan evangelista. Gairebé tota la meitat inferior d’aquesta figura ha desaparegut i també gran part dels seus atributs: un llibre –que sosté amb la mà dreta– i un àguila –en el flanc oposat. Fem notar aquí l’avenença entre el nom d’aquest apòstol i el del rector Joan Verd, qui restà darrera les obres de tota la construcció i decoració de la capella i que, probablement, fou qui redactà el pla iconogràfic de tota l’obra.

Les dues pintures que flanquegen el just ara descrit eix longitudinal de la volta, són les de major extensió del conjunt i les que susciten un simbolisme més profund i complementari entre ambdues. Al costat de l’evangeli, tres ànimes vestides amb túniques blanques ascendeixen del purgatori al cel on el Bon Jesús, assegut a la falda de la mare, les corona de roses. Un dels àngels de la composició ajuda una quarta ànima a pujar a la glòria on rep la benedicció de la Verge. L’escena s’emmarca en una clariana de llum i de núvols oberta al cel. L’estadi original de les ànimes és indicat per unes flames a la base de la composició. La vinculació entre el Roser i la salvació es remunta als orígens del rés; creença que fou degudament apuntalada a través de les successives indulgèn-

⁴⁷ La Mare de Déu del Roser, quant a representació gràfica, és una derivació de la Mare de Déu de la Misericòrdia. RÉAU, Louis (2000-2008). *Iconografia del arte cristiano*. Barcelona: Ediciones del Serbal, tom 1, vol. 2, p. 129.

⁴⁸ LLABRÉS I SANS, Jordi (2014). *La Mare de Déu del Roser. Un retaule del segle XVI per la parròquia de Sencelles*. Sencelles: Fundació Mn. Bartomeu Oliver i Amengual, p. 18.

cies aprovades pel Vaticà⁴⁹ i l'acció apostòlica i doctrinal del clergat. A banda del valor de l'oració per evitar la condemna eterna del cristià, la imatge també subratlla el paper intercessor en aquesta comesa de la Mare de Déu.

L'eclesiàstic i historiador de l'art Manuel Trens considerava aquesta iconografia pròpia de llenguatges populars, «generalmente sin monumentalidad, extraño a la gran pintura y escultura»;⁵⁰ asseveració que dóna a entendre que mai no tingué notícia de la representació que comentam. Més enllà, la imatge, en un estadi de significació més profund, ens remet a la temàtica de l'*scala salutis* –escala de la salvació–,⁵¹ que és conformada per roses. Aquí les ànimes pugen els graons des del purgatori ajudats per la Mare de Déu. És una iconografia molt poc estesa tot i que, a Mallorca, en trobam un bon exemple al Roser a l'església de Sant Vicenç Ferrer, de Manacor, obra pictòrica de Miquel Banús (1683-1753) i en un gravat setcentista del taller dels Guasp.⁵² Al cap i a la fi, són representacions de l'accés a la vida ultraterrenal una vegada superada la purgació dels pecats, el que vindria a ser –en una comparació de llarg abast– la psicòstasi o el pesatge de les ànimes, concepte que ens situa davant les obres inspirades pel *Llibre dels Morts d'Ani*, a l'Egipte del segle XIII aC.

En essència, el missatge que arriba al fidel és que el rosari és un mecanisme per ajudar a la salvació de l'ànima, lectura que es complementa amb la pintura situada al costat de l'epístola, que li fa joc. En aquesta, es palesa la utilitat del salteri per combatre els pecats. Ambdues idees –una en positiu i l'altra en negatiu– nodreixen el sentit de la devoció. Malgrat la presència de la Mare de Déu amb l'Infant, el discurs de l'obra recau en la figura de l'arcàngel sant Miquel, en el seu paper de cap de les milícies celestials o executor de la justícia divina. Es tracta d'un combat situat entre dos espais antagònics: el cel i l'infern, on s'ubiquen diferents dimonis amb formes animalístiques ferotges. El detall cabdal és l'arma que la Mare de Déu, dos dels àngels i sant Miquel tenen a les mans per a la lluita: un rosari que cercla tres fletxes. En conjunt, es tracta d'una iconografia de la qual no em trobat cap referent.

En darrer terme, escometem la sèrie dels vuit personatges dels cantons de la capella. La presència de sant Agustí i sant Gregori ha fet pensar sempre que es tractava d'un conjunt de doctors de l'Església, una tetrarquia. Però no és així. El papa Pius V s'entén com un dels principals promotors de l'advocació del Roser, tot recordant la justificació que féu de la victòria dels cristians vers els turcs a la batalla de Lepant, escena bèl·lica de la qual no apareix cap referència gràfica a la pintura, ben al contrari del que succeeix a l'àtic del retaule marià de l'antic convent de Sant Domingo d'Inca, en què es presenta com a exvot, com a fons de l'efígie. I més escadussera és una justificació concloent per la tria de sant Nicolau de Bari, que potser sigui una indicació personal de l'arquitecte Aragón, especialment devot d'aquest bisbe del temps de l'emperador Constantí.

De fet, la pertinença a l'orde dominic, la primera raó que hom sempre sospesa, només és complida per santa Caterina de Sena i per la beata Llúcia de Narni. És d'observar que aquesta

⁴⁹ Segons S/A (1858). *Tesoro de vivos y limosnero del purgatorio*. Mallorca: Imprenta de Guasp, p. 8-13, el Concili de Trento promocionà les indulgències en aquest sentit i es multiplicaren en els segles de l'edat moderna. Resulta interessant retreure l'encíclica del 26 de juny de 1749 *Apostolica Constitutio* de Benet XIV que posava en valor el rosari i les indulgències per assolir el perdó, la salvació i la superació del purgatori.

⁵⁰ TRENS, Manuel (1946). *María. Iconografía de la Virgen en el arte español*. Madrid: Plus Ultra, p. 314.

⁵¹ MOCHOLÍ MARTÍNEZ, Mª Elvira (2012). «El lugar de María Intercesora en las imágenes de la Escala de Salvación. Interpretación iconográfica de sus aspectos formales». *Imago. Revista de emblemática y cultura visual*, núm. 4, p. 7-22.

⁵² TRENS, Manuel (1946). *María. Iconografía de la Virgen en el arte español*. Madrid: Plus Ultra, p. 316-317.

darrera –del tot inusual a Mallorca–⁵³ pren l'aparença de santa Rosa de Lima en un episodi –el Bon Jesús lliurant-li una corona de roses– assignat llegendàriament a santa Rosalia, una fusió iconogràfica bastant comuna que s'explica per la semblança dels noms. Però l'apunt del *Llibre de Albarans de la Capella nova, del Roser...* f. 53 no ofereix dubtes: «Jo abaix firmat Jaume Nadal Pintor de Offici confés haver rebut del Rd Joan Verd Pre Rr de N. Sra del Roser vint y duas lls tretse sous quatre dich 22 l 13 s 4 y son per haver pintat a la Capella del Roser Sta Catalina Martir y Sta Lucia de Narni y algunes flors tot dins dita Capella y tot es per las mans y colors fet vuy als 29 de Agost de 1759».

El document la tracta de santa però no ho és encara ni a dia d'avui. Lucia Brocadelli fou una terciària dominica italiana que nasqué a Narni el 1476 i morí el 1544 a Ferrara, indrets on s'ha consagrat una especial devoció envers ella. Fundadora d'un monestir a Viterbo, la seva biografia és reblerta de visions místiques i d'experiències ascètiques –perfil molt propi de l'època i que justificaria la presència a la pintura d'un llibre de meditació, una calavera, una penitència i un lliri virginal que porta un angelet. El papa Climent XI la beatificà el 1710,⁵⁴ tan sols unes dècades abans de la bastida del Roser porrerenc. Santa Margalida i santa Caterina d'Alexandria responen al programa hagiogràfic més comú a Mallorca.

Així, no queda altre remei que assumir que no existeix un criteri unificador per a les vuit figures. Més aviat, cal recordar que la invocació dels sants en el rosari es constata ja al segle XIV i que el mateix Alain de la Roche recomanava dirigir algunes avemaries a aquells de major devoció segons la persona i, en particular, al sant àngel custodi. Durant el segle XVI, s'incrementaren les referències als sants en el salteri i a altres figures teològiques com els profetes, màrtirs, doctors, entre d'altres, citats de manera genèrica que, al cap i a la fi, sempre s'han entès com un seguici en honor de la Mare de Déu.⁵⁵ També es pot afegir que algunes de les indulgències papals aprovades durant l'edat moderna indiquen que es beneficia el devot sigui quin sigui l'altar on realitza la pregària, circumstància que obre el camp a qualsevol sant.⁵⁶ Llavors, llevat d'un afavoriment natural envers els dominics, es pot concloure que no hi ha cap programa iconogràfic preestablert per a l'hagiografia que acompanya el Roser. Cada cas s'ha d'explicar de manera particular (devocionari personal o local, antroponímia...), que, si no queda registrada en la documentació –com és el cas de Porreres– o no és prou evident, només possibilita especulacions.

Quant a l'aspecte formal, les vuit figures responen a esquemes basats en gravats –segurament, del sis-cents italià– que no hem pogut localitzar. No resultaria estrany que fossin d'un sol autor o d'una sola sèrie d'estampacions. Si més no, es poden retreure una sèrie de similituds comunes, com és el cas de la concepció corporal. La gestualitat és fluida –potser no tant en el cas de sant Agustí–, els *contrapposto* estan ben marcats i la disposició de les vestimentes i els com-

⁵³ VALERO I MARTÍ, Gaspar (2013). *Les possessions de la Serra de Tramuntana*. Palma: José J. de Olañeta, p. 146 n'i-identifica una a la capella de Solleric (Alaró), dedicada al Roser, en el context d'un desplegament iconogràfic de sants dominics pintats al fresc.

⁵⁴ Perfil biogràfic extret d'*Enciclopèdia universal il·lustrada europeo-americana*. Barcelona: Hijos de J. Espasa Editores, tom 31, p. 481 i de <http://www.santiebeati.it/dettaglio/90818> [consultat l'1 de setembre de 2015].

⁵⁵ TRENS, Manuel (1946). *María. Iconografía de la Virgen en el arte español*. Madrid: Plus Ultra, p. 299-301. A les pàgines següents (p. 301-306), l'autor cita diferents obres des del segle XV en les quals la Mare de Déu del Roser està envoltada d'una gran quantitat de figures hagiogràfiques.

⁵⁶ S/A (1858). *Tesoro de vivos y limosnero del purgatorio*. Mallorca: Imprenta de Guasp, p. 25: «Esta Misa se puede decir en cualquier altar ó Iglesia, porque las Indulgencias están concedidas á la Misa, y no á la capilla, ó altar. Mas si se dijere en el de la Virgen del Rosario, á mas de las sobredichas gracias, se sacará alma del Purgatorio, por ser altar de privilegio.»

plements –capes, toques, mantells, roquets, estoles...– faciliten una lectura dinàmica que es contradiu amb el rigor estàtic de sant Gaietà (a la capella de les Ànimes, de Porreres) o, amb menys intensitat, amb la mort de sant Josep (a l'església parroquial de Campos), ambdues del mateix pintor. Els rostres resulten més convencionals però això no lleva una certa expressivitat: mirades enlairades o de submissió davant el Crucificat, com a la imatge de santa Caterina de Sena. L'escenografia presenta sempre els mateixos elements: una clariana de llum simbòlica –per a l'Esperit Sant, per exemple–, una nuvolada –per indicar una aparició o visió miraculosa– i un enrajolat geomètric i en perspectiva que marca un horitzó molt baix i també un graó. Els sants porten els seus atributs, a vegades ajudats per uns angelets. Alguns d'aquests estris són voluminosos; vegeu la roda de la màrtir d'Alexandria o el drac de santa Margalida. Els bàculs, però també alguna mà o núvol, solen ser els motius pels quals es trenca el límit de la vasa de la pintura.

Procés al metge Bernat Fiol i Jaume (Porreres, 1778-1818)

MARIA BARCELÓ CRESPI

El procés inquisitorial al metge porrerenc Bernat Fiol i Jaume permet conèixer la personalitat d'un home il·lustrat de finals del segle XVIII i principis del XIX, davant la intolerància del Sant Ofici en els darrers temps de la Inquisició espanyola.¹

A l'Archivo Histórico Nacional de Madrid es conserva un expedient del llarg procés que se seguí per part de la Inquisició contra el metge porrerenc.² Es tracta d'una documentació molt interessant de l'acusació que es féu a una persona, simplement, perquè tenia les idees més avançades que la majoria de la societat que l'envoltava.

Cal pensar que aquesta documentació anà a parar a Madrid, com tanta d'altra, a conseqüència de la Desamortització. L'expedient consta de 218 folis (a doble cara), escrits en castellà.

S'inicia per part del promotor fiscal del Sant Ofici contra Bernat amb data de 14 de novembre de 1806, tot i referir-se a fets anteriors.

Breu traça biogràfica

Fill de Gabriel Fiol i de Coloma Jaume, va néixer a Porreres el 14 d'agost de 1778 «cerca las diez de la tarde». Va ser batejat l'endemà, dia 15, a l'església parroquial de Nostra Senyora de la Consolació pel vicari Antoni Josep Mora. Li posaren el nom de Bernat Josep Joaquim i els padrins de fonts foren Rafel Fiol, de Porreres, i Joanaina Obrador, de Campos.³ Un oncle seu, el prevere Francesc Fiol, era mestre de gramàtica de la Vila.

Estudià Filosofia a Ciutat amb el pare Pasqual del convent trinitari del Sant Esperit i, més tard, accedí als estudis de Medicina.

La carrera de Medicina la cursà a Barcelona i va tenir per mestre el reconegut metge, Antoni Cibat, amb qui col·laborà en la publicació de l'obra *Elementos de Física Experimental*. Es doc-

¹ No és objectiu d'aquesta comunicació estudiar el procés i inscriure'l en el seu context històric, doncs pensam que ho ha de fer algun historiador especialista en els darrers temps de l'Antic Règim. Sols el volem donar a conèixer. De fet, aquest metge és un personatge molt poc conegut. L'han esmentat, però no el procés:

BOVER, Joaquín M. *Miscel·lànies*, XII, 61v. Manuscrit conservat a la Biblioteca Bartomeu March de Palma.

MUNAR OLIVER, Gaspar (1978). *Història de Porreres*, Vol. II. Palma, p. 183-184.

Gran Enciclopèdia de Mallorca (1989). Sub voce, volum 5. Palma, p. 328.

BARCELÓ CRESPI, Maria (1984). "Porrerencs d'ahir. II. Bernat Fiol". *Llum d'Oli*, núm. 26, p. 2 Tractà del procés, breument, BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel (1997). "Notes sobre el metge porrerenc Bernat Fiol". *Llum d'Oli*, núm. 58 p. 5. Recopilat a BARCELÓ CRESPI, Maria (2001). *Sobre Porreres*. Porreres, p. 101-103.

² Vull agrair la gentilesa del Dr. Joan March Noguera qui em lliurà fotocòpies de tot l'expedient. La signatura és AHN, Inquisición, Legajo 1.723, nº 2.

³ APP (Arxiu Parroquial de Porreres), Llibre de Baptisme, T. 2 (1760-1780), f. 247r.

torà a Barcelona a l'edat de vint-i-vuit anys. Fiol volgué especialitzar-se en Frenologia quan aquesta especialitat mèdica tot just començava a estudiar-se a Europa.

Retornat a Mallorca, la seva casa de Ciutat fou el punt de reunió amb els seus amics, entre els quals li reconegueren el seu mèrit i li manifestaren la seva amistat: el comte d'Aiamans, el marquès de la Bastida, el Dr. Arabí, els canonges Joan Muntaner Garcia i Josep Amengual, etc. Entre els seus deixebles comptà amb persones de gran consideració com Tries i Frau.

Això no obstant, va ser víctima d'enveges i acusacions. Va entrar en conflicte amb la Inquisició degut, sobretot, a les seves opinions de caire religiós. Les seves inquietuds intel·lectuals, emmarcades dins l'esperit de la Il·lustració, el feren objecte de la intransigència de l'època.

Va morir a Ciutat el 18 d'agost de 1818.

Deixà una obra científica certament interessant:

- *Tratado de los músculos de la cara en general.*
- *División de los músculos de la cara y en particular de los pertenecientes a la vida interior y nutritiva.*
- *De los músculos de la cara pertenecientes a la vida exterior moral e intelectual y particularmente el músculo cutáneo.*
- *Sobre los músculos de la frente y párpados.*
- *Sobre los músculos de la nariz.*
- *Sobre los músculos de los labios.*
- *Análisis química de las aguas termales de la villa de Campos.*
- *Memoria sobre el escorbuto, causas que producen esta enfermedad, método preservativo y curativo de la misma.*
- *Tratado de Anatomía.*
- *Memoria sobre la calentura amarilla que sufrió la ciudad de Barcelona en el año 1804.*

D'altra banda, manifestà interès per les arts i fou autor de:

- *Tratado de Bellas Artes.*
- *Fisiología pictórica* que s'inserí en el tom primer de *El Europeo*, setmanari que es publicava a Barcelona. Aquesta obra la dedicà al reconegut artista Adrià Ferran, el qual havia pintat un quadre del doctor Fiol.

Un llarg procés

El promotor fiscal, el 4 d'octubre de 1806, denunciava: «Resulta que Bernardo Fiol, natural de la villa de Porreras, y residente en esta Ciudad [Palma], ha proferido proposiciones contrarias a nuestra Santa Religión, que le hacen sospechoso de veheméntí, y se ha encargado de la venta de libros prohibidos [...] suplico se sirva mandar que dicho Bernardo Fiol sea preso en carceles medias de este Santo Oficio, se le embarguen sus bienes y se le siga la causa con arreglo a derecho».

A partir d'aquesta data, molts testimonis declararien davant la Inquisició de Mallorca fent memòria dels esdeveniments.

El 15 d'octubre de 1799, acudí de manera voluntària davant l'inquisidor Juan Pascual de Churruca, un clergue que va prometre dir la veritat i guardar secret. Nomia Domingo Leyssés,

natural de Tourinefeuille, diòcesi de Tolosa i rector de Cepet, regne de França, de 45 anys d'edat. Confessà haver demanat aquesta audiència al tribunal perquè

en casa del Patron Socias, vio abía cosa de 10 días una obra en dozavo de tres y no save si mas tomos titulada *Compere Mathieu* con notas en que haviendo mirado un poco halló varias proposiciones contra la fe que no tiene presentes sino es que negava la autenticidad de los Libros sagrados de Oisses, asegurando, que no se sabía si eran de Moisses, y aun quando lo fuesen se ignorava la fidelidad de la traduccion por no existir el original; y havia tambien una relacion horrorosa, y de mucha injuria al tribunal de la Inquisición de España; cuyos libros estavan en brochura, en el quarto que habita un practicante de Medicina cuio nombre ignora pero enseña gramatica á un hijo del dicho Patron Socias.

Féu la declaració i indicà que no ho feia per odi ni per mala voluntat, sinó pel descàrrec de la seva consciència.

El mateix dia, el secretari del tribunal Pere Josep Campins, a conseqüència de la declaració anterior i per tal d'evitar que l'obra fos amagada, anà a casa del patró Socies per recollir-la i també per fer el mateix amb totes les que hi trobàs que estassin prohibides. A la cambra d'en Fiol «hallé, la dicha obra del *Compere Mathieu* en tres tomos en dozavo, y en brochura, y tambien las siguientes: *Julie ou la Nouvelle Heloise* en quatro tomos en dozavo, y en Brochura, *Le Sopha conte Morl*, dos tomos en diez y seis, en Brochura, *La Entriade Poeme* de M. Voltaire un tomo, y otro tomo, titulado: *Les Ruines, ou Meditacion sur les revolutions d'un Empire*, también en Brochura, y todos en octavo, cuias obras he presentado al Tribunal».

Dos dies després, quan estava en audiència del matí l'inquisidor fra Josep Albert i Gil, es presentà, voluntàriament, un home de qui es va prendre jurament en forma de vida de dret. Digué que el seu nom era Bernat Fiol, fadrí, natural de la vila de Porreres, practicant de medicina i de vint-i-un anys d'edat. En Fiol s'hi presentà pel fet d'haver sabut que algú havia denunciat davant el tribunal que ell tenia llibres escrits en francès i que per això se'ls endugué però, declarà, que no els havia llegit perquè no entenia la llengua francesa. Dits llibres, digué, no sap el que contenen. Afegí «Traxo a esta Ciudad desde la de Barcelona, un Marinero, que se llama Viscafé, y vive en la Calle vulgarmente llamada de la Barretería, y se los entregó diciendole que procurase venderlos y le daría alguna parte del dinero, que de ellos se sacase». Aquesta declaració mostra que ignorava que tals llibres eren prohibits i que és per això que els tenia en un lloc públic i a la vista de tothom. Fins i tot, molts fulls encara es trobaven sense tallar.

El 23 d'octubre de 1799 comparagué davant la Inquisició de Mallorca, havent estat cridat prèviament, Ramon Guiscafrè, fadrí, natural de Ciutat, d'ofici mariner i de vint anys d'edat. Li demanaren si sabia perquè havia estat cridat a declarar davant el tribunal inquisitorial i respongué que devia ser per «haver trahido ahora cosa de veinte y dos días de Barcelona onse tomos, que un frances le llevó á Bordo para que se los comprase ofreciendoselos baratos y asegurandole, que ganaría con ellos mucho, y que efectivamente se los tomó en seis duros, aunque sin saber lo que fuesen por no entender el Frances y aunque tambien se presentó en la Aduana llevandolos baxo del brazo, no les digeron palabra ni los reconocieron y de allí a cosa de quatro días se los dio para vender a un Practicante de Medicina y Cirugia cuyo nombre ignora, y vive en casa del Patron Socias». Afegí que no coneixia el francès que els va vendre, sols sabia que era un mariner que es trobava a bord d'un vaixell mercant de França.

El mateix dia 23 d'octubre es presentà davant l'inquisidor Juan Pascual de Churruca mossèn Joan Barceló, de cinquanta-tres anys d'edat, prevere natural de Porreres i rector de la parròquia de Santa Eulàlia de Ciutat. Comentà que havia demanat la compareixença per informar al tribunal que el rector de Porreres, Antoni Canet, li havia comentat –feia vuit o deu dies– que el porrerenc Macià Mora, practicant de medicina, li havia manifestat que Bernat Fiol havia dit que el tribunal

del Sant Ofici «le havia quitado ciertos libros, no sabe de cierto, si entre ellos expresó el Voltaire aunque se inclina a que sí; pero que dentro quince días bolveria a tenerlos y los guardaria de modo que nadie los encontrase».

En aquesta declaració apareixen nous elements de caràcter religiós, argumentats per part de clergues, que imputaven Bernat Fiol i que perjudicaven la seva defensa. Així, Benet Gelabert, vicari de Porreres, havia assegurat en el seu testimoni que en Fiol «criticava la practica de agonizar a los enfermos, y el exhibirles en dicho acto las imágenes de Niño Señor y Niña Señora como el roziarles con agua bendita, y que se ha avanzado a decir que probará que no hay Purgatorio, y duda si añadió también el Infierno». Més o manco amb les mateixes paraules també s'havia expressat Antoni Mora, igualment vicari de Porreres.

En conseqüència, el 31 d'octubre de 1800 per orde del tribunal del Sant Ofici, s'envià una missiva anunciant una comissió per examinar el rector Canet i els vicaris Gelabert i Mora. El rector va respondre a l'interrogatori que no sabia que cap persona hagués fet o dit «alguna cosa que sea o parezca ser contra nuestra Santa Fe Catolica, Ley Evangelica, que tiene o [...] nuestra Madre la Iglesia Catolica o contra el libre exercicio del Santo Tribunal de la Inquisicion». Digué, però, que havia sentit a dir feia cosa d'un mes a casa de l'apotecari Josep Barceló que havien llevat els llibres a en Fiol i que aquest demanaria llicència per llegir llibres prohibits. El mateix dia també l'apotecari Josep Barceló, casat i de trenta-vuit anys, contestà les preguntes que li feren al respecte. Explicà que Bernat Fiol a la seva "botica" digué que «havia tenido cerca de diez y seis tomos prohibidos entre los quales dixo hay la obra de Voltaire». Sembla que el cònsol francès n'havia portat, a través del port de Sóller, quinze mil exemplars.

També va ser reclamat per declarar Macià Mora, metge de Porreres, casat i de vint-i-sis anys d'edat. A la pregunta de si havia sentit dir a Bernat Fiol que tengués llibres prohibits contestà que a l'apotecaria «le oyo decir que havia tenido libros prohibidos; pero que fueron en su casa, y no hallandole rompieron las puertas de su quarto, y se los llevaron».

Un altre declarant va ser Bernat Servera, metge de Porreres, vidu, de cinquanta-un anys d'edat el qual el 5 de novembre de 1800 va concloure que no sabia que en Fiol hagués parlat de llibres prohibits. El mateix dia, Joan Mora *Garamet*, veí de Porreres, casat i de vint-i-set anys d'edat «señor de mucha hacienda y cuida de ella» digué que a la tertúlia de l'apotecaria havia coincidit amb Bernat Fiol però no recordava cap tema de conversa en particular.

El mateix dia confessà Ramon Sitjar, metge natural i veí de Porreres, fadrí, de vint-i-cinc anys d'edat, que com els anteriors jurà en la forma de vida de dret i prometé dir la veritat i guardar secret. Explicà que no sabia res de la causa per la qual havia estat reclamat. Així mateix va reconèixer que dins l'apotecaria de Josep Barceló, sense recordar qui li ho digué, sabia que Bernat Fiol «havía dicho que no hay Infierno» i que tenia llibres prohibits.

Al dia següent, 6 de novembre, comparegué Miquel Joan Planes, administrador de l'aiguament, casat, natural de Felanitx però resident a Porreres, el qual comptava amb vint-i-nou anys d'edat. Tampoc no sabia per quina causa havia estat reclamat. Sols declarà que sentí a Bernat Fiol parlar de llibres dins l'apotecaria.

Aquest mateix dia 6 també declarà el clergue Francesc Danús, natural i veí de Porreres, de trenta-set anys d'edat. Mossèn Danús només apuntà que sí que havia sentit dir a en Fiol que «no havia lugar destinado para el castigo ni para la gloria».

L'endemà, tocà el torn al vicari Bernat Gelabert, natural de Porreres, de trenta-set anys d'edat. La seva declaració no aportà nova informació.

Continuà Antoni Mora, vicari de la parròquia de Porreres, qui comentà que a casa de Francesc Danús, batle reial, quan ja es trobava malalt i sacramentat, sentí a Bernat Fiol dir que no hi havia purgatori.

El dia 9 el vicari Mora féu memòria i recordà que Bernat Fiol deia que «probaria con razones que no hay Purgatorio» i que «una alma una vez que sale de su cuerpo no padece pena alguna, o no tiene que sentir».

El 6 de desembre de 1800 no s'havia clarificat gaire cosa envers Bernat Fiol i el Sant Ofici considerà que s'havia de nomenar una comissió per examinar amb més detall el rector Canet i el vicari Benet Gelabert. Antoni Evinent, rector de Lluçmajor i qualificador i consultor del Sant Ofici, va ser la persona escollida per escatir el rector i el vicari. Efectivament, així es va fer i ambdós contestaren que sí, que en Fiol havia confessat que tenia llibres i que criticava la pràctica de fer agonitzar els malalts.

D'altra banda, també declarà Joan Barceló, rector de l'església de Santa Eulàlia de Ciutat. A la pregunta per què no l'havia delatat al Sant Tribunal i havia deixat passar tant temps contestà «porque no havia comprendido que en dichas espreciones, en el sentido que quedan referidas, hubiese cosa alguna contra la Fe».

Més o menys en el mateix sentit, i en dates posteriors, a Lluçmajor declararen Antoni Mora, prevere natural i veí de Porreres, de quaranta-set anys d'edat; Francesc Danús, prevere, de trenta-set anys; Domingo Danús, capità retirat del regimient de milícies de Mallorca, de quaranta-cinc anys i Antoni Canet, rector de Porreres.

Gairebé en tots els casos, als declarants, se'ls feien les mateixes preguntes: «si sabe o presume la causa porque ha sido llamado ante los presentes ministros del Santo Oficio», «si sabe o ha oido que alguna persona ha hecho o dicho alguna cosa que sea o parezca ser contra Nuestra Santa Fe Catholica, Ley Evangelica, que tiene y enseña Nuestra Santa Madre Yglesia o contra el recto libre exercicio del Santo Tribunal de la Inquisición» o «si sabe que alguno haya dicho a presencia de otros que cierta persona havia dicho que no hay Infierno».

Els declarants, al final, sempre afegien que havien dit la veritat i que el que explicaven no era per odi ni mala voluntat sinó per descàrrec de la seva consciència. En haver acabat la declaració, es feia lectura d'allò declarat i en comprovar que estava ben escrit passaven a signar.

A Ciutat, el 12 d'agost de 1804, davant el pare Gonyalons, prior dels carmelites calçats i qualificador del Sant Ofici, comparegué Bartomeu Borràs el qual no afegí res més del que ja se sabia.

En els dies següents acudiren diferents persones, com és ara el carmelita fra Joan Amengual; l'estudiant de Medicina de Ciutat, Joan Nicolau i Capó de vint-i-sis anys; Antoni Pau Ripoll; Miquel Jaume de l'Oratori de Sant Felip Neri; el col·legial de l'Hospital General, Gabriel Pons; el secretari de l'ajuntament d'Alaró Miquel Simonet i altres. Entre aquests altres el cuiner Mateu Muntaner, de Ciutat a qui demanaren si «quando el referido Fiol pronunció dichas proposiciones [sobre l'infern] estava en su sano juicio ó si estava tomado del vino û otro licor ó poseido de alguna pasion». Contestà que estava ben clar. També l'interrogaren envers algunes dades personals i digué: «que dicho Fiol es de estatura pequeña, algo delgado, pelo negro».

Més endavant el Tribunal del Sant Ofici considerà que necessitava saber la vida, els costums i el concepte en què era tengut Bernat Fiol. El rector de la parròquia de Sant Nicolau, declarà al respecte que no tenia cap informació al seu abast sobre cosa contrària a la religió.

De tot plegat es féu un extracte de les paraules i els fets de «un sujeto natural de estos reynos de España, facultativo, de edad de 28 años poco más o menos». Es tractava de Bernat Fiol. L'extracte fou remès als qualificadors del Sant Ofici el 30 de setembre de 1806 i les acusacions a en Fiol es basaven en:

1. Haver tengut en el seu poder obres d'autors francesos i, entre elles, de Voltaire.
2. Haver dit que el Sant Ofici les hi havia preses.
3. Haver criticat: el moment d'agonitzar els malalts quan els exhibien imatges de Jesús i la seva Mare; que no hi havia purgatori ni infern, «que esto de Purgatorio es cosa de hacer creer a los niños»; encendre una candela als agonitzants i banyar-los amb aigua beneïda.
4. Haver dit que provaria amb raons que no hi havia purgatori i que les ànimes separades del cos no podien patir cap pena.
5. Haver deixat una carta que parlava contra la religió.
6. Haver dit que no hi havia infern o en tot cas que no hi havia foc.
7. Haver dit que confessar-se era una superstició fomentada per la malícia dels confessors i «seguida por la ignorancia del pueblo, haciendo burla de ello».
8. Havent sabut que un llibre estava prohibit per l'Índex, així i tot el deixà a una altra persona.
9. Haver escrit en una carta «el hombre lo primero que debe apreciar son los bienes de la naturaleza, pues con ellos se procura los medios de existir. El hombre de bien, de talento, y con salud a nada debe sucumbir. El hombre puede recuperar caudales perdidos y todos los caudales no pueden recuperar al hombre. Te veo luchar entre el terror, el dolor y la desesperación pero serenate y tranquilisate amigo mio, no pierdas un instante de vista en tus apuros las luces y recursos que te suministra la Filosofia. Acuérdate que el hombre debil sucumbe a los peligros y contratiempos y que el animoso llega a superarlos todos».

El 3 d'octubre de 1806 l'inquisidor Juan Fernández de Legaria envià a demanar als qualificadors que eren fra Tomàs Espanyol, dominic, i fra Miquel Salvà, franciscà, que van estar d'acord en el que hi havia a l'extracte. Així i tot, puntualitzaren que alguns apartats eren herètics. En concret, a l'apartat 9 digueren que era «anti-evangelico, escandaloso e inductivo al naturalismo». Pel que fa al subjecte consideraren que era sospitós de vehementi. Signaren els qualificadors ja esmentats i fra Mateu Canyelles, mínim, així com Bartomeu Serra i Bennàsser, secretari.

Es va resoldre de tornar a demanar declaració a alguns que ja ho havien fet. La major part no afegiren res en relació a la primera declaració i reafirmaren que no sabien res més. A partir d'aquell moment, en referir-se a en Fiol ja se l'esmenta, clarament, com «el reo».

De bell nou se li llegiren els càrrecs derivats d'allò que se l'acusava i Bernat contestà que no se'n recordava.

Van succeint-se cartes, escrits, còpies i molts altres documents.

A la casa de la Inquisició, el 16 de maig de 1807,⁴ els inquisidors Juan Fernández de Legaria i Marcos Fernández Alonso «haviendo visto estos autos causados en este Santo Oficio contra Don

⁴ Sembla que hi ha un error en les dates a partir d'ací.

Bernardo Fiol, i lo alegado por el Señor Promotor Fiscal, digeron conformes que señalando a este Reo el recinto de esta Ciudad por carcel del qual no pueda salir extramuros con ningún pretexto».

Transcorreguts sis dies, a la mateixa casa de la Inquisició, trobant-se en audiència de matí, l'inquisidor Fernández de Legaria manà que hi acudís Bernat Fiol a qui es notificà l'auto anterior «i prometiò de tener i guardar el recinto de esta ciudad por carcel, i que por su parte no lo quebrantaria i en todo estará a las ordenes del Tribunal», la qual cosa certificà el secretari Pere Josep Campins.

El dia 22 de maig de 1807, va ser cridat a la Inquisició un home del qual fou rebut jurament de forma de vida de dret el qual prometé dir la veritat i guardar secret. Era Rafel Evinent, casat, natural de Bunyola i veí de ciutat, metge, de 80 anys d'edat. Li demanaren si tenia present haver informat a algun inquisidor del Sant Ofici si alguna persona sabia o entenia la llengua francesa pels anys 1798 i 1799. Contestà que feia algun temps l'inquisidor Fernández Alonso ja li ho havia demanat i que en Fiol –com estudiant de Medicina– acudia a la cambra on ell tenia la llibreria «en la que hai varios libros franceses de la facultad de Medicina» i que el dit Fiol donava mostres d'entendre el francès d'aquells llibres i que si no sabia algun terme consultava els diccionaris que tenia a mà.

El dia 25 de maig fou Bernat Fiol qui hagué d'acudir davant la Inquisició. El tornaren a interrogar en relació als llibres i sempre contestava que no sabia res. Només a la pregunta de si a Mallorca es trobava l'obra de Voltaire respongué que a una persona, que no nomenà, n'hi havien portat quinze mil exemplars.

El dia 27 hi tornà. En aquesta ocasió s'hi refereixen com a metge i ja no com a practicant. Altre cop interrogat, contestà que no sabia res. Sols que «ha declamado repetidas veces en ocasiones de visitar moribundos contra la practica de aplicar el cirio ó candela a la boca o narices del mismo para ver i cerciorarse de sí ha muerto o no, porque además de poderle causar malas consecuencias es una prueba mui equívoca para el efecto la aplicación de la vela».

Fiol presentà al tribunal el llibre titulat *L'art de voir dans les Beaux Arts*, traduït de l'italià de Milizia que per encàrrec seu, Agustí Gaza –fill segon del patró Gaza que vivia a la costa d'Ambrós de Montpeller– li dugué, feia cosa d'un mes. En feia entrega per haver-se assabentat que era prohibit. Contestant a la pregunta de si alguna altra persona el tenia, informà que «con motivo de asistir alguna vez a la Academia de Dibujo en la ciudad de Barcelona habia cosa de dos años, oíó â varios profesores i aficionados, cuios nombres ignora, celebrar dicho libro en quanto havia escrito con mucho asierto sobre el modo de conocer la perfeccion de las bellas artes».

El dia 29 del mateix mes i any, continuant l'audiència antecedent, es reafirmà que no sabia res del que li demanaven, excepte algunes coses. Reconeixia haver escrit la carta en què parlà dels recursos que subministra la Filosofia; aquesta anava dirigida al fill major del patró Gaza, Pere Antoni, pel fet d'haver-lo apressat els anglesos i per animar-lo. Una vegada més, li demanaren si quan li requisaren els llibres ell entenia la llengua francesa. La resposta redactada pel secretari diu: «ignorava absolutamente la lengua francesa i se acuerda porque en aquel tiempo se hallava el declarante en casa del patrón Socias, i un clerigo frances que le parece se llamava Domingo venia â dar leccion de lengua francesa â un hijo de la casa llamado Antonio que seria entonces de unos catorce años, i oiendolos quando daba la leccion tiene presente que no entendia nada, i diciendole dicho clerigo frances porque no tomava tambien leccion le contextó el declarante que muchas veces no estaria en casa quando viniese a dar leccion por razon de que

entonces empezava a estudiar la Medicina, i se hallava ocupado en este estudio, y posteriormente empezó el declarante por si solo sin Maestro â leer i traducir el frances con el auxilio del Diccionario i la gramatica, lo que le costava mucho trabajo i enfadado lo dejaba algunas veces en el espacio de mas de dos años, que se dedico â la inteligencia de dicha lengua i habra lo mas de seis años que la lee traduce i entiende corrientemente».

Els membres de la Inquisició no pogueren enviar a demanar el prevere francès Domingo Leyres perquè havia partit a França. Sens dubte, hagués estat de gran interès la informació que hagués pogut aportar.

Aleshores, el 17 de juny, van ser interrogats Antoni Socies i Agustí Gaza. A Antoni Socies, tonsurat i seminarista del Seminari Conciliar, de vint-i-un anys, veí de Ciutat li feren el mateix qüestionari que a tots els altres. Antoni digué que no sabia res del que li requerien. Sols quan li reclamaren si sabia francès contestà: «que habra unos nueve años que el declarante empezo â tomar leccion de lengua francesa con un capellan frances que vivia en el convento del Santi Espiritus de esta ciudad llamado Don Domingo cuio apellido ignora i ha hecho seis años i medio que dexó de tomar leccion, i se le ha olvidado ia lo que aprendió de dicha lengua [...] i solo tiene presente que quando el declarante tomava leccion en su casa, alguna rara vez solia asistir un rato su Maestro de Gramatica llamado Bernardo Fiol que vivia en la misma casa, pero nunca tomo leccion en forma, i solo le vió alguna vez ponerse â leer un par de lineas a ver si iba bien».

El primer dia de juliol de 1807 fou cridada a declarar una dona, Margalida Amorós, casada, veïna de Ciutat, de trenta-set anys. L'inquisidor Marcos Fernández Alonso li féu les mateixes preguntes que a tots els altres precedents. No sabia res, emperò recordà que, mesos enrere, tingué el seu germà Jordi malalt i entre els facultatius que el veieren hi havia Bernat Fiol.

El 3 de juliol testimonià Agustí Gaza, mariner de denou anys, va admetre que no sabia res, ni havia sentit res del que li demanaven. Així i tot, a la pregunta de si sabia o havia sentit que alguna persona, per encàrrec d'altra, havia portat de regnes estrangers a aquesta ciutat un llibre titulat *L'Art de voir dans les beaux arts* traduït de l'italià de Milizia, etc., respongué que «hallandose el declarante en el Puerto de Soller de esta Isla â ultimos de la Quaresma proxima pasada para partir al Puerto de Addes en Francia, recibio una carta de Don Bernado Fiol, Medico, en que le encargava le traxese de Montpellier el libro de que se le pregunta con una nota del titulo de dicho libro puesta en un papelito para su gobierno i poder pedir al librero dicho libro que traxo â esta ciudad, i entregó â dicho Fiol â mitad de la semana de la Resurreccion». Gaza continuà explicant que ignorava que aquest llibre estàs prohibit, mai no l'havia sentit anomenar. Li mostraren però tot i ser el mateix títol no li semblà el que ell portà, perquè aquell estava folrat de pergamí.

El 4 de juliol, altra vegada, declarà Bernat Fiol. Insistiren en què digués la veritat, atès que el que reconegué sobre el llibre no coincidia amb el que havia dit Gaza. Resultà que era el mateix llibre, només li havia canviat l'enquadernació. L'havia deixat llegir a un escultor, Francesc Tomàs, que vivia a la Rambla, i li tornà el folro espenyat.

El 9 de juliol de 1807, a la casa de la Inquisició, al matí, Juan Fernández de Legaria i Marcos Fernández Alonso, havent vist els autos contra Bernat Fiol davant el Sant Ofici i el que havia al·legat el promotor fiscal, digueren conformes: «que sea absuelto *ad cautelam* de las censuras en que ha podido incurrir, haga unos ejercicios espirituales por espacio de quince dias con el Padre Presidente de la Mision, haciendo confesion general al ultimo de ellos, los que repetirá por la Quaresma próxima, i se le impongan penitencias saludables que son confesarse men-

sualmente. Leer todos los domingos por espacio de media hora un libro espiritual por dicho tiempo; i con esto se suspenda por ahora esta causa i antes de executarse se remitan estos Autos por copia a los señores del Consejo como está mandado».

El 20 d'agost de 1807 des del Consejo s'insistia en què «Hagan justicia como lo tienen acordado; con tal que se reprenda, advierta y conmine a este Reo con la seriedad que exígen sus delitos, haciendole entender que el tribunal estará a la mira de sus operaciones, y no le tratara con la benignidad que ahora, en caso de reincidencia: que al Director que se le señale para los Ejercicios, se le instruya de los delitos que contra él resultan, a fin de que le fortifique en la fé, y le aplique las penitencias medicinales oportunas; y que el Reo haga constar haber cumplido con los ejercicios que se le ordenan, por medio de Certificacion del Director, a cuya prudencia se dejará el que confiese o no todos los meses».

El 10 de gener de 1807 comparegué a la Inquisició, prèviament citat, Bernat Fiol i tornà a ser interrogat. En aquesta ocasió li formulen la pregunta de si recorda haver deixat alguna cosa davant algun dels inquisidors o comissaris del Sant Ofici en relació a la religió, bons costums i altres aspectes en relació al Sant Tribunal. En Fiol, fent memòria, contestà que hi havia acudit dues vegades. Una, en ocasió de la mort del capità Baranda per un paper que deixà escrit i l'altra, quan li requisaren uns llibres considerats prohibits.

En cada compareixença davant els inquisidors, tant del metge, com dels altres declarants, signa el secretari.

Entre el 12 i el 15 de gener de 1807 tornaren a prendre declaració a Ramon Guiscafrè, a Bartomeu Borràs, a Antoni Pau Ripoll, al carmelita fra Joan Amengual, al metge Joan Nicolau i Capó, al prevere Miquel Jaume de l'oratori de Sant Felip, al prevere Gabriel Pons colegial de l'Hospital General i a Mateu Mora «todos los quales nada han añadido, quitado ni emendado». I altres.

El 9 de gener de 1907, entre aquests altres, li correspongué tornar a informar a un capellà beneficiat a Santa Eulàlia. Aquest no pogué afegir gaire cosa més ni tampoc confirmar si en Fiol des que tornà de Barcelona havia complit amb el precepte anual de confessió i de comunió. Sí, digué «en el día, dicen que vive en la parroquia de Santa Eulalia en casa de maestro Pablo el Pastelero».

Els inquisidors apostòlics contra l'herètica gravetat i apostasia al regne de Mallorca consideraren que el Sant Ofici necessitava ratificar les declaracions que en el seu dia feren a l'apotecari Josep Barceló (natural de la vila de Binissalem), al metge Macià Mora, a Bernat Cercera, a Joan Mora Coll Garamet, a Miquel Joan Planes (oriünd de Felanitx), al prevere Francesc Danús, al prevere Benet Gelabert, al prevere Antoni Mora i al capità Domingo Danús, tots veïns de Porreres. El 7 de febrer de 1807 comissariaren al rector Josep Llull perquè, davant un capellà (Joan de Mata Mora) que actuà de notari, rebés i examinàs els damunt esmentats i després, els ho remetés a la Inquisició dins un sobre tancat i segellat. Una vegada feta la declaració, no aportaren res de nou, en tot cas el que ja declararen.

Pel que fa a la pregunta sobre les senyes personals d'en Fiol, tothom coincidia que era de mitjana estatura, de color moreno i cara prima.

El 7 de març de 1807 els inquisidors Fernández de Legaria i Fernández Alonso passaren aquests "autos" al promotor fiscal indicant que «habiendo visto las diligencias nuevamente

practicadas en la sumaria recibida contra Bernardo Fiol natural de la villa de Porreras y residente en esta Ciudad, dice, que resultando como resulta que dicho Fiol ha proferido proposiciones contrarias â nuestra Santa Fe, que le hacen sospechoso de veheméntí, y que ha retenido libros prohibidos aun para los que tienen licencia, sin que nada le aproveche la excepción de ignorar el Frances, constando de autos lo contrario, hay meritos suficientes para decretar la prición de este Reo en Carceles medias de este Santo Oficio con embargo de todos sus bienes y que se le den audiencias de Cargos. A V. S. Suplica se sirva estimarlo asi con protesta de acusarle a su tiempo mas en forma pues así es de esta Inquisición de Mallorca. 11 de marzo de 1807».

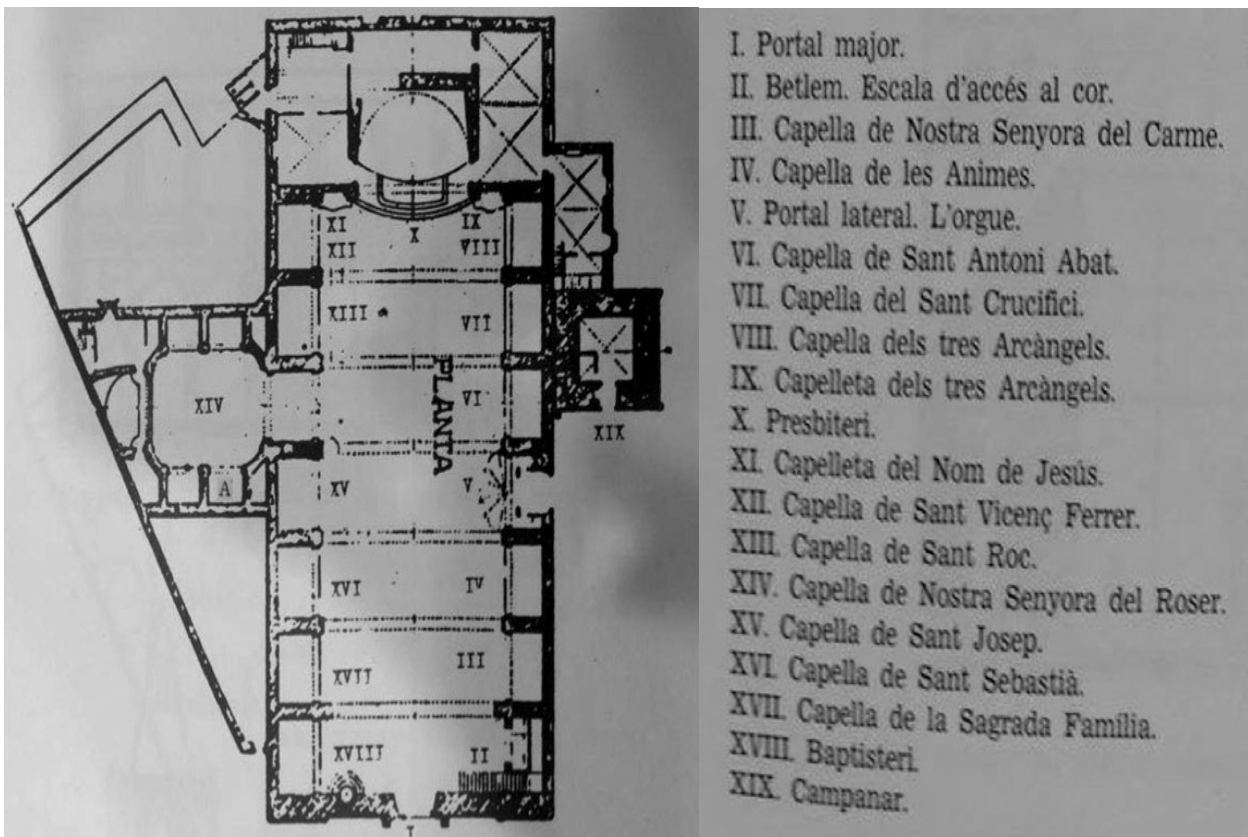
Aquesta fou la sentència. L'expedient s'acaba aquí.

La rajoleria devocional a Porreres. Els panells de l'església parroquial

MARIA DEL MAR LLOMPART MORRO
MARIA DEL MAR MARTÍNEZ SANS

Presentació

Una gran part de les capelles de l'església parroquial del municipi de Porreres es troben decorades amb panells ceràmics. Entre elles en trobem quatre on aquests plafons són de caràcter devocional. Aquestes són: a l'evangeli de l'església, a la capella de la Pietat –a l'interior de la capella del Roser, la cinquena per l'esquerra [XIV]– i a la de sant Roc [XIII] –la sisena. A l'epístola hi trobem la capella de sant Antoni Abat [VI] –la cinquena per la dreta– i la del sant Crist [VII] –la sisena.

Imatge 1 i 2: Planta i identificació de cadascuna de les capelles presents de l'església de Porreres. Fotografia: BARCELÓ CRESPI, Maria (1989). *L'Església Parroquial de Porreres. Notes histórico-artístiques*. Palma: Institut d'Estudis Balearics.

La capella de sant Roc

nes esglésies de Mallorca”. *BSAL*, núm. 42, p. 111-120.

[Dc.]:¹³ Iconogràficament identifiquem la figura central com sant Roc pels atributs que li són propis: la indumentària de peregrí –sargil obert convencionalment sobre les cuixes, una llar-

[D.]:¹ Panell ceràmic. [U.]:² Mur lateral esquerre. [I.]:³ Sant Roc amb els malalts. [M.]:⁴ 21x21 cm; 185x237 cm.⁵ [T.]:⁶ Pintura manual sobre estergit⁷ i fons estannífer⁸ llis. [F.]:⁹ València (ciutat). [Cr.]:¹⁰ Segona meitat del segle XVIII (1760-1780), [E. C.]:¹¹ Brutícia superficial i restes de concrecions adherides, reduït nombre d’esquerdes i petits despreniments de matèria. [B.]:¹² BARCELÓ CRESPI, Maria (1989). *L'Església Parroquial de Porreres. Notes històrico-artístiques*. Palma: Institut d’Estudis Baleàrics, p. 29. GAMUNDÍ SERRA, Cànida; VILARET GONZÁLEZ, Agustina (1986). “Panells de rajoles figuratives a algu-

¹ Denominació: S’indica la tipologia ceràmica que és, en tots els casos analitzats, panell ceràmic.

² Ubicació: Es fa referència al mur al qual s’adossa el plafó dintre de la capella tractada.

³ Iconografia: Identificació iconogràfica.

⁴ Mides: Es donen les mides dels costats de la unitat ceràmica –en cm– i les del taulell al seu complet. En aquestes es podrà incorporar qualsevol mida que es consideri necessària.

⁵ Els plafons que formen conjunt mesuren el mateix; no obstant això, l’aplicació irregular del morter de subjecció provoca que les mides generals d’aquests variïn lleugerament.

⁶ Tècnica: Es fa referència a les tècniques pictòriques utilitzades en la decoració.

⁷ Tècnica decorativa obtinguda per aplicació d’una brotxa o pols de pigment sobre una plantilla de paper o cartó amb les siluetes perforades. Posteriorment, es repassa a pinzell. (CABRERA, Paloma; MAICAS, Rut; PADILLA, Carmen (2002). *Diccionario de materiales cerámicos*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deportes).

⁸ Tècnica d’acabat consistent en un recobriment vitri referit a un esmalt format per sílice amb fundents de plom alcalins i bòrics que contenen estany com a opacificant, aquests elements fan que la mescla presenti un color blanc, heterogeni, brillant i opac. (CABRERA, Paloma; MAICAS, Rut; PADILLA, Carmen (2002). *Diccionario de materiales cerámicos*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deportes).

⁹ Fabricació: S’indica la localitat i, si es coneix, la fàbrica de procedència i/o autor.

¹⁰ Cronologia: En el cas que es tingui constància amb exactitud de la data de fabricació, s’inclourà en aquest apartat. Si no és així, s’establirà un marc cronològic el més limitat possible.

¹¹ Estat de conservació: En aquest apartat consten les deficiències de conservació; brutícia superficial i restes de concrecions adherides, ruptures, esquerdes, erosió del vidriat, pèrdua de fragments o de peces senceres, etc.

¹² Bibliografia: Es dona quan existeixen mencions específiques als panells de rajoles estudiats.

¹³ Descripció: S’analitza el panell ceràmic iconogràficament i estilísticament.

ga capa i, sobre aquesta, una esclavina molt obscura on porta una petxina –símbol del pelegrinatge des de l'Edat Mitjana– i a les mans un bordó.¹⁴ La nafra a la cama, el nimbe que remarca la seva condició de sant i el ca als peus que porta un pa. Sant Roc és considerat l'advocat i protector contra la pesta en els països catòlics per les llegendes sobre el guariment dels empestats i la seva miraculosa curació. Pel que fa a la representació d'aquest sant, cal fer esment a l'anacronisme existent entre la vestimenta del sant i la de la multitud.

L'espai representat en el plafó apareix dividit en dos mitjançant una columna, un exterior on apareix el personatge principal i un espai interior on prima el seu hipotètic sepulcre. A la representació exterior, apareix el sant i una multitud de diferents extractes socials que surt per una de les portes de la murada de la ciutat –dita població no ha pogut ser identificada degut a l'ús d'estereotips arquitectònics que es van repetint al llarg del temps en la producció ceràmica. Aquesta multitud inclou des dels nivells benestants –representats pels tres homes situats a l'esquerra del sant– fins als extractes més baixos, amb les figures de la dreta. A la representació de la dreta hi trobem, dintre d'un edifici d'aire classicista, un sepulcre de marbre obert i buit observat per un personatge solitari. Aquest és, possiblement, l'element més enigmàtic del panell pel fet de trobar-se buit; això ens fa pensar que es tracta de la sepultura de sant Roc. De fet, el lloc de la seva mort, així com on reposen les seves restes, està ple de controvèrsies i d'incògnites.¹⁵

Un detall important a l'hora d'establir la cronologia és la indumentària que porta l'alta classe social, pròpia del segle XVIII. Els homes¹⁶ porten una jupa, de la qual tan sols es tancaven uns pocs botons per deixar entreveure els punys i el coll de la camisa –també portaven una cinta negra fermada al coll– i, a sobre, una casaca –abric sense coll cenyit al cos lleugerament acampanat a l'altura del maluc i obert a la part posterior des de la cintura– amb grans punys i butxaques decorades amb botonades. D'altra banda, portaven calçons fins als genolls on s'ajuntaven amb unes mitges de seda blanques i mocassins amb sivella. En el segle XVIII els homes portaven perruques, les que apareixen al plafó de Porreres són les conegudes com a *Ramillies* –emprades a Anglaterra i que prenen el seu nom de la victòria de Marlborough de 1706– que

¹⁴ Bastó alt del qual se servien els peregrins en els seus viatges pedestres. A les representacions de sant Roc, del bordó apareixen penjant dues carabasses com a contenidors de l'aigua necessària per dur a terme el pelegrinatge. En aquest plafó de Porreres no apareixen les carabasses, tot i que sí que hi apareixen a les representacions de l'altre taulell dedicat al sant.

¹⁵ La controvèrsia ve donada pel fet d'haver-hi tres ciutats que es reivindiquen com a lloc de mort i enterrament de sant Roc. Aquestes ciutats són les italianes de Voghera i d'Angera i, d'altra banda, Montpellier.

¹⁶ L'única figura femenina representada porta un gipó, a sobre d'aquest, un mocador que amaga l'escot i al cap, una còfia.

porten corrós sobre les orelles i el cabell recollit en una cua amb un llaç negre. Cal remarcar que una de les peces de roba representades ens ajuda a delimitar la cronologia, dita peça és la jupa que es popularitza a partir de la dècada de 1760.

Quant a l'anàlisi estilística, cal fer esment en primer lloc a la policromia emprada –pròpia de la segona meitat del segle XVIII i, més concretament, del darrer terç d'aquest segle–, basada en l'ús del color blau cobalt, verd maragda, verd oliva, groc, marró ataronjat, marró obscur i morat molt obscur. Les superfícies de color apareixen delimitades per una línia molt fina i homogènia de negre manganès, la qual és característica de la decoració rajolera valenciana. Pel que fa a les carnacions, aquestes es coloren amb marró. Els celatges ofereixen un gran protagonisme al blanc de la base estannífera, trets cromàtics propis de l'època i de la limitació cromàtica valenciana de la segona meitat del segle XVIII. Una altra característica de les representacions figuratives d'aquest moment és el tractament dels ulls, anomenats de mussol pel Doctor I. V. Pérez Guillén fent referència a uns ulls molt oberts i rodons, amb ombra inferior i pupil·les molt marcades. D'altra banda, tot i la simplicitat representativa –desproporció entre la figuració i l'arquitectura–, cal remarcar l'interès per part del pintor ceramista per tal de donar profunditat i contrast lumínic a la representació: la concepció de l'espai es realitza a partir d'una línia d'horitzó elevada que permet l'acumulació figurativa en altura, també trobem l'intent de crear un joc de llums i ombres a través de l'ús d'un pigment aplicat d'una forma més densa o més diluïda o, en algunes ocasions, a través del canvi de color. Altres trets a remarcar són el detallisme i la minuciositat de la representació que es pot veure en el tractament del marbre de la tomba i dels pòdiums de les columnes i, especialment, en les draperies i els complements dels personatges d'elevada classe social –botonades i traus.

D'altra banda, s'ha d'esmentar el tipus de marc elegit. Aquests permeten, en molts casos, establir una procedència i una aproximació cronològica bastant fiable de l'obra estudiada, perquè generalment es poden establir famílies o grups que es van donant cronològicament en una zona. Ara bé, és cert que es poden donar imbricacions, simultaneïtats i anacronismes i, per aquest fet, s'han de tenir en compte altres dades que es puguin manejar de l'obra ceràmica. El tipus de marc que trobem als dos panells dedicats a sant Roc: una motllura de rocalla asimètrica, es dona entre 1750 i 1780 a València; no obstant això, té el seu període de màxim esplendor a les dècades del 70 i 80 del segle XVIII, quan aquestes es combinen amb garlandes florals amb fruits, cortinatges adomassats, àngels, atuells daurats amb rams de flors, etc. Tal és el cas dels plafons de Porreres.

Finalment, cal fer esment a la utilització de gravats com a model per a les composicions pictòriques. Tot i que l'ús de repertoris aliens a la pintura ceràmica –com el gravat, la pintura de cavallet i l'escultura– era un fet bastant comú dintre de la producció rajolera, no és fàcil determinar exactament quins foren els models emprats en cada una de les peces ceràmiques. Primerament, per la major o menor fidelitat al model utilitzat ja que, segons els períodes, els ceramistes es permetien tot tipus de llicències: versions simplificades, la utilització de diversos models, etc. I també, les variacions que comporta la translació d'un llenguatge artístic a un altre. Ara bé, en termes generals, es pot dir que a partir de la darrera dècada del segle XVIII s'accentuà la fidelitat al

model d'una certa complicació en obres excepcionals d'encàrrec. Pel que fa al cas que ens pertoca, no hem pogut localitzar el model o models emprats; no obstant això, podem trobar certes semblances amb l'obra de Poussin *La Peste de Azoth*. Tot i que a simple vista no semblen tenir cap vinculació, hi ha quatre personatges que presenten posats similars: la figura masculina i el nin que l'acompanya –situats davant una columna–, el personatge d'espatlles i l'home del fons amb la mà aixecada i que mira cap al costat contrari.

[D.]: Panell ceràmic. **[U.]:** Mur lateral dret. **[I.]:** Processó en honor a sant Roc. **[M.]:** 21x21 cm; 184x239 cm. **[T.]:** Pintura manual sobre estergit i fons estannífer llis. **[F.]:** València (ciutat). **[Cr.]:** Segona meitat del segle XVIII (1760-1780). **[E. C.]:** Brutícia superficial i restes de concrecions adherides, reduït nombre d'esquerdes i pèrdua de fragments de les rajoles. **[B.]:** BARCELÓ CRESPI, Maria (1989). *L'Església Parroquial de Porreres. Notes històrico-artístiques*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, p. 29. GAMUNDÍ SERRA, Cànida; VILARET GONZÁLEZ, Agustina (1986). "Panells de rajoles figu-

ratives a algunes esglésies de Mallorca". *BSAL*, núm. 42, p. 111-120.

[Dc.]: Iconogràficament podem observar una processó dedicada a sant Roc, d'aquí el pas i l'estendard dedicats al sant. Aquesta apareix encapçalada per un sacerdot –que porta la Creu de guia– i un escolà als quals segueixen els confreres que custodien l'estendard i que vesteixen de civil,¹⁷ seguit dels portants del pas –qui per la seva tonsura identifiquem com a monjos– i finalment, tanquen la comitiva el majordom de la confraria i dos diaques.

D'altra banda, en primer pla podem contemplar tres malats, alguns dels quals sol·liciten la seva curació. D'entre ells, cal destacar el malalt central que té el cos ple de nafres, la qual cosa ens permet pensar que pateix un brot de lepra o pesta.

Finalment, al fons es pot veure un paisatge arquitectònic on destaca de manera especial un interior cobert per una volta amb un òcul on s'han reunit un cardenal i quatre bisbes. Aquesta reunió es podria tractar d'un sínode, una assemblea de bisbes –de caràcter consultiu– amb capacitat de definir dogmes i legislar.

Quant a l'anàlisi estilística, es repeteixen els trets esmentats al panell dedicat a sant Roc amb els malats: la mateixa policromia i línia de perfilat, el tractament acumulatiu en altura que provoca errades de proporció –com els personatges en primer terme respecte dels que participen

¹⁷ Cal matisar que els confreres que vesteixen de civil porten una espasa. Aquesta es pot identificar com una *Smallsword*, que en els segles XVII i XVIII fou un accessori essencial en les vestimentes d'homes rics i oficials militars a Europa i al Nou Món.

activament en la processó–, el detallisme evident en el tractament minuciós dels elements tèxtils adomassats, com el de l'estendard i el de les vestimentes d'alguns membres de l'església, etc.

[O.]:¹⁸ La primera dada referent a la devoció a sant Roc de Porreres es remunta a l'any 1533 quan es té documentada l'existència d'una confraria dedicada a aquest sant a l'església primitiva. La devoció es perllongà amb la construcció d'una capella tant a la segona església parroquial –a mitjan segle XVI– com a l'actual. També se sap que a mitjan segle XVI arribaren les relíquies que des de llavors presideixen les Festes Patronals.

L'any 1652 una terrible epidèmia assolà l'illa i que causà la mort d'un terç de la població. Quan l'epidèmia arribà al poble de Porreres, amb la mort de la senyora Catalina Mercadal Pastor, els porrerencs pregaren fervorosament al sant per tal d'evitar més defuncions al municipi per aquesta causa. Dit acte donà els seus fruits, ja que no es produïren més morts epidèmiques al poble. Aquest miracle es repetí novament en el 1750, quan una epidèmia de febres contagioses assolà l'illa. En aquesta ocasió, els porrerencs es comprometeren a celebrar una festa d'agraïment a sant Roc si de nou els alliberava de l'epidèmia. Aquest darrer esdeveniment ens permet pensar que l'encàrrec dels panells ceràmics dedicats a sant Roc –datats en aquest article entre 1760 i 1780– es dugués a terme com a graïment per la intercessió del sant.

La capella de la pietat

La capella de la Pietat conté dos panells, els quals aglutinen dos episodis de la vida de santa Clàudia. El ritme de lectura lògic de les escenes suposa l'alternança dels panells, és per això –i per no confondre el lector– que seguirem l'ordre de lectura i no explicarem primer tot el plafó esquerre i després el de la dreta com hem fet a la capella de sant Roc. Cal matisar que la distribució de les escenes que trobem als plafons poden tenir dues línies de lectura. D'una banda, la conformada per santa Clàudia davant el tribunal, a la presó, la decapitació i la troballa de les seves restes; la qual seguirem en aquest estudi perquè considerem que el ritme d'alternança entre les escenes i els plafons resulta més adient.¹⁹ D'altra banda, la que segueix l'ordre de santa Clàudia a la presó, davant el tribunal, decapitada i la troballa del cos. La confusió a l'hora de la lectura radica en què la santa podia o no haver estat empresonada abans de ser processada.

[D.]: Panell ceràmic. **[U.]:** Mur lateral esquerre. **[L.]:** Santa Clàudia davant el tribunal. **[M.]:** 21x21 cm; 100x226 cm; escena amb marc: 82x66 cm. **[T.]:** Pintura manual

¹⁸ Observacions: En aquest apartat es fa referència a qualsevol informació que es consideri rellevant i que no es pugui incloure en cap altra part.

¹⁹ Amb aquesta línia de lectura anirem alternant del taulell esquerre al dret, després tornarem novament a l'esquerre i, per acabar, novament al dret.

sobre estergit i fons estannífer llis; raspats, i trepa²⁰ per a les retolacions. **[F.]**: València (ciutat). **[Cr.]**: Segle XIX (1825-1860 ca). **[E. C.]**: Brutícia superficial i restes de concrecions adherides.

[Dc.]: L'escena representa santa Clàudia davant el tribunal. En aquesta cas, la santa apareix lligada de mans i és conduïda per dos guàrdies i un botxí davant el jutge. La identificació de santa Clàudia ve donada per la inscripció de la cartel·la, però cal matisar que existeixen quatre santes amb aquest nom.²¹ Si descartam aquelles de les quals coneixem la forma de martiri i de mort, podem arribar a la conclusió de trobar-nos davant santa Clàudia de Roma. Aquesta santa és tradicionalment considerada màrtir, tot i que es desconeix la seva forma de martiri i de mort. És per aquest motiu que apareix decapitada, ja que aquest tipus de martiri generalment és associat a aquells màrtirs dels quals no coneixem la causa de la mort. A més, se sap que el Cardenal Despuig portà les relíquies d'aquesta santa a Porreres després d'un viatge a Roma,²² fet que ens remarcaria aquesta identificació.

Respecte a la resta de personatges, el guàrdia de l'esquerra –que du la corda que lliga les mans de la santa– vesteix una *gàlea*²³ i una túnica curta sota la *lorica segmentata*²⁴ amb espatlleta amb cap de lleó; calça unes *campagi*.²⁵ D'altra banda, el botxí que du la segona corda que ferma el cos de la santa, porta una túnica curta de màniga llarga amb el mateix tipus de calçat que el guàrdia. El segon soldat, que tanca la composició horitzontal del plafó, apareix amb una *gàlea* coronada per un plomatge verd i vermell, un *paludamentum*²⁶ i una llança. Finalment, la santa vesteix una túnica verda i llarga fins als peus amb una sobrepellís blanc decorat de groc que s'assimila a la indumentària que porta l'escultura del cos de santa Clàudia als peus de l'altar de la capella.

A un segon pla, hi apareix el jutge assegut damunt una trona dalt d'una construcció amb quatre esglaons. Vesteix una túnica grisa amb toga groga, calça unes *solaeae*²⁷ i sosté un bastó o ceptre. L'estructura on descansa el jutge apareix coberta o envoltada per una draperia blava ricament elaborada, la qual delimita amb una columna.

²⁰ Làmina de zinc, cartó, etc., rígida, perforada adequadament, que s'empra per a fer marques de pintura en una superfície.

²¹ Santa Clàudia d'Amisus, que va ser assotada, se li esgarrà la pell amb pintes de ferro i sofrí l'amputació dels pits. Finalment va ser penjada pels peus i cremada lentament. Santa Clàudia d'Ancyra, que fou despullada i llançada a un riu amb pedres al coll perquè morís ofegada. Santa Clàudia Pròcula, que fou la dona de Pilat i que es convertí al cristianisme, d'ella no es tenen notícies que patís martiri. I per finalitzar, santa Clàudia de Roma. Aquestes són les santes més importants que comparteixen aquest nom, no obstant això, s'ha de tenir en compte l'existència d'altres santes amb aquest nom i que formen part de la religiositat més de tipus provincial.

²² L'any 1672 el Papa Clement X regulà les formalitats per a l'extracció de les relíquies dels sants dels cementiris sagrats. A partir d'aquesta data ningú no podia remoure unes relíquies sense el permís del cardenal vicari. A més, les principals relíquies d'un sant –cap, cames, braços i les parts per les quals sofriren martiri– només podien ser exposades a esglésies i tan sols cedides a prínceps i altres prelats.

²³ Tipus de casc militar romà emprat per les legions durant l'Imperi. Aquest es caracteritza per protegir les galtes i el clatell.

²⁴ També *lorica laminata*. Armadura romana durant l'Imperi composta per diverses plaques horitzontals de metall.

²⁵ Botins flexibles i còmodes que deixaven els dits al descobert i eren utilitzats pels oficials romans.

²⁶ Capa que empraven generalment els comandants, tot i que ocasionalment també la podien utilitzar els legionaris.

²⁷ Sandàlia romana que es fermava al turmell. En aquest cas el corretjam envolta tot el panxell. Cal destacar que a l'escena següent el jutge calça unes *campagi*, el mateix tipus de calçat que porten els legionaris i el botxí.

Finalment, al fons de la composició, sobre un turó, hi podem observar un paisatge urbà representat de manera esquemàtica. Cal esmentar el raig de llum celestial que apareix de l'angle superior dret i que sembla que il·lumina la santa.

Quant a l'anàlisi estilística, aquesta resulta totalment essencial per poder dur a terme una aproximació cronològica d'aquests panells. En primer lloc s'ha d'esmentar el perfilat parcial de la representació, és a dir, la forta presència del perfilat de manganès que hi havia en els plafons ceràmics valencians anteriors al segle XIX va perdent presència durant aquest segle. Entre 1800 i 1825 el perfilat comença a esvair-se, però tan sols a les representacions vegetals del fons. A partir d'aquest moment, aquest fet es va estendre paulatinament a la resta de la composició, equilibrant el protagonisme entre dibuix i color. En segon lloc, cal tenir en compte que s'empra la tècnica del raspat per crear lluentors, un procediment no utilitzat abans del segle XIX. D'altra banda, l'ús de pigments com el gris o el vermell no s'empraren fins entrat aquest segle mencionat. Tot això situa la fabricació dels plafons de santa Clàudia després de 1825 i no més enllà de 1860.

També hem de tenir en compte que la complexitat de les composicions, amb l'intent d'esforç de l'esglaonada –tot i que no es resol bé–, la representació de les textures dels tèxtils i algunes incorreccions en l'ús de la trepa ens remarquen aquesta acotació cronològica.

Finalment, el tipus de marc emprat no resulta determinant a l'hora de fixar una datació, ja que l'orla que emmarca les escenes té com a motiu principal la rocalla, un element decoratiu totalment obsolet al segle XIX i per tant, anacrònic.

[D.]: Panell ceràmic. **[U.]:** Mur lateral dret. **[I.]:** Santa Clàudia a la presó. **[M.]:** 21x21 cm; 100x226 cm; escena amb marc: 82x66 cm. **[T.]:** Pintura manual sobre estergit i fons estannífer llis; raspats, trepa per a les retolacions. **[F.]:** València (ciutat). **[Cr.]:** Segle XIX (1825-1860 ca). **[E. C.]:** Brutícia superficial i restes de concrecions adherides.

[Dc.]: L'escena representa la santa a la presó custodiada per dos legionaris. L'element que s'ha de destacar és el joc de raigs de llum de la composició, format per aquell que sorgeix de la llàntia penjada al sostre de la cel·la i, per un altre el qual és de caràcter diví pel fet de no tenir un focus d'origen natural. Ambdós convergeixen al cap de la santa emfatitzant el seu protagonisme i la seva vinculació amb el món celestial.

Un element discordant a una escena d'interior és la presència –en primeríssim terme– d'un fragment de terra que es va repetint a totes les escenes d'aquests panells. Aquesta representació podria ser un tret distintiu de l'autor d'aquests plafons, ja que no és coherent a una representació d'un interior arquitectònic. De fet, es coneixen pintors ceramistes²⁸ que tenen aques-

²⁸ Un dels pintors ceramistes més coneguts i que utilitzà aquest recurs pictòric fou Josep Sanchis Cambra (actiu 1804-1845).

ta característica com a element identificador, però la resta de trets estilístics no enllacen els plafons analitzats amb aquests.

Estilísticament el lector es pot remetre al comentari realitzat per a la primera escena dedicada a la santa, ja que els trets es van repetint.

[D.]: Panell ceràmic. **[U.]:** Mur lateral esquerre. **[I.]:** Decapitació de santa Clàudia. **[M.]:** 21x21 cm; 100x228 cm; escena amb marc: 84x126 cm. **[T.]:** Pintura manual sobre estergit i fons estannífer llis; raspats, trepa per a les retolacions. **[F.]:** València (ciutat). **[Cr.]:** Segle XIX (1825-1860 ca). **[E. C.]:** Brutícia superficial i restes de concrecions adherides, gran quantitat d'esquerdes, pèrdua de fragments de les rajoles i aplicació de substàncies líquides alienes a l'obra original.

[Dc.]: L'escena representa la decapitació de la santa, a la qual es mantenen nombrosos elements similars a les escenes anteriors. L'episodi s'ubica al fòrum identificat per la presència d'una escultura de Júpiter –reconegut per la corona de lloret i el ceptre que porta a les mans, així com per l'àguila als peus, tot i que aquest darrer es tracta d'una identificació dubtosa per la falta de detall i de perícia de l'artista– i per la presència d'un edifici rematat per un frontó, el qual podria correspondre a un temple pagà.

Uns altres elements que s'han de destacar són les eines de tortura que apareixen en un primeríssim pla. Es tracta d'una roda dentada,²⁹ unes tenalles, una pinta de ferro i una fusta.

Finalment, hem de remarcar les sigles SPQR que apareixen a l'escut del guardià de la dreta, les quals signifiquen *Senatus Populusque Romanus* (Senat i Poble de Roma).

²⁹ La roda dentada és l'atribut més característic de santa Catalina d'Alexandria.

Estilísticament el lector es pot remetre al comentari realitzat per a la primera escena dedicada a la santa, ja que els trets es van repetint.

[D.]: Panell ceràmic. **[U.]:** Mur lateral dret. **[I.]:** Descobriment de les restes de la santa. **[M.]:** 21x21 cm; 100x228 cm; escena amb marc: 85,5x125 cm. **[T.]:** Pintura manual sobre estergit i fons estannífer llis; raspats, trepa per a les retolacions. **[F.]:** València (ciutat). **[Cr.]:** Segle XIX (1825-1860 ca). **[E. C.]:** Brutícia superficial i restes de concrecions adherides, gran quantitat d'esquerdes, pèdua de fragments de les rajoles i aplicació de substàncies líquides alienes a l'obra original.

[Dc.]: L'escena representa el descobriment de les restes de la santa a època contemporània. A l'escena trobem tres grups representats, en el primer –començant per l'esquerra– se'ns mostren dos personatges laics, vestits amb robes civils blanques i faixa vermella. Aquests són els que han obert la tomba on reposen les restes mortals de santa Clàudia, qui descansa dins el que pareix un nínxol cobert de volta de canó o de quart d'esfera, aquesta representa el segon grup. A la part dreta hi trobem reunits un escolà, dos canonges i un cardenal que observen amb atenció la troballa.

Finalment, cal esmentar la presència sota els personatges laics d'un llibre amb la inscripció *Claudia in pace* (Crismó)³⁰ *perit gladio in Juliant Apostatae persecutione vixit ann XXXV mes XI* (Crismó), la qual significaria «Clàudia en pau morí per l'espasa durant la persecució de Julià l'Apòstata any 35 mes 11».

Estilísticament el lector es pot remetre al comentari realitzat per a la primera escena dedicada a la santa, ja que els trets es van repetint.

³⁰ Monograma del nom de Crist format per l'enllaçament de les dues primeres lletres del mot grec KHRISTÓS.

[O.]: Pel que fa a l'ús de gravats com a model per a les representacions citades, en aquest cas tampoc s'han pogut localitzar els gravats concrets que s'utilitzaren per aquestes composicions. No obstant això, la presència d'una roda dentada a l'escena de la decapitació, un estri propi de la tortura de santa Catalina d'Alexandria, ens permet pensar que el pintor ceramista tal vegada utilitzà com a model alguns gravats d'aquesta santa. D'altra banda, les semblances compositives de l'escena de santa Clàudia davant del tribunal amb el processament de Jesús pot tenir una vinculació pel que fa als models emprats. L'ús de gravats de devoció diferents de la representació prevista no és un fet estrany dintre de la pintura ceràmica. A més, aquest fet ens remarca l'escassa devoció a aquesta santa i la dificultat interpretativa que hem tingut en aquest estudi.

La capella de sant Antoni Abat

[D.]: Panell ceràmic. **[U.]:** Mur lateral esquerre. **[I.]:** Temptacions de sant Antoni i el sant beneint els animals. **[M.]:** 21x21 cm; 180x242 cm. **[T.]:** Pintura manual sobre estergit i fons estanífer llis; raspats, esponja per a les carnacions i trepa pel marc. **[F.]:** València (ciutat), fàbrica de Rafael González Valls o fàbrica de José Montserrat, pintor Miquel Mollà. **[Cr.]:** Darrers anys de la dècada de 1850-1880. **[E. C.]:** Brutícia superficial i restes de concrecions adherides.

[Dc.]: Iconogràficament identifiquem la figura principal com sant Antoni per l'hàbit conformat per una túnica blanca, la cogulla amb caputxa marró, l'escapulari blau amb creu llatina,³¹ la trugeta que l'acompanya i els diferents episodis de la seva vida. La primera escena –situada a la dreta– mostra el sant beneint un grup d'animals domèstics. Entre aquests podem observar una trugeta amb els seus porcells, la qual l'acompanyarà a partir d'aquest moment com a element identificador, tot i que no apareixerà a totes les representacions de la seva vida.³² Una de les curiositats de la representació és que el sant no porta un dels atributs que li és propi: la campaneta penjada al

³¹ Generalment la creu associada a sant Antoni Abat és la creu de Tau però per raons desconegudes en aquestes representacions hi apareix una creu llatina.

³² Segons algunes llegendes el sant va curar la ceguera dels porcells d'una trugeta de senglar i a partir d'aquell moment, l'animal no es va separar del seu costat. Unes altres explicacions per l'atribut del porc serien o bé que el saïm era la base per l'ungüent que sant Antoni utilitzava per a la curació de les malalties de la pell o bé és la representació de la superació de les temptacions i dels desitjos terrenals. Però també hem de tenir en consideració que l'Orde dels Hospitalaris –orde que sant Antoni va fundar– deixava porcs amollats pels pobles perquè la seva carn fos aliment pels pobres i pels malalts.

coll. No obstant això, l'ase que apareix al panell en porta una, fet que ens permet considerar-lo com la muntura del sant. S'ha de matisar que l'entorn paisatgístic ple de palmeres –que trobem novament a l'altre panell de la capella– ens remet a Egipte, regió on passà la seva vida consagrada a Déu i a la curació de les malalties de la pell. D'altra banda, a la segona escena –situada a l'esquerra– hi trobem el càstig físic a què fou sotmès el sant per rebutjar les temptacions del Diable.

Quant a l'anàlisi estilística, cal fer esment, en primer lloc, a la riquesa cromàtica del plafó: la paleta emprada és molt variada i a més, summament dominada pel pintor ceramista que mostra una gran perícia en el tractament lumínic. El joc de llums i d'ombres, així com la gradació tonal és un recurs fonamental en la concepció de la decoració ceràmica. Pel que fa al dibuix, aquest segueix tenint una gran presència en aquesta creació, però aquest es fon de tal manera amb la policromia que fa que la pintura ceràmica s'apropi fermament a la pintura de cavallet. No obstant això, hi trobem alguns elements que fallen, com les carnacions del costellam d'una de les figures monstruoses. Altres trets d'aquest plafó són els que ens permeten atribuir-lo al pintor ceramista Miquel Mollà: el tractament del fons ratllat o de la túnica de sant Antoni, la concepció de l'espai a partir de petites elevacions separades per una línia d'herbatges, així com una vegetació pintada minuciosament –la qual va perdent definició als plans llunyans. A més, a les seves obres es dona un cert amanerament dels personatges, unes mans representades estilitzadament i un tractament minucios, pacient i segur de cada un dels elements.

Cal matisar que tal atribució s'ha pogut fer a través d'una anàlisi comparativa entre els dos panells de Porreres i els signats d'*Apol·lo i Màrsies* del Museu Nacional de Ceràmica González Martí de València i *La carrera de Cavalls* i el *Ball davant la taverna* del Victoria and Albert Museum. A més, s'han tingut en compte les atribucions realitzades a aquest pintor per part de Josep Lluís Cebrián Molina i Beatriu Navarro Buenaventura.³³

A continuació, farem referència al marc el qual es concep en forma de bossell d'un verdós ombrejat i decorat a trepa amb ous i puntes. Aquest tipus d'orla –realitzada a trepa– forma part d'una de les famílies més prolífiques i millor delimitades cronològicament per la seva homogeneïtat tècnica. És un tipus que es dona a la producció rajolera de la ciutat de València entre els anys 1860 i 1880.

Detall del celatge ratllat i comparativa del ratllat de la túnica de sant Antoni Abat de Porreres i de la del panell de sant Pasqual Bailón a Vinarós.

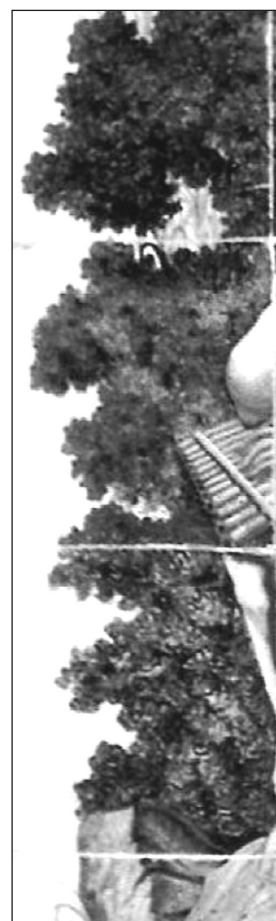
³³ CEBRIÁN MOLINA, Josep Lluís; NAVARRO BUENAVENTURA, Beatriu (2012). “Els plafons devocionals de M. Mollà i Manuel Garcés a Jesús Pobre”. *AGUITS*, núm. 31, p. 131-147.

Separació dels plans a través
d'herbatges al plafó de Porrers i al
panell de sant Antoni Abat a Vinaròs.

Minuciositat en el tractament de la
vegetació del panell d'Apol·lo i
Màrsies al Museu Nacional de
Ceràmica González Martí.

Finalment, destacarem el tractament dels dimonis que, pel detallisme, l'expressió corporal i la individualització de cadascun d'ells ens indicaria la possibilitat de l'ús de diversos models que serviren d'inspiració per al plafó de Porreres. Tot i no haver localitzat els gravats que serviren com a font, els trets d'aquestes figures dirigeixen la nostra atenció cap a la pintura del segle XVI amb autors com Pieter Brueghel, Jacques Callot o El Bosco.

[D.]: Panell ceràmic. **[U.]:** Mur lateral dret. **[I.]:** Sant Antoni visitant sant Pau i mort de sant Pau. **[M.]:** 21x21 cm; 177x241 cm. **[T.]:** Pintura manual sobre estergit i fons estannífer llis; raspats; esponja per a les carnacions; trepa pel marc. **[F.]:** València (ciutat), fàbrica de Rafael González Valls o fàbrica de José Montserrat, pintor Miquel Mollà. **[Cr.]:** Anys finals de la dècada de 1850-1880, **[E. C.]:** Brutícia superficial i restes de concrecions adherides.

[Dc.]: Iconogràficament identifiquem dos sants, sant Antoni –per l'hàbit i la campaneta– i sant Pau de Tebes –pel corb el qual li porta aliment, la indumentària³⁴ i per la pròpia presència de sant Antoni. A la dreta del panell trobem ambdós sants mantenint una conversa a l'interior de la cova on residia l'ermità sant Pau. El moment representat és aquell en què arriba un corb portant aliment pels sants. La segona escena –a l'esquerra– mostra la mort i l'enterrament de sant Pau per part de sant Antoni³⁵ i dos lleons.³⁶ L'enterrament per part dels lleons és un altre dels fets que serveix per identificar a la figura de sant Pau de Tebes. Cal destacar que en aquesta segona escena, la figura de sant Antoni no presenta cap element identificador però la mateixa iconografia de la mort i enterrament de sant Pau ens remet a aquest sant.

Estilísticament el lector es pot remetre al comentari realitzat per la primera escena dedicada al sant, ja que els trets es van repetint.

³⁴ Aquest sant tradicionalment vesteix una túnica confeccionada amb fulles de palmera o amb una pell de camell, ambdós propis dels eremites. Hem de recordar que els primers ermitans es donaren a Egipte o als deserts, llocs on les palmeres i els camells són part de l'entorn. La palmera –i més els dàtils– eren un dels aliments habituals dels eremites i la pell del camell era el material a partir del qual es confeccionaven les vestimentes. Sant Joan Baptista, el primer que va residir al desert per predicar, ho conta així.

³⁵ És per això que sant Antoni també és el patró dels enterraments.

³⁶ Els lleons són vists com animals solitaris que habiten els deserts, és per aquesta raó que moltes vegades són animals associats als eremites.

[O.]: La informació disponible entorn al pintor ceramista Miquel Mollà és més aviat escassa. La primera referència es pot extreure del diari *La Ilustración, periódico universal* del 17 de gener de 1852, en el qual es fa esment a la rajoleria espanyola que era present a l'Exposició Universal de Londres³⁷ (1851). Dintre d'aquesta col·lecció s'hi trobaven dos panells signats per M. Mollà, els quals es conserven actualment en el Victoria and Albert Museum. Partint d'aquí, sabem que un dels empresaris rajolers d'Espanya que participà a la *Great Exhibition* fou el fabricant Rafael González Valls³⁸ i que per tant Mollà –molt probablement– treballava a les seves fàbriques.³⁹ Aquest fet situa la producció rajolera de Rafael González al capdavant de la indústria rajolera del segle XIX i a Miquel Mollà com a un dels grans pintors ceramistes del moment.⁴⁰

La següent referència és gairebé coetània i ens l'ofereix Valls David⁴¹ a final del segle XIX quan l'esmenta junt amb Pasqual Rosselló i Francesc Dasí com un dels pintors contemporanis –de la segona meitat del segle–, encara que remarca que Dasí és més reeixit. González Martí recull la dada anterior i també el cita quan anomena els pintors ceramistes del segle XIX.

Pel que fa a la cronologia de la seva obra, a més de la dada que ens proporciona la *Great Exhibition*, coneixem un plafó desaparegut de Xelva on es veu l'edifici del convent franciscà i la inscripció *A Expensas de la 3a Orden de Penitencia De Nuestro Padre Sn Francisco Año 1855*. Altres obres datades són l'exvot de la nina Francisca del santuari del castell de Cullera de 1857, la Trinitat del carrer de Dalt a Vilafranca de 1860, el Santíssim de la placeta del Santíssim d'Alaquàs de 1861, la placa commemorativa amb sant Sebastià de la Vilavella de 1863, la Sagrada Família del carrer de sant Josep de Torrent de 1864 o santa Rosa de Lima del carrer del seu nom a Agullent de 1865. Així mateix, Segura Estevan ens informa que al Vilar de l'Arquebisbe, el plafó de sant Pasqual Bailón, de propietat pública i atribuït a Mollà, fou col·locat pels veïns del carrer el 1874. Una altra dada de Mollà ens la proporciona González Martí a propòsit del plafó de *La collita de les olives* del Museu de Ceràmica de València, que també se li atribueix. Ens indica que és de la fàbrica que Josep Montserrat tenia al carrer de Guillem de Castro.⁴²

Així doncs, fins ara són poques les notícies que ens han arribat, però almenys podem situar-lo treballant en dues fàbriques i proporcionar una cronologia segura a l'extensa producció d'aquest pintor (1850-1880). El fet que el fabricant González Valls decidís portar a l'Exposició Universal de Londres obres del pintor, algunes de les quals estan signades, indicaria que ja el 1851 havia assolit un gran prestigi entre els ceramistes.

³⁷ La *Great Exhibition* de Londres és considerada la primera exposició veritablement universal i el fet que hi participessin fabricants espanyols demostra la importància de les factories i l'excel·lent qualitat dels productes.

³⁸ «La fàbrica de D. Rafael González Valls, de Valencia, ha presentado en la Exposición una variada colección de azulejos, que prueban el gran perfeccionamiento que ha alcanzado entre nosotros esta clase de fabricación. De la rudeza y monotonía de los antiguos azulejos, ha llegado la fàbrica de Valencia a hacer verdaderas obras de arte, por la delicadeza de los dibujos y la diversidad y entonación de los colores», a *La Ilustración, periódico universal*, 17/11/1852, pàg. 32.

³⁹ Presentà vint-i-dos plafons (amb dues-centes quatre rajoles) amb escenes costumistes, natures mortes, una placa amb publicitat de la fàbrica i rajoles de mostra (actualment tots es conserven al Victoria and Albert Museum). Aquestes peces procedien de la fàbrica del Mur de la Corona inaugurada el 1845, tot i que abans en posseïa una altra ubicada a l'antic Jardí dels Caputxins als voltants de València i al 1850 també era propietari d'un forn a Manises.

⁴⁰ CEBRIÁN MOLINA, Josep Lluís; NAVARRO BUENAVENTURA, Beatriu (2012). “Els plafons devocionals de M. Mollà i Manuel Garcés a Jesús Pobre” p. 131-147.

⁴¹ VALLS DAVID, Rafael (1894). *La ceràmica. Apuntes para su historia (I)*. València: Imp. Juan Guix, p. 72.

⁴² CEBRIÁN MOLINA, Josep Lluís; NAVARRO BUENAVENTURA, Beatriu (2012). “Els plafons devocionals de M. Mollà i Manuel Garcés a Jesús Pobre” p. 131-147.

La capella del Sant Crist

La capella del Sant Crist conté dos panells de lectura inversa a l'habitual, per tant se seguirà la lectura lògica i no en funció de la disposició.

[D.]: Panell ceràmic. **[U.]:** Mur lateral dret. **[I.]:** Dotzena estació del viacrucis, moment en el qual s'erigeix la creu. **[M.]:** 21x21 cm; 132x194 cm; estació del viacrucis: 42x42 cm. **[T.]:** Pintura manual sobre estergit i fons estannífer llis; raspats, trepa per a les retolacions i les rajoles de sèrie. **[F.]:** València (ciutat), **[Cr.]:** 1853. **[E. C.]:** Brutícia superficial i restes de concrecions adherides.

[Dc.]: Iconogràficament es representa el moment immediatament després de clavar Jesús al travesser, és a dir, quan la creu és hissada per part de dos personatges anònims i que són figures habituals dintre de l'escena de la crucifixió. Aquests presenten un anacronisme per les drapeïries que vesteixen –pròpies dels camperols–, les quals no corresponen a les vestimentes dels soldats romans que són les figures tradicionalment representades. Com a nota curiosa, cal remarcar que el nimbe present a la figura de Jesús no sol ser habitual en aquestes alçades de la vida del protagonista; no obstant això, no es tracta d'una excepcionalitat.

Quant a l'anàlisi estilística, cal fer esment, en primer lloc, a la línia parcial de negre manganès que delimita part de la figuració, la qual en ocasions es va diluint per convertir-se en un element expressiu més. Pel que fa a la policromia emprada, aquesta es basa en l'ús del verd, blau, marró, groc, groc ataronjat i gris. D'altra banda, en la representació espacial destaca de manera especial la concepció del paisatge a partir de tres plànols diferenciats: el primer, de tonalitats més intenses; un segon més lumínic amb les ombres dels personatges projectades sobre ell i, un tercer, que marca la línia d'horitzó novament amb tons més intensos. Quant als celatges –de gran magnitud– aprofiten el blanc de la base estannífera i es detallen amb pinzellades extenses d'un blau tènue. També trobem un gran interès per aconseguir un efecte volumètric, especialment, als cosos i a les vestidures, a través de l'ús d'un mateix color, però més dens, aplicat a les zones manco il·luminades i més diluït a les il·luminades, així com a través dels raspats.

També hem de fer esment al tipus de marc utilitzat, que es troba pintat en forma de mig bossell groc entre dos filets ombrejats amb manganès, simulant un focus lumínic situat a l'angle superior esquerre. A la part inferior central apareix una cartella amb una inscripció emmarcada de la

mateixa manera. Aquest tipus de marc es repetí sistemàticament, tot i que amb petites variacions, al llarg de la segona meitat del segle XIX a petits plafons i plaques ceràmiques devocionals.

Finalment, no podem oblidar les rajoles de sèrie que completen el plafó. Aquestes són de dibuix quartejat, un dibuix realitzat d'acord amb un eix diagonal de simetria; a una meitat, cintes paral·leles blaves pintades amb ones amb clivelles radials i, a l'altra, un cabdell verd. Quant a la unitat de la sanefa, aquesta presenta dos enllaços laterals d'una tija de cascall lleugerament ondulada amb fulles, fruits i flors; un model documentat entre 1845 i 1868. Un exemplar amb idèntica decoració fou exposat per Rafael González Valls a la *Great Exhibition* de Londres el 1851.

[D.]: Panell ceràmic. **[U.]:** Mur lateral esquerre. **[I.]:** Tretzena estació del viacrucis, moment en el qual la Verge abraça el cos del seu fill mort. **[M.]:** 21x21 cm; 132x194 cm; estació del viacrucis: 42x42 cm. **[T.]:** Pintura manual sobre estergit i fons estannífer llis; raspats, trepa per a les retolacions i les rajoles de sèrie. **[F.]:** València (ciutat). **[Cr.]:** 1853. **[E. C.]:** Brutícia superficial i restes de concrecions adherides.

[Dc.]: Iconogràficament es representa el cos de Crist ja davallat de la creu i atès per la Maredeu i sant Joan Evangelista. Al fons de la imatge es troba la creu amb el llençol remarcant que s'acaba de davallar el cos del Salvador. Les figures de la Maredeu i de Crist apareixen nimbades emfatitzant la seva condició divina. L'altre personatge no apareix nibat, tot i que sí que ho hauria d'estar; es tractaria de sant Joan Evangelista pel fet de no ser una figura barbada i per ser l'únic apòstol present –segons les fonts– a la mort del Messies.

Quant a l'anàlisi estilística, es repeteixen els trets esmentats a la dotzena estació, tan sols hem de matisar que en aquest s'utilitza el color morat i el rogenç d'Onda pel mantell de la Maredeu.

[O.]: Les dues estacions es realitzaren al 1853 a les fàbriques rajoleres de la ciutat de València. Tal afirmació es deu a les semblances d'aquestes amb la desena estació que trobem al viacrucis ceràmic del santuari de Montisyon. Del plafó de Montisyon sabem –a través del llibre de sortides del santuari– que fou dut a Porreres des de València l'any 1853 junt amb les altres estacions del conjunt. No obstant això, de la resta d'estacions poc se'n sap. Mesos després d'aquest encàrrec, el mestre Cristòfol Gornals fou l'encarregat de posar-les, però sembla –segons la documentació– que no les col·locà totes. D'aquestes no col·locades, entre les quals hi havia la dotze-

na, tretzena i catorzena estació, dues d'elles foren reutilitzades per aquesta capella per completar la iconografia.⁴³

Bibliografia

ARMESTO Y GOYANES, José (1788). *Diccionario histórico, cronológico, geográfico y universal de la Santa Biblia*. Madrid: Oficina de Blas Román.

BARCELÓ CRESPI, Maria (1989). *L'Església Parroquial de Porreres. Notes histórico-artístiques*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

CABRERA, Paloma; MAICAS, Rut; PADILLA, Carmen (2002). *Diccionario de materiales cerámicos*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deportes.

CEBRIÁN MOLINA, Josep Lluís; NAVARRO BUENAVENTURA, Beatriu (2012). “Els plafons devocionals de M. Mollà i Manuel Garcés a Jesús Pobre”. *AGUAIITS*, núm. 31, p. 137 i 138.

COLL CONESA, Jaume (2008). *La Cerámica Valenciana. Apuntes para una síntesis*. Valencia: Asociación Valenciana de Cerámica.

GAMUNDÍ SERRA, Cànida; VILARET GONZÁLEZ, Agustina (1986). “Panells de rajoles figuratives a algunes esglésies de Mallorca”. *BSAL*, núm. 42, p. 111-120.

LEIRA SÁNCHEZ, Amelia (2007). “La moda en España durante el siglo XVIII”. A *INDUMENTA, Revista del Museo del Traje*, p. 87-94.

LLOMPART MORRO, Maria Del Mar (2013). *La rajola devocional. Els viacrucis. Del segle XVIII al primer terç del segle XX*. Palma: UIB, Memòria Treball Fi de Màster.

LLOMPART MORRO, Maria Del Mar (2015). “Els plafons de rajola del viacrucis a Santanyí”. A *AD. I Jornades d'Estudis Locals de Santanyí*. Santanyí: Ajuntament de Santanyí, p.197-212.

LLOMPART MORRO, Maria Del Mar (2015). “Els viacrucis de rajoles de Sóller i Fornalutx”. A *AD. IX Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*. Sóller: Ajuntament de Sóller i Fornalutx, p. 407-422.

PÉREZ GUILLÉN, Inocencio Vicente (1991). *La pintura cerámica valenciana del siglo XVIII: Barroco, Rococó y Academicismo clasicista*. València: Institució Valenciana d'Estudis i Investigació.

PÉREZ GUILLÉN, Inocencio Vicente (2004). *Las azulejerías de La Habana. Cerámica arquitectónica española en América*. València: Publicacions Universitat de València.

PÉREZ GUILLÉN, Inocencio Vicente (2006). *Pintura cerámica religiosa: paneles de azulejos y placas. Fondos del Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias González Martí*. Madrid: Ministerio de Cultura.

RAND, William Wilberforce (2006). *Diccionario de la Santa Biblia*. Tennessee, USA: Thomas Nelson.

SCHWAIGER, Georg (1998). *La vida religiosa de la A a la Z: desde los orígenes hasta nuestros días*. Madrid: San Pablo.

YEGUAS GASSÓ, Joan (2014). “Sobre els viacrucis de Bellpuig i de Passanant. Nota ceràmica a Torregrossa”. *Quaderns de El Pregoner d'Urgell*, núm. 27, p. 79-97.

⁴³ Per a més informació es pot consultar l'article de Maria Del Mar Llompart Morro “La rajoleria devocional a Porreres. Els viacrucis”, també en aquesta publicació.

Contribució a l'estudi dels malnoms de Porreres a partir del padró de 1822

JOAN BARCELÓ BARCELÓ

Introducció

Des de temps immemorials, la majoria de societats han tengut la necessitat d'anomenar els seus individus (o famílies) d'una determinada manera per tal de distingir-se els uns dels altres. I la mallorquina –d'arrels inqüestionablement i netament catalanes–, no n'ha estat una excepció.

Qui de nosaltres, de petits, no va ser interpel·lat alguna vegada amb la típica pregunta: *I a tu... d'on te diuen?* La gent, en general, es coneixia principalment pel nom de pila, però també pel malnom. I és que els malnoms eren, i encara ara són –sobre tot entre la gent major, i més en petites viles com la nostra–, el camí més curt i més fàcil per saber qui era una persona, la seva procedència, on vivia, els seus llinatges, qui eren els seus pares, els seus padrins, etc.

En una petita comunitat com la porrerenca d'aquell temps –endogàmica i amb poques influències externes–, sovint diverses persones coincidien amb un mateix nom i llinatge, tant si eren de la mateixa família com si no ho eren. A mesura que la població i les famílies creixien, les coincidències augmentaven. És per això que se'ls va començar a distingir per mitjà d'altres elements com podien ser: el lloc de procedència, com per exemple: *Alaró, Costitx, Campos*, etc.; el lloc on habitaven: *de son Bajoca, del pou Salat, del molí d'en Fotorro, del carrer Nou*, etc.; un defecte: *cama negra, coll curt, coix*, etc.; una característica física: *ros, pelut, gran, roig*, etc.; un ofici: *capeller, boter, moliner*, etc.; una qualitat: *donzell, cristià, just*, etc.; una circumstància determinada: *extremunciada, forastera, tamborero*, etc.; un càrrec: *batle, escolà, canonge*, etc.; noms de persona: *Lluc, Paula, Cosme*, etc.; noms de llinatge: *Vidal, Palerm, París*, etc.; noms d'animal: *abella, bou, gallina*, etc.; noms de vegetal: *pruna, pansa, meló*, etc.; noms de parts del cos: *cuixa, costella, bracet*, etc.; noms de coses: *barral, corretjot, pinzell*, etc.; circumstàncies iròniques i/o humorístiques diverses: *marranet, cap dur, bum-bum, ànima meva*, etc.; i altres motivacions.

D'aquesta manera sorgiren nombrosos malnoms –també anomenats àlies, renom, sobrenom, nom de casa, nom de família, entre d'altres– que amb el temps es consolidaren i, en molts de casos, eren i han estat transmesos de generació en generació. Amb el temps, l'ús quotidià del malnom arribà a fer-se, a més de necessari, gairebé imprescindible.

El catedràtic de Filologia Catalana de la UIB Joan Miralles i Monserrat, al seu llibre *Onomàstica i literatura* (1996), divideix en tres fases diferents el tractament “oficial” que han tengut els malnoms que es crearen després de la conquesta catalana. En primer lloc, els segles

XIII-XV, moments en què els malnoms apareixen amb poca freqüència en la documentació administrativa, per bé que ja devien ser utilitzats amb tota normalitat entre la població. Una segona etapa, que va del segle XVI al XIX, en què apareixien normalment en la documentació administrativa oficial quasi sempre amb la fórmula nom + llinatge patern + malnom –Bernat Bover *magra*, Simó Carbonell *del pou salat*, Catalina Garcia *nadala*, etc. I, en darrer lloc, el segle XX, en què els malnoms no solien aparèixer en els documents oficials; en aquells moments, l'esquema d'identificació dels individus era nom + llinatge patern + llinatge matern. Val a dir que la documentació oficial no reflecteix la realitat, ni ara ni abans, ja que els malnoms s'han utilitzat amb tota normalitat fins avui mateix. És per això que aquest treball, juntament amb diferents aportacions que s'han fet anteriorment i les que s'hi puguin afegir més endavant, ben bé poden constituir l'embrió i punt de partida del que podria esdevenir amb el temps –sumant l'esforç col·lectiu i el necessari suport institucional– un rigorós estudi sobre els malnoms de Porreres.

Aquest aplec de malnoms porrerencs, s'inclouria dins la segona etapa del malnom segons la divisió de Miralles en què l'afegitó del malnom esdevingué gairebé sistemàtic (etapa que va des del segle XVI al XIX). Per aquest motiu, s'ha aconseguit reunir una considerable quantitat de malnoms.

Justificació

Em sobtava que una matèria tan propera, tan viva i tan nostra no hagués suscitat un major interès entre els estudiosos locals. Encara que, de vegades, en certs ambients aquesta “branca” de l'antroponímia ha estat considerada com a “menor”, en molts de pobles d'arreu del nostre país aquests darrers anys s'han publicat amplis i enraonats estudis sobre els malnoms de la seva gent. Vull dir que, en els darrers temps, s'ha abordat el tema des d'una àmplia perspectiva històrica i aprofundint en qüestions lingüístiques, etimològiques, semàntiques, fonètiques, etc.

He d'admetre que la historiadora i amiga, Maria Barceló i Crespí *peixet*, ha estat, en certa manera, responsable d'aquesta comunicació ja que, assabentada de la meua recerca, em va suggerir que participés en aquestes Jornades per tal de donar sortida al reguitzell de malnoms que havia reunit. Certament, la seva insistència m'ha conduït a presentar aquesta feina. Permeteu-me l'avinentesa per agrair-li el seu suport i la seva confiança.

També us he d'advertir que aquesta comunicació no aspira a ser el reivindicat treball sobre els malnoms que encara queda per fer, sinó una senzilla investigació que contribueixi a la recuperació de l'estudi en referència a aquest camp. No hi cerqueu doncs, ni rigor científic ni una acurada anàlisi. L'única pretensió és la de contribuir a l'estudi general dels nostres malnoms i recuperar part de la nostra història. Al cap i a la fi, els malnoms són patrimoni cultural i cal que els protegem i els preservem de l'oblit, ja que formen part de la idiosincràsia del nostre poble i de la nostra “particular” manera de ser. A més, segons afirmen Mariló Sanz i Mª Jesús Juan al seu llibre *Els malnoms d'Aielo de Malferit* són «un símbol d'identificació col·lectiva».

El treball que present en aquestes cinquenes jornades no és més que un recull dels malnoms que he pogut reunir al llarg del temps, i que abraça gairebé quatre segles de la nostra local i particular història. Com és de suposar, no hi són tots i, de ben segur, en falten molts. Altrament, seria complicat fer-ne una relació completa pel fet que, molts d'ells encara ens esperen amagats en els arxius i, altres, s'hauran perdut per sempre més. No obstant això, la infor-

mació que estava dispersa, s'ha pogut arreplegar i ha estat degudament ordenada, tal i com veurem a la taula i a l'apèndix que s'adjunten i que, en definitiva, són el bessó d'aquesta feina.

Fonts

El *Padró de la vila de Porreres, 1822 i 1828*, Ajuntament de Porreres (1997) –un dels pocs documents que sobrevisqueren, no se sap ben bé com, a les revolucionàries flames de “La Gloriosa” l'octubre de 1868, quan desgraciadament els arxius municipals pagaren els plats romputs de tota aquella endemesa– té dues característiques que el fan doblement interessant. Per una banda, és un viu retrat sociològic i demogràfic dels vilatans i foravilers que habitaven i omplien de vida els carrers i la ruralia del nostre poble ara fa prop de 200 anys. I, en segon lloc, perquè representa una rica i extensa aportació a l'onomàstica porrerenca en el sentit més ampli –toponímic i antroponímic–, on el malnom ve afegit al nom i al llinatge de la pràctica totalitat dels empadronats. Aquesta circumstància el féu meritori d'un minuciós buidatge. Els malnoms d'aquest padró i els seus corresponents llinatges són el punt de partida d'aquest treball amb el qual es podrà seguir el rastre cronològic –retrocedint en el temps fins el segle XVI– dels 460 malnoms que portaven els nostres avantpassats.

També a partir dels *Llibres Sagramentals de Difunts* de l'Arxiu Parroquial de Porreres (APP) s'ha pogut extreure abundant informació onomàstica. De fet, els malnoms que he pogut aportar a partir d'aquests llibres han estat sostrets d'una transcripció anònima i sense data que féu d'aquests llibres una al·lota la qual en desconeixem la identitat i que ha facilitat enormement la tasca.

Per tal d'ampliar aquest aplec, s'ha consultat la bibliografia porrerenca que fa referència als segles inclosos a la comunicació. Tot i que comença a ser prou nombrosa, hom se n'adona que algunes matèries no s'han tractat amb suficient amplitud científica. Tal és el cas de l'onomàstica i, més concretament, una de les seves vessants més populars, els malnoms.

En el cas del nostre municipi, cal fer especial menció a una sèrie d'articles sobre la qüestió que han publicat alguns estudiosos a la revista local *Llum d'Oli* –que edita l'Agrupació Cultural de Porreres– i que, sense arribar a aprofundir en el tema, han fet de manera intermitent i puntual interessants aportacions.

Conclusions

Per ventura la principal novetat que aporta aquesta contribució és la metodologia utilitzada a l'hora de bastir la taula cronològica i, a més, que cada malnom va acompanyat del(s) seu(s) corresponent(s) llinatge(s) al qual anava lligat en cada un dels segles investigats.

Els malnoms no conformen uns ítems invariables, sinó que amb el pas del temps, en sorgien alguns de nous i, d'altres, desapareixien o podien ser objecte de diverses modificacions, com podia ser feminitzar-lo (en podrien ser exemples: *cantó/cantona*, *boter/botera*, *lluc/lluca*) o masculinitzant el femení, encara que amb manco freqüència. També es podien transformar fent-ne el diminutiu (com per exemple: *frare/frareta/frari*) o l'augmentatiu (*pere/perot*). Sovint es donava el cas, com ara, en què la dona adoptava el de l'espòs (feminitzant-lo o no) o que els fills heretaven indistintament el malnom del pare o el de la mare. També

succeïa que un malnom es podia convertir en topònim, i a la inversa, que un nom de lloc esdevenia un malnom.

Dels cent cinc llinatges que apareixen al padró de 1822, només amb la suma dels tres més repetits –Barceló (55 malnoms), Mesquida (30 malnoms), Mora (40 malnoms)– engloben més d’una quarta part del total dels malnoms (125). Com més nombrós era el llinatge, més malnoms s’hi lligaven. És a dir, que de 434 malnoms del padró, seixanta-vuit (15%) corresponen a dos, tres i fins a quatre llinatges diferents, o sia, que un mateix llinatge corresponia a diversos (o molts) malnoms.

Si repartim els 3.859 habitants entre les 863 cases habitades, ens dona una mitjana de quasi 4’5 residents per a cada casa i pràcticament dos malnoms, també per a cada casa. Tenint en compte que generalment només s’indica el malnom del pare, el de la mare i el de qualche altra persona major que vivia en aquell habitatge (padrins, concos, etc.), ens podem fer una idea de la riquesa i la important utilitat que tenien antigament els malnoms. Hem de saber que gairebé a totes les persones se les coneixia pel seu malnom.

A continuació, la taula adjunta ens permetrà conèixer l’evolució i els constants canvis de llinatges que es constaten en molts de casos respecte d’un mateix malnom, encara que n’hi ha una sèrie que han perviscut fins els nostres dies lligats al mateix llinatge.

Tot plegat demostra que els malnoms, en major o menor proporció, sempre han existit. Neixen, viuen, es transformen –o no– i s’extingeixen «com si d’una espècie animal es tractés», com molt bé se’ns explica a l’article “Els malnoms porrerencs de la darrera meitat del segle XVI”, de J. Sastre, M. Nicolau i F. Melià al *Llum d’Oli* de maig de 2007.

La mal nominació és ben vigent a la nostra comunitat, molts veïnats encara es coneixen pel malnom. Fins no fa gaire, la majoria dels petits comerços, botigues i tallers artesans de la vila –molts d’ells desapareguts pels motius que tots coneixem– eren coneguts pel malnom del propietari (Ca na *Ginarda*, Can *Quec*, Ca na *Mariaina*, Can *Delobra*, Can *Pistola*, Can *Barraca*, Can *Lluissó*, Can *Ros*, Ca na *Xibica*, Can *Gelat*, Can *Bou*, Can *Corró*, Ca na *Fustererta*, etc.). A alguns comerços encara actius, la gent els continua anomenant pel malnom: Ca na *Colava* (Ca na Margalida), Can *Molí d’aigua* (Ca na Jerònia), Can *Miquerillo* (Man’s), Ca na *Bordoia*, Can *Roca*, Can *Biel sabater* (Germans Salleras), Can *Toni de son Oms*, Cas *colometes* (Vibrados Ballester), Cas *Montuïrer*, Cas *ferrer guia*, Can *Llauner* (Germans Segura), Can *Poo*, en *Xerino* (pintor), Can Miquel *Vinyes* (taller de motos), Can *Murtó* (planters i plantes), etc.

TAULA CRONOLÒGICA

<i>MALNOM 1822</i>	LLINATGE(S)	s. XVIII	s. XVII	s. XVI
<i>alaró/na</i>	Mulet	Mulet		
<i>angelet</i>	Pastor	Mora	Mora	
→		<i>angeli</i> , Bisquerra	<i>angeli</i> , ?	
<i>ànima</i>	Mesquida	Mesquida		
<i>ànima mea</i>	Mesquida	Mesquida		
<i>arnau/a</i>	Bover	Bover, Garí	Bover	
<i>artaner/ra</i>	Ginard		<i>artà</i> - Vaquer	
<i>aumita</i> ?	Salom			
<i>avella</i>	Ballester	Ballester		
<i>baco</i>	Mora	Mora.-	<i>de son baco</i> -Mora	
→		<i>del molí den Baco</i> , Mora		
<i>bajoca</i>	Barceló	Lliteras		
<i>bañat</i>	Serra			
<i>barceló/na</i>	Servera			Nebot, Mora
<i>barona</i>	Barceló, Veny	Barceló	Sorell	
→		<i>baró</i> , Mora		
<i>barral/a</i>	Barceló	Mercadal		
<i>barragot/a</i>	Barceló, Fullana	Barceló, Ramis	Barceló	
<i>barrufay</i>	Cerdà	Cerdà		
<i>bassona</i>	Barceló	Barceló	<i>bassó</i> , Escarrer	Fuster
<i>batay</i>	Jaume, Roig		<i>batall</i> , ?	
<i>belo</i>	Roig			
<i>bergues</i>	Mesquida	<i>berga</i> , Sagrera		
<i>betlem/a</i>	Julià	Barceló, Julià	Barceló	
<i>betlí/na</i>	Garí			
<i>betxà</i>	Sastre			
<i>betzo</i>	Tomàs, Vallespir			
<i>beya</i>	Lledó, Garí, Ripoll	Melià, Lledó	<i>abella</i> , Ripoll, Rosselló	
→		<i>bella</i> , Melià, Rosselló,	Rosselló	<i>bella</i> , Ripoll
		Ripoll	<i>bella</i> , Fornés, Jaume	
<i>bialí/na</i>	Garí	<i>biela</i> , Pastor		
→		<i>bieló</i> , Rosselló	<i>bieló</i> , Rosselló	
<i>bisquerra</i>	Carbonell	Barceló		
<i>blanch/a</i>	Garau	Cervera, Grau, Sagrera	Llaneras, Mesquida	
<i>blenxet</i>	Escarrer			
<i>boleya</i>	Barceló, Oliver	Ballester		
<i>bombo/a</i>	Verd	Verd		
<i>boquetzull</i>	Veny	Veny		
<i>bordoy/a</i>	Vaquer	Bover, Vaquer, Sastre	<i>bordoia</i> , Vaquer	
<i>boter/a</i>	Barceló, Font, Mora	Barceló	Barceló, Nicolau	
<i>boterí</i>	Melià			
<i>botonera</i>	Ballester, Mora			
<i>bou</i>	Coll	Batle -	<i>de son Bou</i> , Batle	Barceló
→		<i>dels bous</i> , Garí		
<i>bover</i>	Roig	<i>bovera</i> , Mesquida		
<i>brasset</i>	Sitjar	Sitjar		

TAULA CRONOLÒGICA

<i>MALNOM 1822</i>	LLINATGE(S)	s. XVIII	s. XVII	s. XVI
<i>broca</i>	Barceló	Barceló	Barceló	
<i>bruxo</i>	Figuera			
<i>bum-bum</i>	Mora			
<i>burell</i>	Vaquer			
<i>buscay</i>	Mesquida, Morlà	Morlà, <i>de son Buscay</i>		
<i>cabana</i>	Barceló			
<i>cabrera</i>	Morlà	<i>cabreret</i> , Rosselló, Barceló	<i>cabrer</i> , Orell	<i>cabreret</i> , Ripoll
<i>calaverda</i>	Julià	Barceló, Julià		
<i>calayna</i>	Juan			
<i>calcadora</i>	Servera			
<i>calderó</i>	Nicolau	Nicolau	Nicolau	Nicolau
<i>calions</i>	Moll	Moll	Melià	
<i>camanegre</i>	Barceló	<i>camà</i> , Barceló		
<i>camaprima</i>	Jaume	<i>camà</i> , Barceló		
<i>cameta</i>	Mora		Mesquida	
<i>camia</i>	Fuster			
<i>campos</i>	Sitjar	Sitjar	<i>id. del c/ Nou</i> , Sitjar	
<i>canolls</i>	Oliver	Oliver .- <i>cañolls</i> , Oliver	Oliver	
<i>canonge</i>	Roig	Oliver, Roig	Roig	Lledó
<i>cantara</i>	Barceló			
<i>cantó/na</i>	Mateu	Gelabert, Mqda., Sitjar	<i>del cantó</i> , Bló, Bover	
			Gelabert, Xamena	
	→	<i>cantonet</i> , Gelabert	<i>cantonet</i> , Gelabert	
<i>capallet</i>	Servera	Thomàs		
<i>cap-baix/a</i>	Mas	Juan, Mas	Vaquer	
<i>cap-blanch</i>	Jaume	Jaume		
<i>cap-dur</i>	Salleras	Salleras	<i>cap dur</i> , ?	
<i>capeller</i>	Barceló	Barceló, Cervera, Escarrer. Pastor	Barceló, Cervera, Font, Escarrer	
<i>cardell</i>	Mulet			
<i>carles</i>	Servera	Cervera, <i>de son Carles</i>	Cervera	<i>de son id.</i> Cervera
<i>carraixet/a</i>	Fiol, Rosselló	Fiol		
<i>cartutxa</i>	Ballester			
<i>cases noves</i> ? Isabel.			
<i>casat</i>	Mesquida	Pocoví (de Sant Joan)		
<i>casetes</i>	Casas			
<i>castanyer</i>	Muntaner			
<i>catadal</i>	Mora			
<i>cavallerla</i>	Roig	Feliu, Roig	Barceló	
<i>celo(s)</i>	Cerdà			
<i>clar</i>	Xamena	Pallisser, Xamena		
<i>clemens</i>	Valls			
<i>cocavina</i>	Pocoví			
<i>coix botera</i>	Barceló	<i>coix</i> , Rosselló	<i>coix</i> , Barceló, Rosselló	
	→	<i>coix espiga</i> , Sagrera		

TAULA CRONOLÒGICA

<i>MALNOM 1822</i>	LLINATGE(S)	s. XVIII	s. XVII	s. XVI
<i>coix padasset</i>	Feliu			
<i>coix piu</i>	Mora			
<i>coixa fornera</i>	Amengual			
<i>colau</i>	Fuster	Barceló		
<i>coll-curt</i>	Pastor			
<i>colomer/a</i>	Bló., Gelabert, Sastre		Gomila	
→			<i>colom</i> , Barceló	<i>colom</i> , Barceló
→			<i>coloma</i> , Mesquida	
→			<i>colometa</i> , ?	
<i>conna</i>	Barceló	<i>corna</i> , Barceló	Barceló	
→			<i>corna</i> , ?	
<i>conta i/o conte</i>	Rosselló	Rosselló		
<i>corme(a)</i>	Vaquer	Vaquer.- <i>cosma</i> , Pastor		
<i>corretjot</i>	Barceló, Vanrrell	Vanrrell		
<i>corrido</i>	Sastre	Barceló	Barceló	
<i>costella</i>	Barceló			
<i>cota</i>	Carbonell, Vaquer	Barceló, Mesquida	Barceló, Mesquida,	Rotger
→		<i>de son Cota</i> , Barceló, Salvà	Rotger,	<i>cot</i> , Rosselló
<i>cotó</i>	Ximelis	<i>cotó</i> de Son Lluís, Cervera		
<i>coves (moliner)</i>	Obrador (Felanítx)			
<i>cremat</i>	Casas, Mesquida	Mesquida	Mesquida	
<i>creu</i>	Mesquida			
<i>críst</i>	Blanch			
<i>crístià / na</i>	Garcias	Garcias		
<i>crosseta</i>	Servera	<i>En croceta</i> , Cervera		
<i>cugulutx</i>	Garí	Barceló, Mesquida		
<i>cuní / a</i>	Fiol, Lledó, Veny	Lledó	Lladó	<i>cunyi</i> , Palliser
→				<i>cuniller</i> , Servera
<i>curial</i>	Morlà	Morlà	<i>curiel</i> , ?	
<i>costitx</i>	Oliver	Oliver	Oliver	<i>costinetxo</i> , Jaume
<i>cuixa</i>	Oliver			
<i>dagueta</i>	Jaume	Jaume, Mora	<i>de son id.</i> , Jaume	<i>daguetana</i> , Jaume
<i>dama</i>	Soler	Sureda		
<i>dauba</i>	Mesquida	Mesquida	Mesquida	
<i>davit / a</i>	Gelabert	<i>david</i> , ?		
<i>de Banyeres</i>	Gelabert	Gelabert	Barceló, Gelabert	Barceló, Gelabert
→		<i>banyeres</i> , Gelabert, Mulet		
		Escarrer		
<i>de can Mas</i>	Ballester			
<i>de can Negre</i>	Mora	<i>negre</i> , Mora, Nicolau	<i>negre</i> , Mora	<i>nagri</i> , Mora
<i>de cas Potecari</i>	Barceló			
<i>de fa pera</i>	Verdera			
<i>de l'alcuria blanca</i>		Blanch, Nicolau, Mulet	Barceló, Mulet	Barceló / na, Mulet

TAULA CRONOLÒGICA

<i>MALNOM 1822</i>	LLINATGE(S)	s. XVIII	s. XVII	s. XVI
			<i>del'Alqueria</i> , Servera	Mesquida., Servera
<i>de la enrremada</i>	Jaume	Jaume		
<i>de la hera</i>	Figuera	Figuera		
<i>de la serra</i>	Llaneras	<i>de la serra alta</i> . Llaneras	Llaneras	Llaneras
<i>de la serra baixa</i>	Llaneras	Llaneras	Llaneras	
<i>de la torre</i>	Barceló	Ballester, Barceló	Sitjar, Contestí	Sitjar
<i>de las casas novas</i>	Miró			
<i>de las paus</i>	Rosselló	<i>pau</i> , Orell	<i>pau</i> , Mulet, Orell	<i>pau</i> , Orell
<i>de las talayas</i>	Rosselló	Barceló, Rosselló	Sastre, Rosselló	Rosselló
<i>de mestre Ignaci</i>	Pinya			
<i>de Miguel del sallé</i>	Mut			
<i>de na Revulla</i>	Lliteras			
<i>de na Bomba de Lluçmajor, Clar</i>				
<i>de son Amat</i>	Roig	Ballester, Mora	<i>amat</i> , Ballester	Agost
<i>de son Artigues</i>	Noguera	Oliver, Noguera	Artigues, Mesquida, Xamena	Artigues, Nicolau
→		<i>artigues</i> , Nicolau	Xamena	
<i>de son Baco</i>	Mora	Mora, Nicolau	<i>baco</i> , Mora	
<i>de son Bajoca</i>	Barceló	<i>bajoca</i> , Lliteras		
<i>de son Barbut</i>	Orell	Orell	<i>barbut</i> , Orell,Servera	<i>barbut</i> , Servera
<i>de son Batlet</i>	Ferrer	Mora - <i>ballet</i> , Mora	<i>batlet</i> , Mora	
<i>de son Calderó</i>	Nicolau	Nicolau	Nicolau	<i>calderó</i> ,Nicolau
<i>de son Font</i>	Barceló	Verd, Morlà	Font	Font
<i>de son Gornals</i>	Mora	Mora	Mora	Mora
<i>de son Jordi</i>	Morlà	<i>son Jordi Morlà</i> , Morlà	Morlà, Oliver	
<i>de son Masnou</i>	Mora	<i>Masnou</i> , Mora	Mora. <i>masnouet</i> Mora	<i>maynou</i> , Mora
<i>de son Masnou nou</i> ?			
<i>de son Mora dauba</i>	Mesquida	Font, Mesquida, Mora		
→		<i>son Mora</i> , Mora, Servera	<i>son Mora</i> , Mora	
→		<i>son Mora batlet</i> , Mora	<i>s. Mora batlet</i> , Mora	
<i>de son Not</i>	Nicolau	Nicolau	Nicolau	
→		<i>not</i> , Nicolau - <i>nota</i> , Oliver	<i>not</i> , Coll, Nicolau	<i>not</i> , Nicolau
<i>de son Oms</i>	Grau	Grau, Fiol, Oms, Muntaner	<i>d'Homs</i> ,Berenguer	
<i>de son Orell</i>	Mora	Orell,	Orell,	Orell
→		<i>de son Orell gros</i> , Orell	<i>id. gros</i> , Orell	
→		<i>de son Orellet</i> , Orell, Mqda.		
<i>de son Pau</i>	Roig			
→		<i>pau</i> , Orell , Roig	<i>pau</i> , Mulet, Orell	<i>pau</i> . Orell
<i>de son Porquer</i>	Mas	Bou		Duzay
<i>de son Rafalasso</i>	Mora	Barceló, Mora	<i>rafalasso</i> , Barceló	
<i>de son Roig</i>	Sitjar	Sitjar	Sitjar	

TAULA CRONOLÒGICA

<u>MALNOM 1822</u>	<u>LLINATGE(S)</u>	<u>s. XVIII</u>	<u>s. XVII</u>	<u>s. XVI</u>
<i>de son Sans</i>	Mora	Mora, Morlà	Mora	
<i>de son Vador</i>	Sorell			
<i>de son Valls</i>	Valls	<i>son Valls del serral.</i> Valls	<i>de son Valls petit</i>	
<i>de son Vaquer</i>	Sitjar	Sitjar	Sitjar, Vaquer	Vaquer
<i>de son Vila</i>	Picornell			
<i>del bagot</i>	Mora			
<i>del cabrer Jordi</i>	Barceló			
<i>del colomer</i>	Gelabert	Gelabert, Mora.	Gelabert	
→		<i>de son Colomer,</i> Gelabert		
<i>del ego</i>	Garí			
<i>del ferrer de Santanyí</i>	Miralles			
<i>del forn</i>	Miró			
<i>del hospital</i>	Marimon			
<i>del mestre</i>	Mora	Coll, Mesquida	Mesquida	
<i>del mestre Joan</i>	Noguera			
<i>del molí</i>	Martorell, Mas	Bló., Coll, Mesquida	Coll	
<i>del molí d'aigua</i>	Rosselló			
<i>del " den Fotorro</i>	Mas			
<i>del molí den Jordi</i>	Barceló	Barceló		
<i>del molí den Mas</i>	Amengual	<i>del molí den Mas, ?</i>		
<i>del molí den Racó</i>	Nicolau			
<i>del orgué</i>	Juan			
<i>del pou Salat</i>	Carbonell	Carbonell, Mora	Carbonell, Mora	Carbonell
<i>del Rafal</i>	Barceló	Bló., Lliteras, Mercadal, Mesquida., Sitjar	Bló., Font, Garcias, Mqda, Mora, Sitjar	Mora, Sitjar
→		<i>del rafal Son font,</i> Bló.,Verd		
<i>del sallé</i>	Mut	Sastre, - <i>del celler,</i> Sastre	Cerdà, Sastre	
<i>dels Moreys</i>	Roig	Brondo, Mas, Roig		Brondo
<i>dels Rosells</i>	Obrador			
<i>den Campins</i>	Ramon			
<i>den Teu</i>	Lladó	<i>teu,</i> Nicolau, Sitjar	Sitjar	
<i>den Xoroy</i>	Mora	<i>xoroy,</i> Nicolau		
<i>des cans</i>	Moll			
<i>diega</i>	Sastre			
<i>dit d'or</i>	Bover	Vaquer	Vaquer	
<i>donzell</i>	Blanch	Blanch		<i>donzella,</i> Llaneras
<i>emperador</i>	Casas	Casas		
<i>escolana</i>	Barceló		Orell, Servera	
→		<i>escolà,</i> Barceló	<i>escolà,</i> Fuster	
<i>escultor</i>	Servera			
<i>espelleta</i>	Tomàs	Mercadal, Mesquida, Garí		
<i>espellató</i>	Tomàs, Mesquida			
→		<i>espellate,</i> Mesquida		
<i>estepa</i>	Jaume	Jaume - <i>de l'Estepa,</i> Jaume	<i>de l'Estepa,</i> Barceló Veny	Veny
		Veny	Mora, Veny, Jaume	

TAULA CRONOLÒGICA

<i>MALNOM 1822</i>	LLINATGE(S)	s. XVIII	s. XVII	s. XVI
<i>estremunciada</i>	Sitjar, Margarita	Bló., <i>estremunciat</i> , Servera		
<i>fama</i>	Soler	Soler, Oliver	Soler	
→		<i>fameta</i>		
<i>famella</i>	Fons			
<i>fasera</i>	Llull (de Manacor ?			
<i>feliva</i>	Feliu, Oliver		<i>feliuet</i> , Feliu	
<i>ferrà/ana</i>	Ferrà, Servera	Ferrà, Garcias		
→		<i>Ferran</i> , Marimon	<i>ferran</i> , Marimon	<i>farran</i> , Marimon, Vaqr
<i>ferrer</i>	Mora	<i>ferrera</i> , Nicolau	Rosselló	
<i>ferriol</i>	Gil			
<i>figa seca</i>	Tomàs			
<i>figuera</i>	Barceló	Mora, Pastor		
→		<i>figarona</i> , Mora		
<i>filay / a</i>	Nicolau /Barceló	Barceló	Barceló	
<i>filay del molí</i>	Barceló			
<i>forastera</i>	Català, Rita.			
<i>formatge</i>	Bover			
<i>fosser / a</i>	Sorell		<i>fosser</i> , ?	
<i>fotorro</i>	Mas			
<i>frare</i>	Vaquer	Mesquida, Vaquer	Bover, Garí, Rosselló Vaquer, Verd	Xamena
<i>frareta</i>	Mas	Mas,	Mas, Feliu	
<i>frarí</i>	Nicolau	Nicolau, Mesquida		
<i>furora</i>	Ferrer	Ferrer		
<i>fusteret</i>	Barceló, Garí	Barceló	Barceló - <i>fuster</i> , Bló.	
<i>galiana</i>	Roig	Roig		
<i>gallet</i>	Gornals, Mora	Bló., Mora, Vaquer	Sagrera, Vaquer	
→		<i>gallo</i> , Mesquida	<i>gaio</i> , Mora, Mesquida	
→		<i>de son Gall</i> , Ballester,	<i>gall / a</i> , Mesquida,	<i>gall</i> , Riera
		Estelrich	Morlà, Vaquer, Rosselló	
<i>gallina</i>	Rosselló	<i>galla</i> , Rosselló		
<i>gallofo</i>	Mulet	Riera (de Petra)		
<i>galluro / a</i>	Vidal			
<i>ganxó / na</i>	Garí, Sitjar	Garí		
<i>garina</i>	Garí			
<i>garretas</i>	Nicolau	<i>garreta/s</i> , Bisquerra	<i>garreta</i> , Adrover	
<i>garrover / a</i>	Mesquida, Oliver	Oliver	Font	
<i>gatzí / na</i>	Cerdà ,Soler, Mora		<i>guetzina/o</i> , Veny, Frau	
<i>genrre</i>	Mora		<i>genrres</i> , Sitjar	<i>genrret</i> , Sitjar
<i>ginard</i>	Nicolau			
<i>ginard paula</i>	Nicolau			
<i>gorió / na</i>	Moll, Sastre			
<i>gornals</i>	Mora			
<i>gotlona</i>	Mesquida	<i>gollo</i> , Mesquida	<i>gollo</i> Mqda. Ballester	<i>gollo</i> , Mesquida

TAULA CRONOLÒGICA

<u>MALNOM 1822</u>	<u>LLINATGE(S)</u>	<u>s. XVIII</u>	<u>s. XVII</u>	<u>s. XVI</u>
→			<i>gotlo, ?</i>	
<i>graïda/ agräida</i>	Mesquida	Bover, Mqda., Xamena	Bover, Xamena	
<i>gran</i>	Mesquida	Bover, Thomàs		
→		<i>de son Gran, Bover</i>	<i>de son Gran, Tomàs, Torrella</i>	<i>de son Gran Thomàs</i>
→		<i>gran pastor, Bover</i>		
<i>grego / a</i>	Garcias			
<i>grins</i>	Servera	Cervera, Rosselló	<i>grinet, Mesquida</i>	
<i>guapa</i>	Sagrera, Maria.			
<i>goxo</i>	Sitjar			
<i>guia</i>	Rosselló	<i>gulla, Mora, Veny, Rosselló</i>	<i>guia, Rosselló</i>	
→		<i>guyeta, Rosselló</i>		
<i>gustinet</i>	Font	<i>agustinet, Font</i>		<i>n'Agustinet</i>
<i>jacob</i>	Rosselló			
<i>jan</i>	Riera	Riera	Riera	Riera
<i>janer</i>	Escarrer	Escarrer, Riera		
<i>janoy</i>	Mesquida	<i>janoy, genoy, Mesquida</i>		<i>janoy, Vaquer</i>
→		<i>jonoy, Mesquida</i>	<i>jonoy, Vaquer</i>	
→		<i>janoy llucó, Mesquida</i>		
<i>jasere</i>	Bover	Bover	<i>jazare, ?</i>	
<i>jordana</i>	Jaume			
<i>jordi</i>	Figuera	Morlà, Moyà		
→		<i>jordi pastor, Morlà</i>		
<i>jordiona</i>	Ballester			
<i>joy</i>	Sastre		<i>de son Joy, Vaquer</i>	
→			<i>joiet,</i>	
<i>just / a</i>	Font, Nicolau	Font		
<i>laro / a</i>	Vallespir			
<i>llarga</i>	Veny	<i>llargo, Nicolau</i>	<i>llarch, Carbonell</i>	<i>llarch, Rosselló</i>
<i>llebre</i>	Bover, Sagreras			
<i>llebro</i>	Bover, Orell,	Nicolau, Mas	Barceló, Nicolau	
<i>lledó / a</i>	Thomàs	Bover	<i>de Na Lledona,?</i>	
<i>llest / a</i>	Mercadal, Sorell			
<i>llorencet</i>	Mesquida	<i>llorenset/a, Bover, Mora</i>	Bover, Mollet, Vaquer	
<i>lloritana</i>	Fiol			
<i>lluch / a</i>	Julià	<i>lluch, Julià, Gelabert</i>	<i>lluch, Julià</i>	
<i>lluch negre</i>	Julià			
<i>llucia</i>	Sans	Coll	Carbonell	
<i>llucó</i>	Oliver			
<i>lluissó / na</i>	Roig	<i>de son Lluissó, Roig, Moll</i>		
→		<i>de son Lluís, Juan, Roig</i>		<i>de son Lluís, Roig</i>
→		<i>de son Lluís gros, Roig</i>	<i>de son Lluissot, Roig</i>	
→			<i>lluís, Roig, Moll</i>	
<i>magarola</i>	Juan, Mora	Juan		
<i>mago</i>	Barceló			

TAULA CRONOLÒGICA

<i>MALNOM 1822</i>	LLINATGE(S)	s. XVIII	s. XVII	s. XVI
<i>mag capeller</i>	Barceló			
<i>malavetx</i>	Jaume	Bover, Jaume		
<i>margalidera</i>	Mora			
<i>mariaina</i>	Sorell	<i>marianna</i> , Sorell		
<i>marimon / et</i>	Martorell / Ferrà			
<i>marió</i>	Mora, Orell	Mora, Morlà	Agost, Bover, Jaume, Mora	
→		<i>maria</i> , Moll		<i>maria</i> , Ballester
<i>marió del molí</i>	Mora			
<i>marranet</i>	Salvá			
<i>marret / a</i>	Vaquer			
<i>martorell / a</i>	Sastre			
<i>mascle</i>	Sitjar	Sitjar		
<i>maseno / a</i>	Sastre, Tomàs	Vaquer		
<i>masnou</i>	Mora	Amengual, Mora - <i>de son id.</i>	<i>masnou / et</i> , Mora	<i>maynou</i> , Mora
" <i>de ne Bomba</i>	Mora			
<i>massotí / na</i>	Figuera	Figuera, Garí		
<i>mastransa</i>	Mesquida	Mesquida	Mesquida	
→		<i>mestrança moliner</i> , Msqda.		
<i>matas</i>	Melià	Vaquer	Vaquer	
<i>matevet</i>	Escarrer	Escarrer		
<i>meco</i>	Barceló			
<i>melero</i>	Miró			
<i>meliana</i>	Melià, Mora			
<i>memech</i>	Orell			
<i>mena</i>	Moll			
<i>menut / da</i>	Bló., Oliver, Pallisser	Pallisser, Picornell / Bauçà	Pallisser	
<i>meló / na</i>	Mesquida	Gelabert		
→			<i>malo (o meló ?)</i>	
<i>meo</i>	Mesquida			
<i>micaillo</i>	Nicolau			
<i>mietxo / a</i>	Ballester, Vanrrell	Vanrrell	Vanrrell	
<i>mina</i>	Barceló	Garí, Juan, Veny	Barceló	
→			<i>de Mina</i> , Mora	
<i>mina pallaté</i>	Barceló			
<i>missero</i>	Sitjar, Vaquer		<i>missera</i> , ?	
<i>moleta</i>	Mesquida	<i>mola / moleta</i> , Mesquida	<i>mola</i> , Mesquida	
<i>moliner</i>	Gost	Barceló	<i>molí de vent</i> , Bló.	
<i>molino</i>	Andreu			
<i>mollet / a</i>	Moll	Moll	Ballester	<i>mollera</i> , Moll
→			<i>de son Moll</i> , Valls	
<i>monroy / a</i>	Lliteras, Mora, Rosselló	Rosselló		
<i>moset</i>	Escarrer			
<i>moy</i>	Vidal	<i>moya</i> , Sitjar		
<i>murtó</i>	Ripoll			
<i>nadal / a</i>	Bló., Feliu, Veny	Barceló, Rosselló	Barceló, Mesquida	Barceló., Garcia
<i>nas</i>	Miró Francisco.			<i>nassut</i> , mestre Toni

TAULA CRONOLÒGICA

<i>MALNOM 1822</i>	LLINATGE(S)	s. XVIII	s. XVII	s. XVI
<i>naño</i>	Julià			
<i>negre</i>	Mora	Mora, Nicolau	Mora	<i>nagri</i> , Mora
<i>negret</i>	Nicolau			
<i>nobra</i>	Barceló	<i>de la nobra</i> , Barceló, Nabot Pou	Barceló, Nabot	<i>de la nobra</i>
<i>not / a</i>	Oliver	<i>not</i> , Nicolau / <i>nota</i> , Oliver	<i>not</i> , Nicolau / Oliver Coll	<i>de son Not</i> , Nicolau
<i>noya</i>	Sitjar	Sitjar	Sitjar	
<i>orgué</i>	Juan			
<i>padasset</i>	Feliu	Feliu		
<i>pafila</i>	Barceló, Roig			
<i>palerm / a</i>	Obrador	Barceló		
<i>pallissa</i>	Sagrera, Servera	Sagrera	Barceló	
<i>pancuit</i>	Joan ?			
<i>pansa</i>	Carbonell	Gelabert	Pallisser	Rosselló
<i>parrí / na</i>	Mesquida, Pastor	Mesquida		Mora
<i>parugo</i>	Garí			
<i>pascarolina</i>	Vaquer			
<i>pastanague</i>	Bauçà			
<i>paula</i>	Gornals, Sagrera, Sampol	Gornals, Orell, Roig	Barceló, Gornals, Orell	
<i>pedra tosca</i>	Xamena			
<i>peixet</i>	Bauçà, Sagrera	Mas		
<i>pelut / da</i>	Sastre, Servera	Servera	<i>de son Pelut</i> , Orell <i>pelutxo</i> , Orell	Bover
→				
<i>pendango</i>	Bauçà			
<i>pepetxi / na</i>	Garí			
<i>perdiu</i>	Bauçà			
<i>perebatle</i>	Mesquida, Roig			
<i>perequela</i>	Blanch	Blanch, Coll	Coll	
<i>peret</i>	Figuera	Figuera, Sagrera	<i>pereto</i> , Gelabert	
<i>perexina</i>	Barceló			
<i>perot</i>	Vicens		Vicens	
<i>perpeto / a</i>	Mesquida			
<i>peudanera</i>	Melià			
<i>picarola</i>	Mesquida			
<i>pinzell</i>	Amengual			
<i>piñoch</i>	Carbonell			
<i>pisques</i>	Mora Maria.			
<i>pistola</i>	Noguera			
<i>pitja</i>	Sastre			
<i>piu</i>	Fiol	Sitjar	Sitjar	
<i>pixa</i>	Lladó, Miró			
<i>planes</i>	Juan			
<i>poàs</i>	Roig, Moll			
<i>pocaterra</i>	Sastre, Sitjar	Lliteras, Sastre		
<i>pola</i>	Trobat			
<i>polit / da</i>	Font	Font		
<i>poll / a</i>	Bover, Mora	Bover, Vaquer	Bover, Roig, Vaquer	

TAULA CRONOLÒGICA

<i>MALNOM 1822</i>	LLINATGE(S)	s. XVIII	s. XVII	s. XVI
<i>polla (o polta ?)</i>	Muntaner, Garí			
<i>pometa</i>	Obrador			
<i>pons / a</i>	Carbonell, Mora		Bló., Carbonell, Mqda.	
<i>porquera</i>	Bló., Soler, Vaquer	Barceló	<i>porquers/eres</i> , Bló.	<i>porqueret</i> , Julià
<i>porret</i>	Barceló		Mora	
<i>pota</i>	Vaquer, Veny	Barceló, Escarrer	Barceló	
<i>potecari</i>	Nabot			
<i>pousalat</i>	Mora	Mora		
<i>primerench</i>	Melià Joana Maria.			
<i>primeta</i>	Servera			
→		<i>prim / et</i> , Vaquer	<i>prim</i> , Coll, Vaquer	
<i>pubila cara</i>	Fornés Catalina.			
<i>puça</i>	Xamena			
<i>puñal</i>	Llaneras Monserrata.			
<i>quech</i>	Julià	Julià		
<i>quelcoll</i>	Sagrera	Sagrera	<i>quel / a</i> , Coll	
<i>quintet / a</i>	Mesquida	Feliu, Mas, Mqda. Oliver	Feliu, Mas, Mesquida	
<i>racó</i>	Nicolau	Nicolau	Ballester, Nicolau	Feliu
<i>redó</i>	Mora	<i>radona</i> , Barceló	Barceló	<i>de son Redó</i> , Barceló
<i>rafaleta</i>	Sampol	<i>rafelet</i> , Melià	<i>rafela</i> , Mora	
→			<i>rafels/asso</i> , Barceló	
<i>rasca</i>	Mora, Veny	Rosselló, Veny		
<i>ratat</i>	Tomàs			
→			<i>rata</i> , Mas	<i>rata</i> , Mas
<i>ravulla</i>	Lliteras	<i>raull ?</i> , Pastor		
<i>regalat / da</i>	Mas	Oliver		
<i>rellotger</i>	Mora			
<i>renya</i>	Barceló	Barceló, Mora	Barceló	
<i>reñeque</i>	Mulet	Mulet		
→		<i>reñech / renech</i> , Mulet		
<i>revolt</i>	Moll	Moll. - <i>de Na Revolta</i> , Bló.	Moll	
<i>rialles</i>	Ferrer, Mesquida	Ferrer	<i>rialles</i> , ?	
<i>rich</i>	Mora	Barceló, Carbonell, Mora	Barceló, Mora	Mora
<i>roca</i>	Cerdà	<i>rocha</i> , Juan, Xamena	Sitjar, Pastor, Xamena	Xamena
→			<i>de la roca</i> , Moll, Mora	
→			<i>roqueta</i> , Xamena	
<i>roig</i>	Barceló, Mora, Roig	Barceló, Mora, Roig	Barceló, Nicolau,	Barceló, Sitjar
			Mora, Rotger, Sitjar	
→		<i>rotget</i> , Barceló, Nicolau	<i>roiget</i> , Nicolau, Mesquida, Roig.	
→			<i>roigeta</i> , Mesquida, Roig	
→			<i>roig de la bolla</i> , Sitjar	

TAULA CRONOLÒGICA

<i>MALNOM 1822</i>	LLINATGE(S)	s. XVIII	s. XVII	s. XVI
→			<i>roig goday</i> , Nicolau	
→			<i>roig de la creu bella reyal</i> , Bló	
<i>romeña</i>	Pastor	Escarrer	<i>romenya</i> , Huguet	
→		<i>romañena</i> , Escarrer		
<i>ros / sa</i>	Barceló, Coll	Coll. - <i>ros agraida</i> , Bover	<i>ros</i> , ?	<i>ros</i> , ?
<i>rubí / na</i>	Barceló, Pastor	Barceló	Barceló	
<i>ruxadi</i>	Mercadal	Bló., - <i>ruxadina</i> , Cervera	<i>ruxedi</i> , ?	
<i>sagreras</i>	Blanch	Blanch	<i>sagrera</i> , Nicolau	
<i>saguera</i>	Blanch	Blanch		
<i>salat / da</i>	Lliteras	Barceló, Lliteras, Sitjar	Barceló	<i>salada</i> , Bovera
→		<i>saladum</i> , Lliteras		
<i>salom/ a</i>	Ballester	Ballester	<i>de na saloma</i> , Mora	
<i>sanaller</i>	Melis			
<i>sancristo</i>	Servera			
<i>sans</i>	Sans	Cervera	Cervera	Cervera
<i>sapatero</i>	Blascos	<i>sabater</i> , Barceló, Servera		
<i>sec</i>	Mora, Sitjar	<i>sech</i> , Mora, Sitjar	<i>sech</i> , Bover	
<i>secallona</i>	Tomàs			
<i>serra</i>	Llaneras			
<i>serraller</i>	Lliteras		Jaume	
<i>setro</i>	Garí			
<i>simó</i>	Cerdà	<i>simó / ns</i> , Mora	Mesquida, Mora	
<i>sineva</i>	Bauçà, Lladó			
<i>sion</i>	Roselló, Jaume	Barceló		
<i>sorell</i>	Mora			
<i>sostre</i>	Servera		Servera	
<i>sunyera</i>	Sastre	<i>sunyer</i> , Sastre	<i>sunyera</i> , Vaquer	
→			<i>sunyeret</i> , ?	
<i>sutro</i>	Font, Ripoll			
<i>taconer</i>	Vaquer	<i>taconeret</i> , Melià, Moll	Veny	
<i>tamborero</i>	Gayà, Miquel.			
<i>taleca</i>	Bover	Bover		
<i>tallades</i>	Bover	Bover, Orell, Huguet	<i>telladas</i> , ?	Fustera
→			<i>telledons</i> , ?	
<i>taulera</i>	Escarrer	Escarrer.- <i>teula</i> , Figuera		<i>na taulera</i> , ¿?
→		<i>tauler/</i> , Escarrer, Figuera	<i>teuler</i> , ?	
→		<i>teula</i> , Vicens (de Sóller)		
<i>tem</i>	Mora	Mora		
<i>teu</i>	Nicolau	Nicolau, Sitjar	Sitjar	
<i>tibeu</i>	Cerdà	Cerdà	Barceló	
<i>tibeu colcurt</i>	Cerdà			

TAULA CRONOLÒGICA

<i>MALNOM 1822</i>	LLINATGE(S)	s. XVIII	s. XVII	s. XVI
<i>titol / a</i>	Font			
<i>toniroch</i>	Pastor			
<i>tort</i>	Miró		Barceló	Rosselló
<i>toyot</i>	Ballester	Ballester, Bover	Ballester.- <i>toy</i> , Vaquer	<i>toy</i> , Vaquer
→			<i>de son Toy</i> , Vaquer	
<i>traca</i>	Sitjar			
<i>tracto</i>	Barceló			
<i>tracto de son Font</i>	Barceló			
<i>trempa</i>	Obrador	Obrador	<i>trempa</i> , ?	
<i>tudapots</i>	Soler			
<i>vadell / a</i>	Juan	Bover, Feliu, Juan, Lliteras	Julià, Vadell	
<i>vador / a</i>	Banús, Barceló, Mesquida, Servera	Banús, Cervera, Mercadal Orell	Cervera	Cervera
→			<i>vador del cap-puig</i> , Cervera	
<i>veny</i>	Riera			
<i>verd bandera</i>	Tomàs	<i>verda</i> , Bover Antònia.-		
→		<i>bandera</i> , Verd		
<i>verdera</i>	Barceló	Sitjar	Mulet, Salas	
→			<i>verdereta</i> , Mulet, Salas	
→		<i>de son Verdera</i> , Verd	<i>de son id.</i> , Verd	
→		<i>de son Verdera vieco</i>		
→		<i>de son Verdera nou</i>		
<i>vermell</i>	Vaquer	Ballester, Bló., Font, Mora	Ballester, Mora	<i>vermella</i> , Bovera
<i>vico</i>	Figuera, Garí			
<i>vidal / a</i>	Barceló	Barceló	<i>id. del c/ Nou</i> , Bló.	
<i>viló</i>	Barceló			
→		<i>vila</i> , Mora	<i>vila</i> , Orell	
<i>xala</i>	Rosselló	Rosselló		
<i>xalau</i>	Verd	Verd		
<i>xarafí / na</i>	Mora	Mora		
<i>xavato</i>	Servera	Cervera, Garí	<i>xanato</i> ?	
<i>xesques</i>	Mesquida	<i>xesca / quet</i> , Mora		
<i>xesquet / a</i>	Mesquida			
<i>xesquetde na Puça</i>	Mesquida			
<i>xic / a</i>	Barceló	<i>xich</i> , Barceló	<i>xich</i> , Barceló	
<i>xicó</i>	Barceló			
<i>xiscos / ques</i>	Bauçà, Roig	Bauçà		
<i>xoroy</i>	Mora, Nicolau	Nicolau		
<i>xutella</i>	Bonnin			
Total malnoms : 434		total s. XVIII : 239	total s. XVII : 167	total s. XVI: 63

Bibliografia

Fonts arxivístiques

Arxiu Parroquial de Porreres (APP):

–Llibres sacramentals de defuncions

–Padró de Porreres (1822 i 1828). Edicions Ajuntament de Porreres, 1997.

Fonts bibliogràfiques

BARCELÓ CRESPI, Maria; SERVERA SITJAR, Bartomeu (1993). *Vida municipal i nova planta. Porreres (1718–1728)*. Porreres: Edicions Ajuntament de Porreres.

BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel; SERVERA SITJAR, Bartomeu (1997). *Les possessions de Porreres. Estudi històric*. Porreres: Edicions Ajuntament de Porreres.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2001). *Sobre Porreres*. Porreres: Edició a cura de Maria Barceló Crespí.

– (2011). *Sobre Porreres II*. Porreres: Edició a cura de Maria Barceló Crespí.

– (2010). “Gabriel Mora, un prevere porrerenc en el cercle d’humanistes de la Ciutat de Mallorca”. A: *Actes de les III Jornades d’Estudis Locals*, pàg. 125-143. Porreres: Edicions Ajuntament de Porreres.

– (2014). *Sobre Porreres III*. Porreres: Edició a cura de Maria Barceló Crespí.

BERNAT ROCA, Margalida, (2008). “A causa de les turbacions populars”; “Porreres i les Germanies (1521-1524)”. A: *Actes de les Segones Jornades d’Estudis Locals*. pàg. 69-90. Porreres: Edicions Ajuntament de Porreres i Institut d’Estudis Baleàrics (IEB).

FELIU JAUME, Juan (1894). *Noticias históricas sobre el Santuario de Montesión de Porreres*. Palma: Topografia de Felipe Guasp.

LLULL ESTARELLAS, M. Antònia (2010). *Urbanisme i arquitectura de Porreres. De la vila medieval a la contemporània*. Porreres: Edicions Ajuntament de Porreres i Institut d’Estudis Baleàrics (IEB).

MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977). *Història de Porreres* (Volum primer). Porreres: Edicions Ajuntament de Porreres.

MUNAR OLIVER, Gaspar (1979). *Història de Porreres* (Volum segon). (Des del segle XVII fins al XX). Porreres: Edicions de Ajuntament de Porreres.

MIRALLES MONSERRAT, Joan (1996). *Onomàstica i literatura*. (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 4). Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.

ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2000). *La vila de Porreres, 700 anys d’Història*. Edicions Ajuntament de Porreres.

(2001). *Noticiari de Porreres (segles XIII–XVIII)*. Edicions Ajuntament de Porreres.

(2005). *Noticiari de Porreres*. Edicions Ajuntament de Porreres.

SANZ MORA, Mariló; JUAN COLOMER, Mª Jesús (2005). *Malnoms d’Aiolo de Malferit. Mante ... I tu de qui eres?*. Aiolo de Malferit: Edicions Ajuntament d’Aiolo de Malferit.

SERVERA SITJAR, Bartomeu (1999). “La mà major porrerenca: el poder de la pagesia terratinent durant el segle XVII”. A: *Actes de les Segones Jornades d’Estudis Locals a Porreres*, pàg. 91-100. Palma: Di7 Edició, Mancomunitat del Pla i Consell Insular de Mallorca.

VIBOT, Tomàs (2006). *Crimis, infàmies i immoralitats a Porreres (1536-1934)*. Porreres: Edició Ajuntament de Porreres i Agrupació Cultural de Porreres.

Prensa local

Articles revista Llum d’Oli

BARCELÓ CRESPI, Maria (març 2012). “Qüestions d’antroponímia. Malnoms porrerencs (segle XVIII)”. *Llum d’Oli*, núm. 129.

– (juny 2013). “També és memòria històrica”. *Llum d’Oli*, núm. 134.

– (setembre 2013). “Un nom clàssic en l’antroponímia porrerenca (segles XVI-XVIII)”. *Llum d’Oli*, núm.135.

SASTRE, Josep; NICOLAU, Marta; MELIÀ, Francesc (maig 2007). “Els malnoms porrerencs de la darrera meitat del segle XVI”. *Llum d’Oli*, núm. 112.

SERVERA SITJAR, Bartomeu (juliol 1997). “Els malnoms de Porreres a la segona meitat del segle XVII”. *Llum d’Oli*, núm. 60

VIDAL, Damià (maig 1997). “Notes sobre topònims i gentilicis de Porreres del segle XVII”. *Llum d’Oli*, núm. 59.

Apèndix

Malnoms de la Taula cronològica existents ja al segle XVI

Barceló, bassona, bou, calderó, canonge, carles, cota, cuní, costitx, dagueta, banyeres, de l’Alcuria blanca, de la Serra, de la Torre, de les talaies, Amat, de son Artigues, de son Font, de son Gornals, de son Lluís, de son Orell, de son Porquer, de son Vaquer, del Pou salat, del Rafal, donzella, estepa, frare, gollona, Agustinet, janoy, llarch, nadal, negre, nobra, mainou, not, pansa, parri, pelut, porquera, recó, redó, rich, roca, roig, ros, salat, sans, tallades, taulera, tort, toyet, vador i vermell.

Malnoms del segle XVI (no consten a la Taula)

*Agost, anglada, arbona, baeselis, benet, bernadí, bet, beupenes, bions, bisbe, bon fadri, borra, bossa, burcany, busqueret, camelbo, carabassot, carbó, cervera, coablanca, cerdina, cole-
ra, coraja, corb, coreat, curt, d’Alcoraia, dasriel, de Baulenes, de defora, de gate, de la Bastida,
de la Nobra, de la plaça, de les portes negres, de la Torre blanca, de la vila, de s’hort, de son
Drago, de son Font, de son Gall, de son Goday, de son Seguí, dels Pagos, del Burcany, del c/
Betzarrut, del c/ Nou, del cafre, del cappuig, del figueral, del hereuet Pons, del Olivar, del ponent,
del pou demunt, del pou Florit, del Puig, del Riquer, del Salmanters, dels Pagos, des mas, des
Misser, el conco, en Solerm, dobat, dols, faloy, forfoll, francí, frígola, gansa, garamet, garató,
garavat, garbayó, gat, gardana, gil, goday, gonda, gorgó, gorra, goudino, jorbo, julià, libertí,
llança, lliteras, magra, mainou, manera del c/ Nou, marcha, matamoros, mel, moixonies, mestre
Miquel ferrer, michaelis, monjo, morey, nebot, nanell, nicolau, palonja, paris, paufens, paulo,
pentheleu, peris, petcomilla, petit, potample, potaplana, quiel, rei, revo, riquers, romeguera, ros-
toy, sereu (s’hereu), serró, sord, silvestre, tassa, tiula, tomassa, torner, tudore, tudossa, vengut,
vey, xample (prop del pou Nou), xet i xot.*

Malnoms del segle XVII (no consten a la Taula)

Agost, agustí, aixut, albartí, alquicel, amet, amitger de la Torre, aranya, amneta, artà, ban-yeras del colomer, barba, barbaro, barcaix, barrugat, bascu, batall, beata, beato blanco, beneta, bellem, b(o)eferrull, bona botiga, bonjesús, bossa de ferro, balle, banyeras de la plaça, barbaroto i barbes.

(continuació segle XVII)

Coll, barbera, barrigó, bartolo, bastrica, besaco, bet, bellem, bions, biory, blader, boivas, bon fadrí, bonenat/boronat, bonet, borja/s, bri, cabater, cafa, cafes, calàpot, campaner, campins, catalina, chelino, covoner, coltell, coltellet, comperet, corch, corró, cranco, cosi, couas, cugulles, culnegre, curtimpayres, cusí, cusit, caramellut, carboner, carrisser, cases, catiu, cerdà, cerdane-ta, cerdina, christòfol/a, climent, collet, concordia, cor trebi, corcat, cordat, coxech, crucifici, cugues, d'Alcassor, d'Alcoraia, de davant la posada de son Pinya, de defora, de Binifet, de davant la creu nova, de davant la posada del Pagos, de la Bastida, de la casa nova de son Valls, de la casa vella, de la Dragonera, de la bolla, de la casa gran, de la creu nova, de la geibida, de la Masquida, de la Nobra, de la plaça, de la placeta, de la porta, de l'Olivar, de les Planes, de les pastores, de les portes negres, de los Monjos, de Mianes, de Mina, del pou, delgado, del vicari, de son Bernadí, de son Diego, de son Goday, de son Grau, de son Jeroni, de son Jeroni Morlà, de son Jorbo, de son Joy, de son Morlanet, de son Pinya, de son Vallets de'n Paloni, de son Balaguer, de son Barriga, de son Cases, de son Drago, de son Draguet, de son Goday, de son Mas, de son Morlà, de son Nebot, de son Palau, de son Ribas, de son Romaguera, de son Servera, de son Veny, de sort, del c/ Coxech, del c/ Payró, del c/ del Pou Florit, del c/ del Vent, del cricheas, del Sastre, del c/ Betzarrut, del c/ Cofossar, del c/ Nou, del Puig, del puig de Montision, del Riquer/s, del Vinet, dels Salmanters, del Pagos, ditet, dolgato, doneta, doroteo, doy, (a)dobat, dols, donat de Montision, drago, dragoner/a, duran, dureta, esclau negre, està, esterrossador, eleonor, espiga, esquelles, fiol, flor, forgasiu, frit, fadrinet, faloy, fioleta, flaget, forfoll, forner, gaio, gallarda, gar-deta, gargamellot, garrigó, gaian, garamet, garí, gardana, garrea, geladet de la plaça, genoll, genoví, gexese, geledum, genovard/a, goday, gomis, gotzo, gorra, graceta, gros, gregori, gual, gueta, gueu, guideta, guillemet, hereu, hereuta, homenet, hortalà, jaumeta, jaume/t, jeroni, jesuè, jesuset, jeyes/jaies, gibui, jonoy, jorbo, jornals, joanet, joanot, josefa, julià/na, llampí, llança, lle-negant, lleuger, lliteres, llusriu, maciana, madò Ciutat, major, mamella, manetes, maño, mare-llons, moreta, maronge, marquet, mateuino, matianeta, maga dinero, magra, magreta, manera, maria, martina, meneta, mercader, mestre Andreu Mesquida, mestre Biel Barceló, mestre Joan Figuera (teuler/jerrer), mestre joan Melià (sastre), mestre Miquel Nadal, mestre Tomeu del pou Florit (fuster), mel, misericòrdia, molí de vent, mongeta, monjos, moro, moix, moixonies, mollet orb, monja, monserrat, mora, mostaxut, moyano/a, muga, mullet, mut, Nebot de la plaça, neco, obeu, oliver, pagès, palau, palita, palònia, paris/sa, patxalino, pausco, passa, passaprest, passe-rra, pastor/a, patró, pelegrí, peris, petit/a, petita olivera, periche, perico, pito, pixoto, pollencina, prim, priedis, prop de la creu nova, quel/a, quiel, rabassa, rabasso, rabiós, rafals

(continuació segle XVII)

rafel beato, ramis, ramon, randa, raseu, reya, rector pobre, redonet, rey, reyet, riquier/s, rodes, rodes del c/ Nou, romaguera, romaya, rome, rullan, sala, saladum, salmanters, sano, sar-dina, sastre, sitge, serefiy, sencelles, siquier, soldat, son Orchet, son Palau, sorda, surivellas, taja-cames, tazar, tassari, tenoies de davant el pou Nou, temporal, tiula, tomàs/sa, tomevons, toneto, torres, tonela, tramoyes, tripat, uguet, valero, vanrrell, vaquer, veyet, vicari, vicens, vich, vila, vitriera, xau, xabec, xana, xanes, xapeta, xata, xedis, xeña, xeremia, xet, xina, xineta i xoma.

Malnoms del segle XVIII (no consten a la Taula)

*Albeiste, al-lehuya, antelín, añols, argenter, artigues, bagatie, balla, barbacoll, barbaro, barbero, basca, baster, beato, bellat, benet/a, bequeta, binifaldó, bleada, bo, En boca fosca, bojsa, En bona botiga, bonjesús/a, boronat, bossa, búger, cabata, cabater, En Cabayereta, calafat/a, calino, calsa, cama de parra, campins, cap de pere, capallet, cap-ampla, caparró, carrió, carro, cases, castell Llubí, catalina, catiu, catoix, cerdina, coa, codrada, coix, coll, collerer, collet, cole-
ra, comit, comte, conceller, contendre, corripillo, corró, cortès, cudem, cugas, cumet, cusit/da, de Baulenas, de Binifaldó, de la Bastida, de la canal, de la casa vrrla, de la placeta, de la roca, de la taullera, de l'hera, de l'hort, de l'hort dern Pota, de l'Hospital, de Montuïri, de Na Meteva, de sa collerera, de Sant Joan, de son Bou, de son Cudem, de son Doctor, de son Drago, de son Dragnet, de son Grau, de son Jorbo, de son Manera, de son Mas, de son Mesquida, de son Morlà, de son Morlà del pla, de son Morlanet, de son Paris, de son Pinya, de son Paloni,, de son Ramon, de son Romaguera, de son Servera, de son Sitjar, de son Soler, de son Veny, del carrer del Vent, de carrer Betzarrut, del carrer Nou, del molí alt, del molí d'En Baco, del Pla, del pou d'Amunt, del pou Florit, del puig, del Riquers, del Serral, delanga, dels Salmanters, des mut, des Pagos, des Tast, doble, dols, doy, dragoner, duran, entiparer, escarra, esterrocedor, farcit, fe(a)ros, feretgeta, filau(n), filet, fiol, flor, foneto, foradat, foradí, forner, fornera de Palma, franselles, fuster, galícia, gallarda, garamet, garbulla, gardana, gat, gaubet, giradora, goday, gorra, graïda, gregori, gros, grosseta, hereu, janyo llucó, jaumeta, jayes, jesús, joanot, jorbo, julià, juliverd, llabrés, llansa, lleganya, llenegant, llengo negre, lliteres, lloqueta, Llubí, lluent, macianeta, magreta, maina lloques, malo (o meló?), mancip, manera, martina, mas, mascaró, matia, Na mel, mercadal, mercader, mesquideta, mestre, mestre "Mollet", mestre Amengual, mestre de minyons, mestre Joan "frareta", mestre Mora (ferrer), mestre Peret, matevex, misericòrdia, mitx-home i moixa.*

(continuació segle XVIII)

*Son Vador, moliner de vent, molira, Morey traginer, mullet / a, múrcia, nabodet, nan, ninna, ninon, oliver, orell, palau, paloni, palou / va, paratjal (de Montuïri), paris, pastor, paulo, pelegrí, pentinat, En Penyaflor, En Pere "flor", de can Perot, petita, peuetes, poncet, porre, pou, pouter-
ta, puig, quatre ulls, quiel, rabassa, rabe, rabent, rabetots, rabiós, ramis, ramona, reis, remena, renan, rey cugullada, Na Reya, roch, romañan, ros agràida, rotger, ruberta, ruixedi, sabater, sai-
jes, sala, salt, saltita, sastre, sastre Not, Sencelles, serafi, soler / a, superet, tacat, tavahola, tofo-
lí, toneto (dit de Mina), torrat, torres, tramuntana, trancador (de pedra), treufoch, turone, vallet, vanrrell/a, vent, verda, veyet, veyet peraire, vicari, vicens roch, vicens roig, vinagre, volta/da, vor-
cra, xalabeu, xebre, xedis, xemena, ximarra, xina, xoma, xorca i xorogo.*

La rajoleria devocional a Porreres. Els viacrucis

MARIA DEL MAR LLOMPART MORRO

Introducció

L'illa de Mallorca disposa d'un nombrós i interessantíssim patrimoni rajoler que embelleix els seus paratges naturals, edificis religiosos i civils. Malgrat aquesta riquesa, la informació que d'aquest patrimoni es té és pràcticament inexistent, ja que sembla que la societat en general no s'ha sentit gaire atreta per aquest art. Deixant de banda qualque cas singular, generalment les publicacions que hi fan referència –que són molt puntuals– no van més enllà de la indicació de l'existència del panell. Ara bé, essent honesta s'ha de dir que resulta difícil apropar-se a la investigació d'aquest tipus d'art, pel fet que es parteix pràcticament de zero i, a més, hi ha la problemàtica afegida que, a l'hora de la recerca arxivística, resulta summament complicat localitzar referències directes a les rajoles o als panells, ja que l'art rajoler –així com el de la resta d'arts decoratives– ha sofert un menyspreu històric pel fet d'haver estat considerat un art menor.

Quant al municipi de Porreres, aquest és una mostra excepcional de patrimoni rajoler per la quantitat de panells que conserva i també per la importància històrica i artística d'aquests. Les dues comunicacions presentades en aquestes jornades se centren en els panells ceràmics de caràcter devocional, però cal no oblidar que el poble disposa també de grans exemples de rajola de sèrie. Els plafons recollits en aquests estudis foren duts a terme en els centres ceràmics català i valencià durant els segles XVIII i XIX. La importació d'aquests plafons no resulta una excepcionalitat dintre de la nostra geografia, cal tenir en compte que –segons les escasses investigacions existents entorn al tema– en aquest moment Mallorca no té una producció de caràcter devocional pròpia.¹ A més, en els segles esmentats –especialment en el segle XIX– el focus ceràmic valencià gaudeix d'un gran reconeixement internacional, des dels seus ports surten de forma constant i sistemàtica importants partides de rajoles cap a les illes Balears i Canàries, Europa, Amèrica (Cuba, Argentina, Mèxic...) i nord d'Àfrica.² Tot i que no existeix un estudi exhaustiu de les importacions rajoleres a Mallorca en els segles esmentats, es pot afirmar sense cap mena de dubte que la quantitat d'aquest tipus de peces produïdes al focus català i valencià conservades a l'illa és pràcticament la totalitat del patrimoni rajoler de Mallorca. No obstant això, cal matisar que la importació de rajoles catalanes devocionals es redueix al segle XIX respecte del segle anterior.

Finalment, no voldria acabar aquesta breu introducció sense aprofundir més en la trajectòria d'aquests dos focus ceràmics cabdals dintre de la història de la ceràmica. Quant al centre català, aquest fabricava les seves peces en els segles XVIII i XIX a petites terrisseries barcelonines que produïen peces d'una gran semblança. D'altra banda, la producció rajolera valenciana de caràcter devocional es concentrà a la ciutat de València, el centre rajoler per excel·lència en aquests segles. No obstant això, cal matisar que a la segona meitat del segle XIX la major part de la producció rajolera valenciana es concentrà en altres punts geogràfics de la comunitat però gran part de la producció devocional se seguia fabricant a ciutat.

¹ SOBERATS LIEGEY, Frederic; CARRERAS ESCALA, Joan; COLL CONESA, Jaume (1980). “Noticia para el estudio de la producción azulejera en Mallorca (siglos XVIII-XIX)”. *BSAL*, núm. 37, p. 611-614// AADD (2008). *Les rajoles catalanes d'Arts i Oficis. Catàleg General*. Barcelona: MS Editor, p. 15 i 16.

² PÉREZ GUILLÉN, Inocencio Vicente (2004). *Las azulejerías de La Habana. Cerámica arquitectónica española en América*. València: Publicacions Universitat de València, p. 13.

Els viacrucis

Els viacrucis –i els panells devocionals en general– foren uns dels tipus d'expressió artística més importants dintre de la religiositat cristiana, doncs serviren com a punt de reforç per als ritus de fe i devoció, és a dir, serviren de cartells publicitaris per difondre un determinat culte popular. Ara bé, en el cas dels viacrucis –que és una de les formes de devoció més esteses dintre de l'art religiós popular– els panells servien també com a instrument per dur a terme l'exercici devocional. Els plafons, que assenyalaven les estacions de la passió de Crist, és a dir, els esdeveniments més importants d'aquest episodi de la vida del Senyor, eren admirats pel fidel durant l'exercici, com a mitjà per recordar la passió i mort de Jesús i participar en esperit del sofriment patit pel Senyor. Per tant, els panells dividien el camí en etapes que alternaven moments d'implicació emocional –com davant de cada estació– amb moments de reflexió més íntima, durant els desplaçaments d'una estació a una altra.

Les estacions del viacrucis tradicionalment són catorze:

1. Ponç Pilat condemna a mort Jesús.
2. Jesús és obligat a carregar la creu.
3. Jesús cau per primera vegada.
4. L'encontre de Jesús amb la seva mare.
5. Simó Cirineu ajuda a portar la creu.
6. La Verònica.
7. Jesús cau per segona vegada.
8. L'episodi de Maria Magdalena i les dones pietoses.
9. Jesús cau per tercera vegada.
10. L'espoli i escarni de Jesús.
11. La crucifixió.
12. Les darreres paraules i la mort de Jesús.
13. El davallament de la creu.
14. Sant enterrament.

El viacrucis al santuari de Monti-sion.

Sobre la datació i altres precisions.

El viacrucis de major antiguitat conservat a Porreres es troba al camí de pujada al santuari de Monti-sion. Malauradament, d'aquest viacrucis tan sols es conserven tres taulells dels catorze originaris, és a dir, els corresponents a la dotzena, tretzena i catorzena estació. Els restants plafons (figs. 1, 2 i 3) foren col·locats l'any 1980³ i substituïren els taulells que hi havia, ja que aquests darrers es trobaven en un estat de degradació summament acusat.⁴

³ Aquestes estacions foren dutes a terme per a la celebració del vint-i-cinquè aniversari de la construcció de la carretera (1979), però les obres s'endarreriren i no es pogueren inaugurar oficialment fins el 28 de març de 1980 –l'any següent a l'aniversari– quan el Divendres de Passió s'hi dugué a terme un Viacrucis Penitencial. Un dels monòlits on s'adossen els taulells es va haver de fer nou perquè s'havia perdut. Es desconeix la quantitat de doblers que es destinaren a la reparació dels monòlits i a la realització dels taulells, però aquestes despeses junt a les de la renovació de la coberta de la sagristia, a les de pintar i blanquejar el claustre i a les de la festa del 14 de gener –vint-i-cinquè aniversari– costaren un total de 157.000 pessetes. Així ho recull el full parroquial *Semilla* el març de 1980.

⁴ L'estat de degradació devia ser summament alarmant, ja que Joan Feliu a l'any 1894 –vuitanta-sis anys abans de la realització de les noves– ja en parlava a *Notícies històriques sobre el Santuario de Montesión de Porreras*, Mallorca: Felipe Guasp, p. 33.

Ara bé, una menció especial mereix la desena estació pel fet de presentar unes característiques formals i estilístiques totalment diferents als plafons primitius i als de 1980, però molt semblants a la dotzena i tretzena estació que es conserven a la capella del sant Crist de l'església parroquial del municipi, tema que serà tractat una mica més endavant de manera detallada.

Respecte a les dades que es manegen fins a les hores del viacrucis ceràmic de Montis-ion, podríem dir que la primera és a l'obra del senyor Joan Feliu⁵ on se'ns comenta que l'any 1894 l'estat de degradació en què es trobaven les capelletes del viacrucis era molt acusat i la causa principal era el vandalisme.

La següent referència apareix més de vuitanta anys després, quan Munar Oliver⁶ informà —a través d'una troballa documental— que l'any 1853 es compraren unes rajoles de València amb les estacions del viacrucis per a l'oratori de Montis-ion i que l'any següent es col·locaren. Aquesta troballa es relacionà amb les estacions primitives, és a dir, amb la dotzena, tretzena i catorzena estació del viacrucis actual. La citada documentació també revelà que l'obra fou promoguda pel prevere Josep Perelló i que hi va intervenir el mestre picapedrer Cristòfol Gornals.

Les darreres dades ens les ofereix Maria Antònia Nicolau⁷ a la comunicació presentada a les *II Jornades d'Estudis Locals* de Porreres. Es tracta d'una comunicació bastant completa entorn al viacrucis de Montis-ion, on es fa un repàs de les aportacions anteriors i de l'evolució de l'obra. El més destacable és el descobriment de la data de 1980 quan, en commemoració del vint-i-cinquè aniversari de la construcció de la carretera de Montis-ion, es restaurà el monument. Entre les tasques que s'emprengueren, cal destacar la realització completa d'un dels monuments que s'havia perdut i la restauració dels altres, així com la realització de nous plafons amb les estacions. Finalment, el 2011 es presentà el catàleg municipal⁸ on es recullen les aportacions anteriors.

Després de repassar totes les aportacions anteriors, efectivament, al *Llibre de Sortides de Montis-ion (1839-1893)*⁹ —que es conserva a l'Arxiu Parroquial de Porreres— apareix una eixida, el novembre de 1853, la qual ens indica que el prevere Cristòfol Feliu pagà al patró Joan Terrassa 27 lliures, 8 sous i 4 diners per a les rajoles que dugué de València i que havien de servir per a les estacions del viacrucis del Santuari de Montis-ion.¹⁰ Com és lògic, les dades ofertes per aquesta partida —la data i la procedència— es relacionaren amb les tres darreres estacions ceràmiques del viacrucis actual (figs. 4, 5 i 6), que són les de major antiguitat.

Ara bé, l'anàlisi exhaustiva realitzada en aquest estudi es planteja, en primer lloc, un canvi de procedència i, en conseqüència, també una variació cronològica, és a dir, que la sortida loca-

⁵ FELIU, Joan (1894). *Noticias históricas sobre el Santuario de Montesion de Porreres*. Palma: Impremta Feliu Guasp, p. 33.

⁶ MUNAR OLIVER, Gaspar (1979). *Història de Porreres II*. Palma: Miramar, p. 271 i 272.

⁷ NICOLAU ROSSELLÓ, Maria Antònia (2008). "Béns patrimonials religiosos: les capelles dels viacrucis, estacions o passos del camí de Montis-ion". AADD. *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals*. Porreres: Institut d'Estudis Baleàrics, p. 107-116.

⁸ GARCÍAS GARCÍAS, Cosme; LLULL ESTARELLAS, Maria Antònia; ROIG SAMPOL, Francesca (2011). *Catàleg de Béns Patrimonials de Porreres*. Porreres: Ajuntament de Porreres, fitxes VC001-VC028.

⁹ Arxiu Parroquial de Porreres (APP), *Llibre de Sortides Montis-ion I (1839-1893)*, foli 9 v., 1853, novembre.

¹⁰ *Novembre de 1853. Mes son data: al Patró Juan Terrasa per mans de Don Cristòfol Feliu prevere vint y set lliuras, vuit sous y quatre diners, import de les retgolas, dugué de València el antedit Terrasa que han de servir per las estacions de la Via Crucis del Oratori consta de polisa e igualment el recibo de dita partida. Són \ -\ 28..8..4.*

litzada no correspondria als taulells primitius. Quant a la procedència d'aquestes tres estacions, els trets formals i estilístics que presenten no corresponen en absolut a la producció ceràmica valenciana i sí, per contra, a la catalana del segle XVIII. Tal afirmació no ha pogut ser verificada documentalment, però els trets estilístics i formals dels plafons i la comparativa amb exemples conservats a Catalunya i a l'Illa ens ho corroboren. Una d'aquestes característiques és el tipus de perfilat. Tot i que en ambdues produccions és un tret constant, la manera de resoldre'l és diferent. Mentre la línia de perfil catalana és gruixuda, desigual i nerviosa, la valenciana és més fina i homogènia. D'altra banda, la paleta cromàtica emprada és més limitada que la valenciana; la catalana es basa exclusivament en els colors groc, marró ataronjat, marró, verd i blau aplicats a través d'una pinzellada empastada. També difereix el tractament perspectiu del paisatge, un tant arcaic, que es resol a partir d'una línia d'horitzó baixa o d'un primer pla baix, més detallat, amb una gamma cromàtica càlida i un pla de fons elevat, manco detallat i resolt amb colors freds –amb un blau molt tènue–, sense gradació entre els dos plans. Aquest és un tret distintiu en la producció d'aquest focus ceràmic. Ben igual que altres característiques com la forma en què es representa la vegetació, els núvols anomenats “d'ensaïmada”, etc.

Uns altres elements a tenir en compte són els marcs ornamentals. Aquests poden resultar, en molts casos, elements bastants fiables a l'hora d'establir una possible procedència i aproximació cronològica del plafó, ja que generalment es poden establir famílies o grups que es van donant cronològicament en una zona. Ara bé, és cert que es poden donar imbricacions, simultaneïtats i anacronismes i, per aquest fet, s'han de tenir en compte altres dades que es puguin manejar de l'obra estudiada. Respecte al tipus de marc que podem veure a les tres estacions del viacrucis de Porreres, és a dir, un filet prim groc o ataronjat delimitat per una línia gruixuda de negre manganès, no permet establir una cronologia concreta ja que és un marc que té continuïtat durant diversos segles, però sí que ens permet confirmar la procedència dels plafons, ja que és un marc típic de la producció catalana.

A més a més, les mides de les rajoles –13,5x13,5 cm– són pròpies de Catalunya, ja que a València es deixaren d'utilitzar al segle XVII, moment en el qual no s'havia introduït la policromia a la zona.

Aquesta contrarietat entre el que ens expliquen els panells citats i la troballa documental ens permet afirmar que la partida citada no correspon als plafons aquí estudiats. Aquesta afirmació es verifica a través de l'existència de tres estacions del viacrucis a Porreres amb característiques pròpies de la producció rajolera valenciana de la segona meitat del segle XIX. Aquestes estacions són la desena del viacrucis de Monti-sion (fig. 7) i les dues ubicades als murs laterals de la capella del sant Crist a l'església parroquial (fig. 8 i 9). Una simple mirada a aquests tres taulells evidencia que formen part d'un mateix conjunt. El marc, en forma de mig bossell groc entre dos filets ombrejats amb manganès simulant un focus lumínic situat a l'angle superior esquerra, és el mateix. A més, la cartel·la inferior central amb la inscripció resolta a trepa és repeteix a tots. Aquestes cartel·les i els marcs es van repetint sistemàticament, tot i que amb petites variacions al llarg de la segona meitat del segle XIX a petits plafons i plaques ceràmiques devocionals fabricades a la ciutat de València. D'altra banda, la puresa cromàtica que presenten les estacions ens reafirma la cronologia, ja que a partir de 1850 *circa* es comencen a donar fàbriques especialitzades en l'elaboració de pigments.

A més a més, l'equilibri aconseguit entre el dibuix i el color, la simulació volumètrica de les figures i el joc de llums i ombres són trets del segle XIX. No obstant això, la qualitat de les representacions a la segona meitat del segle XIX és menor que a la primera meitat, a més de desigual. En aquest cas, el nombre de personatges representats s'ha reduït al màxim –tan sols es representen els

indispensables—, el paisatge es concep de manera molt senzilla, a partir de tres plànols diferenciats: el primer de tonalitats més intenses, un segon més lumínic amb les ombres dels personatges projectades sobre ell i un tercer que marca la línia d'horitzó novament amb tons més intensos; els celatges aprofiten el blanc de la base estannífera i es detallen amb pinzellades extenses d'un blau molt tènue.

El següent pas és intentar dilucidar com es gestionaren aquestes estacions i com han evolucionat per acabar desunides a l'actualitat. La pròxima referència¹¹ —també documental— és aquella que ens indica que uns mesos després de l'encàrrec —el març de 1854— es pagà al mestre picapedrer Cristòfol Gornals per col·locar els plafons de les estacions. Per tant, tot sembla indicar que es posaren les estacions valencianes de 1853.¹² Ara bé, en aquesta partida monetària s'hi pot veure una matisació que consider clau a l'hora de reconstruir la història del viacrucis ceràmic de Montision, aquesta és «mudar-ne quatre d'elles». Segons el Diccionari Català-Valencià-Balear, el verb mudar significa canviar o traslladar; és per això que cal pensar que quatre de les estacions valencianes no es col·locaren. Quant a quines, segurament la dotzena i la tretzena —que són les que trobem a l'església parroquial i que corresponen a les que es conserven de les primitives—, la catorzena —que també conservem de les primitives— i una quarta avui dia no determinada amb la informació que manegem.

El fet d'adquirir catorze estacions i no col·locar-les totes per conservar-ne algunes d'un viacrucis anterior és una pràctica molt arrelada dintre de l'art ceràmic. Pocs són els viacrucis del segle XVIII i XIX que es conservin completament, generalment durant el mateix segle XIX i en el XX s'ha procedit a substituir aquelles estacions deteriorades per altres noves. Dintre de la nostra geografia són nombrosos els exemples, tal és el cas del viacrucis urbà de Santanyí o el del camí a l'oratori del Calvari de Felanitx.¹³

A partir d'aquí podem deduir que aquestes estacions que no es col·locaren es custodiaren i dues d'elles es reutilitzaren en un moment difícil de determinar. La dotzena i tretzena estació que es troben a la capella del Sant Crist de l'església parroquial es troben emmarcades per rajoles de sèrie valencianes de la segona meitat del segle XIX i per una sanefa documentada entre 1845 i 1868. La proximitat de la data de fabricació de les estacions i de les rajoles de sèrie possibilita que totes les rajoles fossin col·locades al mateix temps, però el fet que les rajoles de la dotzena estació no respectin el perfil vertical del panell podria indicar una reutilització posterior a la col·locació de les rajoles de sèrie. En definitiva, amb la informació que es maneja avui dia resulta impossible saber quan es col·locaren les estacions a la capella del Sant Crist.

El viacrucis del cementiri municipal

Sobre la datació i altres precisions

Finalment, no voldria concloure la present aproximació als panells del viacrucis de Porreres sense fer esment a les estacions que ornamenten l'interior dels murs perimetrals del cementiri (fig.

¹¹ Arxiu Parroquial de Porreres (APP), *Llibre de Sortides Montision I (1839-1893)*, foli 10, 1854, abril, 13.

¹² *Mars de 1854. Mes son data: Vint yuna lliuras tretza sous a mestre Cristòfol Gornals picapedrer importe de los gornals de mestre, mozo y menobre, para posar las retgolas de las estaciones, mudarne cuatro de ellas, retxats de ferro, Bastimentos per dit retxats y gix, tot empleat per dit objecte. Consta de pòlisa dels 13 Abril de 1854. Són \ -| 21 \ -| 23.*

¹³ LLOMPART MORRO, Maria Del Mar (2013). *La rajola devocional. Els viacrucis. Del segle XVIII al primer terç del segle XX*. Palma: UIB, Memòria Treball Fi de Màster// LLOMPART MORRO, Maria Del Mar (2015). "Els plafons de rajola del viacrucis a Santanyí". AADD. *I Jornades d'Estudis Locals de Santanyí*, Santanyí: Ajuntament de Santanyí, p.197-212.

10), de les quals s'ha perdut la segona estació i, a més, manquen rajoles a la primera i a la catorzena. Aquest viacrucis és també obra valenciana i fou fabricat a finals del segle XIX o durant els primers anys del segle XX. Quant a la procedència, la localització de viacrucis valencians semblants i datats dels darrers anys del segle XIX –tal és el cas del municipi d'Alcalalí, àmpliament estudiat– ens permeten afirmar que fou fabricat al focus ceràmic valencià. A ambdós exemples es dona el mateix cromatisme, perfilat, expressivitat i models. Pel que fa a la datació, al marge de les semblances citades, partim del fet que el 19 de novembre de 1901 es trobaven acabats els murs del cementiri i que aquests foren beneïts el mateix any, a part que també el 1901 es van treure a subhasta les pedres sobrants de la realització del tancament del cementiri,¹⁴ per tant no és estrany pensar en una data aproximada per a la fabricació de les estacions.

Conclusions

Finalitzaré aquesta primera aproximació al patrimoni rajoler porrerenc amb una recapitulació d'allò exposat en aquestes dues comunicacions:

-El municipi de Porreres disposa d'un ampli i ric patrimoni rajoler, dintre del qual resulta summament interessant el de caràcter devocional per la qualitat pictòrica dels panells, però també pels seus vincles amb la història del fervor religiós local. Aquests panells es concentren principalment en dos punts del municipi, a l'interior de l'església parroquial i al camí de pujada al santuari de Monti-sion.

-Els panells ceràmics de l'església parroquial han estat ignorats pels estudiosos a causa de la dificultat que suposa el seu estudi, tan sols referències puntuals per part de la Doctora Maria Barceló han donat llum a la seva història. D'altra banda, les estacions del viacrucis de Monti-sion sí que havien estat analitzades, però no amb la profunditat necessària, fet que ha generat errades interpretatives.

-Els panells analitzats en les presents comunicacions foren produïts als grans focus ceràmics de Catalunya i València, centres que es remunten a l'Edat Mitjana i que aconseguiren fama internacional.

-Els plafons de l'església parroquial es troben dedicats a sants lligats a la devoció local, tal és el cas de sant Roc o de sant Antoni. En aquest cas, tots els panells foren fabricats al centre ceràmic valencià en els segles XVIII i XIX. D'ells, cal destacar els dos dedicats a sant Roc, per la concreció cronològica donada en aquest estudi i per la vinculació del seu encàrrec a un hipotètic miracle ocorregut al municipi; i, els de sant Antoni, per determinar-se una més que probable autoria.

-Els panells de Monti-sion –dedicats a les estacions del viacrucis– de major antiguitat es remunten al segle XVIII i sofriren dues renovacions/substitucions: la primera, l'any 1853, de la qual es conserva la desena estació i les dues de la capella del Sant Crist de l'església parroquial i, al 1980, que són la major part de les que podem veure actualment. Les del segle XVIII foren fabricades a Barcelona, les de 1853 a la ciutat de València i, les actuals, a Mallorca. Tal afirmació determina un capgirell a l'estat actual de les investigacions, ja que s'ofereix una nova datació i procedència a les estacions.

-Finalment, s'ha de remarcar que la tasca que manca fer en el municipi entorn al seu patrimoni rajoler és molt extensa, encara és necessari descobrir molt més sobre el patrimoni devocional, però també del de caràcter decoratiu que resulta igualment interessant.

¹⁴ GARCÍAS GARCÍAS, Cosme; LLULL ESTARELLAS, Maria Antònia; ROIG SAMPOL, Francesca (2011). *Catàleg de Béns Patrimonials de Porreres*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Fitxes VC001-VC028.

Bibliografia

Arxiu Parroquial de Porreres (APP).

AADD (2008). *Les rajoles catalanes d'Arts i Oficis. Catàleg General*. Barcelona: MS Editor.

AADD (2000). "Rediseño industrial de azulejos tradicionales valencianos". *Boletín de la Sociedad Española de Cerámica y Vidrio*, núm. 39, p. 39-53.

COLL CONESA, Jaume (2008). *La Cerámica Valenciana. Apuntes para una síntesis*. Valencia: Asociación Valenciana de Cerámica.

LLOMPART MORRO, Maria Del Mar (2013). *La rajola devocional. Els viacrucis. Del segle XVIII al primer terç del segle XX*. Palma: UIB, Memòria Treball Fi de Màster.

LLOMPART MORRO, Maria Del Mar (2015). "Els plafons de rajola del viacrucis a Santanyí". A AD. *I Jornades d'Estudis Locals de Santanyí*. Santanyí: Ajuntament de Santanyí, p.197-212.

LLOMPART MORRO, Maria Del Mar (2015). "Els viacrucis de rajoles de Sóller i Fornalutx". A AD. *IX Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*. Sóller: Ajuntament de Sóller i Fornalutx, p. 407-422.

PÉREZ GUILLÉN, Inocencio Vicente (1991). *La pintura cerámica valenciana del siglo XVIII: Barroco, Rococó y Academicismo clasicista*. València: Institució Valenciana d'Estudis i Investigació.

PÉREZ GUILLÉN, Inocencio Vicente (2004). *Las azulejerías de La Habana. Cerámica arquitectónica española en América*. València: Publicacions Universitat de València.

PÉREZ GUILLÉN, Inocencio Vicente (2006). *Pintura cerámica religiosa: paneles de azulejos y placas. Fondos del Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias González Martí*. Madrid: Ministerio de Cultura.

SIMÓN CORTÉS, José Manuel (2012). *Caracterización físico-química de las alteraciones de los paneles devocionales y via crucis del siglo XVIII en la comunidad valenciana*. València: Editorial Universitat Politècnica de València.

SOBERATS LIEGEY, Frederic; CARRERAS ESCALA, Joan; COLL CONESA, Jaume (1980). "Noticia para el estudio de la producción azulejera en Mallorca (siglos XVIII-XIX)". *BSAL*, núm. 37, p. 611-614.

YEGUAS GASSÓ, Joan (2014). "Sobre els viacrucis de Bellpuig i de Passanant. Nota ceràmica a Torregrossa". *Quaderns de El Pregoner d'Urgell*, núm. 27, p. 79-97.

Apèndix fotogràfic

Fig. 1. Exemple d'estació del viacrucis de Monti-sion. 1980.

Fig. 2. Exemple d'estació del viacrucis de Monti-sion. 1980.

Fig. 3. Exemple d'estació del viacrucis de Monti-sion. 1980.

Fig. 4. Dotzena estació del viacrucis de Monti-sion. Segle XVIII.

Fig. 5. Tretzena estació del viacrucis de Monti-sion. Segle XVIII

Fig. 6. Catorzena estació del viacrucis de Monti-sion. Segle XVIII.

Fig. 7. Desena estació del viacrucis de Monti-sion. 1853.

Fig. 8 i 9. Dotzena i tretzena estació del viacrucis de la capella del Sant Crist a l'església parroquial. 1853.

Fig. 10. Estacions del viacrucis del cementiri municipal de Porreres. Final del segle XIX –principi del segle XX.

La senyora Bàrbara Mora i Barceló, mecenes del sr. Bisbe, Pere Joan Campins

MARIA ANTÒNIA NICOLAU ROSSELLÓ

Introducció

L'any 2014/2015 va ser declarat l'any Campins-Gaudí, recordant que l'any 2014 es varen complir 100 anys de la finalització de la intervenció d'Antoni Gaudí a la Seu per desig del bisbe Campins, que va ser rector de Porreres de 1887 a 1893.

Mn. Pere Joan Campins i Barceló, els sis anys que va ser rector de la Parròquia de Porreres, no hagués pogut realitzar les millores als diferents indrets de culte de Porreres sense l'aportació econòmica de Dona Bàrbara Mora i Barceló, coneguda com la Senyora Moiana.

Fent un petit parèntesi sobre el títol de la meva comunicació, voldria comentar que em sorprèn que una dona en el segle XIX i fins ben entrant el segle XX sigui recordada més pel llinatge del seu espòs –quan en realitat va ser ella la protagonista de les grans reformes del rector Campins– que pels seus propis, encara que la informació del llibre: *Els carrers de Palma. Toponímia i patrimoni de la ciutat* quan parlen del carrer de Ca dona Mira, es diu: «Agafa el nom de la casa de la família Villagonga-Mir, coneguda popularment com Ca dona Mira. [...] Es tracta del cognom Mir, però cal recordar que a Mallorca tradicionalment, i fins al segle XIX, les dones eren designades pel seu cognom en forma femenina».

No sé si us heu adonat que a Porreres només hi ha un espai públic dedicat a una dona: la Plaça de santa Catalina Tomàs, malgrat que, en realitat, si ens endinsam en la història de Porreres, segurament en trobarem d'altres que, com la Senyora Moiana, varen tenir un paper important en algun moment de la vida quotidiana del nostre poble, perquè, com diu el títol d'un llibre de Bàrbara Suau Font que fa referència a Bunyola: «Elles també hi eren».

Des d'aquesta premissa i amb aquesta comunicació voldria aportar una pinzellada femenina a les Jornades i parlar d'una dona de qui, encara que hi ha poca documentació escrita, la recerca feta és només una finestra oberta a una investigació que pot ser molt interessant per conèixer a fons la gran mecenes del rector Campins.

Qui va ser Dona Bàrbara Mora i Barceló, coneguda com la Senyora Moiana?

Els Llibres sacramentals de l'Arxiu Parroquial de Porreres han estat la primera font documental de recerca sobre la família Mora-Barceló.

En esta Iglesia de Porreras a los veinte Abril 1803 bautize una hija de Damian Mora, hijo de Bernardo y de Margarita Marimón consortes y de Bárbara Barceló consorte hija de Baltasar y de Juana Ana Nabot consortes. La que nacio dicho día cerca las nueve de la mañana: Fue su nombre Margarita Innacia, Maria, Josepha, Luisa, Anna y Raimunda. Fueron Padrinos el Reverendo Guillermo Mora Presbítero y Juana Ana Nabot a los que ett.

Miguel Marimon Presbítero y Vicario

Margalida Ignàsia era filla i hereva de Damià Mora de Son Gornals que maridà amb Rafel Verdera i Marimon. L'hereva d'ambdós fou la seva filla Bàrbara, casada amb Miquel Mulet i Escarrer de s'Alqueria Blanca.

El 1880 Mateu Mulet i Escarrer tenia S'Alqueria Blanca de Son Veny. Era germà del músic i fill Il·lustre de Porreres Jaume Mulet i Escarrer, prevere. L'any 1916 passà per herència a Maria, a Margalida, a Bàrbara i a Isabel Maria Mulet i Verdera, filles de Miquel Mulet i Escarrer.

Maria, la major, casada amb el metge de Can Roig, Gregori Barceló i Sastre, heretà Son Gornals l'any 1918.

En esta Parroquia de Porreras a tres Agosto de 1807el infraescrito bautize una hija de Damián Mora hijo de Bernardo y de Margarita Marimón Consortes y de Bárbara Barceló Consorte hija de Baltasar y Juana Ana Nabot Conosrtes la que nació dicho dia cerca las dos de la mañana. Fue su nombre Juana Ana, Rosa: Fueron Padrinos Baltasar Barceló y Francisca Mora a los que \—\

Don Pedro Josef Lull Presbíero y \—\

En esta Parroquia á cinco Noviembre de 1809 el infraescrito bauticé una hija de Damián Mora y Bárbara Barceló consortes Abuelos paternos Bernardo Mora y Margarita Marimón consortes y maternos Baltasar Barceló y Juana Ana Nabot consortes. Nació el dia antecedente \—\ la tarde: fue su nombre Bárbara Maria Luisa: fueron padrinos D. Guillermo Mora \—\ y Ana Sitjar a los que \—\ D. Pedro Josep Lull Presbítero y \—\

En esta Iglesia de Porreras a los 22 Enero de 1812 el infraescrito bautize una hija de Damian Mora, hijo de Bernardo y de Margarita Marimón consortes y de Bárbara Barceló consorte hija de Baltasar y de Juana Ana Nabot consortes. Nacio dicho dia cerca las cuatro y media de la mañana: Fue su nombre Apolonia Maria del Carmen, Ignacia y Luisa: Fueron Padrinos Bernardo Mora y Apolonia Nabot á los que \—\

D Joaquin Verd Presbítero y \—\

Una altra font d'informació sobre la família de Bàrbara Mora i Barceló la trobam a la publicació del padró de 1822 –del qual ahir ja en va parlar el meu bon amic Joan Barceló i Barceló, *Xibic*– però va ser Isabel Fiol, que l'havia treballat molt en el seu Pregó, qui em va indicar molts de detalls; per això, vull manifestar-li des d'aquí el meu agraïment per tota l'ajuda que m'ha aportat per aclarir algunes informacions orals, encara que no he pogut esbrinar que totes siguin certes.

Calle Pou Florit	315
Honor Damian Mora y Marimon	30
Margarita su hija	18
Juana Ana Mora y Barceló su hija	16
Bàrbara	14
Apolonia	12
D Guillermo Mora de Son Gornals Pbro	73
D Bernardo Mora hermano de D. Damian Pbro	36
Francisca Mora tia de Damian	77

A partir d'aquesta primera informació podem confirmar que era filla de l'Honor Damià Mora i Marimon, que tenia tres germanes i que a casa seva hi vivien dos oncles preveres i un tia.

Dona Bàrbara Mora i Barceló vivia a la casa pairal que hi havia a la illeta del carreró d'en Viló-Pou Florit. El carreró d'en Viló tancava per la part baixa la illeta número 39 situada a l'extrem sud del perímetre de la població. El carreró acabava al carrer Pou Florit devora la casa de don Damià Mora Marimon de Son Gornals. Amb la desaparició del carreró i del nom sorgiren els carrers Molí d'en Donzell i, per la mala traducció d'en Viló, el de la Vileta.

El Pou Florit any 1997.
Foto cedida per Àngel Oneto.

Una altra informació molt interessant la trobam en un article a la *Revista Foganya* número 19, publicada el desembre de 1992, on Jaume Rosselló i Verger en parla a la secció que titula-va "Porrerencs de primera".

El títol ja crida l'atenció perquè sembla que només ha d'estar dedicat a barons i que, una vegada més, la dona en quedarà marginada, però no és així, també una dona tingué el seu reconeixement en aquesta secció de la revista:

Quants sentirem cada diumenge el nom de Bàrbara Mora Barceló?, cada diumenge quan s'anunciaven els cultes de la setmana, durant la missa major -li deien l'ofici-, sempre hi havia els que havia sufragat Donya Bàrbara.

Tothom, o molta de gent sap o coneix les grans reformes que feu o manà el rector Pere Campins que més tard seria Bisbe de Mallorca.

El que molta de gent desconeix és que si una Senyora no hagués donat la seva hisenda a la parròquia ni la reforma dels presbiteri hagués estat possible, el preciós i riquíssim tern de lama de plata brodat amb or tampoc s'hagués fet, la restauració de la capella del sagrari, les sales avinents a la sagristia amb calaixeres i armaris, altres dependències, orga, cor, capella de baptisteri, ornaments sagrats, cementeri al costat de l'església que es convertí en jardí, es feu l'aljub, el grandios aljub del pati de l'església.

Molta de la restauració de l'església de Montission i altres dependències d'allà dalt foren possibles gràcies a la generositat de Bàrbara Mora Barceló juntament amb altres donatius que ajudaren a aquestes millores (es poden consultar notícies històriques sobre el santuari de Montission de Porreres per Joan Feliu. Pàgina 32).

Quan vengué Dn. Lluís Crespi abans de fer l'enrajolat o l'edifici del Centre, inclús l'endomassada, el primer que feu fou ornamentar amb una rica i preciosa vidriera la gran claraboia de la façana principal del temple parroquial costejat aquest vidre amb patrimoni de la ja anomenada Bàrbara.

Hem dit que la capella del baptisteri fou una de les reformes que es feu amb patrimoni de Donya Bàrbara, idò també és l'únic lloc on a una simple placa a la part de darrera hi ha el nom de Bàrbara Mora, l'inscripció diu -AQUEST BAPTISTERI FOU CONSTRUÏT L'ANY DEL SENYOR 1894, AL CEL SIAL'ÀNIMA DE DONA BÀRBARA MORA BARCELÓ-, sols no diu si fou ella que pagà la reforma, només AL CEL SIA.

Es costum que recordem els nostres parents més íntims, aixís ens recordam de nostres pares, nostres padrins, d'aquesta manera ells recordaven els seus pares i padrins, possiblement els nostres fills i nets també es recordin de noltros i aixís d'un any a l'altre s'anirà esfumant el record dels avantpassats; de la mateixa manera que s'esfuma la boirosa teranyina del matí amb l'empenya suau i lenta de l'alborada desondida, com avergonyida de destapar la mare tera del sutil mantell que castament com a vaporós tul la cobreix.

Seria el pudor i la humilitat, -perdonau aquest llenguatge, que el desconeix el nostre món d'avui-, de totes maneres insistesc, seria això que avui no se coneix, el que faria que donya Bàrbara Mora Barceló es cobrís ella mateixa d'aquest sutil vel que encobreix dins l'oblit sense que ni crepuscle ni alborada ens mostrin la gran persona que fou donya Bàrbara.

No tant sols donà tots la seva hisenda, les possessions de Son Castanyer i Mianes, més de dues-cents quarterades, dues cases una al carrer Sala i l'altra al carrer de Costa i Llobera, a més de capital en metàlic, sinó que cobrí la seva figura d'un espès silenci, convençuda de que són els fets el que valen, no la ostentació. Quina diferència dels nostres potentats, polítics, figures culturals i demés gent opulenta i ostentosa que unicament mira estar a primera plana.

Des de nostra humil Foganya, però amb el més sincer convenciment de que donya Bàrbara Mora Barceló se mereix el nostre reconeixement i anomenament de Porrerenc de Primera, sabem que poc valor té el nostre testimoni, a més sabem quin cas fan nostres autoritats als nostres crítics i historiadors, encara està fresc el record del centenari de la fundació dels pares de l'Oratori durant el qual el doctor Joan Rosselló Lliteres amb la seva intervenció en la cloenda de dit centenari demanava que els pares Arbona i Riera fossin declarats fills ilustres de Porreres, molt d'entusiasme aparent, però passà com d'altres tantes de coses...

No esperam que a Donya Bàrbara li dediquin un carrer o una plaça, bastaria que fos iniciativa nostra per esser rebutjada, de totes maneres des d'avui molta de gent sabrà que moltes de les obres que es feren a la parròquia i a Montission se deven a la generositat de donya Bàrbara Mora Mulet.

Va néixer a Porreres, l'any 1809, al 1841 es casà amb Antoni Moya, natural de Binissalem, fou fruit d'aquest matrimoni una filla que morí als 28 anys.¹

Jaume Rosselló Verger

Per tant ja podem concloure que Dona Bàrbara Mora i Barceló era filla i néta d'uns rics propietaris de Porreres i que, si ens endinsam en les diverses publicacions de la Dra. Maria Barceló, podem trobar l'extensió i el valor d'aquestes terres que posseïen la família Mora-Marimon i els seus descendents.

El patrimoni de la família Mora-Barceló

Son Gornals

Aquesta possessió es troba situada a la vora de la carretera que va de Porreres a Felanitx a mà dreta, devora Son Servera, Es Pou Salat, s'Alqueria Blanca i s'Estepa.

Hi ha documentació que ja parla d'aquesta possessió en els segles XIV i XV. Però em sembla interessant que no va ser fins el 9 d'octubre de 1562 quan aquesta possessió va passar a mans de la família de Dona Bàrbara Mora i Barceló, ja que és en aquesta data quan Bernat Mora la compra a Miquel Mesquida i a la seva muller.

A partir d'aquest moment, la documentació parla de la família Mora de Son Gornals, per tant D. Bàrbara era de Son Gornals, encara que no va ser ella qui l'heretà com s'ha dit oralment, sinó la seva germana, Margalida Ignàsia. Ella, el que sí va heretar va ser Mianes Nou i Mianes Vell.

Mianes

Aquesta possessió era una antiga alqueria musulmana que després de la conquesta en el segle XIII passà a l'orde del Temple. Posteriorment, l'any 1314 els seus bens van ser lliurats a l'orde de Sant Joan de Jerusalem. Actualment, les cases conserven diverses petjades de la presència dels templers, com el peu de murada davant les cases, la cuina de la casa del pagesos i el rellotge

¹ He respectat l'escrit sense corregir-ne les faltes d'ortografia.

de sol amb l'estrella de vuit puntes dels templers.

No he pogut saber en quin moment va passar a mans de la família Mora, però sí que he trobat documentació oral que indica que va ser Dona Bàrbara qui la va vendre a la família Barceló de Ca s'Apotecari Petit i que, actualment, n'és la propietària.

Son Castanyer

És una antiga possessió que es troba en el terme municipal de Montuïri, encara que molts dels propietaris d'aquestes terres siguin de Porreres o de Sant Joan pel fet de situar-se en el lloc on els termes municipals d'aquests municipis es separen.

L'Arxiduc Lluís Salvador fa notar a la seva obra que el 1872 era la segona possessió del terme amb 196 hectàrees i que era propietat d'Antoni Moyà. També ens aporta una informació important quan diu que els Moyà, a causa de la fil·loxera, es van haver d'establir la possessió entre 1895 i 1910.

Son Mas d'Esporles i Dona Bàrbara Mora i Barceló

Dona Bàrbara Mora, vídua de D. Antoni Moyà, filla de D. Damià Mora i Dona Bàrbara Barceló va morir a la possessió de Son Mas d'Esporles, el dia 3 de novembre de 1889 i va ser enterrada en el panteó de la dita possessió.

A los 3 noviembre de 1889 falleció en el predio de son Mas de Esporlas Dª Bárbara Mora viuda de D. Antonio Moyá hija de D. Damián y Dª Bárbara Barceló natural de esta y vecina de Palma. Hizo testamento en poder de D. Font Notario. Sus exequias consistieron en oficio solemne de primera clase, tres padrenuestros a S. Antonio, letania solemne al St^o Cristo, tres padrenuestros a Santa Bárbara, letania a la Purísima, estación al Santísimo, tres padrenuestros al Nombre de Jesús, tres a San Roque, de profundis al Ecce Homo, tres padrenuestros al Ángel de la Guarda, cinco a Nuestra Señora del Rosario, tres al Sagrado Corazón de Jesús y de María, siete a San José, tres a S. Sebastián, cinco a San Joaquin, siete avemarias a los Dolores, nueve a Nuestra Señora de Betlem, siete a Nuestra Señora del Carmen, miserere solemne a las almas, las tres misas de estilo, tres durant las salves, corona rezada en comunidad, una misa durante la corona y por la noche maytines solemnes de Difuntos, su cadaver fue sepultado en el panteón de su predio en Son Mas pasadas las veinte y cuatro horas.

Blas Bou Prb, Archivero

Son Mas

Son Mas és una antiga possessió del terme d'Esporles, al sud de la Vilanova, entre Son Cabot i es Coll. Es documenta, l'any 1588, quan el notari Joan Antic de Llorac la vengué a Martí Rossinyol que aleshores tenia cases amb tafona i es dedicava a olivars i al conreu de cereals. El 1697 pertanyia a l'Honor Sebastià Mas i es valorà en 2.600 lliures. Al llarg dels segles XVII i XVIII, hi havia també conreu de lli i de morers de fulla, a més de cria de cuques de seda.

Avançat el segle XIX pertanyia a la família Moyà; així, el 1857 era d'Antoni Moyà de Ferrer. El 1878 era de Bàrbara Mora viuda de Moyà. Actualment és d'Antoni Marquès.

Les cases, refetes al segle XIX, tenen una ampla façana de tres plantes d'alçat, amb portal de llinda. El primer pis mostra un balcó sobre el portal i cinc finestres balconeres a cada costat i el porxo presenta una renglera d'onze finestres.

És remarcable la capella neogòtica, bastida vora les cases, entre pins i xiprers. Davant l'entrada de l'oratori, hi ha una figura de Ramon Llull. El catàleg d'imatges de Ramon Llull elaborat per la Societat Arqueològica Lul·liana l'any 1887 esmenta l'escultura: «En el predio Son Mas propiedad de D.ª Bárbara Moya, hay una estatua tallada por D. Guillermo Galmés; colocada en el jardín frente al Oratorio» (BSAL 1887, 110).

El frontis de la capella mostra una inscripció que diu: «Donya Bàrbara Mora viuda de Moyà la féu bastir l'any 1878. Sia per gloria de Deu y de sa Mare Verge». Conté un altar i un retaule neogòtics obra de Bartomeu Ferrà i de Francesc Torres. La capella féu també funcions de cripta amb sepulcres. L'entrada a la cripta és per la part posterior, amb davallada per una escala de pedra; té uns seixanta metres quadrats, amb un pedrís que envolta el perímetre.

Una de les sepultures és la de Maria Moyà Mora, filla de la senyora que féu construir la capella; precisament, segons la tradició, el desig d'aquesta jove de ser enterrada en aquest lloc, mogué sa mare a construir la capella.

Conclusió

A partir de la informació trobada es pot concloure que Dona Bàrbara Mora i Barceló va ser una gran col·laboradora de Mn. Pere Joan Campins i Barceló mentre va ser Rector de Porreres.

Pel fet procedir d'una família benestant i posseir molts de béns, va ser la seva gran benefactora i que, fins i tot, quan va deixar Porreres per ocupar càrrecs a la Seu fins a arribar a l'Episcopat, no li mancà el suport econòmic de la deixa que la Senyora Bàrbara li havia proporcionat.

Per altra banda, el fet de maridar amb Antoni Moyà de Binissalem i només tenir una filla que no va tenir gaire salut, va portar la família Moyà-Mora a Esporles i allà és on també trobam elements que indueixen a preveure les bones relacions que tenien tant amb persones relacionades amb la Societat Arqueològica Lul·liana com el corrent artístic del Modernisme.

Ja a punt d'iniciar l'Any Llull vull acabar la meva Comunicació afirmant que sense la bona sintonia entre Mn. Pere Joan Campins i Dona Bàrbara Mora i Barceló, no només el temps que varen estar a Porreres sinó també al llarg de la seva vida, no hi hauria l'estàtua del Beat Ramon Llull a la possessió de Son Mas d'Esporles, perquè l'estima i la devoció al Beat del bisbe Campins és una constant durant el seu episcopat, fins a tal punt, que el darrer procés de beatificació fou iniciat pel qui va ser rector de Porreres durant set anys, Mn. Pere Joan Campins i Barceló.

Bibliografia

BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel; SERVERA SITJAR, Bartomeu (1977). *Les possessions de Porreres*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

FIOL SALA, Isabel (2012). *Pregó de les Festes de Sant Roc*. Porreres. Ajuntament de Porreres.

FIOL TORNILA, Pere (2010). *Pere Joan Campins Barceló Bisbe de Mallorca, 1898-1915*. Palma: Ajuntament de Palma.

MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1979). *Història de Porreres*. Volum II (Des del segle XVIII fins al XX). Porreres: Ajuntament de Porreres.

VERGER FERRER, Catalina (2001). *Montuïri passatges d'Història. Segles XIII-XIX*. Montuïri: Ajuntament de Montuïri.

ANNEX 1**Testament**

D. Guillermo Ferragut Notario Mayor del Juzgado Eclesiástico de la Diócesis de Mallorca.

Certifico: que entre otras diligencias que obran en la Notaría Mayor de mi cargo consta el acta que copiada —talmente dice.

“En la ciudad de Palma a los diez y ocho de Noviembre de mil ochocientos noventa y dos, ante el M.I.Sr. Doctor D. Enrique Reig, Provisor y Vicario General de esta diócesi de Mallorca, han comparecido los señores D Pedro Juan Campins y Barceló, soltero y Cura párroco de la iglesia de Ntra Sra de la Consolación de la villa de Porreras y D. Miguel Mulet Escarrer casado, médico y hacendado vecinos ambos de dicha villa y mayores de edad. Después de acreditar su personalidad con exhibición de sus respectivas células personales, expedidas la del primero por la Administración de esta Provincia con fecha de once de Septiembre del año último y número doscientos ochenta y cinco de clase octava y la del segundo por la Alcaldía de la propia villa con fecha de veinte y cinco de Agosto del mismo año y número tres de la clase sexta, han manifestado, para que en cualquier tiempo pueda hacerse constar deseaban consignar como mejor proceda ante esta Autoridad Eclesiástica y de la manera más solemne y eficaz la declaración de convenio siguiente

El señor D. Miguel Mulet y Escarrer, optando en el concepto de albacea general pio y testamentario de doña Bárbara Mora y Barceló, según testamento, cuya copia exhibe, otorgado en quince de Mayo de mil ochocientos ochenta y ocho ante el Notario D. Miguel Ignacio Font, efectivo el tres de Noviembre del siguiente año de acuerdo con el otro albacea elegido D. Pedro Ferrer y Moyá, entregó al nombrado D. Pedro Juan Campins y Barceló la suma de veinte mil pesetas en metálico, procedente de la manda pía ordenada por la referida D. Bárbara Mora, de la parte que según disposición de esta señora, ha de aplicarse a misas y otros sufragios, para que colocado al rédito dicho capital o invertido en valores, sus intereses o réditos sean aplicados a costear actos de culto en sufragio de las almas del Purgatorio, según la intención de la testadora. Hízose la entrega de dicha cantidad bajo las siguientes condiciones: El Reverendo Cura Párroco, o el que haga sus veces, será el administrador nato de dicha manda pía con la única subordinación a que le obligan las disposiciones canónicas. Para esta administración llevará un libro en el cual se hará relación exacta de las cantidades en efectivo que se vayan librando sucesivamente y del propio modo se consignaran los gastos que se hicieren llevando paralelamente los dos capítulos de cargo y haber y haciendo al finalizar el año el resumen correspondiente. Deberán tener conocimiento de la inversión de dichos fondos tres señores sacerdotes de la reverenda Comunidad de presbíteros de dicha parroquia, a saber: el Señor decano de la misma, el Señor Vicario o coadjutor más antiguo y el señor contador o archivero; y en el caso de reunirse en una misma persona dos de los cargos expresados será llamado por el señor párroco otro sacerdote completando el número de tres. La intervención de estos tres señores no significan empero que puedan fiscalizar en manera alguna la administración del señor cura párroco ni que puedan poner trabas ni obstáculos a sus facultades. Y solo en el caso nada probable de que observasen una administración inadecuada al objeto propuesto podrán acudir en forma a quien corresponda, haciendo las denuncias procedentes. Si en cualquier tiempo se considerase la referida administración como una manda pía perpetua, deberá incautarse el señor cura párroco de dicha villa ó el que haga sus veces de los fondos existentes invirtiéndolos en la forma más conveniente al fin propuesto de acuerdo con el Señor Obispo de la Diócesi y con conocimiento de los indicados tres señores. La

obra pía que se celebre con los réditos ó con el capital en sus respectivos casos deberá tener lugar precisamente en las iglesias de Porreras donde ejerza jurisdicción el Señor Párroco de Nuestra Señora de la Consolación de dicha villa y al designar los actos de culto deberá atenderse con preferencia a las solemnidades que tienen mayor importancia en la liturgia de la iglesia, o de las circunstancias que hayan de redundar en mayor provecho espiritual de los fieles y a los días en que sea especialmente oportuna la piadosa recordación de la testadora. D. Pedro Juan Campins confiesa haber recibido antes de este acto de D. Miguel Mulet la referida suma de veinte mil pesetas; y declara que acepta en todas sus partes cuanto queda consignado. Han sido presentes como testigos requeridos al efecto D. Jaime Cañellas y Compañy y D. Rafael Cifre y Bibiloni, presbíteros, de esta vecindad que aseguran no tener impedimento legal para serlo. Y para que conste he estendido la presente acta por acuerdo de Su Sria y por haber renunciado todos los asistentes al derecho de leerla por sí mismos, de que han sido advertidos, la he leído íntegramente, ratificándose los comparecientes en cuanto queda consignado y suscribiéndola con Su Sria éstos y los testigos, por ante mi de todo lo cual doy fé. D. Enrique Reig V.G. Pedro Juan Campins C.P. Miguel Mulet, Jaime Cañellas Pbro. Rafael Cifre Pbro. Ante mi, Guillermo Ferragut Notario”

Y para que conste en cumplimiento de lo mandado en providencia de esta misma fecha recaída á pedimento del nombrado Reverendo Sr. D. Pedro Juan Campins, libro el presente testimonio en cuya fé lo firmo y autorizo con el sello de las armas de este Exmo é Ilmo Señor Obispo en Palma de Mallorca a Diez y ocho de Noviembre de mil ocho cientos noventa y dos.

Guillermo Ferragut Notario

ANNEX 2

«Llibre fondos procedentes de la manda pía de Dª Bárbara Mora»

Administración de fondos procedentes de la Manda Pía de Dª Bárbara Mora y Barceló, y destinados á la celebración de actos del culto en esta Parroquia de Nuestra Señora de la Consolación de Porreras.- Año 1891

Indicaciones y advertencias.

Dª Bárbara Mora y Barceló, viuda de D. Antonio Moyá y Llabrés, natural de Porreras, donde nació a los cinco de Noviembre de mil ochocientos nueve, vecina de Palma; otorgó en testamento á los quince de Mayo de mil ochocientos ochenta y ocho ante el notario D. Miguel Ignacio Font, y falleció á los tres de Noviembre de mil ochocientos ochenta y nueve, en le predio de Son Mas de Esporlas.

En el mencionado testamento hay una disposición piadosa que, á la letra, dice así:

“Instituyo una administración para la venta de mis predios Mianas nou y Mianes vey del término de Montuiri para la realización de mis créditos é inversión del producto de todo lo expresado y del metálico que acaso existiene en mi herencia, en el modo que expresaré, y nombro administradores y ejecutores de esta disposición á los antedichos D. Pedro Ferrer y Moyá y D. Miguel Mulet y Escarrer, a quienes confiero las más amplias facultades para incautarse, luego de ocurrido mi fallecimiento, de todo el metálico y fondos de mi pertenencia, de todos mis créditos y de las fincas expresadas, proceder a la venta de éstas en el modo y la forma que les parezca, enajenar también los créditos ó reclamarlos y percibirlos de los deudores, según crean más conveniente, pudiendo en consecuencia, cancelar las hipotecas que los garantizaren, y para invertir el total líquido que resultare de todo lo expresado de esta manera. Le pagarán ante todo los gastos de mi entierro y funeral y obra pía, y los legados en metálico que acaso dispusiesen, y se detraerá la

cantidad de veinte mil pesetas que á de destinarse á la conservación del Oratorio y Panteón de Son Mas, según antes he dispuesto; se destinará la cantidad necesaria á costear la devoción del Via-Crucis cada domingo, por espacio de veinticinco años en la iglesia de Porreras, y del resto se aplicará una tercera parte á misas y otros sufragios; otra tercera parte á limosnas y actos benéficos; y la restante á obras de conservación, mejora, adorno y objetos de culto en iglesias, todo en sufragio de las almas del Purgatorio á mi intención. En esta distribución é inversión procederán mis nombrados administradores con entera libertad, y según les dicte su buen criterio, mientras lo verifiquen en esta isla: les recomiendo, sin embargo, que en la de las cantidades para iglesias no dejen de tener presente las parroquiales de Sta. Cruz de esta ciudad, de Porreras y de Esporlas, los conventos de religiosas de esta capital, preferentemente el de las Capuchinas y Teresas, y la iglesia de S. Juan de Palma. Relevo a dichos administradores de la obligación de rendir cuenta á persona alguna de sus actos de la inversión de los fondos de la administración que les confío. Y para el caso de que dichos señores Ferrer y Mulet, ó cualquiera de ellos falleciere antes de terminar el desempeño de su cometido, sean sustituidos en él por la persona que respectivamente designaren en su última disposición, y si no hiciesen esta designación, por quien lleve la representación de sus respectivas herencias, y siendo varias las personas que tengan esta representación, por una que al efecto designaran.”

En virtud de la citada disposición, D. Miguel Mulet y Escarrer, de acuerdo con D. Pedro Ferrer y Moyá, tuvo á bien ceder á favor de esta parroquia de Nuestra Señora de la Consolación de Porreras la cantidad de //veinte mil pesetas//, procedente de la parte que ha de aplicarse á misas y otros sufragios, para que, administrada convenientemente, el rédito de la misma se invirtiese en actos de culto, disponiéndose todo de una manera razonable á fin de darle perpetuidad. Como justificante de la entrega de dicha cantidad, D. Miguel Mulet y Escarrer posee un recibo que dice así:

“El infraescrito, como Cura Párroco de Nuestra Señora de la Consolación de Porreras, en fecha de primero de Agosto del corriente año, recibí de D. Miguel Mulet y Escarrer, administrador testamentario de Dª Bárbara Mora, la cantidad de //veinte mil pes.// para invertirlas en la compra de Títulos de la Deuda Pública, y á fin de constituir una renta permanente que se aplicará exclusivamente á costear actos de culto en sufragio de las Almas del Purgatorio, según la intención de la testadora. En la designación de tales actos (que habrán de celebrarse precisamente en esta villa y donde tenga jurisdicción el párroco de la misma) se atenderá con preferencia á las solemnidades que tienen mayor importancia en la liturgia de la Iglesia, á las circunstancias que hayan de redundar en mayor provecho espiritual de los fieles, y á los días en que sea especialmente oportuna la piadosa recordación de la mencionada testadora. Con el objeto de asegurar la perpetuidad de esta renta y la fiel inversión de la misma, tendrán conocimiento de su existencia, origen y estado tres sacerdotes de la Rda. Comunidad de esta parroquia de Porreras, á saber; el señor decano de la misma, el sr. Vicario ó coadjutor más antiguo y el sr. Archivero, y, en caso de reunirse en una misma persona dos de los cargos expresados, será llamado por el Sr. Cura Párroco otro sacerdote, completando el número de tres. Con el mismo objeto se hará todos los años el resumen de ingresos y gastos en el libro correspondiente que á este propósito se abrirá, y del resultado tendrán también conocimiento los señores mencionados, depositándose en lugar conveniente el necesario resguardo para evitar cualquier extravío de los documentos fehacientes. Además, el libro de cuentas se someterá á la inspección y aprobación del Prelado de la Diócesis, de la misma manera que los otros libros parroquiales.

*Porreras, cuatro Septiembre de mil ochocientos noventa y uno.
Pedro Juan Campins, C.P.”*

En consecuencia, yo, el infrascrito, previas las informaciones necesarias y con el beneplácito del citado Sr. Administrador, invertí la expresada cantidad de //veinte mil pesetas// en la compra de //ciento veinticinco Billetes Hipotecarios de la Isla de Cuba// (emisión de mil ochocientos ochenta y seis), según se explica a continuación:

Julio	4	Cien billetes á 104 3/8 duros, con el corretaje y póliza: “cincuenta y dos mil, doscientas cincuenta pesetas, cincuenta cs.”	52250,50
Agosto	5	Intereses de esta cantidad durante treinta y dos días, al 4,25%: “ciento noventa y una ps., noventa y cuatrocs.”	00191,44
“	“	Veinticinco billetes comprados á 105'625 duros: “trece mil doscientas tres ps, trece cs.”	13203,13
“	“	Telegramas: “cuatro ps.”	00004,00
“	“	Comisión (1/4%: “ciento treinta ps., sesenta y dos cs.”	00130,62
Resumen de gastos: “sesenta y cinco mil setecientos ochenta ps., diez y nueve cs.”			65.780,19

Adquiridos los “ciento veinticinco billetes hipotecarios de Cuba, solicita del Crédito Balear la concesión de un préstamo en cuenta corriente de los valores públicos ya descritos, quedando éstos allí pignovados, con sujeción á las reglas por aquella sociedad establecida. En consecuencia libré por la cantidad //cuarenta y cinco mil, ochocientas ps.” que, añadidas á las “veinte mil ps.” recibidas del Sr. Administrador de la Manda Pía, suman “sesenta y cinco mil, ochocientas ps.” con las cuales satisface los gastos hechos para la adquisición de los valores públicos mencionados, quedando en fondo: “diez y nueve ps, ochenta y un cs.”

Excediendo los intereses producidos por los ciento veinticinco Billetes Hipotecarios de Cuba á los que devengan al Crédito Balear por la cantidad entregada en préstamo; la diferencia que resulta á favor de esta iglesia parroquial deberá aplicarse, total o parcialmente, según aconseja la prudencia, á la celebración de los actos de culto que se mencionan en el recibo anteriormente transcrito.

A fin de asegurar la permanencia y fiel inversión de esta renta, se tendrá en cuenta la siguiente:

1º Tres sacerdotes de la Rda. Comunidad de esta parroquia Nuestra Señora de la Consolación de Porreras, á saber, el señor decano de la misma, el señor vicario o coadjutor más antiguo y el señor archivero ó contador, tendrán conocimiento de la existencia, origen y estado de estos fondos; y en caso de reunirse en una misma persona dos de los cargos expresados, el Sr. Cura Párroco llamará á otro sacerdote con el objeto de que siempre sean tres los que conozcan las cosas dichas.

2º En el presente libro se hará relación exacta de las cantidades en efectivo que se vayan librando sucesivamente, y del propio modo se consignarán los gastos que se hicieren, llevando paralelamente los dos capítulos de cargo y data, y haciendo, al finalizar el año, el resumen correspondiente.

3º El estado del préstamo en cuenta corriente constará en la libreta entregada por el Crédito Balear. La clase y numeración de los valores públicos, en la factura. Las cantidades libradas, en el libro talonario. Los reintegros, en los recibos justificados debidamente coleccionados.

4º Como los valores públicos de que se trata son pagaderos al portador; para evitar cualquier extravío, se custodiará en lugar conveniente el necesario resguardo, y en documento autorizado y fehaciente constará lo que se refiere á la existencia y administración de estos fondos.

5º El presente libro será objeto de la revisión y aprobación del Prelado de la Diócesis de la misma manera que los otros libros parroquiales.

6º Como puede convenir que ingresen en la cuenta corriente cantidades de otra procedencia para que devengan interés; éste será descontado á favor del capítulo correspondiente, y figurará, por tanto, entre las partidas de la data de este libro y entre las de cargo del libro respectivo.

7º Si fuese oportuno unificar por otros conceptos capitales distintos, se procederá de una manera análoga á la que se indica en el número anterior.

8º No se hará variación sustancial en los fondos expresados, sin conocimiento de los Srs rds. sacerdotes de que habla en el nº 1º y autorización del Prelado de la Diócesis.

9º Por lo que toca a los restos de culto que han de celebrarse de sufragio de las Almas del Purgatorio, y según la intención de la testadora; se tendrán presentes estas advertencias:

Primera: Dichos actos habrán de celebrarse necesariamente en la villa y en la iglesia parroquial á donde tenga jurisdicción el párroco de Nuestra Señora de la Consolación.

Segundo: Al designarlos, se atenderá con preferencia á las solemnidades que tienen mayor importancia en la liturgia de la Iglesia, á las circunstancias que hayan de redundar en mayor provecho espiritual de los fieles, y á los días en que sea especialmente oportuna la piadosa recordación de la testadora.

Como aparece en los datos consignados en la página séptima, y se verá más adelante en las cuentas del presente año; precedieron algunos actos de administración á la formación de estos capítulos, acordados por el señor donante y por el infrascrito cura párroco, con anuencia del Prelado de la Diócesis.

Además, á fin de que en el presente libro pueda verse todo cuanto hace referencia é interesa para la conveniente administración de estos fondos; se reservarán á continuación las páginas necesarias para transcribir á su tiempo el documento público de que trata el número 4º, y en el cual constará autorizadamente la existencia de los mencionados fondos, su origen y la manera de administrarlos é invertirlos, en conformidad con lo que se contiene en el recibo precitado y con las anotaciones que, para mayor claridad, quedan adicionadas.

Porreras, cinco de Septiembre del año mil ochocientos noventa y uno

Pedro Juan Campins, Cura Párroco.

Copia de un testimonio referente á esta administración, librado por D. Guillermo Ferragut, Notario Mayor de la Curia Eclesiástica del Obispado de Mallorca

D. (testament)

Andreu Sorell Andreu, un porrerenc a la presó franquista del cànem de Barcelona

BARTOMEU GARÍ SALLERAS

Jaume Busqué Barceló, *in memoriam*¹

La història del porrerenc Andreu Sorell Andreu (1889-1940) és molt llarga. La seva filla Isabel² va viure sempre amb la pena de no saber què li va passar al seu pare. Quan tenia 7 anys, unes persones li demanaren on es trobava el seu pare i ella, innocentment, els ho va dir. Ja no el tornarem a veure mai més. La seva néta, Maribel Hernández Sorell, vol saber més coses del seu padrí, però el que més greu li sap és que tot el que esbrini arribarà massa tard. La seva mare Isabel va morir fa uns anys. És el cruel destí de les famílies dels repressaliats: les noves sempre arriben a deshora, massa tard.

Andreu Sorell Andreu va néixer a Porreres, dia 14 de març de 1889. Era fill d'Andreu Sorell Barceló de Porreres i d'Antònia Andreu Prohens de Felanitx. Era el quart de 5 germans.³ La seva família vivia al carrer de Sa Galla, molt a prop de la fusteria de Can Cavaller (abans de cal mestre Pep Petit). Als 18 anys es va traslladar a Palma, al carrer Santo Espiritu, allà es dedicava a fer de picador de pedra. L'estiu de 1914, es va casar en primeres núpcies amb Margalida Servera Vaquer.⁴ Les noces es celebraren a l'església de l'Anunciació de Palma, coneguda més popularment com "La Sang". Un temps després i seguint la curolla i les necessitats de molts mallorquins, decidí partir cap a Cuba –encara que ben aviat hagué de tornar perquè la seva esposa estava a punt de donar a llum. Desgraciadament, Margalida Severa va morir durant el part en què va néixer el seu fill Andreu Sorell Servera. Anys després es tornà a casar, aquesta vegada amb Francisca Llambias i s'instal·laren a Cuba. Allà va néixer el seu segon fill, Joan Sorell Llambias, però un altre cop la desgràcia es va fer present i la seva esposa també va morir. Després d'uns anys d'estada a Amèrica, tornà a la península i s'instal·là definitivament –amb el seus dos fills– a una casa del carrer Escorial de Barcelona, al barri del Camp d'en Grassot i Gràcia Nova del districte de Gràcia, i es posà a treballar d'agent portuari al moll de càrrega i descàrrega de la Ciutat Comtal.

L'alè de llibertat que portà la proclamació de la II República el feren comprometre's políticament i decidí afiliar-se a la UGT. Al cap de poc temps, fou elegit membre del comitè portua-

¹ El geògraf i periodista Jaume Busqué Barceló va demostrar un especial interès per la vida d'Andreu Sorell Andreu, entrevistant-se unes quantes vegades amb la seva família resident a Barcelona. Jaume Busqué va néixer a Sabadell el 1952. Va treballar a la revista *Arreu* i al diari *Avui* i va ser durant molts anys tècnic de la Generalitat. Els últims mesos de la seva vida va treballar al Centre d'Història Contemporània de Catalunya. És coautor, juntament amb Lluís Bursó, de tres articles publicats a *L'Avenç* sobre El Cànem i la fàbrica dels Godó del Poblenou –que va esdevenir presó franquista– que van obtenir el Premi Aplec al millor reportatge de 2013. És autor del llibre sobre el també sabadellenc *Xavier Vinader: periodisme i compromís* i de l'edició del llibre del mateix Vinader: *Quan els obrers van ser els amos*. Jaume Busqué Barceló va morir el 16 de juny de 2014 als 63 anys.

² Isabel Sorell López de Haro.

³ La resta dels germans d'Andreu Sorell Andreu eren Mateu, Maria, Sebastià i Joan.

⁴ Margalida Servera Vaquer era filla de Ponç Servera i Margalida Vaquer.

ri. A Barcelona va conèixer Maria del Carmen López de Haro, amb la qual es va casar a principis dels anys 30 i van tenir dues filles, Maria i Isabel Sorell López. El mes de juliol de 1936 va esclatar la guerra civil, un fet que canviaria tota la seva vida.

El cop d'estat militar del 36 no va triomfar a Catalunya. Poc després de sufocar i d'acabar amb l'intent de rebel·lió militar a Barcelona, les principals agrupacions polítiques i sindicals catalanes es dedicaren a reclutar, formar i enviar milicians als principals escenaris bèl·lics; al mateix temps, organitzaren una xarxa de punts d'atenció per tal de donar resposta a les demandes que la nova conjuntura de guerra requeria. Dins aquest nou entramat sociopolític, Andreu Sorell, ugetista i compromès amb les idees republicanes, fou destinat a la Secció de guerra del moll de Barcelona, allà es dedicava a transportar materials i queviures a diferents indrets de la ciutat, com per exemple al Casal Carles Marx⁵ o a la seu central Comitè d'Obrers Portuaris de la UGT, situada al carrer Ample.

La capital catalana va caure en mans de l'exèrcit de Franco el 26 de gener de 1939. L'ocupació es produí sense trobar-hi resistència. Les cròniques d'aquell dia parlen que els carrers estaven bruts, que a les cantonades i sobretot dins les entrades de les cases i magatzems hi havia fusells, cartutxeres i uniformes dels darrers defensors de la ciutat. Les tropes regulars franquistes començaren a saquejar domicilis, fins i tot, sembla que abusaren d'algunes dones. Darrere l'exèrcit triomfal aparegueren els caps de Falange i la policia franquista, eren els inquisidors de la nova Espanya.

Aquell mateix dia, un destacat personatge, Carlos Godó Valls, acompanyat pels seus col·laboradors Antonio Martínez Tomàs i Augusto Assia, van entrar als despatxos de La Vanguardia, havien aconseguit recuperar el seu diari. A més de La Vanguardia, el segon Comte de Godó va recuperar totes les seves propietats, entre les quals hi havia un conjunt d'indústries del ram tèxtil al carrer Llacuna del barri del Poble nou de Barcelona. Com a gratitud al Generalíssim i mostra de suport al "Movimiento Nacional" i a les noves autoritats, va cedir gratuïtament i sense cap contrapartida una nau tèxtil per ser destinada com a centre penitenciari d'homes, d'aquesta manera es posà en marxa la presó provincial del Poble Nou, més coneguda com El Cànem.

Els primers dies d'ocupació de la Ciutat Comtal hi hagué una veritable calma policíaca, certament alterada per les cues dels delators davant l'edifici de la comissaria del Passeig de Gràcia –actualment Palau Robert. Molta gent volia treure profit de la delicada situació que es vivia a Barcelona. Passat el primer mes, començaren les detencions i els empresonaments i, a mesura que avançava el final de la guerra, la repressió es va accentuar amb afusellaments i més detencions.

Dia a dia la ciutat es va convertir en una gàbia de la qual ningú podia entrar ni sortir. Andreu Sorell Andreu restava a casa seva amb els seus i només sortia en comptades ocasions. El seu temor no era d'altre que toquessin la porta del seu domicili i entressin els repressors. Malgrat tot, l'ugestista porrerenc estava tranquil, no havia fet res, però sabia que la seva actuació era considerada delictiva i en el pitjors dels casos, el podien tancar en un centre penitenciari.

⁵ El Círculo Ecuestre barceloní estava situat al passeig de Gràcia. Amb l'esclat de la guerra civil, l'edifici canviaria totalment de funció: fou ocupat per sindicats i partits d'esquerra, primer per la UGT i després pel PSUC que el convertiren en el Casal Carles Marx. Amb la victòria de Franco i l'entrada de les tropes nacionals a Barcelona el gener de 1939, l'edifici fou aleshores ocupat per la Falange Española Tradicionalista y de las JONS i després per les noves autoritats del "Movimiento" que hi van establir la seva Prefectura Provincial. Malgrat els esforços continuats dels antics socis del Círculo Ecuestre per recuperar-ne la propietat i la funció de seu de l'entitat i, tot i haver fet gestions en aquest sentit amb el propi general Franco, només van aconseguir la percepció d'unes rendes per la utilització de l'edifici, que no va ser retornat i es mantingué com a seu de la Falange fins a començaments dels anys 50 quan va ser adquirit pel Banco Hispano Americano. L'entitat bancària l'enderrocà el 1952 per construir-hi la seva seu principal a Barcelona. Avui, l'immoble és ocupat per l'Hotel Mandarin Oriental. El Círculo Ecuestre es va establir finalment en el Palau Pérez Samanillo, a la cantonada Diagonal-Balmes, on encara avui hi té la seva seu.

A finals del 39, el malson es va fer realitat. Un grup de persones de la policia política van visitar l'immoble on vivia Andreu Sorell. En aquells moments no es trobava a casa, havia baixat a prendre un cafè. Els policies feren una pregunta: «¿Aquí vive Andrés Sorell?». La seva filla Isabel, atemorida i sense saber les conseqüències, va desvetllar on era el seu pare, que tot d'una fou detingut juntament amb els seus fills, Andreu i Joan. Després d'un feresat interrogatori, amollaren els nins, però Andreu Sorell quedà detingut a comissaria, l'acusaren –juntament amb Enric Clos Puigrós–⁶ de dos delictes: el primer, del robatori de bens d'una casa situada al carrer Ample de Barcelona, que era propietat d'una destacada família de la burgesia barcelonina, els Girona;⁷ i el segon, de l'assassinat del propietari de l'immoble, el tinent de Cavalleria Jordi Girona Salgado.⁸ Hem de dir que, durant la guerra, part de l'edifici de Can Girona fou ocupat pel Comitè Portuari de la UGT. Actualment, l'immoble és la seu del Registre Civil de Barcelona.

L'1 de juliol de 1940 començaren les actuacions del Consell de guerra número 22.193, obert contra Andreu Sorell i Enric Clos pel delicte de rebel·lió militar. Aquest mateix dia, a la Prefectura Superior de Barcelona va declarar Carme Girona Salgado, germana de la víctima. La declarant va dir que: «el seu germà era Tinent de Complement de Cavalleria i quan s'inicià la guerra va donar suport a l'aixecament militar. Després de fracassar el cop, sentint-se perseguit, es va amagar a una casa del carrer València de Barcelona que era propietat d'una persona que pertanyia al servei de la casa Girona. Dia 22 d'agost de 1936 fou detingut per una patrulla de control i portat al carrer Ample de Barcelona i després a l'Hotel Colón. Allà va romandre detingut fins dia 10 o 12 de setembre».⁹ Va afegir que una confident –Remedios Cillero Fernández– havia informat a la família que Jordi Girona –moments abans de morir– anava acompanyat d'un grup de milicians, entre els quals hi havia Andreu Sorell i Enric Clos i assenyalà aquest darrer com autor de l'assassinat al cementeri de Barcelona.

Tot seguit arribà el torn de Remedios Cillero, empleada del servei domèstic de Carme Girona. Aquesta va fer una declaració ben contundent. Afirmà que «havia vist Enric Clos vestit de milicià i armat, i que aquest li manifestà que havien afusellat a Jordi Girona al cementeri nou de Barcelona i que si feia falta aniria a cercar els seus pares per executar-los».¹⁰

⁶ Segons la documentació del procediment núm. 22.193, Enric Clos Puigrós «era militant de la UGT i de la FAI. Feia feina al moll de Barcelona, anava armat i feia guàrdies al carrer Girona, prop de la txeca instal·lada a l'Hotel Colón. També s'encarregava de subministrar armes al front de guerra». Les autoritats franquistes deien que era «una persona de mala conducta y peligrosa. Vivía con una prostituta, estava afiliado a la UGT y al partido Estat Català». Arxiu del Tribunal Militar Territorial núm. 3, zona Barcelona, causa 22.193/1940.

⁷ Des del segle XVII, els Girona eren una nissaga d'importants empresaris catalans. Ignasi Girona i Targa (1781-1867) fou el patriarca d'aquesta stirp familiar amb més de 200 anys d'història, a més fou un gran impulsor de molts projectes que serien fonamentals per a la industrialització de Catalunya i, també, era un dels principals protagonistes d'un dels períodes més dinàmics de la història econòmica catalana. La Casa Girona està formada per un conjunt d'empreses familiars que participaren en la creació d'entitats bancàries, prospeccions mineres, infraestructures, etc. Entre les empreses i entitats que han estat lligades als membres d'aquesta família hi trobam Girona y Hermanos, Banc de Barcelona, Banco Hipotecario de España, Catalana General de Crèdits, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Barcelona –avui La Caixa–, Sociedad Altos Hornos de Biscaia, Monestir de Poblet, castell de Castelldefels, Pintures Titán, Reial Club de Polo, Ateneu Barcelonès, Fundació Folch, Museu Etnològic de Barcelona, Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, Gran Teatre del Liceu, etc.

⁸ Jordi Girona Salgado era fill de Carlos Girona y Fernández-Maquieria i Maria Concepció Salgado y Mercader. A dia d'avui, Barcelona té un carrer amb el nom de Jordi Girona situat darrere el Palau Reial de Pedralbes, part dels seus terrenys pertanyen a la casa d'estiuejar del seu padrí Manuel Girona Agrafel.

⁹ És una transcripció del document que forma part de l'expedient judicial núm. 22.193/1940.

¹⁰ *Ibidem*.

Imatges de la façana del Casal Carles Marx en temps de la guerra civil. Avui l'immoble és ocupat per l'Hotel Mandarin Oriental de Barcelona.

Imatge d'un acte d'exaltació "nacional" celebrat a la Plaça de Sant Jaume de Barcelona després de l'ocupació franquista del mes gener de 1939.

Interior de la presó Model de Barcelona (1939).

Seguidament, el testimoniant José Vivas Mata va declarar que «Andrés Sorell era conocido con el sobrenombre *el mallorquí*. Solía ir armado y era uno de los responsables junto a José Recasens Zapata del comité de la UGT del Puerto de Barcelona. Por lo que se refiere a Enrique Clos afirma que era miliciano, iba armado y realizaba guardias en el cuartel de la UGT situado en la calle Ample de Barcelona».¹¹

Després va declarar Francisca Toruella Llord, donzella de la casa dels Girona. El nou testimoni va dir que vivia al segon pis del carrer València de Barcelona i quan va començar la guerra, Jorge Girona estava amagat als baixos de la vivenda. A més, afegí que fou detingut a causa d'una delació d'un veïnat, però no sabia qui varen ser els autors de la seva detenció.

Després de les primeres declaracions, va arribar el torn dels acusats. Andreu Sorell fou el primer a declarar. Davant la brigada política va dir que els primers dies de la guerra es va presentar al comitè portuari de Barcelona, que estava instal·lat al carrer Ample. Durant uns mesos, es va encarregar del transport i subministrament de queviures als milicians que hi havia al comitè i a la Centúria Desiderio Trillas. Sorell sempre va negar que participàs en la incautació del domicili de Jordi Girona, però va reconèixer que era milicià i que anava armat. Va afegir que el mes d'agost de 1936 va veure la víctima a les dependències del comitè acompanyat d'altres milicians. Després d'aquell moment, va sopar i va demanar per visitar el Govern Civil.

La darrera declaració del dia fou la de l'altra persona encausada, Enric Clos Puigrós. Clos digué que es dedicava a fer guàrdies al comitè i que després va passar a treballar al moll de Barcelona. Va afegir que Andreu Sorell era l'encarregat de subministrar queviures a la seu del comitè i a la Centúria Trilles. En darrer lloc va declarar que «vió detenido a Jorge Girona Salgado, pero ni él ni Sorell fueron responsables de la desaparición del señor Girona».¹²

Com heu pogut veure, les autoritats judicials franquistes utilitzaren la delació dels membres del servei de la casa dels Girona per acusar a Sorell i a Clos. Aquesta estratègia era una de les formes de cooperació insidiosa que utilitzava la justícia de Franco. Delatar era un prestigi patriòtic i en molts de casos s'utilitzava com a prova condemnatòria. Malgrat tot, les paraules dels declarants no aclariren qui foren els responsables de la presumpte desaparició i posterior assassinat de Jordi Girona Salgado. Ara bé, el jutge –com era d'esperar– va decretar l'auto de procediment pel delicte d'auxili a la rebel·lió. No hi cap dubte que en aquells moments tot era vàlid, tot es denunciava i el que es deia, sabia o allò que només se suposava o s'havia sentit dir, servia per obrir un extens i complex procediment judicial.

Després de les declaracions, ambdós acusats foren tancats als calabossos del Palau de Justícia de Barcelona. L'endemà de l'ingrés a presó, passaren a disposició del Jutjat militar núm. 18, on els acusats es ratificaren en les seves declaracions. Seguidament, l'autoritat militar ordenà l'obertura de les diligències per tal d'aclarir els fets, a més de ratificar la presó incondicional dels dos detinguts que foren traslladats a la presó Model, en aquells moments plena a vessar amb més de 13.000 reclusos.¹³ Per aquesta circumstància, uns dies després foren tancats al centre penitenciari del Poble Nou, conegut popularment com la presó del Cànem. Això era un fet habitual, ja que El Cànem era un centre de reclusió dependent de la presó Model que funcionava com annex amb altres centres com la presó del carrer Sant Elies –que ocupava l'antic convent de monges clarisses on avui hi ha la parròquia de Santa Agnès, al barri de Sant Gervasi– i la presó del Palau de les Missions –situada en un dels pavellons de l'Exposició Universal de 1929 a Montjuïc.

¹¹ *Ibidem*.

¹² És una transcripció del document que forma part de l'expedient judicial núm. 22.193/1940.

¹³ Avui, la presó Model de Barcelona situada al carrer Entença –té una capacitat de 1.200 reclusos.

La terrible presó provisional del Cànem estava instal·lada a una antiga fàbrica de filats i teixits de jute, cànem i lli, propietat de la família Godó. Va obrir les portes dia 6 d'abril de 1939 i tancà el mes de març de 1942. Estava integrada per set barracons, cinc latrines i dues dutxes que s'organitzaven entorn d'un pati central i un altre de posterior. El magatzem-presó va començar amb 25 presos, però ben aviat la població reclusa es va amuntegar amb més de 900 homes que malvivien en aquella nau habilitada com a centre penitenciari. Tots els reclusos eren homes –mes-tres, batles republicans, guàrdies d'assalt, comandaments de l'exèrcit popular, milicians, etc. Amb paraules d'un antic presidiari: «el Cànem era una mena de tumor maligne sorgit en el si del Poble Nou».¹⁴

Andreu Sorell –com quasi tots els reclusos– vivia com podia, portava el cap rapat a zero per tal d'evitar contagiar-se de paràsits, menjava poc, es passejava pels patis i dormia estirat en els trenta cinc centímetres de què disposava. Però això no era tot, no podia guaitar per les finestres i era obligat a cantar diàriament les cançons nacionals-franquistes, saludant a la manera feixista. Si no ho complia podia ser fortament castigat. Dia rere dia, els presos eren testimonis i víctimes de la dinàmica repressiva que es duia a terme a la presó, on les pallisses, els cops de puny, les bufetades i les puntades de peu a les cames, als òrgans genitals estaven a l'ordre del dia. Quan s'apagaven els llums de la nau sempre sentien els mateixos sons: els trets de les execucions que es feien molt a prop, a la platja del Camp de la Bota.

Dessolat a la garjola, Andreu Sorell esperava la sentència dels jutges franquistes, sense cap possibilitat de defensar-se de les falses acusacions o de demostrar la seva innocència. El braç inquisitorial de Franco necessitava fer net de rojos i el seu expedient conformat amb els papers de falangistes, capellans i policia deia que era «un individuo marxista, de mala conducta». Aquest fet era suficient per condemnar-lo.

A finals de 1940, la presó estava plena de persones acusades de delictes polítics en contra del “nuevo Estado”. N'hi havia que complien anys de reclusió major, d'altres que esperaven la pena capital –aquests eren els únics que sabien quan “sortirien” del Cànem. Andreu encara seguia a la presó, estava malalt, no podia més, però mai no deixava de complir les ordres dels seus comandaments ja que no desitjava caure en les mans de dos sinistres personatges del Cànem: un guardia civil republicà i un falangista. Aquests botxins s'inventaven càstigs per divertir-se. Després de passar per les seves mans, molts presos embogien i llavors eren reanimats amb dutxes d'aigua fresca.

Segons la documentació del seu expedient judicial, dia 25 de desembre de 1940, uns guàrdies trobaren mort Andreu Sorell Andreu. Isidro Castellón López, director de la Presó Model de Barcelona, va enviar a l'autoritat militar el següent comunicat: «el recluso Andrés Sorell Andreu ha fallecido a las 11:10 horas de día 25 de diciembre de 1940, a consecuencia de una insuficiencia mitral. Tenia 51 años. Se ignora el nombre de sus padres, era de Palma de Mallorca y estaba casado». El mes de març de 1941 fou inscrit el seu òbit al registre civil de Barcelona.¹⁵

Després d'enregistrar-se la seva defunció, l'Auditor de guerra va demanar el sobreseïment definitiu del procediment, sense demanar cap responsabilitat civil a la seva família. Per la seva banda, Enric Clos fou condemnat a 12 anys i un dia de reclusió major, pena que li fou commutada per sis anys de presó menor. El mes de gener de 1943, el capità general de la IV Regió Militar ordenà el sobreseïment i arxiu de la causa per manca de proves.

¹⁴ Testimoni de Pere Carbonell. Recollit a BUSQUÉ BARCELÓ, Jaume; BURSO MOLINA, Lluís (2012). “El Cànem, de fàbrica dels Godó a presó franquista (I). *L'avenç*, núm. 385, pàg. 37.

¹⁵ Registre Civil de Barcelona, secció III, tom núm. 160, foli 41, inscripció núm. 1542.

El procediment núm. 22.193 va acabar amb la vida del porrerenc Andreu Sorell Andreu, una altra víctima de l'esgarrifosa i brutal repressió feixista de la Guerra Civil. El seu cos descansa al fossar del cementeri de Montjuïc, juntament amb les restes dels seus companys republicans, entre ells l'ex president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys Jover.

La seva mort obri algunes qüestions que caldria plantejar-nos. Andreu Sorell va morir de manera natural? O bé la seva inesperada mort amaga en realitat una execució indirecta a causa de maltractaments, tortures i fam? Entre 1939 i 1942, 315 reclusos moriren a les presons de Barcelona per "mort natural".¹⁶

Presó Provincial del Poble Nou de Barcelona, més coneguda com el Cànem.

¹⁶ MARIN, Francisco José (2000). "Biografia de la presó Model de Barcelona, 1939-1962". A: *Història de la presó Model de Barcelona*, Barcelona, Pagès Editors. Recollit a BUSQUÉ BARCELÓ, Jaume; BURSO MOLINA Lluís (2013). "El Cànem, una extensió de la Model (III)". *L'avenç*, núm. 387, pàg. 27.

Fonts bibliogràfiques

BUSQUÉ BARCELÓ, Jaume; BURSO MOLINA, Lluís (2012). “El Cànem, de fàbrica dels Gódo a presó franquista (I). *L’avenç*, núm. 385, pàg. 30-39.

– (2013). “El Cànem, de fàbrica dels Gódo a presó franquista (II). *L’avenç*, núm. 386, pàg. 24-33.

– (2013). “El Cànem, una extensió de la Model (III). *L’avenç*, núm. 387, pàg. 24-33.

MARIN, Francisco José (2000). *Biografia de la presó Model de Barcelona, 1939-1962*. Barcelona: Pagès Editors.

MONFORT, Aram (2009). “¿De la excepcionalidad a la normalidad? Las prisiones de la postguerra en Barcelona (1939-1944). *VII Encuentro de investigadores del Franquismo*: Santiago de Compostela.

Fonts arxivístiques

Registre Civil de Barcelona, *Llibres inscripció naixements*.

Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona, *Procediments judicials militars (sumaríssims)*, causa núm. 22.193/1940.

Fonts orals

HERNÁNDEZ SORELL, Maribel (Porreres, setembre de 2013).

La mecanització del camp a Porreres (1947-1970)

JAUME BINIMELIS SEBASTIÁN
ANTONI ORDINAS GARAU

Introducció

El present treball és un nou exercici de reflexió sobre el procés de modernització de l'agricultura insular en els darrers cinquanta anys a través de l'anàlisi de la mecanització a Porreres, un exemple representatiu del trànsit d'una agricultura tradicional, caracteritzada per una escassa dependència exterior, a una agricultura industrial, consumidora d'inputs industrials i amb un balanç energètic negatiu. La mecanització és un indicador essencial per conèixer la transformació d'una agricultura tradicional o orgànica, fonamentada en l'ús d'energia animal i humana, cap a una agricultura moderna, que incorpora l'ús d'energia fòssil (NAREDO 1988). En aquest cas, l'aproximació al coneixement del procés de mecanització s'ha centrat en la incorporació de maquinària agrícola, d'acord amb l'extracció de dades del registre de tractors de les Illes Balears, a partir de 1946 i fins a 1970.

D'acord amb David Grigg (1992), la terra i el treball són els principals inputs a l'agricultura tradicional que ocupa més del 70% de la població activa i en la qual les disponibilitats d'energia es redueixen a l'animal i a la humana. L'ús de matèria orgànica és la principal font de fertilització, els rendiments per actiu agrícola i per hectàrea són baixos, hi ha un elevat autoconsum (de manera que es comercialitza menys del 50% de la producció) i el grau d'especialització de cultius és escàs. Acceptant la definició de Grigg i les consideracions inicials, és possible afirmar que les Balears es trobaven, durant la postguerra, en una situació de trànsit de l'agricultura tradicional a l'agricultura moderna. Sens dubte, la Guerra Civil (1936-1939) havia avortat una progressió més ràpida ja que, de fet, hi ha una continuïtat en la seqüenciació de la història agrària espanyola entre els canvis que van tenir lloc des de finals del segle XIX i el que ha passat durant les dècades dels cinquanta i els seixanta. Així, per Clar (2008, 141):

la reestructuración del sector agrario español, antes de la Guerra Civil y después de 1950 ha de considerarse una misma secuencia, con un período de freno, e inclusive de retroceso, entre ambos períodos. En esencia, los factores que propiciaron la transformación agraria en la España de los años cincuenta y sesenta se hallan ya después de la Primera Guerra Mundial[...].

Certament, el procés de mecanització agrària amb maquinària autopropulsada iniciat a la dècada de 1940 és un dels fenòmens més decisius del canvi i la transformació de l'agricultura insular, la qual durant les dècades posteriors (de 1950 a 1980) faria esforços per esdevenir una agricultura moderna, industrialitzada.

Els estudis sobre la mecanització del camp a les Balears són escassos i la informació és, en general, molt dispersa. El nostre objectiu és incidir en l'evolució de la mecanització fins a l'actualitat, particularment en base a l'anàlisi de la progressiva incorporació d'una maquinària autopropulsada (formada primer per tractors als quals s'afegirien motocultors, recol·lectores i tractors articulats, entre d'altres).

Lògicament, no és possible reduir la mecanització i la motorització del camp a l'ús de maquinària autopropulsada sinó que, paral·lelament, també s'han de considerar l'electrificació de les explotacions, la motorització dels pous i de l'extracció d'aigua, l'avanç en els complements i eines per a tractors (CLAR 2009) o la mecanització de les activitats ramaderes, entre molts altres aspectes (LÓPEZ ORTIZ 1999, 86). No obstant això, ens centrarem en l'anàlisi dels vehicles matriculats.

El nostre treball es planteja entre 1946 i 1970, període que comprèn l'etapa de desenvolupament econòmic i urbà que s'iniciava amb el Pla d'Estabilització i que succeeix el període de l'autarquia econòmica (1939-1959), alhora que suposava l'obertura als mercats exteriors i la liberalització dels intercanvis comercials. No obstant això, el canvi de signe per a l'agricultura espanyola s'ha de situar ja a principis de la dècada dels cinquanta, coincidint amb la presa de possessió de Cabestany com a ministre d'agricultura. Així ho assenyala Clar (2009: 105): «[...] puede decirse que 1951 significó para la agricultura lo que 1959 para el conjunto de la economía española, aunque sólo sea desde la perspectiva de una nueva orientación política que hubo de aguardar el impulso del período preestabilizador para hacerse realidad[...]». D'altra banda, és important remarcar que el 1960 representa a les Illes Balears un punt d'inflexió cap a la transformació econòmica i social impulsada per l'especialització turística.

El “Registro de tractores” com a font d'informació

Una primera premissa per dur a terme el treball era la importància de disposar d'informació original i inèdita, objectiu que hem aconseguit en l'elaboració de la base de dades i la posterior explotació de la sèrie de llibres que formen el Registre de Tractors. Tal com ja va explicar Segrelles (1989), la seva explotació és una tasca àrdua i difícil essent, sens dubte, la millor documentació del procés de difusió de la maquinària autopropulsada amb energia fòssil en la transició de l'agricultura tradicional a l'agricultura industrial a l'Estat espanyol (NAREDO 1988).

El *Registro de Tractores del Ministerio de Agricultura. Prefectura Agronómica de las Baleares*, sèrie de la qual hem consultat els primers 7 volums, així com el volum de *Cosechadoras. Ministeri d'Agricultura. Prefectura Agronómica de les Balears*, s'inicia el 1946 i és específic per a l'anàlisi del procés de difusió i d'implantació de la maquinària agrícola a Espanya, tenint en compte que fins a 1977 eren les delegacions del Ministeri d'Agricultura, «[...]las que otorgaban las matrículas de los tractores, motocultores o cosechadoras [...]» (SEGRELLES 1988, 232). Aquesta sèrie, com podrem comprovar en especificar les característiques que recull de cada màquina, canvia de format alhora que es produeixen lleugers canvis sobre les característiques recollides de cada màquina inscrita. Permet conèixer, des de 1946 fins a 1970, no només el municipi d'adscripció de la màquina, sinó també el topònim de la finca del comprador, incrementant notablement les potencialitats de la informació, en convertir pràcticament l'explotació en la unitat d'anàlisi usada. En el nostre cas, el grau de desagregació de les dades serà el municipal, tot i que no descartem analitzar el procés de difusió de les innovacions tecnològiques a nivell de cadascuna de les explotacions, amb la inestimable ajuda de la referència toponímica de l'empresa agrària. D'altra banda, es tracta d'una font diacrònica, ja que permet seguir tant l'evolució en la inscripció de nova maquinària, com també la de traspessos de màquines de segona mà procedent d'altres províncies espanyoles. En un primer període (fins al llibre 7), no es distingeix entre vehicles nous i usats, fet que dóna lloc a una àrdua tasca d'haver de diferenciar entre vehicles nous i traspessos a partir de la matrícula i al fet que normalment a l'apartat d'observacions s'anota el número d'inscripció de procedència anterior així com el número d'inscripció posterior. En aquest sentit, estem d'acord en què «[...]estos registros de inscripciones podrían depurarse para constituir una fuente idónea de estudio de la mecanización

agraria, pero esto sería arduo y laborioso[...]» (SEGRELLES 1988, 233). Tant és així que ha estat en aquesta tasca en la qual ens hem afanyat i que ha suposat la confecció de la base de dades. Així mateix, amb el fet d'informar del nombre de cavalls de vapor de cadascuna de les màquines, hem pogut mesurar el pes de la maquinària agrícola, cosa que és impossible quan simplement es distingeix entre tipus de màquines, com és el cas del Cens Agrari. És sabut que en la construcció de tipologies d'agricultura s'acudeix al nombre de HP per mesurar el pes de la maquinària agrícola d'un país o d'una regió –vegeu al respecte el treball del geògraf polonès Jerzy Kostrowicki (1991). D'altra banda, fins el 1977, any en què té lloc l'anomenada “Operación Bloque” que va consistir en atorgar a les direccions generals de trànsit la responsabilitat de matricular la maquinària agrícola autopropulsada prèvia inscripció a les delegacions del Ministeri d'Agricultura, tota la maquinària agrícola quedava registrada en el Registre de Tractors. És a dir, comptem a la nostra base de dades, que finalitza el 1970, amb recol·lectores i també motocultors o tractors articulats. A partir de 1977 es va constituir un llibre de registre per a cada tipus de maquinària, raó per la qual hem consultat el primer llibre de registre de Recol·lectores, que inclou també les inscrites a l'anterior Registre de Tractors.

Evolució i implantació de la maquinària agrícola a Porreres

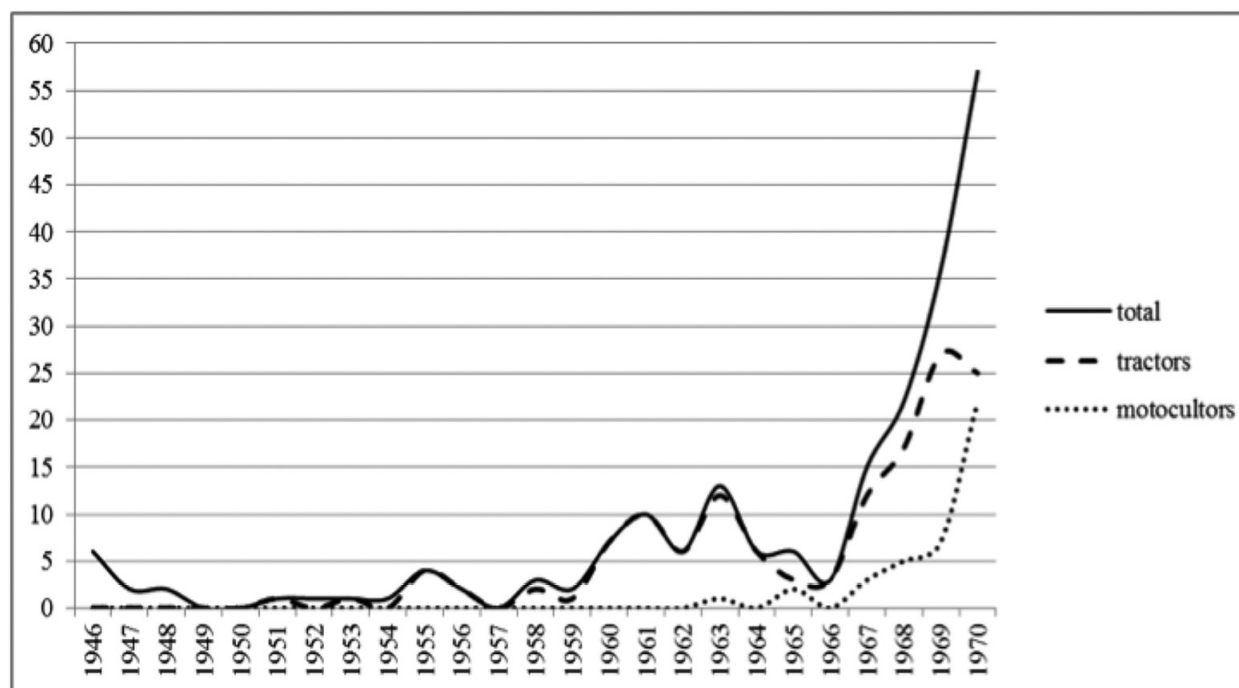
La Guerra Civil va repercutir en l'evolució de l'agricultura espanyola de les primeres dècades del segle XX, ja que va suposar un clar alentiment del canvi tècnic i de les disponibilitats energètiques. Durant la dècada de 1940 es constata novament un predomini absolut de la tracció animal, que representava un 94,7% del total de les disponibilitats energètiques. També es va produir una reculada en la progressiva vinculació amb el mercat i en l'especialització dels cultius, amb la qual cosa es mantenien les característiques d'una agricultura orgànica o preindustrial.

Tal com ja es va apuntar en treballs anteriors (BINIMELIS et al. 2005), a les Illes Balears, el registre de tractors i de maquinària agrícola autopropulsada en general comença el 1946. És possible constatar que durant aquell any es matriculava un elevat nombre de vehicles, sens dubte, a causa de l'acumulació de registres, probablement per la inclusió de la maquinària que estava operativa abans de 1946. Segons el cens de maquinària agrícola de 1932, hi havia a les Balears un total de 54 batedores i 54 tractors, essent llavors una de les províncies més mecanitzades d'Espanya. Mentre que la mitjana insular era de 5,6 HP/ha, la mitjana estatal se situava en 5,2 HP/ha (MARTÍNEZ RUIZ, 2000). No obstant això, l'increment del nombre de tractors matriculats s'accelerava després de 1954 i fins a 1960, la qual cosa permetria confirmar algunes hipòtesis plantejades en estudis de caràcter més general, com la que ja apuntava Ortega Cantero «[...]el primer episodio de intensificación del proceso de mecanización (aproximadamente 1954-55 a 1960) supone una generalización de la maquinaria que conlleva la introducción de unidades de pequeña potencia (debido tanto a disponibilidades de la oferta como a limitaciones de la demanda)». Tot i això, l'augment generalitzat dels tractors i de la maquinària agrícola no es produirà fins a la dècada dels seixanta, ja que si exceptuem la maquinària inscrita el 1961 (108 màquines), que representa un lleuger descens respecte de l'últim any de la dècada dels 50 (138 màquines el 1960), a partir d'aquest moment les xifres sempre superen amb escreix els registres de la dècada dels cinquanta. El 1963 s'arriba a la xifra de 642 màquines registrades i encara que es produeixi una substancial inflexió en els anys 1964 (308 màquines) i 1965 (330 màquines), a partir de llavors el nombre es dispara amb més de mil unitats anuals de nova maquinària en els anys 1969 i 1970 (amb 1.026 màquines i 1.066 màquines, respectivament).

L'evolució de la implantació de la maquinària agrícola a Porreres segueix un esquema paral·lel a l'observat per a les Illes Balears en general. El Pla d'Estabilització Econòmica marca

l'envol del procés cap a l'any 1959. El pes adquirit per la maquinària agrícola autopropulsada havia estat tímid durant la dècada dels anys 50. Els primers tractors foren màquines de rodes metàl·liques o tractors d'oruga. Entre 1947 i 1951 hi havia a Porreres 4 tractors d'oruga i 6 tractors de rodes metàl·liques que podrien ser anteriors al 1947, any d'inici del Registre de Tractors. El primer tractor convencional, de rodes pneumàtiques, es registra el 1951.

Gràfic 1. Evolució de la maquinària agrícola a Porreres (1947-1970)

Font: *Registro de Tractores del Ministerio de Agricultura. Jefatura Agronómica de Baleares (1946-1970)*. Elaboració pròpia.

D'altra banda, en un principi la mecanització va estar lligada a la gran propietat, com es posa de manifest repassant els topònims de les primeres explotacions que en el municipi de Porreres van usar maquinària agrícola autopropulsada, substituïda de la tracció animal. Es Pagos, Son Romeguera, Son Catlar, Son Gall, es Rafalet, Mianes, Son Batlet, Son Lluissó, Son Morlà Jordi, Son Móra i Son Riera són els topònims de les explotacions que apareixen des de l'inici del registre, cap al 1947, fins el 1960. Alguns d'aquests topònims es repeteixen durant la mateixa dècada dels cinquanta (com Es Pagos i Son Romeguera) i constitueixen una clara representació de les explotacions (possessions) més grans del municipi de Porreres.

No obstant això, és durant la dècada dels seixanta quan es generalitza l'ús de la maquinària agrícola autopropulsada entre la pagesia de Porreres. Es manifesta sobretot en la difusió de tractors convencionals de roda pneumàtica i de motocultors. En finalitzar la dècada hi havia al municipi 139 tractors de roda pneumàtica (67,5% del total), incloent-hi fins a 6 tractors articulats (de menors dimensions i d'escassa potència), així com un total de 40 motocultors (19,42% del total). Cal observar que es comptabilitza també una recol·lectora, que apareix al Registre el mes de juliol del 1970, símptoma d'una nova fase en el procés de canvi tecnològic de l'agricultura insular.

Taula 1. Distribució de la maquinària agrícola a Porreres (1970)

TIPUS	NOMBRE	%
Motocultors	40	19,42%
Moto-segadores	1	0,49%
Recol·lectores	1	0,49%
Tractors articulats	6	2,91%
Tractors oruga	13	6,31%
Tractors roda metàl·lica	6	2,91%
Tractors roda pneumàtica	139	67,48%
Total general	206	100%

Font: *Registro de Tractores del Ministerio de Agricultura. Jefatura Agronómica de Baleares (1946-1970)*. Elaboració pròpia.

En els anys setanta, les recol·lectores substituïren les batedores, eines que durant dècades impulsaren la indústria local de fabricació d'eines del camp. El procés de mecanització del camp va donar lloc al naixement de tota una indústria destinada a la producció de maquinària agrícola. A Mallorca, ja durant les dècades de 1920 i 1930, es va consolidar una empresa líder en la fabricació de trilladores, el prototip conegut com “la trilladora mallorquina”, patentada amb la marca Mestre i Nadal (Felanitx) que arribaria a exportar-se a gran part de les províncies espanyoles i fins i tot, a França i Itàlia. Això no obstant, l'empresa va desaparèixer el 1938 tant per les circumstàncies de la guerra com per la còpia abusiva de la patent per part de firmes italianes.¹

Després de la Guerra, ja a les dècades de 1940 i de 1950, apareixen una sèrie d'iniciatives, tant de caràcter artesanal com industrial, destinades també a la fabricació de batedores reconegudes per les firmes OSCA (Sencelles), DOGA (Lloret) i Perelló (Manacor). Aquestes fàbriques destinaven la seva producció majoritàriament al mercat local, tot i que també van realitzar vendes a la Península i, fins i tot, van exportar a l'estranger. La seva activitat es va mantenir fins a principis de la dècada de 1970, moment en què van ser substituïdes per les recol·lectores.

Són majoritàries les màquines autopropulsades d'escassa potència (nombre de HP) que és, d'altra banda, la tònica general del procés de canvi tecnològic estudiat durant aquestes dues primeres dècades d'implantació. Les unitats que tenen entre 30 i 60 HP representen quasi bé les dues terceres parts del pes global de la maquinària agrícola del municipi (69,78%). La maquinària agrícola de més de 60 HP tenia encara molt poca presència al final de la dècada dels seixanta (7,68%); mentre que les unitats d'escassa potència, de menys de 20 HP, tenien un pes específic considerable (13,61%).

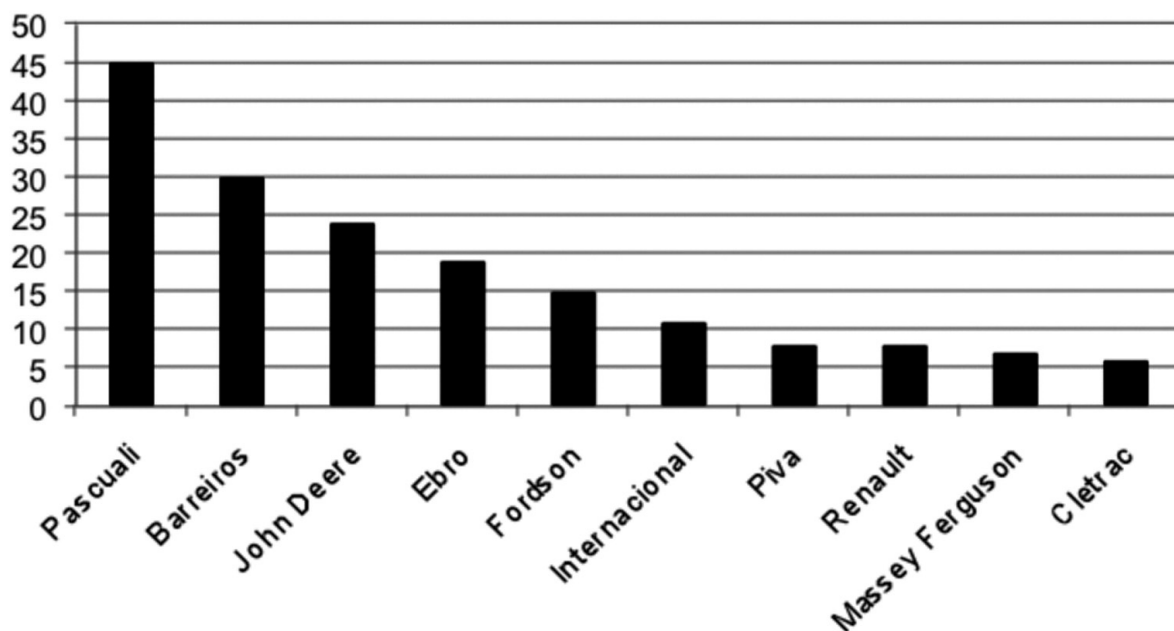
¹ Informació facilitada per Bartomeu Mestre i Sureda, descendent del fundador de la firma “Mestre y Nadal”. Segons el diari ABC de dia 22 de gener de 1922, la «“Trilladora Mallorquina”[...] es una máquina de construcción netamente española, y no haber otra, no solo de mejores resultados, ni en igualdad de rendimientos, duración, economía de la fuerza motriz, sencillez del manejo [...]».

Taula 2. Distribució de la maquinària agrícola a Porreres per intervals de potència (HP)

INTERVALS	NOMBRE DE HP	%
Menys de 20 HP	858	13,61%
Entre 21 i 30 HP	563	8,93%
Entre 31 i 40 HP	2216	35,15%
Entre 41 i 60 HP	2183	34,63%
Entre 61 i 80 HP	254	4,03%
Més de 81 HP	230	3,65%
Total	6304	100%

Font: *Registro de Tractores del Ministerio de Agricultura. Jefatura Agronómica de Baleares (1946-1970)*. Elaboració pròpia.

Les marques de la maquinària agrícola a Porreres estan representades per multitud de signatures (fins un total de 35). Les marques més freqüents són, per aquest ordre, Pascuali, Barreiros, John Deere, Ebro, Fordson, Internacional, Piva, Renault, Massey Ferguson i Cletrac. El rànquing és liderat per màquines de marca nacional o altres de multinacionals estrangeres fabricades a l'Estat espanyol. En primer lloc, se situen els tractors articulats i d'escassa potència de la marca Pascuali, fabricats per Pascuali SA en una factoria situada a Rubí, fundada el 1962 i propietat de la firma italiana Pascuali Machine Agricole. A continuació, trobam les màquines de la marca Barreiros, tractors de roda pneumàtica de fabricació espanyola, amb llicència estrangera Hanomag entre 1961 i 1963, i ja només Barreiros a partir d'aquest últim any. En tercer lloc, destaca John Deere, que el 1963 va comprar la fàbrica que Lanz Espanya tenia a Getafe. Llavors, trobam les unitats d'Ebro, marca creada per Motor Ibérica SA el 1954, quan la companyia Ford va ser nacionalitzada, va passar a denominar-se Motor Ibérica SA. Aquesta tenia la seva fàbrica a Barcelona des de 1923, quan va ser traslladada la factoria dels antics Fordson des de Cadis a la Ciutat Comtal. Mentre que una altra multinacional, en aquest cas britànica, s'estableix a Espanya el 1966 en comprar el 32% de les accions de Motor Ibérica SA, l'empresa fabricant dels tractors Ebro, essent a partir d'aquest moment quan produirà models per Massey Ferguson sota llicència a Espanya. Piva fou fabricant nacional de motocultors d'escassa potència. Per tant, s'observa a la dècada dels seixanta l'expansió de la maquinària agrícola en el camp de forma massiva gràcies a la consolidació de marques estatals de fabricació de maquinària agrícola (Ebro, Barreiros) i a la penetració de firmes internacionals que estableixen factoria pròpia en terreny hispà (Massey Ferguson, John Deere). Altres marques, com Fordson, Internacional Brown i Cletrac representen en gran part els exemplars encara en ús de la dècada anterior, quan aquestes marques van liderar el procés d'implantació tecnològica a l'agricultura illenca. Destaca, paral·lelament, la creixent importància adquirida pels tractors articulats d'escassa potència (Pascuali), en una dècada d'expansió del regadiu i, a Porreres, d'especialització en albercoquers i vinya.

Gràfic 2. Principals marques de maquinària agrícola a Porreres (1947-1970)

Font: *Registro de Tractores del Ministerio de Agricultura. Jefatura Agronómica de Baleares (1946-1970)*. Elaboració pròpia.

Conclusions

En l'anàlisi del trànsit de l'agricultura tradicional de base orgànica a l'agricultura industrialitzada, el procés de motorització i mecanització de les activitats agrícoles constitueix un eix bàsic. El treball s'ha realitzat a partir del *Registro de Tractores*, font específica i única per estudiar de forma diacrònica aquesta evolució i arribar a les conclusions que segueixen.

1. A la dècada de 1950 començava a Porreres un tímid procés de mecanització. No obstant això, la mecanització agrària a la dècada dels seixanta està protagonitzada per la generalització del tractor de rodes pneumàtiques en el conjunt d' explotacions agràries, essent aquesta implantació més intensa en la segona part de la dècada. La incorporació de noves tipologies de maquinària a la segona meitat de la dècada, com és el cas dels tractors articulats, els motocultors, les màquines de segar i també, de forma incipient, les recol·lectores, va contribuir a la intensitat del canvi tecnològic.

2. D'altra banda, s'observa l'expansió massiva de la maquinària agrícola al camp gràcies a la consolidació de marques estatals encarregades de la seva fabricació (Ebro, Barreiros) i a la penetració de firmes internacionals que estableixen factoria pròpia en terreny hispà (Massey Ferguson, John Deere). Destaca, així mateix, la creixent importància adquirida pels tractors articulats d'escassa potència (Pascuali) a la dècada dels seixanta.

Bibliografia

ABAD, C.; NAREDO, J. M. (1997). "Sobre la "modernización" de la agricultura española (1940-1995): de la agricultura tradicional hacia la capitalización agraria y la dependencia asistencial", A: GÓMEZ BENITO, C.; GONZÁLEZ RODRÍGUEZ, J. J. (eds.), *Agricultura y sociedad en la España*

contemporánea, Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación y Centro de Investigaciones Sociológicas, 249-316.

ANDRÉS SARASA, J.L.; ESPEJO MARÍN, C. (1989). “La mecanización de la agricultura en la región de Murcia”. *Revista de Estudios Agro-Sociales*, 147, 155-170.

Anteproyecto de ordenación económico-social de Baleares 1947-1951, (1947). Junta Provincial de Ordenación Económico-Social de Baleares.

BINIMELIS SEBASTIÁN, J.; GINARD BUJOSA, A.; ORDINAS GARAU, A. (2005). “La mecanización agraria en las islas Baleares durante el período de la autarquía (1946-1960)”. *Investigaciones Geográficas*, 38, 13-134.

BINIMELIS, J.; ORDINAS, A. (2008). “El tránsito del productivismo al postproductivismo en los sistemas ganaderos. El auge del ganado equino ligado a actividades de ocio en la isla de Mallorca”. A: *Los espacios rurales españoles en el nuevo siglo. Actas XIV Coloquio de Geografía Rural*. Universidad de Murcia: Asociación de Geógrafos Españoles, 15-22.

BUESA, M. (1983). “Industrialización y agricultura: una nota sobre la construcción de maquinaria agrícola y la producción de fertilizantes en la política industrial española (1939-1963)”. *Agricultura y Sociedad*, 28, 223-249.

CLAR, E. (2008). “Más allá de 1936: la crisis de la agricultura tradicional española en perspectiva, 1900-1975”. *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*, 7, 109-147.

CLAR, E. (2009). “Contra la virtud de pedir... Barreras administrativas a la difusión de tractores en España: 1950-1960”. *Investigaciones de Historia Económica*, 13, 97-132.

COL·LECTIU TERANYINES (2003). *La familia Oliver dels Calderers*. Sant Joan: Col·lectiu Teranyines (Monografies santjoaneres; 15).

FERRER RODRÍGUEZ, A. (1978). “La mecanización del campo en Andalucía”. *Cuadernos de Geografía de la Universidad de Granada*, 8, 117-129.

GALLEGO MARTÍNEZ, D. (2001). “Sociedad, naturaleza y mercado: un análisis regional de los condicionantes de la producción agraria española (1800-1936)”. *Historia Agraria*, 24, 11-57.

GARRABOU, R. (1990). “Sobre el atraso de la mecanización agraria en España (1850-1933)”. *Agricultura y Sociedad*, 57, 41-77.

Gran Enciclopèdia de Mallorca (1989-1998): Palma, Promomallorca Edicions. 23 vols.

GRIGG, D. (1992): *The transformation of agriculture in the West*. Oxford: Blackewll.

KOSTROWICKI, J.; SZYRMER, J (1991). *Agricultural typology guidelines*, Warszawa, Polish Academy of Sciences. Institute of Geography and Spatial Organization.

La agricultura de las Baleares (1981). Consell General Interinsular. Conselleria d'Economia i Hisenda. Banca March.

MARTÍNEZ RUÍZ, J. I. (1995). “La mecanización de la agricultura española: de la dependencia exterior a la producción nacional de maquinaria (1862-1932)”. *Revista de Historia Industrial*, 8, 43-63.

–(2000). *Trilladoras y tractores. Energía, tecnología e industria en la mecanización de la agricultura española (1862-1967)*. Sevilla: Universidad de Sevilla-Edicions de la Universitat de Barcelona.

NAREDO, J. M. (2004). *La evolución de la agricultura en España (1940-2000)*. Granada: Universidad de Granada. 549.

–(1988). “Diez años de agricultura española”. *Agricultura y Sociedad*, 46, 9-36.

ORTEGA CANTERO, N. (1983). “El proceso de mecanización y adaptación tecnológica del espacio agrario español”. A: *Agricultura y sociedad*, 27, 81-149.

Perspectivas de desarrollo económico de la provincia de Baleares (1962). Consejo Económico Sindical Provincial, marzo 1962, nº 6A.

PICAZO TADEO, A.; REIG MARTÍNEZ, E. (1990). “Mecanización y sustitución de factores productivos en la agricultura valenciana”. *Agricultura y Sociedad*, 57, 9-40.

Ponencias y conclusiones del III pleno del consejo económico sindical provincial de Baleares (1959). Consejo Económico Sindical Provincial.

Ponencias y conclusiones del III pleno del consejo económico sindical provincial de Baleares (1965). Consejo Económico Sindical Provincial.

QUINTANA PEÑUELA, A. (1979): *El sistema urbano de Mallorca*. Palma: Editorial Moll.

RAMIS PUIGRÒS, A.; GINARD BUJOSA, A. (2001). *Lloret de Vista Alegre. Guia dels pobles de Mallorca*. Mallorca: Hora Nova SA.

ROSSELLÓ VERGER, V. M. (2006). *Les illes, redescobertes: Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Monserrat.

SALVÀ TOMÀS, P. (1992). “Las actividades agrarias en las islas Baleares en la etapa del turismo de masas”. *El medio rural español. Cultura, paisaje y naturaleza: homenaje a don Angel Cabo Alonso*. Ediciones Universidad de Salamanca, 715-730.

SEGRELLES SERRANO, J. A. (1988). “Fuentes para el estudio de la mecanización agraria”. *Revista de Estudios Agrosociales*, 146, 231-242.

–(1989). *La mecanización agraria en la provincia de Alicante*. Generalitat Valenciana: Conselleria d'Agricultura i Pesca.

VICO RUIZ, A. (1996). “La mecanización del campo en Andalucía según los censos agrarios de 1972, 1982 y 1989”. *Revista de Estudios Andaluces*, 22, 27-41.

Agermanament Porrera – Porreres

BERNAT BAUÇÀ GARAU
AGNÈS VANRELL SUREDA

Introducció

L'objectiu d'aquesta ponència és deixar constància de tota la trajectòria històrica esdevinguda entre ambdues poblacions, la prioratina i la mallorquina, tant en el vessant institucional (actes oficials, visites d'entitats, etc.) com personal (anècdotes, relacions, etc.).

Oficialment, partirem de les dates en què es varen signar les actes d'agermanament (juny del 1997 per part de l'Ajuntament de Porreres i maig del 2000 per part de l'Ajuntament de Porrera), però ens hem de remuntar al 1984, any en què l'Agrupació Cultural de Porreres va visitar Porrera per primer cop.

Per això, intentarem esbrinar quines han estat les passes i els esdeveniments que han bastit fins al dia d'avui els lligams entre porrerencs i porrerans.

Abans, però, i a tall d'introducció, partirem de la definició del terme **agermanar**.

DICCIONARI GENERAL Enciclopèdia Catalana

conjugació [s. XIII; de germà1]

v tr 1 Fer que (dues persones o més) esdevinguin com germans (especialment en sentit místic). Pujaven molt agermanats.

2 Fer que s'avinguin perfectament (dues o més persones, dos o més animals, dues o més coses). Tenen uns gustos difícils d'agermanar. Dos colors difícils d'agermanar.

3 Unir, conjuntar. Vam agermanar els nostres afanys.

El diccionari de l'Institut IEC

1 v. tr. [LC] Fer esdevenir germans, fer estimar-se com a tals, especialment en sentit místic. La desgràcia els agermanà. Viuen molt agermanats.

2 v. tr. [LC] Fer avenir perfectament. Dos colors difícils d'agermanar.

3 v. tr. [LC] Unir, mancomunar. Agermanàvem els nostres esforços.

En el cas que ens ocupa, objectivament, parlàriem de la tercera accepció, la de mancomunar, unir, però des d'un punt de vista totalment subjectiu; podríem agafar-ne la primera, llevar-li el sentit místic i parlar d'agermanament des de l'òptica de "germà", o qui sap si afegir-n'hi una altra que inclogui ambdues alhora. Per explicar-ho a tall d'exemple, hauríem de remuntar-nos a la primera calçotada que el poble de Porreres organitzà per ajudar els germans porrerans després de la riada de l'any 1995, moment en el qual creim que es va sembrar realment la llavor que amb els anys ha fruitat i ha permès d'unir uns llaços tan estrets.

Gentilicis

Porrerans o porrerencs? Porrerenques o porreranes?

Diccionari de topònims i gentilicis

Porreres	porrerenc - adjectiu porrerenc - nom
Porrera	porrerà porrerana porrerans porreranes

Sembla claríssim que s'hauria de respectar la dualitat de formes per als habitants de Porrera (porrerà/porrerenc), tot i que històricament sempre ha estat aquest primer (mas del porrerà, cal porrerà a la Vilella Baixa i a Porrera, etc.), des de Porrera mateix ja fa temps es va iniciar una campanya promoguda per un sector que defensava l'antic gentilici, és a dir, porrerenc, usurpat després pels de Porreres, ja que el mot porrerà els semblava burleta i que van ser els malvats falsetans, enemics íntims de Porrera des que el món és món, els que van aconseguir canviar el gentilici.

Qui sap si amb els anys adoptarem el gentilici de porrerà/porrerana i a Porrera el de porrerenc/porreranca; o tal vegada anomenarem "la porrerana o el porrerà", com un temps quan venia a viure un extern a Porreres, recordem "sa ciutadana", "sa vilafranquera", etc.

Agermanament i visites oficials

Les relacions institucionals han estat el reflex de la il·lusió d'algunes persones perquè aquest agermanament fos una realitat i es desenvolupàs amb moltes visites per les festes populars d'ambdós municipis, pregons de festes, intercanvis, etc. Sense aquests primers contactes amb la vila de Porrera, és evident que la signatura de l'agermanament oficial no hauria estat possible.

El juny del 1997, en sessió plenària, l'Ajuntament de Porreres acorda:

«1r. Manifestar la voluntat corporativa d'aquest Ajuntament d'establir llaços de relació i amistat permanent amb el municipi de Porrera (Tarragona), amb l'objectiu d'aprofundir en un millor coneixement, enteniment, intercanvi d'experiències i cooperació mútues, des de la llibertat i el respecte als drets dels homes i dels pobles.

2n. Crear una comissió especial d'agermanament integrada pels representants dels grups polítics municipals següents: Josep Roig Salleras (PP), Francisca Ginard Adrover (UM), Vicenç Marí Sastre (PSM-NM) i Miquel Ferrà Gomila (PSOE).»¹

Pel que fa a l'Ajuntament de Porrera, no signa l'agermanament oficial fins el maig del 2000 en un únic acord i en sessió extraordinària de Ple, on acorda:

«Agermanar el poble de Porrera amb el de Porreres a tots els efectes.

Donar constància d'aquest fet al batle de Porreres, Joan Sastre Barceló, perquè així ho trameti a l'Excel·lentíssima Corporació que presideix.

¹ Acta de la sessió ordinària del Ple de l'Ajuntament de Porreres del 30/06/1997.

Essent conscients que avui escrivim una pàgina més en la història del nostre poble, amb la voluntat, que en el perdurar del temps fem aquest agermanament més ferm i inalterable».²

Història i toponímia

Origen etimològic del nom de Porrera i participació de Guillem de Porrera en la conquesta de Mallorca

El darrer dia de l'any 1229, l'Alt Rei en Jaume entrava a la fi a la llavors Medina Mayurqa. Poc després l'illa de Mallorca es repartia entre els principals magnats que havien pres part en l'empresa de la conquesta. La part que comprenia el terme de Porreres va correspondre al comte Nunyo Sanç el qual el 1231 cedí les terres a Guillem de Porrera i als seus familiars els quals donaran el nom a l'antiga alqueria musulmana anomenada abans de Caçor.

La vila de Porrera es troba situada en un petit replà d'un dels contraforts del Tossal, que forma part de la serres del Molló-Puigcerver, des d'on domina l'aiguabarreig del riu Cortiella amb tres dels seus afluents més importants i de cabal més regular: el Barranquill, que baixa del Tossal; el riu de la Teixeta, que baixa del coll del mateix nom, i el barranc de les Sentius, que baixa dels termes de Pradell i Falset.

No existeixen evidències de poblament prehistòric, però no és una idea descabdellada pensar en un possible aprofitament dels recursos de la zona per part dels pobladors del paleolític i del neolític, que van deixar les seves restes en coves i avencs de les serres que circumden el terme de Porrera per la banda de Falset i Pradell. Aquesta ocupació sembla que arriba fins a la cultura ibera i enllaça amb la dominació romana. Els recursos de les valls que ara formen el terme de Porrera que podien ser explotats pels antics pobladors, com són minerals, fusta, carbó i caça, no degueren permetre un assentament estable a la zona, d'acord amb la manca de coves per utilitzar com a refugi.

El castell i les primeres cases estaven situades a una certa distància del riu, d'acord amb el seu caire defensiu i de guaita, i orientades a l'est. A les vores del riu hi havia una petita plana al·luvial (a la zona que actualment s'estén des d'on acaba la devesa, fins al pont de la carretera de Torroja) on, probablement, els primers pobladors degueren establir els seus conreus i les seves hortes. Un ús que, encara avui dia, es conserva, si bé de forma testimonial i que ha donat lloc a noms com lo camí de l'horta.

Fins a l'any 1170, finals del segle XII, Porrera formà part del territori controlat per Siurana, any en què passà a mans d'Albert de Castellvell. Aquest feu donació de tot el terme exceptuant les mines de plom, ferro i estany, l'any 1171, al monestir de Pedrabona de Sant Vicenç del Garraf. L'any 1180 va esclatar un conflicte amb el rei Alfons I, ja que aquest n'havia fet donació a Pere de Déu, afegint-hi, aquesta vegada, les mines d'argent.

L'any 1201, els canonges de Sant Vicenç del Garraf atorgaren carta de població als habitants de Vallem Porreram. L'abril de 1263 el monestir d'Escaladei va comprar els territoris i drets de Porrera que foren incorporats al Priorat de la Cartoixa d'Escaladei.

Al segle XIII està documentada l'existència d'una fortificació amb castell i muralles i l'any 1462 un grup de porrerans va anar a lluitar contra les tropes del rei, obeint la crida de la Generalitat. Més endavant, durant la guerra de Successió, Porrera es va posar a la banda dels austriacistes i van col·laborar en la derrota de les tropes borbòniques en una batalla prop de la vila, ja a les acaballes de la guerra.

² Acta de la Corporació Municipal de Porrera reunida en sessió extraordinària de dia 6 de maig del 2000.

Durant el convuls segle XVI, molts porrerans, descontents amb els abusos del govern del rei, varen formar part de diversos grups de bandolers, dels quals el més conegut del Priorat fou el Carrasclet. Cal pensar que, molt probablement, per aquest motiu, l'any 1718 l'Audiència va fer enderrocar una part de la muralla i del castell de Porrera.

Durant el segle XVIII Porrera, ben igual que tot el Priorat, viu uns moments de creixement econòmic i demogràfic. La demanda internacional de vins i aiguardents fa que el Priorat s'especialitzi en el conreu de la vinya. Alhora, Porrera es converteix en pas obligat dels traginers que transportaven el vi cap a la ciutat de Reus, lloc des d'on es preparaven els vins per ser embarcats al port de Salou cap als mercats internacionals. El poble s'eixampla, fins i tot l'any 1804 es construeix un pont per creuar el riu Cortiella, la qual cosa permet el creixement del poble cap al camí de Falset.

Durant la guerra Napoleònica, el sometent de Porrera va derrotar un comboi de l'exèrcit napoleònic en una batalla prop del coll de la Teixeta, quan aquest es dirigia cap al castell de Falset. Com a represàlia a aquest fet, l'exèrcit francès va atacar la vila i va derrotar el sometent. Els soldats van romandre uns dies a Porrera saquejant, incendiant i profanant l'església i l'ermita de Sant Antoni.

A Porrera la història li ha reservat la fama de vila lliberal i insurrecta. Aquesta fama se la va guanyar al segle XIX, durant les guerres entre absolutistes i lliberals. El 15 de març de 1820, els lliberals guanyen les eleccions a Porrera i proclamen la Constitució de 1812, redactada per les Corts de Cadis i popularment coneguda com "la Pepa". Molts fills de Porrera van participar activament i a primera línia a les guerres carlines que s'anaren succeint al llarg d'aquest segle. En ple trienni liberal, la milícia de Porrera va haver de sortir en força ocasions als pobles de les rodalies per a sufocar revoltes en protesta per la pèssima situació econòmica del país. Fou el mes de juliol de 1822 quan, aprofitant una de les sortides de la milícia, el poble va ser atacat per milícies reials que van incendiar moltes cases del poble i van saquejar la resta.

Arran d'aquests fets, les corts concediren a Porrera el títol de *Villa Eminentemente Constitucional* i els seus fills van ser nomenats Benemèrits de la Pàtria.

Quan van tenir lloc les desamortitzacions dels béns de l'església, Porrera, com tota la resta de pobles sota la dominació del Prior d'Escaladei, va quedar lliure de delmes a la seva cartoixa. Quan aquesta va ser incendiada i espoliada de les seves pedres, ja que poca cosa més van abandonar els cartoixans en la seva fugida prèvia, la fama d'insurrectes, que ja aleshores precedia els porrerans, va fer que aquesta destrucció els fos atribuïda en gran mesura. En aquells temps es parlava de Porrera com la població *más revoltosa que ninguna otra en Cataluña*, frase que també va contribuir a fer més gran el mite de la Porrera lliberal.

Durant la segona meitat del segle XIX, Porrera, com la major part del Priorat, va augmentar el conreu de la vinya. Vicens Vives va escriure que al Priorat l'expansió de la vinya no conegué límits, ocupant no solament les bosquíries i els penyals sinó també terres campes, fins aleshores dedicades als cereals. Aquest fet es va produir per la gran demanda de vi als mercats internacionals, arran de la plaga de fil·loxera que estava exterminant les vinyes de França. En aquell temps es deia que si Porrera buidés els cups al riu, baixaria més vi que aigua, per la gran quantitat de verema que es produïa al seu terme. El monocultiu de la vinya i la dependència social i econòmica que comportava, van resultar fatals quan al 1893 fou descobert a Porrera el primer focus de fil·loxera de la comarca, que ja havia atacat el Penedès. En poc temps les vinyes es convertiren en erms i la població, atreta per la proximitat de Reus, va abandonar bona part de la terra.

Molts porrerans, però, van tornar a arrabassar els ceps i molts costers van tornar a ser plantats de nous ceps, amb peu americà resistent a la plaga i empeltats de les tradicionals varietats autòctones.

Ja entrat el segle xx algunes d'aquelles noves vinyes i també antigues plantacions fins aleshores abandonades, van ser plantades amb avellaners, perquè resultava molt més rendible aquest cultiu que el de la vinya, ja llavors poc valorada arran de la recuperació de les vinyes franceses i de la crisi del sector vitivinícola. Aquest fet, que coincidí amb l'arribada d'immigrants que s'establiren a Porrera per a treballar a la construcció del canal que portaria l'aigua del Siurana cap a Riudecanyes –primer transvasament entre conques fluvials fet a Catalunya–, féu que Porrera conservés un nombre d'habitants força considerable, en relació a altres pobles de la mateixa comarca.

A partir dels anys seixanta del segle xx, el descens progressiu i imparable del preu dels fruits secs, unit a la industrialització de les grans ciutats, va provocar, com a tot el món rural d'arreu del país, una migració de porrerans que abandonaven les terres per a treballar a les indústries. La proximitat a Reus, la millora de la xarxa viària als anys vuitanta i l'adquisició, cada cop més, de vehicles particulars van fer que, altra vegada, Porrera no patís de forma tan severa el despoblament sofert a tota la comarca.

Els darrers 20 anys, gràcies de nou a la recuperació del sector vitivinícola i a l'obertura del poble al turisme, Porrera ha viscut una nova etapa de bonança i millora no només econòmica, sinó també d'autoestima i de prestigi.

Sense assabentar-nos-en, els dos pobles hem compartit la festa de Sant Antoni, compartim mots com Comellà, il·lusions com festes majors participatives, les dues esglésies parroquials construïdes al mateix segle i en molts pocs anys de diferència, els dos pobles hem gaudit d'un cinema principal i, fins i tot, els vestits dels Reis d'Orient s'assemblen. Resulta que el patró de Porreres, Sant Roc, era seguidor del patró de Porrera, Sant Francesc d'Assís. Les anècdotes entre els dos pobles són nombroses, encara que amb l'invent dels codis postals s'han llevat confusions entre els dos pobles, hi ha moltes històries a contar, ja que eren nombroses les cartes de Porrera que venien a Porreres i viceversa, amb l'oficina de telèfons i telègrafs passava el mateix.

Les noves tecnologies telefòniques han fet canviar les coses. Era habitual rebre trucades per a na Maria del forn de Porrera, a la centraleta de Porreres, en moltes ocasions a la centraleta havien de demanar vostè que vol parlar amb Porreras (abans de normalitzar el nom al 1980) de Mallorca o amb Porrera de Tarragona.

Mirant el llibre de *Porrera imatges d'un poble*, de Fina Duran i Josep Grau, hem pogut observar que tenim molts de topònims iguals, i que el món rural durant molts de segles ha marcat la vida dels dos pobles, l'agricultura i la terra com a font de tot el que tenim: economia, cultura, costums populars, les dues poblacions sempre amb nombroses entitats culturals i esportives molt actives.

Entitats

Sens dubte, l'important moviment associatiu del nostre poble també s'ha fet ressò de l'agermanament i han estat nombroses les entitats que hi han col·laborat vivament i que moltes vegades han deixat enlluernat el poble de Porrera per la seva qualitat artística. Han visitat Porrera: l'Agrupació Cultural, la Filharmònica Porrerenca, la Coral de Porreres, el Grup d'Esplai, l'Estol Porrerenc, els Aires de Montis-sion, els Gegants i els xeremiers de Porreres, la Batukada Infernal i el Club Columbòfil.

Des que el 1984 l'Agrupació Cultural de Porreres, encapçalada aleshores per Joan Barceló i Bauçà, va visitar Porrera, els lligams han anat augmentant any rere any. Han estat actes sincers i emotius barrejats entre els pertinents i ineludibles actes oficials; a Porreres s'ha pogut gaudir dels gegants (lo Molló i la Garranxa) i dels grallers de Porrera a les festes de Sant Roc; i en Roc i na Bet, els gegants porrerencs, han pogut dansar pels costers porrerans a les festes majors. Al llarg de molts anys, Porreres ha celebrat una calçotada popular, que va néixer arran de la riada de l'any 1995 a Porrera. Sens dubte aquest va ser el primer gran acte de col·laboració i d'agermanament, hi van participar molts de ciutadans de Porreres i les primeres autoritats del poble de Porrera, encapçalades pel seu batle Salustià Álvarez.

- 1985: L'Agrupació Cultural visita Porrera.

En aquest acte cal remarcar la rebuda de Josep Grau, aleshores regidor del municipi de Porrera i persona clau en les relacions entre els dos municipis, que va morir l'11 de març de 2009, amb la gran il·lusió que els dos pobles sempre estassin més units.

- 1988: La tercera edat i l'Ajuntament de Porreres visiten Porrera.

Visita organitzada pel regidor de Cultura de l'Ajuntament de Porreres, Jaume Martorell. Va ser la primera trobada institucional entre els dos municipis.

-1993: Lo Molló i la Garranxa visiten Porreres amb el Consistori porrerà.

Els regidors del consistori Porrera, sempre contenen que varen quedar sorpresos per les grans festes del poble i per la força dels actes institucionals.

- 1995: Calçotada solidària a Porreres.

Ja comentada a l'apartat anterior i a la qual es varen recaptar 400.000 pessetes.

- 1998: La Coral de Porreres visita Porrera.

La gent de la Coral de Porreres va quedar meravellada amb la rebuda dels vilatans de Porrera.

- 1999: Homenatge a Miquel Martí i Pol a Porrera.

Hi va assistir el regidor de festes Bernat Bauçà, en representació del consistori porrerenc.

- 2000: 118 persones de Porreres i la Filharmònica Porrerenga assistiren a l'acte d'agermanament a Porrera.

Gran trobada amb una gran representació del poble de Porreres, on la Filharmònica va oferir un gran concert i els xeremiers varen animar els carrers de Porrera, juntament amb els grallers. La representació municipal fou nombrosa i estava encapçalada pel batle Joan Sastre Barceló.

- 2000: Concert de Lluís Llach a Montisyon, per commemorar els 700 anys de la vila. El cantant de Verges, resident a Porrera, va omplir la claustra del Santuari de gom a gom.

- 2001: Visita oficial del consistori de Porrera a Porreres.

Encapçalada per l'alcalde Salustià Álvarez.

- 2001: Pregó de la Festa Major de Porrera a cura del porrerenc Bernat Bauçà Garau.

Fent un repàs de les coincidències entre els dos municipis i els punts de trobada.

- 2001: Campament d'estiu del Grup d'Esplai de Porreres a Porrera.

97 nins de Porreres varen assistir al campament que, sens dubte, va trasbalsar el dia a dia dels porrerans.

- 2004: Concert de Lluís Llach, homenatge a la Filharmònica Porrerenca.
Gran concert per celebrar el 150 aniversari de l'entitat porrerenca. Conjuntament, varen interpretar peces com *Campanades a morts*, *Ítaca* o *Vaixell de Grècia*.
- 2004: Visita de la Filharmònica Porrerenca a Porrera.
Gran concert a la Església Parroquial.
- 2005: Pregó de Salustià Álvarez, batle de Porrera, a les festes de Sant Roc.
Fent una bona cata de vins dels dos municipis.
- 2012: Viatge de la batucada a Porrera.
Sens dubte, el gran punt d'inflexió per les relacions entre les dues localitats. A partir d'aquest moment, les relacions institucionals i d'entitats passen a ser molt personals i són nombroses les persones que viatgen constantment d'un lloc cap a l'altre, sobretot amb motiu de les festes populars dels dos llocs.
- 2012: Participació de Porreres en la festa de Cuina i vins a Porrera.
Anualment el poble de Porrera celebra una gran festa del vi a la plaça de poble, en aquesta ocasió varen ser convidats els dos cellers de Porreres, Mesquida-Mora i Can Feliu.
- 2012: Amollada de coloms del Club Columbòfil porrerenca a Porrera.
En motiu del 75 aniversari de l'entitat, a la qual també hi participaren representats del consistori porrerenca.
- 2013: Visita dels cellers de Porrera a Porreres.
Organitzat per la Confraria dels amics del vi de Porreres, en col·laboració de l'Ajuntament de Porreres, es va organitzar una cata amb vins de la vila del Priorat.

REVISTA LLUM D'OLI

Buidatge de la revista Llum d'Oli, on deixam constància de les notícies més destacables que al llarg dels darrers trenta anys s'han publicat per reflectir les relacions, actes, visites, pregons, etc. que s'han esdevingut.

Llum d'Oli núm. 3 del 1979. Maria Barceló ja hi publica un article on parla sobre el topònim Porrera.

Llum d'Oli núm. 5 de 1979. Maria Barceló parla dels nostre passat sobre els orígens de la nostra vila.

Llum d'Oli núm. 10 de 1980. Es parla d'una excursió a Porrera per part de l'Agrupació Cultural.

Llum d'Oli núm. 28 de 1984. Joan Barceló Bauçà article *Porrera-Porreres*.

Llum d'Oli núm. 29 de 1985. Breu crònica del viatge a Porrera per part de l'Agrupació Cultural.

Llum d'Oli núm. 35 de 1988. Es parla d'un nou batle a Porrera: Salustià Álvarez i d'una visita per part de l'Associació de la Tercera Edat i de l'Ajuntament de Porreres a Porrera.

Llum d'Oli núm. 40 de 1993. Bernat Bauçà, article sobre *Dos gegants i un grapat de grallers*.

Llum d'Oli núm. 46 de 1995. Joan Barceló Bauçà parla Porrera després de les inundacions.

Llum d'Oli núm. 64 de 1998. Joan Barceló parla del viatge de la Coral de Porreres a Porrera.

Llum d'Oli núm. 66 de de 1998. *Crònica de l'Agermanament Porreres/Porrera Sant Joan 98*, festa acta agermanament.

Llum d'Oli núm. 67 de 1998. Joan Barceló Bauçà parla de l'altre Porreres, un poble desaparegut a l'alta Garrotxa.

Llum d'Oli núm. 70 de 1998. *Crònica Èxit de participació a la calçotada*.

Llum d'Oli núm. 72 de 1999. Porrera amb Porreres (Porrera ja té una revista d'informació local).

Llum d'Oli núm. 76 de 2000. Porrera amb Porreres, portada.

Llum d'Oli núm. 76 de 2000. Joana Mora parla de Porrera amb Porreres.

16 setembre de 2000 Acte central 700 aniversari, concert de Lluís Llach a Montision.

Llum d'Oli núm.78 de 2000. Joan Barceló Bauçà, crònica *Lluís Llach a la fi a Porreres*.

Llum d'Oli núm. 79 de 2000. Agnès Vanrell i Bàrbara Mesquida, *Costers Amunt (Porrerenques a Porrera)*.

Llum d'Oli núm. 81 de 2001. *Crònica Els de Porrera ens tornen la visita*.

Llum d'Oli núm. 85 de 2001. Un pregoner porrerenc a les festes de Porrera.

Llum d'Oli núm. 86 de 2002. Campament del Grup d'Esplai a Porrera.

Llum d'Oli núm.90 de 2002. L'Esplai Informa.

Llum d'Oli núm. 95 de 2003. Portada de Porrera.

Llum d'Oli núm.101 de 2004. Aina Sorell, viatge a Porrera.

Llum d'Oli núm. 102 de 2004. Caterina Gornals, *La Filharmònica porrerenca a Porrera*.

Llum d'Oli núm. 106 de 2005. Fotografia de Salustià Álvarez com a pregoner de les festes de Porrera.

Llum d'Oli núm. 128 de 2011. Eleccions generals a Porrera, tomb històric: el PSC perd l'hegemonia.

Llum d'Oli núm. 130 de 2012. Miquel Àngel Veny. Amollada commemorativa del 75 aniversari del club columbòfil.

Llum d'Oli núm.132 de 2012 Joan Barceló "Xibic", les eleccions catalanes a Porrera.

Situació actual i conclusions

Aquests darrers anys, el flux de relacions particulars i d'entitats entre les dues poblacions ha augmentat considerablement; per primera vegada s'han format parelles de porrerans amb porrerencs i porrerencs amb porreranes, que conviuen plegades en una de les dues localitats; s'ha consolidat també l'amistat entre un grup de joves que començà amb una visita oficial per les festes populars.

No hi ha dubte que tant per una part com l'altra ens sentim molt ben acollits a les visites constants, anar a la vila agermanada és com si fossis al teu propi poble. Que sigui per molts d'anys.

Les nevades a Porreres entre 1980 i 2015

MIQUEL SALAMANCA

A partir de les dades que l'Agència Estatal de Meteorologia disposa del municipi, s'han obtingut els dies que ha nevat a Porreres des de 1980 fins al 2015. Se n'ha fet una anàlisi estadística simple, per tal d'establir la distribució temporal més habitual i observar si existeix algun tipus de tendència. La distribució temporal de les nevades ha presentat desigualtats interanuals molt marcades, degudes a la pròpia dinàmica variable del clima i a les diferències geogràfiques, principalment d'altitud i de relleu.¹

Introducció

A Mallorca la neu és un meteor poc freqüent en comparació a la pluja; però encara que escàs, és un element més del nostre clima. Hi ha constància de la seva recurrència històrica –inclús del seu comerç– i, fins i tot, en la memòria popular han quedat fixats els episodis més destacats, com per exemple «s'any de sa neu» en referència a l'episodi de fred i de neu del febrer de 1956. És particularment interessant el seu estudi en època recent per motius diversos. En primer lloc, cal no oblidar la dinàmica del clima actual, que passa per un context d'escalfament a nivell global. En un món més càlid la neu semblaria, a priori, un element en retrocés i més en un clima de trets subtropicals com el mediterrani. Les pròpies característiques de l'entorn de la Mediterrània occidental, molt marcades per la presència d'una mar tancada i càlida, no semblen tampoc afavorir les nevades, tot i que són un factor que modifica i incrementa la inestabilitat de les masses fredes, potenciant les nevades en algunes ocasions. Finalment, cal esmentar la incidència social i natural de les nevades, amb efectes beneficiosos però també amb problemes en infraestructures i en trànsit, així com en les collites i animals en l'entorn rural.

A l'actualitat no és estrany que nevi en abundància durant l'època freda a les muntanyes de la Serra de Tramuntana, si les condicions són les adients. En casos més puntuals les nevades afecten també altres parts del territori. En aquest sentit, entre 1980 i 2010 s'han constatat fins a 234 nevades al sector central de la Serra i tan sols 41 en la resta de l'illa, el que suposa un 17% dels casos (SALAMANCA 2012).

Els espais urbans i les zones més habitades solen quedar fora de l'àmbit de les nevades en la majoria de casos. Pot ser aquesta escassa recurrència de la neu a cota baixa sigui el motiu pel qual desperta una gran curiositat entre els mallorquins. Un interès social que no s'ha manifestat acadèmicament, atès que els estudis sobre la neu a Mallorca són escassos i sempre com apartats dins treballs d'abast més ampli. Així, s'ha enfocat des del punt de vista de la geografia del risc

¹ Grup de recerca de climatologia, risc natural i territori. Departament de ciències de la Terra. UIB. Treball inclòs en el projecte CGL2011-29263-C02-02 ESTRUCTURA DIARIA Y 10-MINUTAL DE LA PRECIPITACION Y SU CARACTERIZACION SINOPTICA OBJETIVA EN EL MAR BALEAR (BALEARES).

(GRIMALT 1989) i en ressenyes de caire històric (SEGURA 2002). Hi ha algunes estimacions sobre la seva distribució anual (RASO 1983 i RASO 1985) i algunes notes sobre la seva distribució geogràfica (GAYÀ 1984).

Per aquests motius de raresa, curiositat i per les característiques geogràfiques pròpies de les comarques interiors de Mallorca, les nevades caigudes fora de la Serra són un objecte interessant d'estudi. Porreres n'és un exemple emblemàtic. Situat geogràficament a cavall entre el pla, el migjorn i el llevant de Mallorca, no queda exposat als vents freds i humits del nord i nord-est que porten les nevades. Els relleus situats dins el terme municipal són discrets, si bé cap a l'oest hi ha petites elevacions com el Puig den Femella (292 m.), el Puig de ses Tres Fites (292 m.) o la Serra de sa Mesquida (275 m.), entre d'altres. No obstant això, Porreres s'ha cobert de neu en diverses ocasions en època moderna.

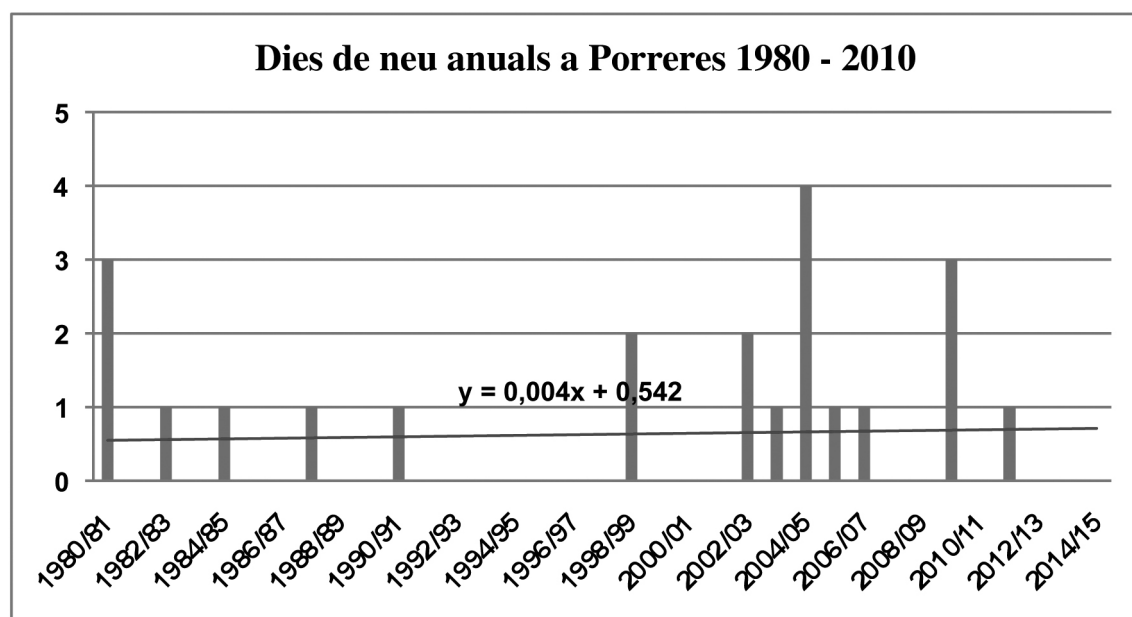
Les nevades a Porreres entre 1980 i 2010.

En aquest lapse temporal s'han observat a Porreres fins a 21 dies en què la precipitació fou en forma de neu. Repartides en 12 episodis diferents i ordenats cronològicament, els dies de neu són els següents:

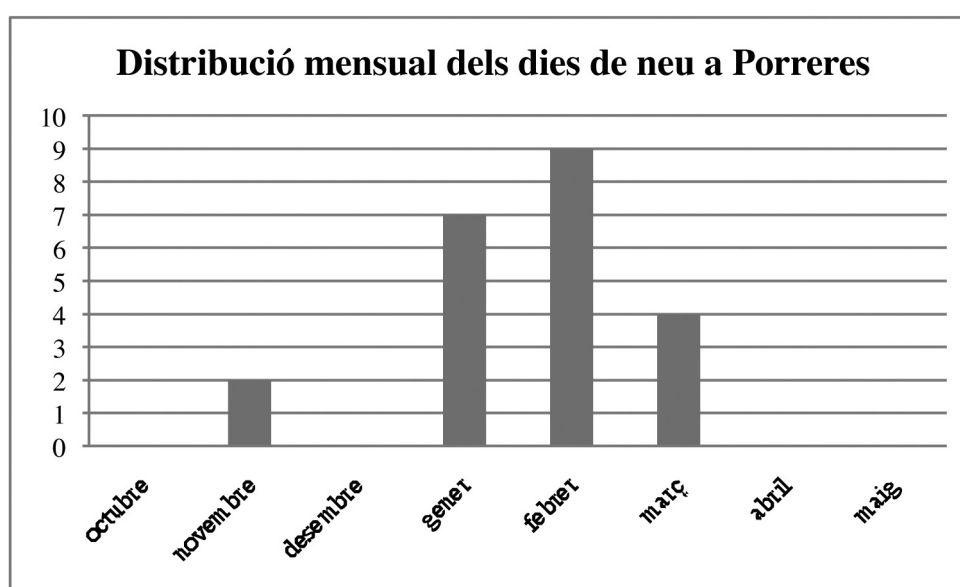
Temporada	Dies de neu observats
1980/81	29 i 30 de novembre de 1980; 20 de febrer de 1981
1982/83	11 de febrer de 1983
1984/85	8 de gener de 1985
1987/88	25 de febrer de 1988
1990/91	14 de febrer de 1991
1998/99	30 i 31 de gener de 1999
2002/03	30 i 31 de gener de 2003
2003/04	1 de març de 2004
2004/05	25 i 26 de gener; 14 i 28 de febrer de 2005
2005/06	24 de febrer de 2006
2006/07	20 de març de 2007
2009/10	11 de febrer; 9 i 10 de març de 2010
2011/12	12 febrer de 2012

Amb un primer cop d'ull s'aprecia com la distribució de les nevades no segueix un patró de regularitat anual, sinó que neva de manera esporàdica en algunes ocasions separades entre elles per períodes sense neu de major o menor durada. Per observar millor la distribució s'ha elaborat un gràfic al qual s'hi afegeix una línia de tendència.

A partir del gràfic és possible establir tres períodes de característiques diferents. La neu fou més habitual als anys 80 i els anys 2000, mentre que la dècada dels 90 les nevades foren molt escasses. El període que s'estableix entre 1980/81 i 1990/91 concentra 7 nevades. Aquesta tendèn-

cia es trenca amb 7 anys seguits sense neu fins a la temporada 1998/99. No tornarà a nevar fins a la temporada 2002/03, quan es pot establir l'inici del tercer període, que dura fins al final de la sèrie. En ell es contenen fins a 12 nevades, la màxima concentració. Per aquest motiu, la línia de tendència resulta clarament ascendent. La temporada 2004/2005 al poble de Porreres fou la que més dies de neu registrà, és per això que obté, en conseqüència, el major pes en la sèrie –de fet representa el 19% dels dies de neu observats en aquests trenta anys. En aquella ocasió nevà un total de 4 dies: dos, el mes de gener i altres dos, el mes de febrer. La segueixen dues temporades de tres dies cada una: 1980/81 i 2009/2010. Finalment, destaca la presència de dues temporades de dos dies, la 1998/99 i la 2002/2003.

D'aquestes cinc temporades principals, tres es donen ben avançada la dècada dels 2000; una, en els anys 80 i una altra, als 90. Curiosament, la temporada 1984/85, en què hi hagué, durant el mes de gener, grans nevades arreu de Mallorca –essent en extensió i intensitat de la nevada un episodi històric– no té un pes relatiu important dins la sèrie de Porreres.

El moment de l'any en què les nevades són més recurrents és, òbviament, dins l'època freda, que en el cas porrerenc va de final de tardor a principi de primavera.

Els mesos de gener i de febrer, els més freds en el clima de Mallorca, són els que agrupen també el major nombre de nevades, un total de 7 i 8 dies respectivament. Aquestes 15 ocasions tenen un pes molt important dins la sèrie, el 71% del total de nevades. La distribució anual demostra que la neu pot caure en un o altre moment si les condicions ho permeten. De fet, ha nevat en 4 mesos diferents: novembre, gener, febrer i març, curiosament sense cap dia en el mes de desembre. El caràcter de la neu fora de gener i febrer sembla més circumstancial, en casos més esporàdics en el mes de març –que ja és un mes de primavera des del punt de vista climatològic– i un episodi a la tardor, concretament el mes de novembre de 1980.

Conclusions

Els motius pels quals la neu fa acte de presència en les parts baixes de l'illa ha estat tractat mitjançant la classificació del tipus de temps de Jenkinson-Collison (SALAMANCA 2012), essent les circulacions de tipus advection de nord i nord-est les que afavoreixen les nevades a cota baixa. Aquest tipus de circulació advection és entesa com el desplaçament en horitzontal de masses d'aire des de latituds polars o àrtiques fins a les Illes i esdevé principalment en els mesos de gener i febrer. Suposa, en definitiva, la irrupció d'un cos d'aire de naturalesa estable, freda i seca. En desplaçar-se sobre superfícies més càlides i més humides, com la Mediterrània Occidental, les masses es transformen notablement. Absorbeixen humitat i s'escalfen per la seva base, fet que modifica el seu perfil vertical de temperatura i, en conseqüència, l'aire esdevé inestable. Els ascensos d'aire càlid i humit des de la superfície suposen la formació de níguls i la posterior precipitació, que degut a l'essència freda de la massa, cau en forma de neu.

Les nevades en general no afecten tot el territori, sinó que els factors de relleu, exposició al vent dominant o les àrees de convergència de vent solen ser els més afavorits. En aquest sentit, els majors relleus de l'illa i les zones més exposades als fluxos del nord i nord-est són les que presenten un major nombre de dies de neu i les nevades més generoses. Aquestes àrees són la Serra de Tramuntana –en especial– i, en menor mesura, les àrees del nord i el raiguer de Mallorca. La resta del territori queda a recer del vent dominant en cas de nevada, fins i tot en zones d'ombra pluviomètrica a recer de la Serra, que concentra el gruix de la precipitació. Per aquest motiu i pel fet de no presentar grans relleus, les nevades al pla de Mallorca són escasses. El gradient nord-sud és per tant manifest, essent les àrees del migjorn de Mallorca aquelles en què la neu és pràcticament un fet anecdòtic.

Hi ha altres circulacions de tipus ciclònic, provocades per àrees de baixes pressions i de tipus híbrid. Aquestes dues darreres són relativament freqüents en àrees de muntanya de l'illa i també més típiques de la primavera i de la tardor més que de l'hivern. Només en casos poc freqüents aquest tipus de nevada arriba al pla i, per extensió, a Porreres. El novembre de 1980 i el març de 2007 són exemples d'aquesta tipologia. Les masses fredes en plena tardor o avançada la primavera no tenen les mateixes característiques fredes que a l'hivern de ple. Conseqüentment, les adveccions tenen unes conseqüències diferents quant a la cota de neu, que puja respecte als mesos més freds. La nevada, per tant, requereix d'una precipitació notable i altres factors de caire més dinàmic, com les ja esmentades àrees de baixa pressió i acompanyades d'aire fred. Les nevades de tardor i de primavera són, per tant, esporàdiques i discretes, com també passa a la resta del Pla i al Migjorn de Mallorca. Les nevades primaverals s'han documentat només al final del període d'observacions i un únic episodi de neu a la tardor (novembre de 1980) que és comú a totes les estacions del Pla.

Porreres presenta pràcticament els mateixos dies de neu que els municipis del Pla que l'envolten (Montuïri, Algaida i Vilafranca) i una mitjana clarament superior als municipis del Migjorn (Campos, Santanyí i Ses Salines). En diversos casos, com en la nevada del febrer de 2012, Porreres marca el llindar entre la zona nevada del Pla i la zona lliure de neu al Migjorn. L'any que s'han observat més dies de neu a Porreres és també el mateix que a la resta de municipis del Pla, la temporada 2004-2005, gràcies al gener de 2005. Únicament presenta una característica comuna als municipis del Migjorn, l'absència de nevades durant el mes de desembre, fet que sí que succeeix al Pla. Per tots aquests motius, Porreres és considerat una mena de frontera pel que fa a la neu entre les comarques del Pla i del Migjorn, però amb característiques més pròpies del Pla.

La concentració de les nevades en episodis molt puntuals, fa que la sèrie no sigui homogènia. Resulta difícil establir-ne una mitjana coherent, donada la seva variabilitat interanual. Aquest fet és també el responsable de la tendència de la mateixa, lleugerament ascendent en concentrar-se un gran nombre de dies al final de la sèrie.

Bibliografia

GAYÀ OBRADOR, Cosme (1984). *Climatologia de Balears. Meteoros*. Instituto Nacional de Meteorología (publicación A-71). Madrid.

GUIJARRO, J.A. (1986). *Contribución a la bioclimatología de Balears*. Palma: Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears.

GRIMALT, M. (1992). *Geografia del risc a Mallorca. Les inundacions*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

RASO, J. M. (1985). *Uso de la ley binomial negativa para la estimación probabilística de la frecuencia anual de los días de nieve en Balears. Avances sobre la investigación en Bioclimatología*, 545-553. CSIC-Universidad de Salamanca.

SALAMANCA, M. (2012). *Aproximació a la innivació a Mallorca en l'època contemporània*. Memòria del projecte d'investigació del Programa de Doctorat en Geografia. Universitat de les Illes Balears.

SEGURA CORTÈS, Pere A. (2002). *Les nevades a Mallorca en el segle XVIII: el cas de 1788*. III Congreso Aeclim.

Turisme i migracions a Porreres. De poble desconegut a poble desitjat

JOAN MIRALLES PLANTALAMOR

Introducció

Des que als anys seixanta esclatà el boom del turisme, la major part de la indústria turística s'havia centrat en satisfer el que a la literatura anglosaxona es coneixen com les quatre "s" del turisme de masses: *sun, sex, sand and sea* (sol, sexe, arena i mar). Per això, fins no fa gaire, Porreres, un poble eminentment agrícola, vivia com la resta de l'interior de l'illa: d'esquena al desenvolupament turístic dels municipis del litoral.

El turisme no és quelcom estàtic i immutable i, encara que el tradicional turisme de sol i platja continua essent majoritari a la nostra illa, de cada vegada són més els turistes que cerquen quelcom diferent. El patrimoni, el paisatge, la gastronomia, un major contacte amb la població resident i/o amb la cultura en majúscules. Si bé, sempre hi ha hagut turistes desitjosos del seu consum, però aquests són ara valors a l'alça que acaben determinant l'elecció d'una o altra destinació.

La part forana en general i Porreres en particular tenen tots els ingredients per a satisfer les demandes anteriors, però, com ha arribat el turisme a descobrir l'interior de l'illa? Són diversos els factors que ho expliquen, entre els quals podem destacar:

1. Les diferents campanyes publicitàries amb imatges de l'interior de l'illa.
2. L'apertura dels primers establiments de turisme interior i agroturismes.
3. La residencialització en massa d'una part del turisme a partir dels anys noranta.
4. Les noves formes de turisme com: cicloturisme, turisme de masses independent (lloguer de cotxe), etc.
5. La construcció de grans infraestructures que faciliten l'accés als pobles fins ara aïllats.
6. Les noves tecnologies que han facilitat l'accés a la informació i a la comercialització de productes turístics, fins ara en mans de tour operadors.
7. Els nous valors socials: ecologisme, slow food, vida sana, etc.

En aquest article explicarem quin ha estat el procés, els impactes i les perspectives de futur d'un fenomen molt lligat a l'anomenada rururbanització del camp mallorquí.

La rururbanització del pla de Mallorca

El desenvolupament demogràfic i urbanístic de zones interiors de l'illa de Mallorca, com la d'Es Pla, s'explica per una sèrie de factors en bona mesura interrelacionats. El nexa d'unió entre els mateixos és el concepte de rururbanització definit per Binimelis com:

[...]Rururbanització és un concepte que ens serveix per definir l'existència d'unes àrees de transició entre un centre urbà concentrat –morfològica i funcionalment– i un espai rural llunyà. Són, per tant, els espais multifuncionals, en els quals els usos del sòl es caracteritzen per la seva heterogeneïtat, on s'articulen mecanismes de desplaçaments entre el lloc de treball i el lloc de residència, i alhora aquesta mateixa possibilitat possibilita la implosió d'usos residencials [...]. (2002, 209)

En la seva aplicació a l'espai rural mallorquí, són també d'obligada consulta els treballs de Salvà Tomàs (2002). Per ell, la confluència de rururbanització i contra urbanització fa de tota l'illa de Mallorca una gran àrea urbana on es concentren processos migratoris ciutat-camp a nivell local, nacional i internacional.

En aquest sentit, és important destacar que la situació viscuda a Mallorca no és ni de bon tros un cas aïllat. Existeix una vasta literatura a l'àmbit internacional i estatal de fenòmens similars. Així, per exemple, encara que autors com Vera Rebollo (1984-1992) o Jurdao Arrones (1990) no utilitzen el terme assenyalat, el seu estudi dels casos de Mijas i de la Costa Blanca incideixen, de la mateixa manera, en la transformació dels espais agraris en espais residencials i d'oci.

En el cas de Mallorca, la limitació del territori disponible ha possibilitat, com descriu Binimelis (1998), un procés de rururbanització segons el qual el residencialisme, objecte d'estudi, s'ha desplaçat des de les zones litorals cap a l'interior de l'illa de Mallorca. Aquest procés incideix en la transició de l'economia local des d'una agricultura, ja de per si feble, a una altra basada en la construcció i els serveis. Un canvi que, com ja va succeir en els anys seixanta al litoral, té repercussions sobre la població, la cultura i el medi ambient locals.

D'altra banda, incideixen en aquest procés la pròpia dinàmica de l'activitat turística a nivell general, associada als nous gustos del consumidor, conseqüència molt sovint de la saturació d'espais litorals. D'aquesta manera, el desenvolupament del residencialisme en espais tradicionalment rurals, obeeix, fonamentalment, al declivi de les activitats econòmiques que li havien donat forma a nivell físic, cultural i social.

La seqüència històrica d'aquest fenomen a Balears, segons Binimelis, es resumeix en tres grans fases o períodes. La primera fase de desenvolupament data de la dècada dels anys 60, quan la rururbanització es desenvolupa en l'àrea periurbana de Palma i té com a protagonistes persones nascudes a la pròpia illa. La següent fase expansiva se situa a la dècada dels anys 80, quan es produeix una generalització social del procés.

Respecte a l'últim període distingit, té especial protagonisme la residencialització de turistes a zones rurals de Mallorca. Si bé, com indica Joan Miralles (2004), els seus perfils poden ser força diversos, es tracta en general de persones amb un alt poder adquisitiu que es decanten per localitzacions en espais d'alta qualitat ambiental. D'altra banda, existeix una seriosa dificultat a l'hora de conceptualitzar què és un turista resident (MIRALLES 2005), així com per destriar si els actors del fenomen han de ser categoritzats –com proposa Binimelis (1998)– entre estrangers residents o turistes residents; atès que resulta molt complex separar-los tan sols tenint en compte si la seva estança és fixa o temporal. Si bé, per a Binimelis, en el cas dels residents estrangers, els nous espais rururbans són identificats com a àrees de retir. Com veurem, cada vegada és més nombrós el col·lectiu de turistes residents o estrangers que viuen de manera temporal a residències a l'interior de l'illa.

El fenomen, de fet, és de cada dia més complex i hi intervenen de cada vegada més actors ja que, a l'illa de Mallorca, el procés de rururbanització respon a una situació a la qual actuen processos migratoris a nivell local, regional, estatal i internacional. El desenvolupament de la

rururbanització respon a relacions dialèctiques de diferent tipus entre l'espai urbà i l'espai rural. En primer lloc, la ciutat de Palma juga el paper de centre dinamitzador d'una gran aurèola rururbana que s'estén per tot el conjunt de l'illa de Mallorca. Les contínues millores de les infraestructures viàries, combinades amb l'evidència de la saturació de l'espai urbà i de les seves múltiples incomoditats (brutícia, inseguretat, tràfic urbà, nivell de preus general i de l'habitatge, etc.), determinen en bona mesura migracions de tipus residencial, dirigides cap als espais interiors. En aquest sentit, cal esmentar la preferència per hàbitats de millor qualitat ambiental i el desenvolupament d'estils de vida alternatius a l'urbà, encara que aquest es mantingui com a àmbit de treball.

D'altra banda, el procés de rururbanització arriba a aconseguir un espai que bé podria ser definit de global. En el cas d'aquestes migracions d'àmbit internacional, es repeteix la mateixa recerca de certa qualitat de vida i es valoren els espais d'alt valor paisatgístic.

El procés de rururbanització explicat té causes diverses. En part respon a les relacions entre espai rural i espai urbà, si bé la incidència del turisme ha ampliat notablement la intensitat i amplitud d'aquestes relacions. Segons assenyala Binimelis (1998), la passada fragmentació de la propietat i la consegüent estructura agrària basada en parcel·les d'escassa grandària, han facilitat enormement el procés de la rururbanització.

A diferència d'altres territoris que presenten una geografia agrària basada en l'explotació de grans extensions –com és el cas de Castella la Manxa, Castella Lleó, Andalusia i Catalunya–, al Pla, la major part de les finques solen ser de mida reduïda. La majoria no sol tenir més d'una o dues quarterades, cosa que dificulta el treball de manteniment i disminueix la seva productivitat. Si bé, hi ha hagut diferents intents per part dels agricultors d'establir cooperatives per disminuir i optimitzar els costos de producció; les terres de secà característiques del Pla difícilment poden competir amb els fruits secs de llocs com Califòrnia, on la mecanització del sòl i la major extensió de les terres conreades disminueixen els costos de producció. A aquesta estructura del món agrari cal sumar-hi la seva situació actual de crisi i d'escassa rendibilitat enfront d'altres usos econòmics del sòl.

L'espai rural queda definit per la seva multifuncionalitat en oposició al seu tradicional caràcter agrícola i productiu. En aquest sentit, tenen especial importància, a més dels condicionants derivats de la pròpia dinàmica del sector agrari i turístic, les polítiques de la Unió Europea orientades a fer de l'espai rural un espai postproductiu. Es pot afirmar que, a hores d'ara, el camp manté una funcionalitat més paisatgística que agrícola. No obstant això, convé matisar que l'assenyalat declivi de l'agricultura es refereix, sobretot, als cultius de secà.

Segons Salvà (2002), el camp es converteix en un producte molt ambiciós a causa de la demanda urbana disposada a convertir el terra rural en terrenys per construir. L'agricultura d'oci o hobby agricultura és avui una de les pràctiques més comunes a l'espai insular. Balears es converteix així en un exemple paradigmàtic d'una societat postmoderna que, en el seu procés d'integració en els circuits econòmics del capitalisme global, no s'ha pogut sostreure dels efectes propis de la mundialització dels fluxos econòmics i de la urbanització de la societat i del territori.

D'aquesta manera, les funcions atribuïdes a l'agricultor són la de gestor del medi natural i participant de les noves modalitats de desenvolupament turístic: agroturisme, turisme rural, turisme verd, turisme esportiu i turisme de salut i relaxació. Mentrestant, l'agricultura coneguda es difumina: menys actius, menys superfícies conreades i menys ramaderia intensiva. La societat postindustrial difumina les diferències entre el que és rural i el que és urbà. Entre la clàssica dicotomia camp-ciutat, tots dos mons són les dues cares de la globalització, tant a nivell territorial com cultural.

Les noves formes d'urbanització desenvolupades en el món rural queden determinades per processos associats a l'actual globalització econòmica i a la pròpia situació del sector agrari mallorquí. Entre els aspectes que cal destacar, hem de fer referència a l'actual decreixement i envelliment de la població agrícola, al continu descens de les terres conreades i, finalment, al descens marcat del seu nivell de capitalització. I encara més, cal destacar l'actual dèficit de tot tipus de serveis que, a través de la seva determinació dels nivells de qualitat de vida, reforcen la debilitat del món rural enfront dels processos d'urbanització.

Podem afirmar així que els nous usos no agraris del sòl, a l'espai rural mallorquí, s'expliquen a través d'una sèrie de factors estructurals, com ara les polítiques de la UE, la situació del món rural als països desenvolupats, la incidència que tenen els nous gustos de la demanda turística a la societat postfordista i els processos paral·lels de migració interna a nivell de Palma i el seu entorn.

De turisme de sol i platja a turisme verd

Les característiques de les societats industrials actuals desemboquen en nous valors socials que impliquen una transició de valors materials a valors postmaterials: qüestions estètiques, ideals, simbòliques, identitat, medi ambient, espiritualitat (INGLEHART 1991). Aquesta diversificació de valors, paral·lela a processos de notable segmentació social, han alterat les bases del turisme de masses. L'estandardització del producte, així com la massificació del seu consum, perd interès i anam cap a una demanda cada vegada més sofisticada i heterogènia (MAZÓN 2002). Referent a això, Salvà (2002) fa referència a la transició de les preferències dels turistes dels països desenvolupats des de les quatre "s": *sun, sex, sand and sea* a les quatre "e": *environment, equipment, événement, encadrement*.¹ Al nostre entendre, aquest canvi de preferències és clau a l'hora d'explicar la terciarització de l'espai rural.

És evident que els canvis estructurals que defineixen el nou segle XXI tenen una traducció segura sobre el comportament turístic. Álvarez Sousa (2004) fa referència a nous corrents ideològics com la preocupació per la sostenibilitat, l'autenticitat cultural i l'equitat social. Un concepte associat al de la postmodernitat, segons el mateix autor, és el de la *dream society*, on l'oci és una finestra per la fuga de les constriccions de la vida quotidiana. Una forma d'aquest escapament es tradueix en el desenvolupament dels valors mítics i religiosos que permetin gaudir del medi i del propi cos bandejats pel productivisme diari.

En aquest context, es preveu el desenvolupament del turisme verd, del turisme cultural i emocional. Aquestes tipologies impliquen la compra d'un estil de vida, de sentiments, d'experiències i d'històries. Les noves demandes turístiques assenyalades poden incentivar, segons Salvà (1998), el desenvolupament de nous models turístics a la Mediterrània. A aquestes noves demandes s'uneix la congestió del model de desenvolupament turístic tradicional. Les noves demandes impliquen el sorgiment de nous corrents que exigeixen un producte turístic de major qualitat: ambiental, tranquil·litat, etc.

Referent a això, l'OMT (1991) cita els següents recursos que poden incentivar l'aparició de nous models de desenvolupament turístic: revalorització de la cultura, del patrimoni natural i del propi cos (salut). Així, un dels models de desenvolupament turístic són aquells que es vinculen als espais naturals i/o rurals i s'oposen a les formes i activitats dels clàssics ressort turístics. Cobren així especial importància el turisme cultural, el turisme verd, el turisme rural i agroturisme o el turisme esportiu en el medi natural. Altres models turístics citats són aquells vinculats al

¹ Paisatge, equipaments, esdeveniments, ubicació (*Traducció de l'autor*).

mar i a la cultura com a recurs turístic. En tot cas, l'oferta turística tendeix cada vegada més cap a la diversificació en resposta a la demanda creixent de flexibilitat.

Els canvis assenyalats es completen amb una transició al mercat turístic, com assenyala Marchena (1994), des de la indústria turística rígida i vacances a l'oci flexible i escalonat. La rigidesa de l'oferta massificada, així com la disminució de la rendibilitat relativa de la mateixa (pèrdua paral·lela de qualitat del producte), força la introducció de noves formes de producció diferents de la concentració fordista marcada per l'estandarització. Aquesta situació es repeteix en altres sectors econòmics no turístics, on es fa igualment palesa la globalització dels mercats i l'augment de la competència.

Els canvis donats en l'oferta, a més d'orientar-se cap un increment dels beneficis, troben un fort estímul en els nous segments de demanda turística. Aquestes noves tendències han de ser interpretades com a resultat de la confluència de diferents processos que no escapen de l'àmbit del turisme: noves formes de producció capitalista, nous estils de vida i valors.

El redescobriment de l'espai rural

Fins al moment, hem fet referència als canvis socials que estan incidint en la demanda turística quant a la seva elecció d'espais que anteriorment havien estat allunyats de l'activitat turística. No obstant això, tot el procés de rururbanització no està vinculat al que hem definit com a turisme residencial. En el cas del Pla de Mallorca en general i de Porreres en particular, la rururbanització de l'espai rural es deu en part també a la fugida de la població urbana de l'àrea metropolitana de Mallorca.

Els problemes associats a la vida quotidiana a la gran ciutat, la proximitat de l'espai rural i la seva oferta de qualitat de vida –obviament sempre el temps de treball que sol seguir tenint com a centre l'espai urbà i la generalització de valors definits amb anterioritat com postmaterialistes– expliquen, en bona mesura, el que acabem de dir. El desig de mantenir el contacte amb el medi rural, encaixa amb el perfil d'agricultor de cap de setmana.

Així, no són pocs els qui transformen una segona residència de la família en primera residència, si bé majoritàriament no abandonaven els seus llocs de treball a les ciutats. Les curtes distàncies per recórrer l'illa faciliten aquest tipus de moviments combinant-se així un estil mixt de vida rural amb mentalitat urbanita que, tot s'ha de dir, cada vegada és més difícil de diferenciar degut a fenòmens com la globalització que tendeix a la homogeneïtzació cultural. De fet, ens trobam que gran part dels valors que impulsen la residencialització de part del turisme són compartits pels mateixos mallorquins que abandonen la ciutat a la recerca d'una major qualitat de vida.

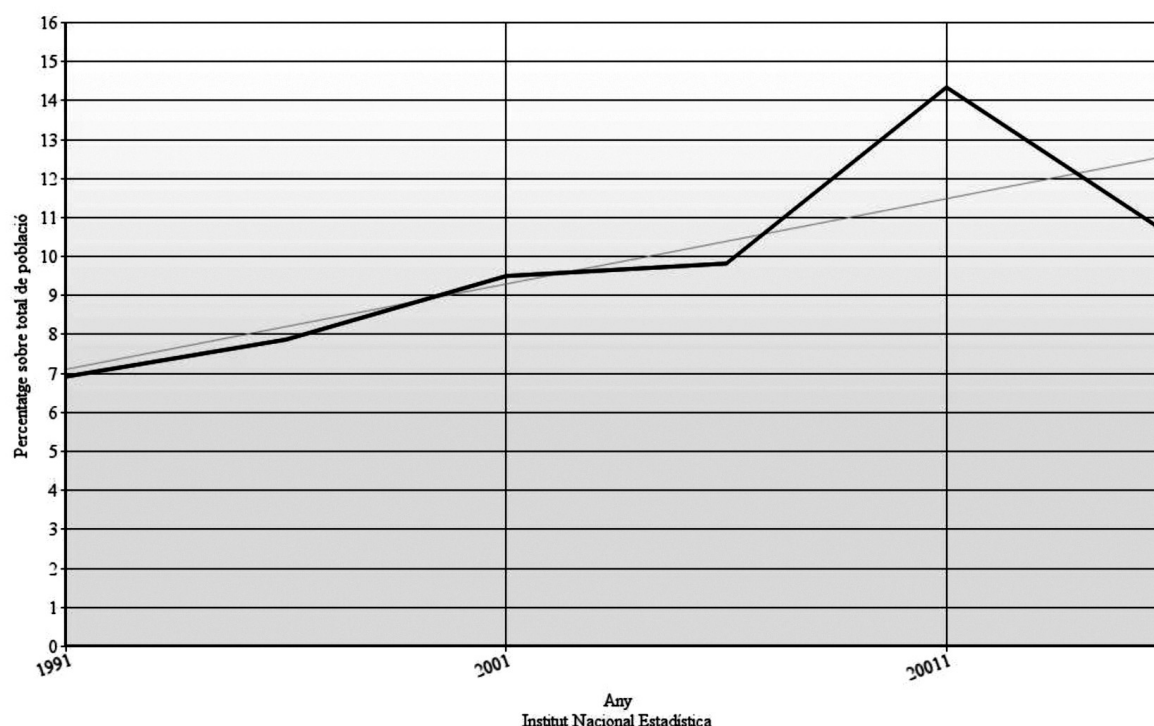
Aquest nou perfil es produeix amb intensitat en les zones industrials de països europeus, on és freqüent que es lloguin petites parcel·les dins de territoris urbans per al manteniment de petits horts. Es tracta, moltes vegades, de gent de classe mitjana o alta que busquen, a més d'una afició, una manera de conviure amb la natura d'acord amb les noves tendències ecologistes i existencials com ara el moviment *slow* (slow food, slow life...) que proposa prendre consciència de la importància del temps, prioritzant aquelles activitats que permeten el desenvolupament integral de l'individu per damunt d'allò material.

Un exemple del que acabam d'exposar és el desenvolupament de segones residències fora dels respectius nuclis urbans, un fenomen relativament nou. Encara que sempre hi ha hagut un cert percentatge –relativament petit– de població que vivia als afores del casc urbà, l'establiment d'estrangers europeus i de mallorquins desplaçats de l'espai urbà a l'agrari, han modificat aquests per-

centatges. Com ja hem explicat en aquest capítol, es tracta d'una nova concepció de la vida, basada en part a una dedicació a l'agricultura com a afició de temps lliure.

Segons l'Institut Nacional d'Estadística, la població compacta està constituïda per la compresa en "nuclis de població" que fan referència a un mínim de deu edificacions. La població amb un grau d'agrupació menor es defineix com "població disseminada". Porreres no n'és una excepció i, com veurem a la gràfica següent, el percentatge de població porrerenca que prefereix viure a fora vila en lloc del casc urbà no ha aturat de créixer durant els darrers anys.

Evolució de la població disseminada al municipi de Porreres (1996-2014)

Autor: Elaboració pròpia

Pel que fa a números absoluts, l'augment de població disseminada és evident. Si l'any 2000 el número de porrerencs residents fora del nucli urbà era de 407 persones, al 2014 la xifra ascendia a 570, un no menyspreable augment del 40% superant de llarg el 25% que ha crescut de mitja el municipi en aquest període. Tanmateix, si bé les dades de la taula anterior assenyalen un creixement del percentatge de població disseminada al llarg dels 6 anys de referència, en el darrer període comprès entre el 2011-2014 la tendència es trenca sobtadament iniciant-se, per primera vegada, un decreixement.

Comparant dates, veurem que aquest període coincideix amb el boom dels habitatges vacacionals, ubicats preferentment al camp. Com que les restriccions per a la construcció de nous habitatges són molt més elevades al sòl rústic que al sol urbà, es tracta d'un bé escàs, molts propietaris prefereixen llogar en clau turística en lloc de residencial. També és important destacar l'impacte que ha tengut la crisi, que ha fet que molts porrerencs hagin cercat lloguers més econòmics a la vila atès que les cases de fora vila són, per norma general, més cares que les del nucli urbà. A conseqüència d'això, per primera vegada en 25 anys, el camp porrerenc perd població empadronada passant d'un màxim de 643 persones al 2013 a 570 el 2014.

Els nous porrerencs

L'illa de Mallorca, de la mateixa manera que altres punts del mediterrani espanyol, s'ha convertit en un dels espais més atractius a la xarxa de moviments migratoris Nord-Sud que es donen a nivell europeu. L'envelliment de la població, la reducció de càrregues familiars, el desenvolupament de l'estat del benestar, les noves tecnologies i els processos d'urbanització de les àrees metropolitanes europees són fenòmens associats a l'eclosió de diferents pautes de mobilitat pel continent. En aquest sentit, cobra especial importància el desenvolupament del transport aeri –quant a rapidesa i economia del servei– que permet connectar el centre d'Europa amb Mallorca en unes quantes hores de vol. D'aquesta manera, Porreres ha quedat, contra tot pronòstic, integrada en l'àrea d'influència de les metròpolis del Nord d'Europa.

Mallorca comptava amb un llarga experiència com a destinació turística amb unes infraestructures adequades per a la recepció massiva d'estrangers. La creació de l'espai Schengen al 1995 eliminà les fronteres entre els països membres, facilitant així la residencialització de part del turisme desitjós de perpetuar la seva estança a la nostra illa el major temps possible.

Els atractius de les Illes descansen en factors de tipus ambiental (clima, paisatge) o en equipaments de tot tipus (infraestructures) o estan relacionats amb un estil de vida que es pot definir com de qualitat. Un altre factor que s'ha de tenir en compte és la presència de col·lectius ja establerts que han creat diferents xarxes de tipus econòmic i social.

Per Pere Salvà (1998), aquests processos de transvasament de població entre el nord i el sud d'Europa reproduïen processos similars donats als EUA (“noves califòrnies”) en relació a l'atracció residencial per als habitants de les grans ciutats nord-americanes. No obstant això, a diferència de Califòrnia, a les Illes Balears aquest procés residencial no és exclusivament un fenomen de litoralització sinó que també afectaria als territoris d'interior.

Els moviments migratoris associats al turisme residencial no acaben amb les persones que trien Mallorca com a lloc de descans, oci o retir. Dins d'aquest grup podem parlar de persones que provenen dels tradicionals països emissors de turisme, com d'aquells que, en els últims anys, estan proveïnt mà d'obra als països més desenvolupats. Per Salvà, existiria una tendència dels residents estrangers cap a l'organització de xarxes econòmiques i socials que reforcen els mecanismes que poden incentivar l'arribada de nous emigrants. Tanmateix, la població estrangera que viu a Porreres no respon majoritàriament al perfil anterior, encara que existeix una relació dialèctica per la qual l'establiment d'estrangers europeus sol anar acompanyat de migracions sud-nord atretes, en certa manera, per l'impacte econòmic que generen els primers.

Si haguéssim d'establir dues grans categories hauríem de partir de la premissa que hi ha dos tipus d'immigrants: els que vénen d'un país sense possibilitats de prosperar a la recerca d'una oportunitat millor i els que, tot i disposar de poder adquisitiu suficient, fugen a la recerca d'una millora de la qualitat de vida en algun aspecte concret (clima, sol, estils de vida, etc.). A diferència d'altres indrets de Mallorca, a Porreres és més nombrós el primer grup que vengué majoritàriament atret per la demanda de mà d'obra per a la construcció i per a l'agricultura. En qualsevol cas, cal tenir en compte l'existència d'un nombre considerable encara que poc precís, de turistes de llarga estada que per diverses raons no s'han empadronat als ajuntaments.

Segons dades del padró municipal, Porreres al 2014 tenia 5.369 habitants dels quals 2.765 (51,50%) eren homes i 2.604 (48,50%) eren dones. El 2013, darrer any en què tenim dades d'immigració, Porreres tenia censats 1.219 habitants d'origen estranger (un 22,17%). D'aquests, un 42% provenien de la Unió Europea, un 45,28% d'Àfrica (del Marroc, sobretot) i un 10,66%

Cens de Població de Porreres 2013 per nacionalitats

Unió Europea		Europa no Comunitària		Àsia		Àfrica		Amèrica		Oceania	
Alemanya	159	Rússia	2	Filipines	5	Algèria	14	Argentina	13	Austràlia	1
Austria	3	Suïssa	6	Xina	4	Camerun	1	Bolívia	28		
Bèlgica	8			Vietnam	3	Marroc	534	Brasil	2		
Bulgària	10			Japó	3	Mauritània	3	Canadà	1		
Eslovàquia	2			Pakistan	1			Colòmbia	21		
França	23							Costa Rica	1		
Hongria	2							Cuba	5		
Irlanda	2							EE.UU	3		
Itàlia	22							Equador	21		
Països Baixos	13							Paraguai	2		
Polònia	6							Perú	3		
Portugal	1							Uruguai	2		
Regne Unit	12							Rep. Dominicana	28		
Rep. Xeca	2										
Romania	245										
Suècia	2										
TOTAL	512		8		16		552		130		1

Institut Nacional d'estadística

Autora: Maria Àngels Santa Maria (Ajuntament de Porreres)

d'Amèrica (Països llatinoamericans, sobretot). Evidentment, la major relació amb el fet turístic la trobarem amb els ciutadans d'origen europeu que actuaran sovint com a autèntics reclams publicitaris per als seus compatriotes a qui ajudaran, no en poques ocasions, a descobrir la Mallorca desconeguda. En aquest sentit, convé destacar que el total de població extracomunitària, més romanesos i búlgars, és de 962 habitants i representa un 17,92% del total de la població resident al municipi de Porreres, dels quals 559 són homes (58,11%) i 403 (41,89%) són dones.

Saldo demogràfic per nacionalitat en el període de crisi (2008-2014)

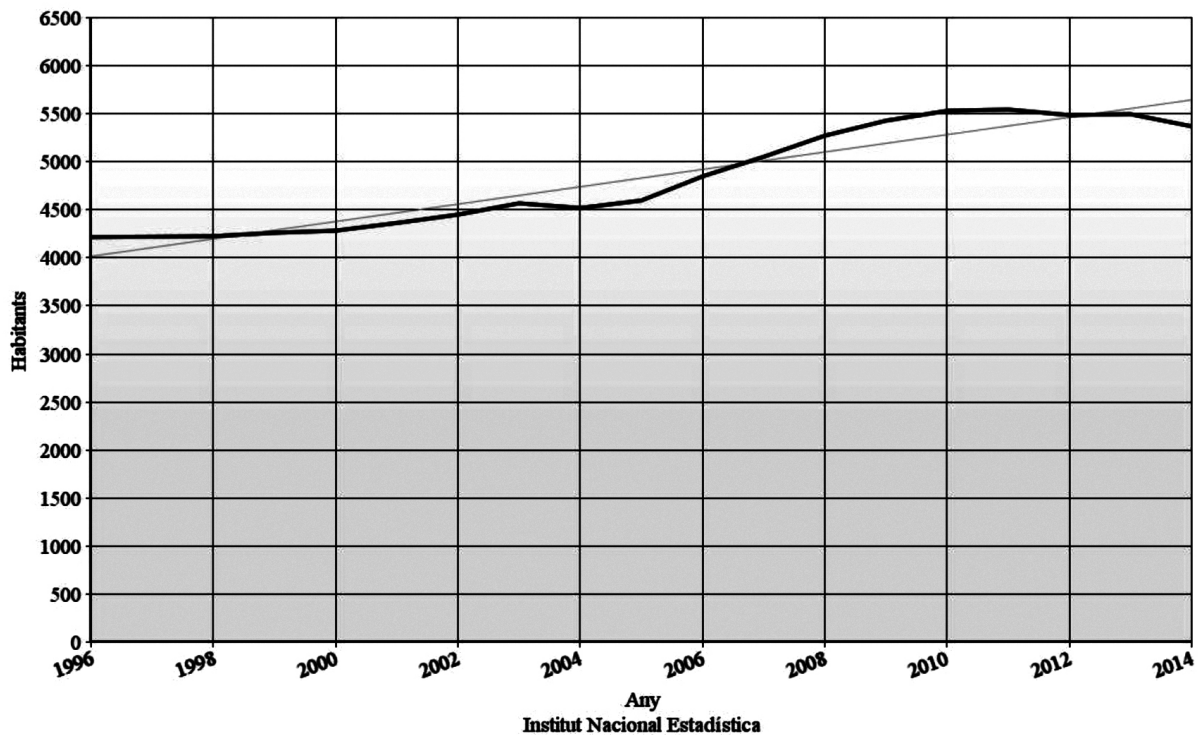
Nacionalitat	Abans de la crisi (2008)	Després de la crisi (2014)	Saldo
Marroquina	379	534	+155 (+40%)
Boliviana	46	28	-18 (-40%)
Colombiana	100	21	-79 (-79%)
Equatoriana	32	21	-11 (-34%)
Romanesa	216	245	+29 (+13'4%)
Total	1125	1219	+94 (+8'35%)

Institut nacional d'estadística

Autor: Elaboració pròpia

Tot i que la recerca de treball és comuna en tot el col·lectiu, les característiques econòmiques i socioculturals varien enormement segons la nacionalitat i el tipus de permís de residència, de manera que l'impacte de la crisi a nivell demogràfic ha estat molt diferent entre uns i altres. Així, segons es desprèn d'una entrevista realitzada a la medidora intercultural de l'Ajuntament, Maria Àngels Santamaria, existeix una certa segregació en l'ocupació atenent a la nacionalitat, l'estatus socioeconòmic i la tendència major o menor a la mobilitat familiar. En aquest sentit, el reagrupament familiar i l'alta fecunditat serien els responsables que el col·lectiu magrebí, tot i la crisi, hagi augmentat espectacularment el seu nombre en un 40%. D'altra banda, la disminució del nombre d'immigrants es produeix sobretot en les nacionalitats llatinoamericanes. Aquests, a diferència del col·lectiu magrebí, poden trobar millors perspectives econòmiques al seu país d'origen i decantar-se, així, pel retorn.

Evolució de la població al municipi de Porreres (1996-2014)

Autor: Elaboració pròpia

Com veim a la gràfica anterior, l'evolució de la població al municipi de Porreres és clarament ascendent. Es dispara el seu creixement a partir del 2005 i es frena al 2010, any en què la crisi ja era ben evident. Del 2010 fins al 2015 la població ha disminuït lleugerament; això no obstant, actualment podem veure signes de recuperació de manera que s'estableix així una clara relació entre creixement demogràfic i creixement econòmic.

L'oferta turística porrerena

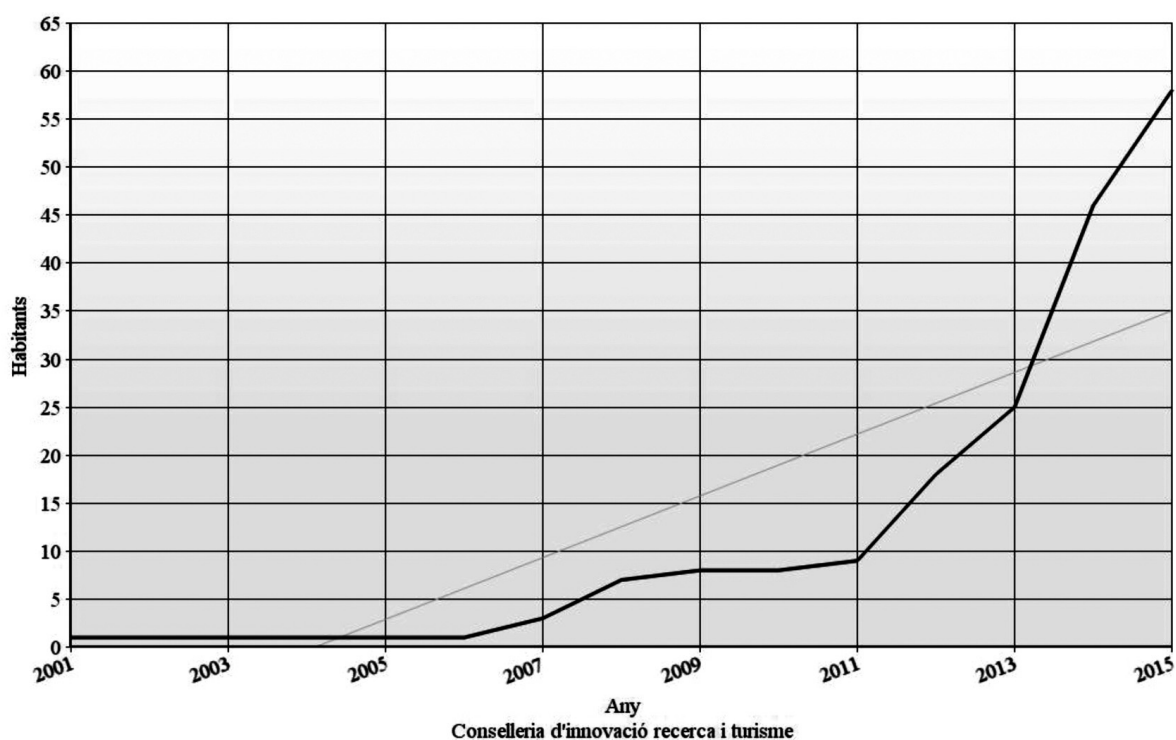
La residencialització de part del turisme ha acompanyat l'apertura dels primers establiments turístics a l'interior de l'illa i, en concret, a Porreres. Així, els inicis de l'oferta turística porrerena els trobam al 1998 amb l'obertura del primer agroturisme, *Son Mercadal*, si bé, tan

sols un any després s'obria l'hotel rural *Sa Bassa Rotja*. Tot i ser els pioners, uns i altres, per les seves característiques, han mantingut una implantació constant però lenta i han anat perdent pes en el conjunt del mercat turístic porrerenc.

A hores d'ara hi ha a Porreres 6 agroturismes i 2 hotels rurals amb un total de 196 places declarades. Els agroturismes són: *Can Feliu*, *Son Roig*, *Son Jorbo* i *Son Mercadal*. A més, dos més estan en tramitació: *Miguel Llaneras Juan*, amb un número indeterminat de places i *Harley Finca Mallorca*, amb 12 places. Pel que fa als hotels rurals, a hores d'ara n'hi ha 2: *Sa Bassa Rotja* i *Es Riquers*, amb un total de 116 places. Ens trobam així que la mitjana de places per agroturisme és de 16 places, mentre que la dels hotels rurals és de 58.

El total de places turístiques declarades a Porreres ascendeix a 559 places. Tot i això, falta comptabilitzar les dels habitatges vacacionals i agroturismes que no especifiquen el número de places però que, extrapolant les dades, calculam que deuen ser unes 20. A part, cal sumar tota l'oferta no declarada de la qual podem deduir que el total de places supera, sense cap dubte, les 600.

Habitatges vacacionals per any (2001-2015)

Autor: Elaboració pròpia

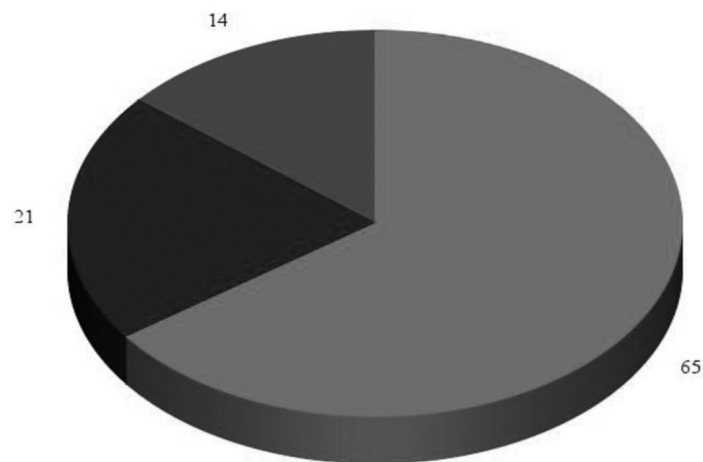
Tanmateix, el boom del turisme a Porreres és molt recent i curiosament, s'ha desenvolupat a partir de la crisi –des de l'anomenada economia col·laborativa– amb la qual els ciutadans miren de maximitzar els bens infrautilitzats, en aquest cas, segones residències o habitatges buits que sovint representen els excessos de la bombolla immobiliària. A partir de 2011 el número d'habitatsges vacacionals i, en conseqüència, de places turístiques, augmenta de manera tan vertiginosa que ni tan sols hi ha temps real per a inspeccionar els habitatges. Encara que la totalitat d'aquests ja es troben en funcionament, 31 habitatges vacacionals es troben encara en procés de tramitació (25 a fora vila i 6 al poble) de manera que, a hores d'ara, un 53,44% encara no ha rebut la inspecció pertinent.

Pel que fa les característiques dels habitatges, és important destacar que la majoria es troben ubicats a l'entorn rural, un fenomen que es lliga amb el procés de rururbanització explicat anteriorment. Concretament, dels 58 habitatges declarats en l'actualitat, 51 (86,3%) són a fora vila i 7 (13,7%) dins el nucli urbà. La mitjana de places per establiment és de 6,5 places, encara que la major part de l'oferta es comprèn entre les 2 i les 12 places.

Tanmateix, la dada més sorprenent és que el total de places vacacionals declarades ascendeix a 363; una xifra que en realitat ha de ser forçosament major, atès que hi ha una part important dels habitatges vacacionals que no estan declarats. Així, per exemple, seguint les dades facilitades per APTUR (Associació d'Apartaments i Habitatges de Lloguer de Temporada), dels 45.250 habitatges vacacionals existents tan sols 14.145 estan inscrits i per tant, existeixen 2 habitatges no declarats per cada habitatge declarat. Tot i això, intuïm que aquesta oferta no declarada no és tan important a Porreres com en altres municipis de litoral, atès que la Llei de turisme vigent coneguda popularment com la "Llei Delgado" (Llei 8/2012), veta sobretot la comercialització de pisos i apartaments, molt menys abundants a un poble que al litoral.

Distribució de les places turístiques segons tipus d'establiment

■ HABITATGES VACACIONALS ■ HOTELS RURALS ■ AGROTURISMES

Autor: Elaboració pròpia

En termes de representativitat, els habitatges vacacionals representen a hores d'ara el 65% de l'oferta turística porrerenca, seguit pels hotels rurals (21%) i pels agroturismes (14%).

Perspectives de futur del turisme a Porreres: entre els riscos i l'oportunitat

És molt vasta la literatura existent sobre els impactes que genera el turisme. La societat mallorquina oscil·la sempre entre l'amor i l'odi cap a una activitat que, si bé genera grans beneficis econòmics, ha estat acusada sovint de ser la causant de la degradació medi ambiental del nostre territori, l'abandonament i substitució de la cultura, les normes i els valors locals i la descohesió social.

A Porreres, en poc temps s'han pogut observar canvis importants. La consideració de si aquests són o no positius serà, en moltes ocasions, subjectiva. A mode d'exemple, la polèmica peatonalització de la plaça ha permès l'arribada de cicloturistes que s'aturen a berenar, així com l'a-

apertura de restaurants que han fet que s'ampliï l'oferta gastronòmica de la vila introduint plats i productes fins fa poc desconeguts pel consumidor local. Els turistes són de cada dia més nombrosos i formen part de la quotidianitat. No obstant això, els principals canvis han estat, com hem vist, demogràfics. Una mostra podria ser que, tot i la crisi, l'economia porrerenca ha sobreviscut –en gran part– gràcies al turisme.

Hem de tenir en compte que el turisme vacacional no és l'únic responsable. La demanda de personal qualificat per a la rehabilitació i el condicionament d'habitatges vacacionals, ha ajudat a mantenir part de l'estructura productiva del municipi dedicada al món de la construcció i, sobretot, l'oferta complementària ha pogut créixer en un moment en què l'economia patia la crisi més forta de la democràcia. Un fenomen àmpliament estudiat en la literatura turística que hom anomena efecte multiplicador del turisme.

És important destacar que els ingressos generats han permès a moltes famílies comercialitzar en clau turística habitatges condemnats, fins no fa poc, a engrossir la llista de cases que no troben comprador i que, a poc a poc, van decaient per l'abandó o el desús. Alguns autors com ara Jaume Canals Bestard i Macià Blázquez Salom (2015) alerten sobre l'impacte que això pot tenir sobre el preu de l'habitatge. En aquest sentit, s'ha de dir que l'excés d'oferta que suposà la bombolla immobiliària ha fet que a hores d'ara els preus tan sols afectin a una tipologia d'habitatge molt concreta i limitada, l'habitatge de fora vila que certament és el més usat per al lloguer vacacional. Al casc urbà –encara que segons el Ministeri de Vivenda el nombre de transaccions immobiliàries a Porreres durant el 2014 va ser tres vegades més elevat que el 2013 (un total de 14)–, el preu de l'habitatge no només no ha augmentat sinó que, segons les dades dels portals immobiliaris *Fotocasa* i *Idealista*, ha disminuït en els darrers anys.

Pel que fa a la vessant sociocultural, l'assentament de població estrangera té clares repercussions sobre el medi social i cultural. El creixement demogràfic, el proveïment de serveis a grups de població amb unes característiques molt específiques, les noves pautes d'ocupació de l'espai o la transferència d'ingressos i despeses derivades de les migracions entre països emissors i receptors són elements a tenir en compte. Per Joan Miralles (2004), l'assentament de nova població implica una alteració de la pretèrita homogeneïtat social que incentiva processos d'aculturació i d'afebliment de la identitat cultural. Tanmateix, aquesta realitat dependrà en gran mesura de la societat d'acollida, atès que en primera instància l'immigrant desitja la seva integració en la societat d'acollida. Els principals riscos per tant, provindran sobretot per la dificultat de crear vincles interculturals entre les diferents comunitats sense que ningú senti amenaçada la seva cultura d'origen. Un repte molt gran en una societat que tendeix a la guetització.

Així, a nivell cultural, l'esmentada existència de xarxes d'estrangers residents que solen abastar aquells que tenen una mateixa nacionalitat, dificulta la integració plena en la societat i els costums mallorquins. El desconeixement de la llengua pròpia i l'ús de mitjans de comunicació del país d'origen reforcen l'aïllament. Per Pere Salvà (1999), les xarxes socials basades en esquemes culturals poden provocar un retard o fins i tot un rebuig d'una desitjada integració. La creació d'associacions, clubs, organitzacions i xarxes de comunicació específiques per als residents estrangers poden implicar l'aparició de guetos amb impactes sobre l'estil de vida de la societat autòctona.

Respecte l'impacte lingüístic, Picornell (1982), Binimelis i Ordines (2007) i Iturraspe i Miralles (2005) alerten sobre els riscos que el turisme pot tenir damunt la toponímia i/o els coneixements i usos lingüístics en cas de no disposar d'una clara consciència lingüística per part de la societat d'acollida. Si bé, els usos lingüístics s'han ressentit a causa de diversos factors: com ara

l'arribada de població que no té el català com a llengua pròpia i el desprestigi de la llengua que ha suposat el conflicte polític dels darrers 4 anys, cal dir que, a diferència del litoral, la major part dels establiments turístics mantenen el topònim o malnom de la casa original. Així, el 91,4% dels habitatges vacacionals mantenen el català en el nom davant un 6,9% que el té en castellà i un 1,7% que no indica nom. Als agroturismes i als hotels rurals, les dades són semblants, de manera que un 80% manté el topònim o malnom en català, un 10% el té en anglès i un 10% no ens consta.

Pel que fa l'aspecte mediambiental, els principals riscos provenen sobretot de l'excés de consum de recursos i territori, sobretot en sòl rústic. No obstant això, l'ocupació creixent de l'espai rural comporta, necessàriament, una pressió sobre el paisatge tradicional així com una demanda creixent de tot tipus de serveis. Sortosament, la limitació en la construcció en sòl rústic i la recollida selectiva al municipi ha mitigat parcialment aquest impacte, encara que existeix un debat constant en la societat porrerenca sobre la necessitat de millorar la neteja del poble i/o fora vila.

Autors com Antoni Pallicer, Mateu i Miquel Villalonga Maimó (2014) critiquen la banalització i l'abandonament de l'agricultura i l'ajardinament de l'espai rural que suposa l'apertura d'establiments turístics en sòl rústic, reivindicant la productivitat agrària del sòl. Tanmateix, s'ha de relativitzar aquest fenomen atès que l'abandonament de l'agricultura, estretament lligada al turisme, és molt anterior als inicis del turisme residencial i/o vacacional. El dubte, en qualsevol cas, és com aconseguir aquesta desitjada productivitat, sobretot quan de cada vegada són menys les persones que es volen dedicar a la pagesia. Mentrestant, gran part de les terres conreables es perden per manca d'una productivitat, amb la degradació paisatgística que això suposa.

Sigui com sigui, el model turístic porrerenc ha de tenir en compte els riscos anteriors mirant de maximitzar els impactes positius i mitigant en allò possible els negatius. El major consum de producte local i d'aliments ecològics per part del turisme d'interior poden ser una oportunitat per a la pagesia i pels productors locals, però cal anar molt més enllà. És necessari un debat entre tota la ciutadania que ajudi a posar els pilars del model de societat i en conseqüència, de turisme, que volem per al nostre municipi.

Turisme i participació ciutadana

La recent aprovació per unanimitat del Pla de Desenvolupament Turístic Municipal el maig del 2014, no deixa dubte que des de les diferents formacions polítiques existeix un consens a l'hora de valorar el turisme sostenible com una eina per al desenvolupament econòmic local. No en va, la societat porrerenca ha començat a obrir el debat sobre quins canvis es produiran al municipi així com quin és el model turístic desitjat.

També des de l'associacionisme ha anat creixent l'interès sobre el tema. Es fan, en aquest sentit, des de l'Agrupació Cultural i l'Ajuntament, unes jornades amb l'objectiu d'obrir entre els ciutadans el debat sobre quin ha de ser el model turístic porrerenc. Així, el dies 6 i 7 de febrer de 2015 es va debatre sobre el futur del turisme a Porreres així com es sensibilitzà, informà i capacità els emprenedors locals sobre els reptes i les oportunitats del turisme sostenible.

A partir de la presentació del Pla de desenvolupament turístic per part de la batlessa Francisca Mora i una representant de la consultora, autora del mateix, s'explicà als assistents quins són els punts forts que fan que Porreres sigui un municipi idoni per al desenvolupament del turisme sostenible. En aquest sentit, cal destacar que es posà èmfasi en la idea que gran part del que feim i promovem en matèria turística i no turística a Porreres ja és pot considerar sostenible (recollida selectiva, emmagatzemant d'aigua, participació ciutadana, fires ecològiques, diversificació de l'activitat productiva...) i que, per tant, la sostenibilitat passa per mantenir el que ja tenim

i ser el que som, enfortint –això sí– els lligams entre els diferents sectors productius de l'economia local.

Des del sector turístic, el president i la gerent de l'Associació d'apartaments turístics vacacionals (APTUR) explicaren els límits legals del lloguer d'aquests amb l'objectiu que els propietaris d'habitatges buits interessats en el lloguer vacacional coneguessin la normativa vigent. Finalment, diferents emprenedors locals, propietaris d'agroturismes i habitatges vacacionals, explicaren la seva experiència personal desvetllant les claus de l'èxit. Entre elles, podem destacar: mantenir el caràcter de les cases tenint cura dels elements patrimonials, usar els canals de promoció adequats, professionalitat i excel·lència en la gestió, actitud oberta cap al turisme, etc.

Finalment, hi hagué un debat entre el públic i els propietaris o gestors d'establiments relacionats amb el món de l'hostaleria i el turisme sobre el model turístic. Des de la unanimitat es conclougué la necessitat de promoure un turisme respectuós amb el medi ambient, la cultura i el patrimoni, es proposaren diferents iniciatives entre les quals podem destacar: vendre'ns bé com a municipi sostenible diferenciant-nos del model tradicional de sol i platja, indicar millor els nostres elements patrimonials, editar un cens de vivendes vacacionals, la creació de portals locals que ofereixin allotjament i oferta complementària, millorar la neteja de carrers i llocs públics, l'edició de mapes per a donar als turistes en què s'assenyalin rutes i serveis del municipi, evitar la massificació del casc urbà mitjançant la creació de nous pàrquings fora del casc antic, etc.

Conclusions

La residencialització d'antics turistes a municipis poblats fins fa poc exclusivament per mallorquins, la irrupció del cicloturisme i/o la rehabilitació d'antigues possessions per a la seva reconversió en establiments turístics de luxe, han permès i han facilitat la descoberta d'un territori que paradoxalment, gràcies a la seva virginitat turística, manté un atractiu especial marcat per l'autenticitat. En el nostre cas, a més, hi hem d'afegir una ubicació estratègica privilegiada que per les bones comunicacions amb la resta del territori, fan de Porreres un indret ideal per aquells qui volen descobrir l'illa.

El procés de rururbanització és un fenomen ja arrelat al Pla de Mallorca, lligat a fenòmens com el turisme, la immigració i la residencialització d'antics turistes. Per tant, és important l'anàlisi del fenomen des de la globalitat entenent que és un fenomen complex en què hi intervenen nombroses variables. En el cas de Porreres, existeix un clar creixement demogràfic lligat al món de la construcció i de l'agricultura, dos àmbits laborals que encara que podria semblar que no tenen cap tipus de relació amb el turisme, s'hi troben estretament relacionats, sobretot pel que fa al fenomen de la residencialització. Tanmateix, a sobre d'aquesta tendència s'hi ha sumat –els darrers anys– el desenvolupament d'una oferta turística que fins fa molt poc era insignificant.

Les places hoteleres no han aturat d'augmentar des que a mitjans de la dècada dels noranta s'obriren els primers agroturismes, però el major increment s'ha produït els darrers anys amb la irrupció dels anomenats habitatges vacacionals. Aquests han passat de 9 al 2011 als 58 actuals (setembre de 2015) fet que suposa un espectacular increment del 544% en tan sols 4 anys essent, a hores d'ara, el ritme de creixement superior a les 100 places anuals. No és per tant exagerat dir que des del 2012 vivim un nou *boom* del turisme, si bé marcat per una tipologia d'establiment i oferta turística diferents a l'esdevingut al litoral.

Menys intensa, però no per això menys important, ha estat la proliferació de restaurants, botigues, productes gastronòmics... que, com a mínim, de manera parcial han trobat entre el turistes un dels principals consumidors. Ens trobam per tant que l'impacte econòmic del turisme a

Porreres és elevat i afecta més d'un sector, si bé aquest és un punt que caldria investigar en profunditat en un altre treball.

En conseqüència, tot fa pensar que el *boom* del turisme del Pla de Mallorca no ha fet més que començar i és més que previsible que en els propers anys l'oferta turística i complementària del nostre poble augmenti a un ritme vertiginós. No obstant això, de tots són coneguts els impactes negatius del turisme al litoral i no són pocs els qui tenen recels sobre quines seran les conseqüències de tot plegat. Per això, és necessari que es faci una reflexió col·lectiva sobre quin és el model turístic que volem.

Bibliografia

AJUNTAMENT DE PORRERES (2014). *Pla de Desenvolupament Turístic Municipal*.

ALVAREZ SOUSA, A. (2004). "Cambio social y turismo: tendencias del turismo en el siglo XXI". A: *Grupo de trabajo: Turismo, ocio y Deporte. VII Congreso Español de Sociología*. Alicante: Federación Española de Sociología y Universidad de Alicante.

APTUR (2015). *Informe anual: juntos sumamos*. R-evolución de la Sociedad. Palma

BINIMELIS, J. (1998). "Les àrees rururbanes a l'illa de Mallorca". A: *Separata Estudis Baleàrics*. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics-Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern de les Illes Balears.

– (2002). "Canvi rural i propietat estrangera a Mallorca". A: PICORNELL, C.; POMAR, J. (ed.). *L'espai turístic*. Palma de Mallorca: Instituto d'Estudis Ecològics.

BINIMELIS SEBASTIÁN, J; ORDINAS GARAU, A. (2007). "Rururbanització i toponímia: la transformació de la toponímia tradicional a l'espai rural: el cas d'Inca i Selva". A: *Societat d'Onomàstica: butlletí interior*, p. 67-76

BLÀZQUEZ SALOM, M; CANALS, J. (2015). "Què suposa l'ús turístic d'habitatges?". *Tot inclòs, danys i conseqüències del turisme a les nostres illes*. Palma.

Entrevista a la medidora intercultural de l'Ajuntament "Maria Àngels Santamaria". No publicada.

JURDAO ARRONES, F. (1990). *España en venta. Compra de suelo por extranjeros*. Madrid: Endymion.

INGLEHART, R. (1991). *El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas*. Madrid: CIS - Siglo XXI.

ITURRASPE, A; MIRALLES, J. (2005). "L'impacte lingüístic del turisme residencial a Mallorca". *Llengua i ús: Revista tècnica de política lingüística*, pàg. 75-83

MIRALLES, J. (2004). "El impacto cultural del turismo residencial en la isla de Mallorca". A: *Turismo residencial y cambio social: nuevas perspectivas teóricas y empíricas* / coord. por Tomás Manuel Mazón Martínez, Antonio Aledo Tur. pàg. 477-488.

– (2005). "Turismo residencial, ¿un concepto insuficiente?". A: *Ni turistas ni migrantes: movilidad residencial europea en España*/Modesto García Jiménez (ed. lit.), Klaus Schriewer (ed. lit.), pàg. 329-341

MARCHENA, M. J. (1994). “Un ejercicio prospectivo: de la industria del turismo fordista al ocio de producción flexible”. *Papers de Turisme* [Valencia], núm. 14-15.

MAZÓN, T. (2002). “El nuevo turismo en las sociedades desarrolladas”. *Papers de turisme* [Valencia], núm. 29.

O M T (1991). *Seminar of new forms of demand, new products*. Nicosia: Organización Mundial de Turismo - WTO - BTO.

PALLICER MATEU, A. (2014). “La mercantilització i banalització de la ruralia mallorquina”. *Tot inclòs*. Palma.

PICORNELL, C. (1982). “La nova toponímia a les Illes Balears. Una aportació als topònims sorgits arrel del turisme”. *Butlletí Interior [Barcelona]: Societat d’Onomàstica*, p. 86-100.

SALVÀ TOMÀS, P. A. (1998). “Balears: una ‘Nova Califòrnia’ per als europeus”. *El Mirall* [Palma de Mallorca]: Obra Cultural Balear, núm. 96, p. 6-8.

–(1999). *Impact of expatriate retirees on the balearic islands*. Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears-Laboratorio de Investigación y Documentación turística.

–(2002). “Les noves funcions no agràries del món rural a les Illes Balears: la seva conversió en espai d’oci per a l’ús de la població urbana”. A: PICORNELL POMAR (ed.). *L’espai turístic*. Palma de Mallorca: Instituto de Estudios Ecológicos.

VERA REBOLLO, F. (1984). *Tradición y cambio en el campo del Bajo Segura*. Alicante: Diputación Provincial de Alicante-Instituto de Estudios Alicantinos.

–(1987). *Turismo y urbanización en el litoral alicantino*. Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.

–(1992). “Turismo y crisis agraria en el litoral alicantino”. A: *Los Mitos del turismo*. Madrid: Endymion.

VILLALONGA MAIMÓ, M. (2014). “La marginació de la pagesia”. *Tot inclòs*. Núm 1. P.9.

ÍNDEX

Salutació	5
FRANCISCA MORA VENY, BATLESSA GASPAR MÓRA MULET, REGIDOR DE CULTURA	
Pròleg	7
MAGDALENA MORELL VILLALONGA I LLÚCIA SALLERAS JULIÀ	
Caracterització de paleosòls messinians (miocè superior) localitzats al municipi de Porreres. Resultats preliminars	9
GUILLEM MAS GORNALS, ANTONI FORSS SÀNCHEZ, ROSA M. POCH CLARET, JAUME VADELL ADROVER I JOAN J. FORNÓS ASTÒ	
Mètriques del paisatge aplicades al terme de Porreres (Mallorca)	15
GABRIEL ALOMAR GARAU	
Què ens diuen les parets de pedra?	28
JAUME VADELL I MARIA ADROVER	
El paper de Porreres en els conflictes de la Mallorca baixmedieval	37
SEBASTIÀ LLITERES LLITERES	
Monti-sion, un centre d'ensenyament tardomedieval o humanista?	50
GABRIEL ENSENYAT PUJOL	
Porreres als pergamins franciscans: els Artigues i els Mesquida	64
ANTONI ORTEGA VILLOSLADA	
El Mostassaf de Porreres al segle XVI	71
MIGUEL GABRIEL GARÍ PALLICER I ISABEL MUNAR CATALÀ	
Notes per a la lectura estilística i iconogràfica de la capella del Roser de l'església parroquial de Porreres	90
GABRIEL CARRIÓ VIVES	

Procés al metge Bernat Fiol i Jaume (Porreres, 1778-1818)	112
MARIA BARCELÓ CRESPI	
La rajoleria devocional a Porreres. Els panells de l'església parroquial	122
MARIA DEL MAR LLOMPART MORRO I MARIA DEL MAR MARTÍNEZ SANS	
Contribució a l'estudi dels malnoms de Porreres a partir del padró de 1822	140
JOAN BARCELÓ BARCELÓ	
La rajoleria devocional a Porreres. Els viacrucis	160
MARIA DEL MAR LLOMPART MORRO	
La senyora Bàrbara Mora i Barceló, mecenes del sr. Bisbe, Pere Joan Campins	173
MARIA ANTÒNIA NICOLAU ROSSELLÓ	
Andreu Sorell Andreu, un porrerenc a la presó franquista del cànem de Barcelona	185
BARTOMEU GARÍ SALLERAS	
La mecanització del camp a Porreres (1947-1970)	194
JAUME BINIMELIS SEBASTIÁN I ANTONI ORDINAS GARAU	
Agermanament Porrera – Porreres	203
BERNAT BAUÇA GARAU I AGNÈS VANRELL SUREDA	
Les nevades a Porreres entre 1980 i 2015	211
MIQUEL SALAMANCA	
Turisme i migracions a Porreres. De poble desconegut a poble desitjat	216
JOAN MIRALLES PLANTALAMOR	

